

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΗΤΟΙ

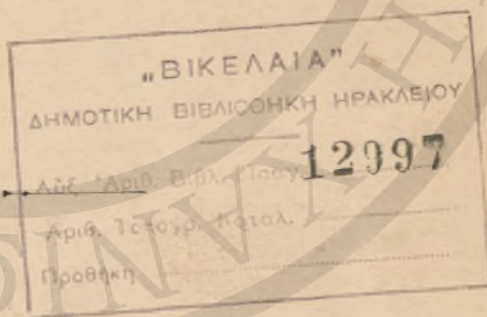
ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

*Τὰ γεγονότα εἰσὶν ἱερὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς
δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τροσωοιῇ ἢ
νὰ παραβλέσῃ αὐτά.*

Αἰμίλιος Δούντβιχ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄.

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΛΕΞ. ΒΙΤΣΙΚΟΥΝΑΚΗ

1939

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ
6406
Χρον. Επισ. 9.10.1958
Είδος: ...
Λοφ. ...

ΗΤΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

*Τὰ γεγονότα εἰσὶν ἱερὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς
δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τροποποιῇ ἢ
νὰ παραβλέσῃ αὐτά.*

Αἰμίλιος Λούντζιχ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄.

70021

“ΒΙΚΕΛΑΙΑ”
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
12997
Αριθ. Τετ. ...
Προβ. ...

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΛΕΞ. ΒΙΤΣΙΚΟΥΝΑΚΗ

1939

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΑΙΧΜΟΤΟΥ

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΗΤΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΙΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β.

Τὴν περὶ τούτου εἰς τὴν ἱστορίαν
καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς Σητείας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας
καὶ τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἀρχαιολογίας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἐθνομολογίας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἀνθρωπολογίας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἀρχαιολογίας
καὶ τῆς ἀρχαίας ἀρχαιολογίας

ΒΙΚΕΛΑΙΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αἰθ. Ἀριθ. Βιβλ. Εἰσαγ. **12997**

Αριθ. Τετραγρ. Κατάχ.

Προβλήκη

ΤΕΥΧΟΣ Α

12997

ΧΑΝΙΩΝ

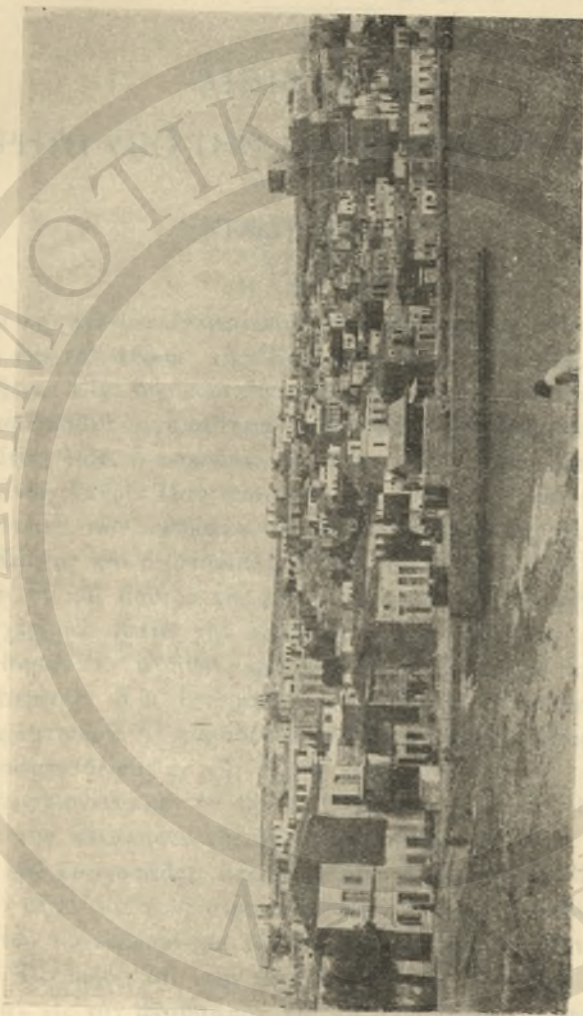
ΛΑΝΙΑ

ΤΥΠΟΣ ΑΛΕΞ. ΒΙΤΣΙΚΟΥΝΑΚΗ

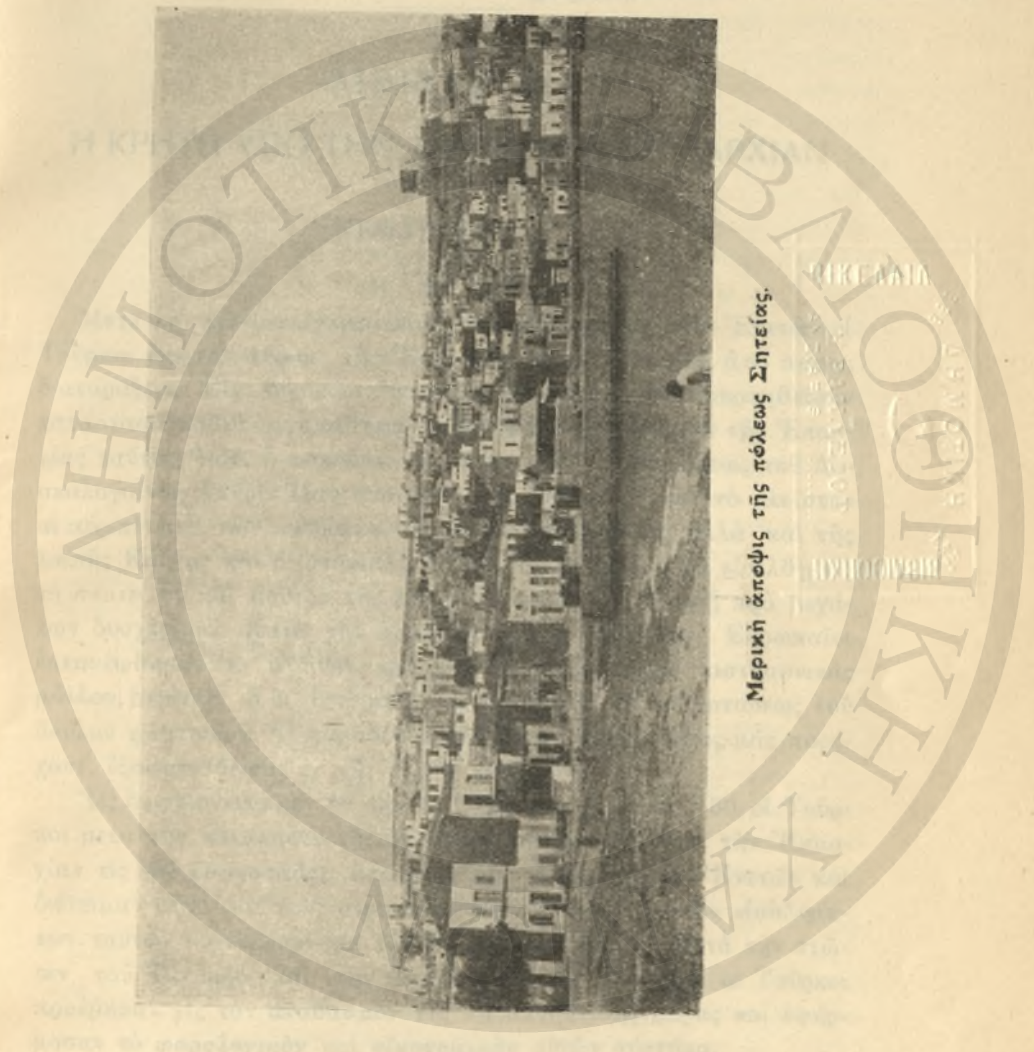
1939

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
 12397

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

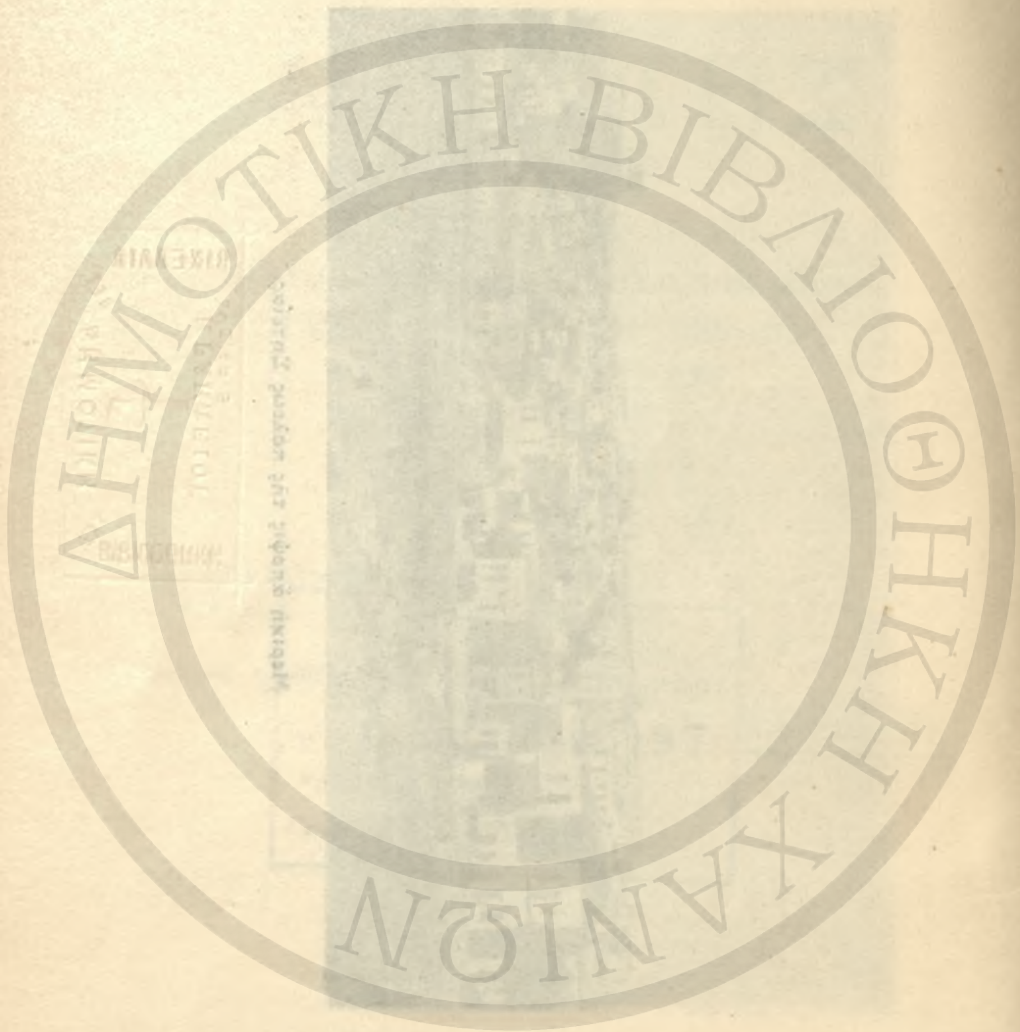
Μερική άποψις τῆς πόλεως Σητείας.

...καὶ τὸ φερόμενον καὶ ἀναγεγραπτόν ἐστιν ἀσπίς.

3. Ο ΑΝΑΛΥΣΤΗΣ ΤΗΣ ΤΗΣ - ΤΑ ΘΥΡΑΝΟΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ -
 ΑΙ ΚΑΤΑΓΙΣΘΕΝΤΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ

...καὶ τὸ ἐπισημασθέν φερόμενον ἀσπίς τῆς ἀσπίδος
 καὶ τὸ ἀναγεγραπτόν ἐστιν ἀσπίς τῆς ἀσπίδος.

АННОТИРОВАНА
БИБЛИОТЕКА

ХАНІОН

АННОТИРОВАНА БИБЛИОТЕКА
ХАНІОН

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΚΡΗΤΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

1. ΓΕΝΙΚΑ

Μετὰ τὴν τελείαν ἐγκατάλειπιν τῆς Σητείας ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν οἱ Τοῦρκοι ἔμειναν κύριοι τῆς Ἐπαρχίας καὶ ἀνενόητοι ἀπὸ πάσης διαταράξεως. Εἶνε δύσκολον νὰ περιγράψωμεν τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν καὶ τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἀθλίων Χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, διότι ἡ περίοδος αὕτη μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Δασκαλογιάννη ὑπῆρξε λίαν σκοτεινὴ καὶ ἄγνωστοι κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ περιπέτειαι τῶν κατοίκων, οὐ μόνον τῆς Σητείας, ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς Κρήτης καὶ ὁ ἱστορικός, ὁ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ ἄδυτον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θὰ εὗρεθῇ πρὸ μεγάλων δυσχερειῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐλάχιστοι Εὐρωπαῖοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Κρήτην, καὶ οὗτοι ὅμως δι’ ἄλλας ἐπιστημονικὰς μᾶλλον ἐρεῦνας, ἢ δι’ ἱστορικὰς τοιαύτας ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ δούλου χριστιανοῦ. Αἱ παραδόσεις ἐλαχίστας πληροφορίας μᾶς παρέχουν, ἔξαφανισθείσας ἐκ τῆς τριβῆς τοῦ χρόνου.

Ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ Α΄ Τόμῳ κεφ. ΙΣ΄ σελ. 139, οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν κατάληπιν τῆς ὑπαίθρου χώρας διήρσαν τὴν Ἐπαρχίαν εἰς **44 μονκατάδες**, ὅσα ἦσαν καὶ τὰ τιμάρια ἐπὶ Ἐνετῶν καὶ διένειμαν αὐτὰ εἰς τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτων συνετήρουν καὶ τὸν ὑπ’ αὐτοὺς στρατόν. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Χάνδακος καὶ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἐνετῶν, οἱ Τοῦρκοι προέβησαν εἰς τὸν **ἀναδασμὸν** τῆς κατακτηθείσης χώρας καὶ ἐφῆρμον τὸ **φορολογικὸν** καὶ **οἰκονομικὸν** αὐτῶν σύστημα.

2. Ο ΑΝΑΔΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ.—ΤΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ.—
ΑΙ ΚΑΤΑΠΙΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Περὶ τῶν ἐφαρμοσθέντων φορολογικῶν συστημάτων δὲν κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐνταῦθα λεπτομερέστερον. Θὰ προ-

σθέσωμεν μόνον ὅτι κατὰ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς ἅπαντα τὰ χωρία τῆς Κρήτης κατετάχθησαν εἰς πέντε κατηγορίας. 1ον Εἰς *τεμπλίκια* ἦτοι τὰ *παρὰχωρημένα* ἐπὶ νομῇ τῶν φόρων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διὰ τίτλου ἰδιοκτησίας εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀρχηγούς πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν ἐκδουλεύσεων αὐτῶν. 2ον Εἰς *Ζιαμέτια*, ἦτοι *στρατιωτικὰ φέουδα*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοχοι ἦσαν *ἐπιτετραμμένοι* τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐντὸς τῆς περιφερείας των, διατηροῦντες πρὸς τοῦτο ἐνόπλους ἄνδρας καὶ λαμβάνοντες ὀλοκλήρους τοὺς φόρους ὡς ἀντιμισθίαν. 3ον Εἰς *ἀπλὰ τιμάρια*, τὰ ὁποῖα, καταληφθέντα *βία*, παρεχωροῦντο εἰς ἰδιώτας, ὑποχρεομένους νὰ προσφέρουν τῇ πολιτείᾳ διαφόρους ὑπηρεσίας· καὶ ταῦτα ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν ἀποδημησάντων τῆς νήσου, *φονευθέντων*, ἢ *ἐξαφανισθέντων Χριστιανῶν*. 4ον Τὰ *βακουφικά*, ἦτοι τὰ *ἀφιερωμένα εἰς ἱερὰ τεμένη* καὶ *ἄλλα ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα*, συντηρούμενα ἐκ τῶν φόρων αὐτῶν (1) 5ον Εἰς *Χαβάσι Χουμαγιούν*, ἦτοι *βασιλικά* ἢ *δημόσια* (Βλ. Πραγματεῖαν Ἀνδρέου Κοπάση εἰς Στατιστικὴν Σταυράκι σελ. 149)

Εἰς τοὺς ἐγχωρίους Ἑλληνας χριστιανούς ἀφείθησαν καὶ *ἄγροιοι*

(1) Ἐβδομήκοντα χωρία τῆς Κρήτης καὶ ὀλοκλήρος ἡ Ἐπαρχία τῶν Σφακιῶν παρέμειναν *βακουφικά*, πληρόντο τὸν φόρον τῆς δεκάτης εἰς τὸ *Ἐφκάφιον*, ἦτοι εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων Ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον διέθετεν αὐτοὺς εἰς συντήρησιν τῶν *τεμενῶν*. Αἱ ἄλλαι κατηγορίαι, αἱ ἄνω ἀναφερόμεναι, ἀφηρέθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τοῦς κατόχους τούτων. Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1878 σύμβασιν τῆς Χαλέπας, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη παρεχώρησεν ἅπαντα τὰ βακουφικά εἰσοδήματα τῶν ἐν λόγῳ χωρίων εἰς τὰς μουσουλμανικὰς κοινότητας τῆς νήσου, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ συντηροῦν τὰ τεμένη καὶ διὰ τῶν *περικοσμημάτων νὰ ἰδρῶουν καὶ συντηροῦν μουσουλμανικὰ σχολεῖα*. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως, παρατηρήσαντες τὴν πλεονεκτικὴν ταύτην θέσιν τῶν μουσουλμάνων καὶ τὴν ἐκ ταύτης δημιουργουμένην ἐπικίνδυνον κατάστασιν, ἤγειραν ζήτημα κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 1880 τῆς Γενικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως, ἀξιούντες, ἵνα καὶ ἡ δεκάτη τῶν λεγομένων βακουφικῶν χωρίων εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐγγύθιον ταμεῖον. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο ἐλύθη μόνον κατὰ τὸ 1884, ὅποτε οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι, ἐξελθόντες εἰς τὰ Μπουτσονάρια, ἔξωθεν τῶν Χανίων, ἐνθα συνεκεντρώθη πλῆθος λαοῦ, ἠπειλήσαν διὰ δὲν θὰ διαλυθοῦν, πρὶν ἢ τὸ ζήτημα λυθῇ. Ὁ τότε Γενικὸς Λοικητῆς Φωτιάδης Πασᾶς, ἵνα παραστήσῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως, ὑπέβαλε τὴν παραιτήσιν του. Ἡ Ὑψ. Πύλη ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων παρεδέχθη τὴν ἀξίωσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἀντιπροσωπείας ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρῶνῃ τὸ κρητικὸν δημόσιον 1500 λίρας ἑτησίως εἰς τὸ *Ἐφκάφιον* διὰ τὰς *θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν Ὀθωμανῶν*. Ἡ εἰσπραττομένη ἀπὸ τὰ εἰρημένα χωρία δεκάτη ἀνήρχετο εἰς 9 χιλιάδας λίρας ἑτησίως (Βλ. Στατιστικὴν Σταυράκι σελ. 148).

ιδιοκτησίαι, αἵτινες μετεβιβάζοντο εἰς τοὺς κληρονόμους των, φορο-
λογούμεναι ὅμως ἀπηνῶς. Τὰς δὲ ἄνω μνημονευόμενας καὶ διανε-
μηθείσας περιουσίας ὑπεχρεώθησαν πάντες οἱ κάτοικοι Χριστιανοὶ
νὰ καλλιεργοῦν ὡς **δουλοπάροικοι**, πληρώνοντες εἰς τοὺς κατόχους
τούτων τιμαριούχους ἀγάδες καὶ βέηδες τὸ $\frac{1}{6}$ ὅλων τῶν παραγο-
μένων εἰσοδημάτων, καὶ κατόπιν τὸ $\frac{1}{7}$. Ἄλλ' οἱ ἀγάδες δὲν περιο-
ρίζοντο μόνον εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο, ἀλλ' εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ κατα-
πιέσουν τὸν ἀγρότην καὶ νὰ λαμβάνουν παρ' αὐτοῦ αὐθαίρετως ὅσα
ἤθελον.

Φόροι δ' ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς θ' ἀγιάδες Χριστιανούς, ὁ λεγόμενος
κεφαλικός, πληρώνόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερβάντων τὸ **δέκατον πέμ-
πτον** τῆς ἡλικίας των ἔτος (*). Οὗτοι ὠνομάζοντο **Ζιμι** (φορολο-
γούμενοι). Διηροῦντο δ' εἰς τρεῖς τάξεις· ἡ πρώτη τάξις, οἱ πλούσιοι,
ἐπλήρωνον ἑτησίως 672 ἄσπρα· ἡ δευτέρα 336 καὶ ἡ τρίτη 168.
Ἄλλος φόρος τῆς ιδιοκτησίας (**χαράς**) ἐπεβάλλετο εἰς ἐκείνους,
οἵτινες κατεῖχον τὰς ὡς ἄνω μικρὰς ιδιοκτησίας δικαιώματι κυριό-
τητος, ὑπαχθείσας καὶ ταύτας εἰς δύο κατηγορίας, ἐξ ὧν ἡ μὲν
πρώτη ἐπλήρωνε τὸ **ἕν πέμπτον** πάντων τῶν εἰσοδημάτων, αἵτινα
ἀπέδιδον, ἡ δὲ δευτέρα ἐπλήρωνε φόρον **κατ' ἀποκοπήν**. Ἡ περαι-
τέρω τοῦ θέματος ἀνάπτυξις ἀνήκει εἰς εἰδικὴν μελέτην.

3. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ.— ΑΙ ΕΞΩΜΟΣΙΑΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΚΑΤ' ΑΥΤΩΝ ΒΙΑΙΟΠΡΑΓΙΑΙ

Ἄμα συνεπληρώθη ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης διὰ τῆς πτώσεως
τοῦ Χάνδακος, οἱ Τοῦρκοι διήρσαν αὐτὴν εἰς τρεῖς διοικήσεις, συγ-
χωνευθείσας τῆς διοικήσεως τῆς Σητείας μετὰ τῆς τοῦ Χάνδακος.
Τὰς δύο ἄλλας ἀπετέλεσαν τὸ **Ῥέθυμνον καὶ τὰ Χανιά**. Εἰς ἕκαστον
τῶν Τμημάτων τούτων διορίζετο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς Πασᾶς,
ἐξ ὧν ὁ τοῦ Χάνδακος ἦτο ἀνώτερος διορίζων τοὺς φρουράρχους
τῶν μικροτέρων φρουριῶν ὅλων τῶν Τμημάτων.

Ἐκάστη διοίκησις εἶχε συμβούλιον ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ Καδῆ,
τοῦ Μουφτῆ (ἐρμηνευτοῦ τῶν νόμων) καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γενιτσά-
ρων ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πασᾶ. Εἰς ἕκαστην Ἐπαρχίαν ἦτο εἰς

(*) Οἱ διατεταγμένοι τὴν κατάταξιν τῶν φορολογουμένων πρὸς ἐξακριβω-
σιν τῆς ἡλικίας, ἄνευ ἄλλων διατυπώσεων, μετεχειρίζοντο **σιδηροὺν κλοιόν**,
ὁ ὁποῖος ἂν ἐφηροδόζετο ἀκριβῶς εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ νέου, κατετάσσετο εἰς
τὴν τάξιν τῶν φορολογουμένων. Οὕτω πολλάκις παῖς ἔχων μεγάλην, παρὰ τὸ
σύνθηδες, κεφαλὴν ἐφορολογεῖτο, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἡλικίαν τῶν 15 ἐτῶν.

άνώτερος άρχηγός εκ τών τιμαριούχων διοικών αυτήν και έχων προς τοῦτο όπλίτας άνδρας.

Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς νήσου, ἥτις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἦτο πολυάριθμος, ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ *περὰ τῶν γενιτσάρων τάγματα* καὶ τὰ *ἔφιππα τῶν σπαχίδων*. Εἰς τὰ τάγματα τῶν γενιτσάρων ἀνῆκον πάντες οἱ μουσουλμάνοι ἄρρενες τῆς νήσου. Οὗτοι κατανεμόμενοι εἰς διάφορα μεγάλα χωρία ὑπὸ ἀρχηγὸν τιμαριούχον τῶν ἐν λόγῳ χωρίων, ἀντὶ νὰ τηροῦν τὴν τάξιν καὶ προστατεύουν τοὺς πολίτας κατὰ τῶν κακοποιῶν, διήρπαζον οἱ ἴδιοι τὰς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν, *φονεύοντες αὐτοὺς ἀνευ αἰτίας*. Αἱ γυναῖκες καὶ αἱ κόραι αὐτῶν δὲν ἠδύναντο *νὰ κινῶνται ἐλευθέρως*, διότι *ἠρπάζοντο καὶ ἠτιμάζοντο ἀτιμωρητί*, οἱ δὲ ἄνδρες ὑπεβάλλοντο εἰς βιαιάς καὶ σκληρὰς ἀγχαρείας διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀγάδων. Ἐκ τῆς τυραννίας καὶ τῶν βασάνων τούτων οἱ Χριστιανοὶ ἔφθασαν εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν, ὥστε ἐξήκοντα χιλιάδες τούτων ἐντὸς διαστήματος 30 ἐτῶν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως ἠσπιάσθησαν τὸν ἰσλαμισμόν, ἵνα ἀποφύγουν τὴν ἀπόλειαν τῆς περιουσίας των καὶ διασώσουν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν των, ὡς ἀναφέρει ὁ Γάλλος περιηγητῆς Rouqueville.

Αἱ ἐξωμοσίαι ἐξηκολούθουν καὶ κατὰ τὴν γενιτσαρικὴν ἀναρχίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης ὀλίγον ὑπελείπετο τοῦ χριστιανικοῦ. Ἐκ τῶν ἐξωμοτῶν δὲ τούτων Κρητῶν προῆλθον οἱ κατοῖκιν **Ἑλληνόφωνοι Τουρκοκοῆτες**, οἱ ὁποῖοι διετήρησαν, οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Χριστιανῶν⁽¹⁾.

Μολοντί ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἑνετῶν ἐκ Κρήτης ἐπέτρεψεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὴν ἀνασῦστασιν τῶν Ἐπισκοπῶν, τὰς ὁποίας οἱ Ἑνετοὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη τοῦτο γὰ προστατεύσῃ τοὺς ναοὺς τῆς νήσου, τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι μετέτρεψαν *εἰς τζαμιά*, ἢ *εἰς ἀποθήκας* καὶ πολλὰκις *εἰς στάβλους καὶ λουτρά*, ἀπηγορεύθη δὲ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἔχουν κώδωνας εἰς τὰς ἐναπομεινίσσας ἐκκλησίας εἰς αὐτοὺς. Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀρχικῶς μὲν διὰ ἐπίτηδες προσώπων, ἐχόντων τὸ ἔργον τοῦτο, οἵτινες ὠνομά-

(1) Κατὰ τὸ Πάσχα ἔβαφον αὐγά, ἔκαμνον *κουλούρια* καὶ τὰ *συνήθη γλυκύσματα (καλιτσούνια)*, ὡς ἔπραττον οἱ Χριστιανοὶ. Κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν 12 Εὐαγγελίων, αἱ ἀσθενεῖς Ὀθωμανίδες προσερχόμεναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἴσταντο ὑπὸ τὸ ἀναγιγνωσκόμενον Εὐαγγέλιον. Καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ἐώρταζον, ὡς οἱ Χριστιανοί.

ζοντο *ξυπνητάδες* ἢ *κυπνητάδες*, εἴτε δὲ καὶ διὰ σημάντρου *ἐκ ξύλου κατασκευαζομένου*.

Αἱ Ἐπισκοπαὶ ἀνασυσταθεῖσαι, ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βυζαντινῶν, 12 τὸν ἀριθμὸν, εἶχον τὰς ἔδρας των συνήθως εἰς τὰς Μονάς, ὅπου διέμενον καὶ οἱ Ἐπίσκοποι· διότι αἱ πόλεις, ἐν αἷς ἤδρευον οὗτοι ἄλλοτε, εἶχον καταστροφῇ. Ὁ δὲ Μητροπολίτης ἤδρευεν εἰς τὸ *Μεγάλον Κάστρον* (Ἡράκλειον). Πρῶτος Μητροπολίτης ἐξελέγη ὁ Νεόφυτος Πατελλάρος, ὁ ὁποῖος ἐλθὼν εἰς Κρήτην ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν καὶ διαρρυθμίσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας^(*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΗΤΕΙΑΝ

Ἡ διανομὴ τῆς γῆς. — Τὰ *ζιαμέτια* καὶ τὰ *τιμάρια* ἐν Σητεία. — Σί πιθανοὶ κύριοι τῶν ζιαμετίων. — Αἱ ἐν αὐτῇ ἐξωμοσίαι. — Ἡ ἀνταρσία τῶν Σκαλιωτῶν καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν.

Ὡς προεμνημονεύσαμεν, ἡ Σητεία, ἅμα τῇ καταλήψει αὐτῆς, διηρέθη εἰς 44 μονκατάδες, εἰς ὅσα τιμάρια ἀπετέλει αὐτὴ καὶ ἐπὶ τῆς Ἐνετικῆς κυριαρχίας. Οἱ ἐν λόγῳ μονκατάδες διενεμήθησαν εἰς τοὺς κυριωτέρους ἀρχηγούς τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς, ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ὁποίων συνετήρουν τοὺς ὑπ' αὐτοὺς στρατιώτας.

Μετὰ τὸν νέον ὅμως ἀναδασμὸν τῆς γῆς, ἡ Ἐπαρχία διηρέθη εἰς *πλείονα μικρὰ τιμάρια* καὶ εἰς τινὰ μεγαλύτερα *ζιαμέτια* καλούμενα· καὶ τὰ μὲν *τιμάρια* διενεμήθησαν εἰς τοὺς κατωτέρους ἀξιωματούχους τοῦ στρατοῦ καὶ εἰς ἰδιώτας, τὰ δὲ *ζιαμέτια* εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς καὶ βέηδες.

(*) Ὁ Νεόφυτος Πατελλάρος ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ δις ἐκλεγέντος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου Πατελλάρου. Οὗτος λέγεται ὅτι ἠκολούθησε τὸν ἀποσταλέντα κατὰ τῆς Κρήτης Τούρκον Ἀρχιστράτηγον *Σελικτάρ Γιουσούφ Πασάν*, ὅστις ἀφίκετο εἰς τὴν νηοῖδα *Θοδωροῦ* τὸ ἔτος 1645 (βλ. πραγματεῖαν τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης κ. Τιμοθέου εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῆς Ἐταιρείας τῶν Κρητικῶν σπουδῶν τ. Α' σελ. 3-4). Ἐκ τούτου συμπεραίνουσι τινές ὅτι οἱ ἐν λόγῳ κληρικοί ἦσαν εἰδωσόμενοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἢ ὁποῖα καὶ συνήνεσαν εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Νεοφύτου ὡς Μητροπολίτου Κρήτης.

Ἐξ ἀβλεψίας ἀναφέρω εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν Σητειακῶν σελ. 175 ὅτι ὁ Μητροπολίτης Βερροίας Κύριλλος ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Ἀθανασίου, ἀντὶ τοῦ Νεοφύτου, παρασυρθεὶς βεβαίως ἐκ τῶν ἐγγύτατα τῶν δύο ὀνομάτων, κειμένον εἰς τὴν ἀπεσθνομένην πρὸς τοὺς Κρητας ἐγκύκλιον τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου Μελετίου Πανιογάλου. (βλ. Legrand Bibliographie Hellénique T. iv σ. 434).

Πόσα τὸν ἀριθμὸν ἦσαν τὰ ἐν Σητεία **ζιαμέτια** καὶ πόσα τὰ **τιμάρια** δὲν ἔχομεν ἀσφαλεῖς πληροφορίας. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι τὸ Τμήμα τοῦ Χάνδακος, εἰς τὸ ὁποῖον συνεχωνεύθη καὶ τὸ τῆς Σητείας, ὅπερ ἐπὶ Ἐνετῶν ἀπετέλει ἴδιον τμήμα, διηρόθη εἰς 8 **ζιαμέτια** καὶ εἰς 1400 **τιμάρια**· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἰκάζωμεν ἔκ τινων δεδομένων ὅτι ἐν Σητεία ὑπῆρχον δύο **ζιαμέτια**, ἔξ ὧν τὸ μὲν ἀνήκεν εἰς τοὺς προγόνους τοῦ διαβοήτου γνωστοῦ Μεμέτακα, τοῦ ἀκουομένου καὶ Σεραγιανοῦ, ὡς κυρίου τοῦ ἐν τῇ Ἐτιᾷ Ἐνετικοῦ μεγάρου (τουρκιστὶ Σεράγι) καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ χωρία Ἐτιᾶ, Λιθίνας καὶ Περιβολάκια. Τὸ δ' ἕτερον εἰς τοὺς προγόνους τοῦ Μουσιαφᾶ Ἐφεντάκι, πατρὸς τοῦ Μουλᾶ Ἰμβραϊμῆ Ἀφεντακάκι, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ κάμωμεν κατωτέρω ἔκτενῆ λόγον. Τὸ **ζιαμέτιον** τοῦτο θ' ἀπετελεῖτο πιθανῶς ἀπὸ τὰ χωρία Τουρτούλους, Ἐπάνω Πισκοπή, Μαρωνιά καὶ ἔκτινων ἄλλων μικρῶν χωρίων, ὡς καὶ τῆς περιοχῆς τῆς καταστραφείσης πόλεως Σητείας, ἐν τῇ ὁποία μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν οἱ κληρονόμοι τοῦ Ἀφεντακάκι ἐκέκτηντο μεγάλας ἐκτάσεις γαιῶν, ὡς καὶ τὸ ἐν τῇ πόλει σωζόμενον **ἐνετικὸν διοικητήριον**, τὰς ὁποίας ἐξεποίησαν οὗτοι εἰς διαφόρους Χριστιανούς ὀλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1897. Ὁ Ἀφεντακάκις ἦτο **τοπάρχης** τῆς Σητείας μέχρι τοῦ ἔτους 1828, ὃ δὲ Μεμέτακας εἶχε βαθμὸν **οὐστᾶ** (ταγματάρχου) καὶ ἦτο ἀρχηγὸς τῶν ὀρτάδων τοῦ διαμερίσματος Χανδρᾶ, ὅπερ χωρίον ἦτο καὶ ἡ ἔδρα του.

Μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῆς διοικήσεως ἐν Σητεία ἤρξατο ἐφαρμοζόμενον τὸ ἔξοντωτικὸν σχέδιον τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Σητείας λαβόντες μέρος εἰς τὰς γενομένας ἐκστρατείας ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάτων Τούρκων καὶ ἠττηθέντες εἶχον ἔκτεθῆ εἰς παντὸς εἶδους πιέσεις. (Βλ. Σητειακὰ Τόμ. Α' κεφάλαιον ΙΖ' σελ. 143). Ἡ Σητεία ἀπομεμονωμένη λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως ἀπὸ τῆς λοιπῆς Κρήτης δὲν εἶχεν ἀσφαλῆ καταφύγια, εἰς τὰ ὁποία νὰ καταφεύγουν καὶ νὰ διασώζωνται ἄνδρες, θέλοντες καὶ δυνάμενοι νὰ ἐπέρχωνται τιμωροὶ κατὰ τῶν σκληρῶν τυράννων τῶν ὁμοθρήσκων των καὶ νὰ περιστέλλουν τοὺς κακοποιούς τούτους ἀπὸ τοῦ νὰ διαπράττονται τὰς κακουργίας των κατὰ τούτων, ὡς συνέβαιναν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης, εἰς ἃ πολλοὶ γενναῖοι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν δουρικὸν ζυγὸν κατέφευγον εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη, ὀλοθὲν ἐξορμῶντες συνελάμβανον αἰχμαλώτους ἢ ἐφόνεον πάντα κακουργοῦντα κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Τοὺς προμάχους τούτους τῆς Κρήτης οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν **Χαϊνίδες**, ἦτοι **ἀντίρτας**, **ἀποστάτας**. Δὲν ἀπέλειπον ὅμως καὶ ἀπὸ

τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην οἱ γενναῖοι, ἰδίως μετὰ τὴν πλήθυνσιν τῶν Μουσουλμάνων διὰ τῶν ἐξωμοτῶν (**μπουρμάδων**, ὡς ἀπεκάλουν αὐτοὺς περιφρονητικῶς οἱ γνήσιοι Τοῦρκοι)⁽¹⁾, ὁπότε ἤρξαντο καὶ αἰσκληραὶ ὑπὸ τούτων πιέσεις κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ ἐξωμόται οὗτοι Χριστιανοὶ μὴ ἔχοντες **εὐψυχίαν** ἢ ἀνιστοῦν εἰς τὰ τρομακτικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀδυσώπητοι δυνάσται ἐφήρμοζον κατ' αὐτῶν, ἢ ὄντες **ἀνήθικοι** καὶ **κτηνώδεις** προὔτιμησαν νὰ ἐγκαταλίπουν τὴν **θηρησκείαν αὐτῶν, τοὺς συγγενεῖς, τοὺς φίλους καὶ τὸ ἔθνος τῶν.**

Ἡ παράδοσις μᾶς διέσωσε μίαν ὁμαδικὴν ἀνταρσίαν ὀλοκλήρου χωρίου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ τέλος ὑπῆρξεν ὀλέθριον. Τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα χάριν τῆς μνήμης τῶν γενναίων τούτων πατριωτῶν τῶν ὑποστάτων μαρτυρικῶν θάνατον.

Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ χωρίου Ζύρου καὶ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ἔκειτο τὸ πάλαι καὶ μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 17 αἰῶνος τὸ χωρίον Σκαλιά⁽²⁾. Κατὰ τὴν ἐποχὴν, ἣν ἐξιστοροῦμεν, εἰς τὸ χωρίον τοῦτο κατόικουν περὶ τοὺς 80 ἄνδρες **ρωμαλέοι, γενναῖοι** καὶ **ἀτίθασοι**. Ἐπὶ τῆς Ἑνετικῆς ἐποχῆς δὲν ἔχομεν εἰδήσεις ποῖον ῥόλον ἐπαιζαν οὗτοι. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι κατὰ τὸ 1582 τὸ χωρίον τοῦτο εἶχεν 162 ἄτομα φορολογούμενα, ἦτοι 73 ἄνδρας καὶ 89 γυναῖκας, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ Ἑνετικοῦ κτηματολογίου τῆς Κρήτης⁽³⁾.

(1) **Μπουρμάς** σημαίνει **στρηπτός**, διότι οἱ ἐξωμόται πρὸς διάκρισιν τῆς ἐξωμοσίας ἐστρηθον τοὺς μύστακας πρὸς τᾶνω, καθιστῶντες ἑαυτοὺς ἀγριωποὺς καὶ ἐπιφόβους τοῖς τέως ὁμοθρήσκους τῶν, ἦσαν δηλ. **Ὁρθομύστακες**, ὡς ἐκάλει τοὺς τοιοῦτους νέους ὁ μακαρίτης Ἄντ. Γιάνναρης τοὺς πρὸ ἐτῶν ἀρεσκομένους καὶ ὑπερηφανουμένους διὰ τὸ πρὸς τᾶνω στρήψιμον τοῦ μύστακος τῶν.

(2) Πόθεν ἡ ὀνομασία τοῦ χωρίου τούτου δὲν ὑπάρχει εἰδήσις. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν διασκευὴν τῆς τοποθεσίας, ἐφ' ἧς ἔκειτο τούτο, φηροῦμεν ὅτι ἡ ὀνομασία ἔχει πολλὴν σχέσιν πρὸς ταύτην. Μεταξὺ δύο κοιλάδων, τῆς μὲν μιᾶς πρὸς βορρᾶν, τῆς δ' ἑτέρας πρὸς νότον ὑπάρχει βουνίσκος τις μὲ κλιτύας ἐκατέρωθεν, ἀνερχομένας κλιμακῆδόν πρὸς τὴν ῥάχιν τοῦ βουνίσκου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ χωρίον, οὗ ἡ θέσις διακρίνεται καὶ σήμερον ἐκ τῶν σωζομένων ἐρεπιπῶν.

(3) Ἀντίτυπον τοῦ κτηματολογίου τούτου εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἑθνικὴν βιβλιοθήκην, περιέχον πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων τῆς Κρήτης, τὸ ὁποῖον ἀντίτυπον προέρχεται ἐκ τοῦ κώδικος, τὸν ὁποῖον συνέταξεν ὁ Καστροφύλακος ἐντολῇ τῶν συνδίκων Καριτζῶνη καὶ Γρίτη ἀποσταλέντων εἰς Κρήτην ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς Συγκλήτου.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τῆς Σητείας οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔδειξαν πολλάκις σημεῖα ἀνυποταξίας. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἄλλοι ἄνδρες ἐκ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς Ἐπαρχίας διωκόμενοι κατέφυγον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὡς εἰς ἄσυλον λόγῳ τοῦ ὄχυροῦ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν κατοίκων.

Συνεπεία τούτου τὸ χωρίον κατέστη ἐπίφοβος φωνεῖα ἀνυποτάκτων, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκλησιν των τουρκικῶν στρατευμάτων, ὅποτε ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς, εἶχε μειωθῆ, ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν νῆσον Τούρκων, τῶν μὴ ἀκολουθησάντων τὰ τουρκικὰ στρατεύματα κατὰ τὴν ἀποχώρησίν των, καὶ ἐκ τῶν ἐξομοσάντων Χριστιανῶν. Ἐκ τούτου ἐνεργοῦντες ἐπιδρομὰς προσέβαλλον τοὺς τυραννοῦντας τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Ἐπαρχίας.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἧς τὸ κύρος ἐμειοῦτο ἐκ τῆς ἀνικανότητος αὐτῆς νὰ καταβάλλῃ τὴν μικρὰν ταύτην δρᾶκα τῶν ἀνδρείων, ἐσχεδίασεν ἐκστρατεῖαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης μυστικότητος, ὥστε νὰ καταλάβῃ τὸ χωρίον αἰφνιδιαστικῶς. Δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον, ἂν καὶ ἄλλαι ἐκστρατεῖαι ἐπεχειρήθησαν ἀποτυχοῦσαι. Ὁ τρόπος ὅμως, καθ' ὃν ἐσχεδιάσθη ἡ ἱστορουμένη, μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι δὲν ἦτο ἡ πρώτη.

Ὡς λέγεται οἱ ἐκστρατεύσαντες Τούρκοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Κάτω Ζάκρον (¹) καὶ ἐκεῖθεν ἐπορεύθησαν μετὰ πολλῆς προφυλάξεως εἰς τὴν περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου ἀπέχουσαν μικρὰν παιδιάδα, τὴν σήμερον ἀκουομένην «*Μαῦρος Κάμπος*», ὅπου ἔφθασαν νύκτα.

Ἐπειδὴ ἡ συγκέντρωσις ἐγένετο ἐνωρίτερον τοῦ δέοντος, οἱ δὲ Σκαλιῶται δὲν εἶχον ἔτι κοιμηθῆ, φοβηθέντες οἱ Τούρκοι μὴ ἀποτύχη ἢ ἐκστρατεία ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ σχεδίου των, ὅπερ ἦτο νὰ περικυκλώσουν τὸ χωρίον αἰφνιδιαστικῶς καὶ νὰ συλλάβουν τοὺς ἐγκατοίκους ἀπροπαρασκευάτους, ἐθεώρησαν καλὸν νὰ στρατοπεδεύσουν εἰς τὴν ἄνω πεδιάδα καὶ νὰ ἀναπαυθῶν ὀλίγον, νὰ ἐγερωθῶν

(¹) Ὁ ἱατρὸς κ. Καταπότης ἀναφέρει ἐν τῷ Μύσωνι (Τ. Β'. Τ. Α'. σελ. 110) ὅτι οἱ Τούρκοι ἐξώρμησαν ἐξ Ἱεραπέτρου καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ξερόκαμπον, φθάσαντες διὰ νυκτὸς εἰς Σκαλιά. Δὲν μοὶ φαίνεται πιθανὴ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, διότι καὶ ἐν Σητεία ὑπῆρχον ἀρκετοὶ Τούρκοι διὰ νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν ἐκστρατεῖαν. Ἄν μάλιστα, ὡς ὑποστηρίζει ὁ κ. Καταπότης, ἡ ἐκστρατεία ἐγένετο κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 χρόνους, οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦσαν ὑπερσχετικοὶ ἐν τοῖς χωρίοις Ἐτιᾶ, Βοίλα, Λαμνῶνι, Ζακάνθφ καὶ ἰδίᾳ ἐν Ζύρφ, ὅπου ἔλαβε χώραν τὸ δράμα.

δὲ εἰς τοιαύτην ὥραν, ὥστε νὰ εὔρουν τοὺς ἐχθρούς, ὑπνώττοντας τὸν βαθὺν ὕπνον.

Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τῶν εἶχον προσλάβει ὀδηγὸν Χριστιανόν τινα, γνωρίζοντα μὲ ἀκρίβειαν καὶ τὸν πρὸς τὰ Σκαλιὰ δρόμον καὶ τὰ διάφορα μονοπάτια, τὰ ἄγοντα πρὸς τὸ χωρίον.

Ὁ δυστυχὴς ὀδηγός, ὁ ἀκουσίως παρακολουθῶν τοὺς ἐχθρούς τῶν ὁμογενῶν του, μέγα ἐστενοχωρεῖτο, ὅτι ἔμελλε νὰ προδώσῃ αὐτούς. Ὅτε παρετήρησεν ὅτι οἱ Τούρκοι ἠτοιμάζοντο πρὸς ὕπνον συνέλαβε ἀμέσως τὴν ιδέαν τῆς δραπετεύσεως καὶ τῆς γνωστοποιήσεως πρὸς τοὺς Σκαλιώτας περὶ τῆς τύχης, ἣτις τοὺς ἀνέμενε. Μόλις ἐκοιμήθησαν οἱ Τούρκοι, παρατηρήσας ὅτι δὲν παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τῶν φρουρῶν, ἔσπευσε δρομαίως καὶ εἰδοποίησε τοὺς κατοίκους περὶ τοῦ ἐπερχομένου κατ' αὐτῶν κινδύνου.

Οἱ ἀνδρεῖοι Σκαλιῶται, ὡς ἄλλοι Σουλιῶται, ὀπλισθέντες ἔσπευσαν πρὸς τοὺς Τούρκους. Εὐρόντες δι' αὐτοὺς κοιμώμενους ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν μετὰ λύσσης καὶ μανίας καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς μέχρις ἐνός, μὴ δυνηθέντας, λόγῳ τῆς αἰφνιδίας ἐπιθέσεως καὶ τῆς ἐπελθούσης συγχύσεως ν' ἀντιτάξουν οἰανδήποτε ἀντίστασιν.

Τὴν πρωτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἡ θέα τῆς πεδιάδος ἦτο μαύρη ἐκ τῶν τουρκικῶν πτωμάτων, ἐξ οὗ λέγεται ὅτι ὠνομάσθη ἡ τοποθεσία **«Μαῦρος Κάμπος»**(¹). Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν καὶ πόσοι ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν Σκαλιωτῶν, ὡς καὶ πόσος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκστρατευσάντων καὶ φονευθέντων Τούρκων.

Δυστυχῶς οἱ προδόται δὲν ἔλειψάν ποτε ἀπὸ τὰ Ἔθνη. Ἴσως μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους νὰ ὑπῆρξαν οἱ ὀλιγώτεροι, ἀλλὰ πάντοτε ὑπῆρξαν τοιοῦτοι, ἔστω καὶ ὀλίγοι. Ἐν τῇ ἀπογνώσει τῶν Τούρκων περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς καταπολεμήσεως καὶ κατατροπώσεως τῶν ἀνδρείων Σκαλιωτῶν παρουσιάσθη ἕνας παπᾶς **Τουρκόπαπας** ἐκ τοῦ χωρίου Ζύρου, ὀνομαζόμενος **«Δράκος»**(²) ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθη εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ὅτι αὐτὸς θὰ ἠμπορέσῃ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν σύλληψιν τῶν Σκαλιωτῶν ἄνευ τινὸς κινδύνου.

(¹) Ὁ κ. Καταπότης ἐν τῷ Μύσωνι (Τ. 1 τομ. Β' σελ. 110) ἀναφέρει ὅτι ἡ ὀνομασία προῆλθεν ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ Κάμπου, τὰ ὁποῖα εἶνε μαύρη ἀργίλος. Πιθανὸν νὰ εἶνε ἀληθὲς τοῦτο, καὶ ὁ χυδῆν λαὸς ἐπὶ τῷ σπουδαίῳ τοῦτω γεγονότι ἀπέδωκε τὴν ὡς ἄνω ὀνομοσίαν πρὸς παράστασιν τοῦ σοβαροῦ ἐπεισοδίου.

(²) Ὁ ἴδιος αὐτόθι ὀνομάζει τὸν προδότην ἱερέα **Φραγκιάν**. Εἰς ἐμὲ πολλοὶ ἐκ τῶν γεροντοτέρων μοι ἀνεκοίνωσαν ὅτι οὗτος ὠνομάζετο **Δράκος**. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα συνηθίζοντο ἐν τῷ παρελθόντι εἰς Ζύρον.

Ποίας ἀμοιβᾶς ὑπεσχέθησαν οἱ Τούρκοι πρὸς τὸν προδότην παπᾶν εἶνε ἄγνωστον. Ἐπίσης εἶνε ἄγνωστον, πῶς κατώρθωσεν οὗτος νὰ προσελκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν γενναίων Σκαλιωτῶν. Δυνάμεθα μόνον νὰ εικάσωμεν, ὅτι οὗτος ἦτο ἐφημέριος τοῦ χωρίου των, καθ' ὅσον δὲν εἶχον τοιοῦτον ὁμοχώριον. Ὅπωςδὴποτε ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οὗτος ἐγένετο αἰσχρὸν ὄργανον τῶν Τούρκων, εἴτε διὰ νὰ ὠφεληθῇ ὑλικῶς, εἴτε διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν προστασίαν αὐτῶν.

Παρέσυρε δὲ τοὺς γενναίους μὲν, ἀλλ' ἀφελεῖς ἄνδρας εἰς τὸν ὄλεθρον, ἀρυσθεῖς ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς θρησκείας καὶ εὐλαβείας πρὸς αὐτὴν τῶν ἀτυχῶν ἀνδρῶν, λέγων πρὸς αὐτοὺς ὅτι μετὰ τοὺς τόσους φόνους καὶ τὰ τόσα χυθέντα αἵματα ἔχουν ἀνάγκη ἕξαγνισμοῦ, μεταλαμβάνοντες τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

Μετὰ τὴν γενομένην πρὸς τοὺς Τούρκους συνεννόησιν ὁ προδότης μετέβη εἰς Σκαλιὰ καὶ ἔπεισε περὶ τοὺς 70 ἄνδρας, ἵνα ἐν ὀρισθείσῃ ἡμέρᾳ μεταβοῦν εἰς Ζῦρον καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου οὗτος ἐν νυκτὶ θὰ τελέσῃ τὴν θείαν λειτουργίαν διὰ νὰ μεταλάβουν.

Οἱ ἀτυχεῖς ἄνδρες μὴ ὑποπευθέντες τὸν δόλον μετέβησαν πρὶν ἕξημερώσῃ κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν εἰς Ζῦρον καὶ ἐπορεύθησαν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ πάντες ἔφερον ὄπλα καὶ κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν ὁ ἱερεὺς εἶπεν ὅτι πρέπει ν' ἀφήσουν αὐτὰ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας ὡς μεμολυσμένα ἐκ τῶν τουρκικῶν αἱμάτων, πιστεύσαντες οἱ ἀπλοῖκοι ἄνδρες εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἱερέως ἐποθέτησαν τὰ ὄπλα των ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰσελθόντες εἰς αὐτὴν ἠκροῶντο μετ' εὐλαβείας τῆς θείας λειτουργίας.

Αἴφνης ἡ ἐκκλησία περικυκλοῦται ὑπὸ πολυαρίθμων ἐνόπλων Τούρκων, οἱ ὅποιοι θὰ ἐκρύπτοντο ἐκεῖ που πλησίον τοῦ χωρίου κατὰ τὰς προσυεννοήσεις μετὰ τοῦ προδότου. Οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, καιάπληκτοι γενόμενοι ἐνόησαν ὅτι ἐπροδόθησαν, ἀλλ' ὡς ἀσπλοῖ ἦσαν ἀνίκανοι ν' ἀντιτάξουν ἄμυναν. Οὕτω συλλαμβανόμενοι ἐσφάζοντο μετ' ἀπεγνωσμένην πάλιν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν σφαγὴν ὄλων, ἀνερχομένων, ὡς προεῖρηται, εἰς 70, κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ προδότης ἱερεὺς ἀνέμενεν ἀπὸ τοὺς σφαγεῖς νὰ ἐκφράσουν πρὸς αὐτὸν εὐχαριστίας, ἴσως μάλιστα καὶ νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν τὰς ὑποσχεθείσας ἀμοιβάς.

Ἐντὶ ὅμως εὐχαριστιῶν καὶ δώρων ὁ προδότης μετ' ὀλίγον ἐσύρρετο ὑπὸ ὁμάδος σφαγέων καὶ ἐρρίπτετο εἰς πεπυρακτωμένον φοῦρνον, λεγόντων εἰς αὐτὸν ὅτι *τοιαύτη τιμωρία ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον,*

ὁ ὁποῖος προδίδει τοὺς ὁμογενεῖς του, ἵνα μὴ ζήση μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ κάμη καὶ ἄλλην κατὰ τῶν ἰδίων, ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοθρήσκων ὄντων !!

Δικαιοτέρα τιμωρία τοῦ προδότου, ἂν καὶ προήρχετο ἀπὸ τὴν τουρκικὴν δικαιοσύνην, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη (1).

Ἡ ἀγρία αὕτη σφαγὴ τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μαρτυρησάντων προξένησε μεγάλην θλίψιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Σητείας, ὧν ἦσαν οὗτοι προστάται καὶ ἐκδικηταί. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ζύρου μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν σφαγέων Τούρκων, ἀνοίξαντες πέριξ τῆς Ἐκκλησίας τάφους συνέλεξαν τὰ πτώματα τῶν σφαγέντων καὶ ἐνεταφίασαν αὐτὰ βαρυπενθήσαντες καὶ καταρῶμενοι τὸν προδότην.

Ἐπειδὴ ὁ ἐνταφιασμὸς ἐγέτετο προχείρως καὶ μετὰ σπουδῆς, οἱ τάφοι ἐκτίσθησαν κακοτέχνως, αἱ δὲ πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοηθεῖσαι πέτρες ἐξεῖχον τοῦ ἐδάφους καὶ παρεμπόδιζον τὴν ἀκόλυτον εἰσοδὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τούτου ἕνεκα μετὰ πάροδον ὀλίγων ἐτῶν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἀνορύξαντες τοὺς τάφους περισυνέλεξαν τὰ ὄσα τῶν ἀειμνήστων ἀνδρῶν καὶ ἐτοποθέτησαν αὐτὰ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὸ πρὸς τοῦτο κτισθὲν ὀστεοφυλάκιον, ὅπου καὶ σήμερον φαίνονται ὑπενθυμίζοντα εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τούτων καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀπαισίου προδότου.

Ἔστω αἰωνία ἡ μνήμη τῶν ἀοιδίμων πατριωτῶν. (2)

Ὁ ἀκριβὴς χρόνος, καθ' ὃν ἔλαβε χώραν τὸ δρᾶμα τοῦτο, εἶνε

(1) Ὁ Ι. Μουρέλλος ἐν τῇ νεωστὶ ἐκδιδομένῃ ἱστορίᾳ του (Τ. Ι. Τομ. Α' σελ. 116) ἀμφισβητεῖ τὴν προδοσίαν τοῦ Παπα, στηρίζων τὰς ἀντιρρήσεις του εἰς τὸν γενικὸν ἠρωϊσμόν τῶν κληρικῶν τῆς Κρήτης. Λησμονεῖ ὅμως τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζων τότε οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἀθλίᾳ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι ὑφίσταντο τὴν σκληροτέραν τρομοκρατίαν. Ἄλλως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβανομένη ὑπὸ πολλῶν καὶ ἀπὸ τοσοῦτων χρόνων εἶνε ἀπλοῦς μῦθος.

(2) Οἱ Ζυριῶται διακρινόμενοι ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ φιλογενεῖᾳ θὰ ἐπραττον θεάρεστον ἔργον, ἂν διὰ κοινοῦ ἐράνου ἀνήγειρον ἀναμνηστικὴν στήλην εἰς τι περίοπτον μέρος τοῦ χωρίου, ἢ καὶ παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου ἐτελέσθη τὸ ἀπάνθρωπον δρᾶμα. Ἡ στήλη αὕτη ἠδύνατο νὰ στηθῇ ἐπὶ μνημείου, ἀνεγειρομένου καταλλήλως, ὥστε νὰ τοποθετηθῶν ἐντὸς αὐτοῦ τὰ ἐν τῷ ὀστεοφυλακίῳ ὑπάρχοντα ὄσα τῶν μαρτυρικῶς σφαιγιασθέντων καὶ ἐν τῇ στήλῃ νὰ ἐγχαραχθῇ τὸ ἀρμόζον ἐπίγραμμα. Ἀναμένομεν τὴν χειρονομίαν ταύτην τῶν Ζυριωτῶν.

ἡμῖν ἄγνωστος, ὡς εἶνε ἄγνωστος καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν οἰκογενειῶν τῶν φρονευθέντων οἰκογενειαρῶν. (1)

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἄνω ἱστορίας διὰ τῆς παροῦδος τοῦ χρόνου ἐλησμονήθησαν, ὡς θὰ ἐξηφανίζετο καὶ ἡ ὅλη ἱστορία, ἂν πρὸ πολλοῦ δὲν εἶχομεν τὴν πρόνοιαν νὰ διασώσωμεν αὐτὴν συλλέξαντες, ὅσα ἀνωτέρω γράφομεν.

Διὰ τὴν τύχην τῶν οἰκογενειῶν τῶν φρονευθέντων ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι αὗται ἢ θὰ ὑπέστησαν τὴν τύχην τῶν ἀνδρῶν, ἢ διὰ ν' ἀποφύγουν ταύτην διεσκορπίσθησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς ἄλλα

(1) Ἡ πραγματεία μου αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐλευθέραν Σκέψιν» τοῦ Ἡρακλείου, ἐξ ἧς παρέλαβεν αὐτὴν ὁ Μουρέλλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του. Ἐν αὐτῇ σκηρῶντες ἐπὶ εἰκασίων ἠπεστήριξα ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο θὰ συνέβη κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 1652 — 1669. Τοῦτο δὲν φαίνεται πλέον πιθανόν, ἀναφερόμενον ἐκ τινος πράξεως Ἱεροδικαστοῦ (Καδῆ) Ἡρακλείου, περιεχομένης εἰς τὰ τουρκικὰ βιβλία τοῦ μεταφραστικοῦ γραφείου Ἡρακλείου, ἐχούσης οὕτω: «*Ο Κορνάρος υἱὸς Νικολῆ κάτοικος Σκαλιῶν Σητείας ἀγοράζει ἀπὸ τὸν Ἀλῆ υἱὸν Ἀμπτουλάχ κάτοικον Γαλένι Ἡρακλείου τρία δωμάτια μὲ μίαν αὐλήν, εὐρισκόμενα εἰς χωρίον Σκαλιά ἀντὶ τριάκοντα γροσίων.* (Κάνδια 27 Χιαμπάν 1098—1686)».

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου φαίνεται ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ὑφίστατο καὶ κατοικεῖτο κατὰ τὸν ἄνω χρόνον. Ὁ δὲ ἀναφερόμενος Ἀβδουλάχ πιθανῶς ἦτο ἐξωμότης ἐκ Σκαλιῶν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ζήσῃ ἐν τῷ χωρίῳ του ὡς Ὀθωμανὸς μετενόησε εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἀφήσας κληρονόμον τὸν υἱόν του Ἀλῆν, ὁ ὁποῖος ἐπόλησε τὴν ἐν Σκαλίῳ πατρικὴν οἰκίαν εἰς τὸν προαναφερόμενον Κορνάρον.

Ὁ κ. Καταπότης πραγματευόμενος καὶ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐν τῷ Μύσωνι (Τόμ. Β'. Τ. 1ον σελ. 110) ὑλοστηρίζει ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τῶν Σκαλιῶν θὰ ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν περίοδον τῆς καθόδου τοῦ Ὀσμάν Πισᾶ εἰς Κρήτην (1812). Δὲν μοι φαίνεται πιθανὴ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὸ χωρίον Σκαλιά κείμενον ἐγγύτατα τῶν χωριῶν Ζύρον, Λαμνῶν, Ζακάνθου περιβάλλετο ὑπὸ πολυαριθμὸν τουρκικῶν πληθυσμοῦ, ὅφ' οὗ τὰ χωρία ταῦτα κατοικοῦντο. Πῶς ἦτο δυνατόν ὑπὸ τοιαύτης συνθήκας νὰ ἐξαιπατηθοῦν οἱ Σκαλιῶται καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς Ζύρον, ἔστω καὶ νύκτα, ἐν μέσῳ τοσοῦτων φανατικῶν Τούρκων, μάλιστα ἐξωμότην, οἱοὶ ἦσαν οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ ἄνω χωρία; Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἔλαβε χώραν, καθ' οὓς χρόνους δὲν εἶχεν εἴ τι παγιοθῆ τελείως ἡ τουρκικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Κρήτης ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῶν Χανίων τῷ 1692—1715, ὅποτε εἰς τὴν ἄλλην Κρήτην οἱ *Χαϊνίδες* ἔδρων εὐεργετικῶς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅποτε ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς δὲν εἶχεν εἴ τι πυκνωθῆ καὶ καταλάβει τὰ διάφορα χωρία. Πλὴν τούτου οἱ διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν ὡς παράδοσιν Ζυριῶται ἀναφέρονται εἰς πολὺ παλαιὰν ἐποχὴν διεσώθη δὲ βεβαίως ἢ μνήμη τοῦ γεγονότος ἐκ τῶν ἐν τῷ ὄστεοφυλακείῳ ὀστών. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συμφωνεῖ καὶ ὁ Μουρέλλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (Τ. Α'. Τ. 1 σ. 118).

χωρία, δι' ὃ και τὸ χωρίον εἶνε σωρὸς ἐρειπίων, ἐκτὸς ἑνὸς ἢ δύο οἰκημάτων, διατηρουμένων πρὸς ἐγκατοίκησιν ἰδιοκτητῶν τῶν περίξ καλλιεργουμένων ἀγρῶν και ἀμπελώνων (*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

Σκοτεινοὶ χρόνοι.— Συνέχεια ἐξωμοσιῶν.— Αἱ ὀμαδικαὶ ἐξωμοσίαι ἐν Σητεία.— Ἡ ὀργάνωσις τῶν Γένιτσάρων ἐν Κρήτῃ — Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Δασκαλογιάννη και ἡ καταστρεπτικὴ πτώσις αὐτῆς.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως και τῶν γήσων Σπιναλόγγας κλπ. ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἡ ἱστορία τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ 1770 καλύπτεται ὑπὸ τοῦ πέπλου τοῦ ἀγνώστου, διότι οὐδεὶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εὑρέθη νὰ κρατήσῃ ὀλίγα σημειώματα. Οἱ λόγοι τῆς Κρήτης, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἐπὶ τῆς Ἐνετικῆς κυριαρχίας ὑπῆρξε σημαντικός, ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν. Τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα ἐκλείσθησαν πάντα και μόνον εἰς τὰ ἐξοχικὰ και ἀπόμερα μοναστήρια ἐδιδάσκοντο τὰ λεγόμενα κολλυβογράμματα, ὃ δὲ λαὸς ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμάθειαν και αὐτὸς ὁ κληρὸς διετέλει εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν, εἰς ἣν και ὁ λαός. Τίς λοιπὸν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν, ἢ τὴν διάθεσιν ν' ἀσχοληθῇ ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων;

Κατὰ τὴν περίοδον λοιπὸν ταύτην δὲν ἔχομεν ἐξηκριβομένης λεπτομερείας τῶν γεγονότων διὰ ν' ἀσχοληθῶμεν ἐπ' αὐτῶν. Γενικῶς γνωρίζομεν ὅτι οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐφήρμοζον τὸ ἐξοντωτικὸν αὐτῶν σχέδιον, σφάζοντες, ἀιμαζόντες, τυραννοῦντες και ἀρπάζοντες πᾶν ὃ,τι ὀ θραγῖς ἐκέκτητο. Οὗτο τρομοκρατήσαντες τοὺς ἀντιχεῖς Χριστιανοὺς ἔφεραν αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, ὥστε νὰ ἐγκαταλείπουν ὀμαδικῶς πλέον τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων τῶν.

Ἐν Σητεία, καθ' ὅσον ἐκ τῶν παραδόσεων γνωρίζομεν, ὀλόκληρα χωρία ὀμαδικῶς ἐξώμοσαν. Τοιαῦτα δ' ἦσαν οἱ Βαβέλοι, ἡ Δάφνη, τὸ Λαμνῶνι, ἡ Ζάκανθος και ὀ Κατελιῶνας, ἴσως και ἄλλα χωρία.

(*) Και ἐν τῷ θέματι τούτῳ ὀ κ. Καταπότης ἐσφαλμένος καθ' ἡμᾶς ἀναγράφει ἐν τῷ Μύσῳνι ὅτι οἱ ἐκστρατεύσαντες κατὰ τῆς Σητείας Τούρκοι κατὰ τὸ 1829 ἐπανερχόμενοι ἐκ Τοπλοῦ διήλθον ἐκ Σκαλιῶν και ἐσφαζαν τὰ εὐρεθέντα ἐκεῖ γυναικόπαιδα. Τὸ τοιοῦτο δὲν φαίνεται ἀκριβές, διότι κατ' ἐμὲ κατὰ τὰς ἐπανελημμένας ἐρεύνας μου οὐδεὶς μοι ἀνέφερε τοιούτῳ τι, καιτοι, ἀν τοῦτο συνέβαιεν, ὥς ἐγγύτατα εἰς τοὺς χρόνους μας δὲν θὰ διέφυγε τὴν μνήμην τῶν κατοικούντων εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὥς δὲν διέφυγον ἀπὸ τῆς μνήμης αὐτῶν αἱ πρὸ τοῦ χρόνου τούτου σφαγαὶ τῶν Τουρτοῦλων, Χοχλακιῶν κλπ. Ὑποθέτω ὅτι εἶνε ἀπλοῦν συμπέρασμα τοῦ κ. Καταπότη, ἐξαγόμενον ἐκ τε τῆς ἐλλείψεως κατοίκων ἐν τῷ χωρίῳ και ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν δέχεται ὅτι ἐγένεν ἡ σφαγὴ τῶν Σκαλιωτῶν.

Ἐπὶ τὴν ἑξομοσίαν, ἀλλὰ πολλοὶ ἐκ τούτων λιποψυχήσαντες ἐξισλαμίσθησαν καὶ οὕτως ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Κρήτῃ, ἠδξήθη καταπληκτικῶς καὶ κατὰ τρόπον ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς Χριστιανούς.

Ὁ ἐμπειροπόλεμος Κρής κατὰ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἐνετῶν ἀφωπλίσθη τελείως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἠναγκάσθη διὰ τὴν σωσὴν τὴν ζωὴν του νὰ ἐργάζεται τεταπεινωμένως καὶ δουλικώτατα, παραδίδων τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του εἰς τὸν τύραννον Τούρκον, μόλις κρατῶν αὐτὸς ἐλάχιστον μέρος διὰ τὴν διατρέφῃ ἀθλιώτατα τὴν οἰκογένειάν του. Οὕτως ἀπέμαθε τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ τὸ ἀνεξάρτητον φρόνημά του, ἐν ᾧ τοῦναντίον ὁ Τούρκος ὀργανωθείς εἰς γενιτσαρικὰ συντάγματα (δρατάδες)⁽¹⁾ ὀπλοφορῶν δὲ καὶ ὀργιάζων κατὰ τῶν Χριστιανῶν διετήρησε τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ πολεμικὸν μένος.

Ἄλλ' ἂν ὁ Χριστιανός, οὕτω συμπεριφερόμενος πρὸς τὸν Τούρκον, ἔσωζεν τὴν ζωὴν του, δὲν κατώρθωνεν ὅμως νὰ σώσῃ καὶ τὴν τιμὴν του. Ἄν εἶχε γυναῖκα ἢ κόρην ὠραίαν, δὲν ἐξουσίαζεν αὐτάς, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ γενιτσαρικοῦ Τούρκου. Ἄν ποτε ἤθελέ τις ἀντιστῆ, ὅπερ συνέβαινε οὐχὶ σπανίως, ἢ ποινὴν του ἦτο ὁ θάνατος.⁽²⁾

(1) Οἱ δρατάδες οὗτοι ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἐγχωρίους ἐξομότης καὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα στοιχεῖα, ἐρχόμενα ἔξωθεν, περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω. Οἱ δρατάδες οὗτοι ἦσαν τὸ ὄλον ἐννέα, ἐξ ὧν οἱ πέντε διενεμήθησαν εἰς τὸ τρίμημα τοῦ Χάνδακος, οἱ τρεῖς εἰς τὰ Χανία καὶ ὁ εἰς εἰς τὸ Ρέθυμνον. Ἡ Σητεία ἀνήκουσα εἰς τὸν Χάνδακα πιθανῶς εἶχε τὸν ἕνα ἐκ τῶν πέντε, ὁ ὁποῖος διενεμήθη κατὰ δρατάδες εἰς τὰ μεγαλύτερα χωρία. Ἦδη ἔτι βλέπομεν εἰς τὰ χωρία ταῦτα οἰκήματα χρησιμεύσαντα ὡς σταθμοὶ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἀστυνομίαν τῶν ὑπαγομένων εἰς τοὺς σταθμοὺς τούτους διαμερισμάτων. Ἐπὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκημάτων τούτων διακρίνονται εἰσέτι τὰ σύμβολα τοῦ γενιτσαρισμοῦ, ὁ πέλεκυς, ἡ κυπάρισσος ὁ δελφίν κλπ. Ἐλέγοντο δὲ οἱ σταθμοὶ οὗτοι ἀκονάκια. Διοικηταὶ τῶν σταθμῶν τούτων ἦσαν οἱ τῶν μερῶν τούτων τιμαριούχοι.

(2) Τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν πολλὰ ἐν Σητείᾳ καθ' ἃ πολλὰ θύματα ἔπασαν, καταβάλλοντα προσπόθειαν πρὸς διάσωσιν τῆς τιμῆς τῆς συζύγου ἢ τῆς κόρης των. Ἐν τῶν θυμάτων τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ πρὸς πατρός πάππος τοῦ γράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας, ὁ ὁποῖος διωκόμενος κατέφυγεν εἰς Ἡράκλειον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἐσώθη δολοφονηθεὶς τῇ ὑποδείξει τοῦ διώκτου του.

Ἡ κατάσταση αὕτη δὲν εἶχε τι τὸ εὐχάριστον, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην αἱ ἐπιγαμίαι τῶν Τούρκων μετὰ γυναικῶν χριστιανῶν καὶ αἱ ἐξομοσίαι ἔφερον τὸ ἀποτέλεσμα, ὥστε οἱ Τουρκοκρήτες, ἀνατρεφόμενοι ἐν μέσῳ ἑλληνικοῦ περι-

Μόνον οἱ Σφακιανοὶ διετήρησαν τὰ ὄπλα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ οὕτω διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ προνομία των. Δυστυχῶς ὅμως καὶ τὰ Σφακιά δὲν ἀπέφυγον τὴν μοῖραν τῶν λοιπῶν Κρητῶν. Ἡ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνα ἡ Β' ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας τῷ 1769, στείλασα δ' ἀποστόλους εἰς Πελοπόννησον καὶ τὸν Ὀρλώφ μὲ πλοῖα ἐξήγγειρε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς χώρας ταύτης. Εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ἐμυήθη καὶ ὁ ἐκ Σφακίων Δασκαλογιάννης, ἀνὴρ πλούσιος καταγόμενος ἐκ τῆς εὐγενοῦς καὶ μεγάλης οἰκογενείας τῶν Βλάχων.

Συνενοηθεὶς οὗτος μετὰ τοῦ Μπέη τῆς Μάνης καὶ τοῦ εὐγενοῦς Μπενάκι ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τὸ 1770, ἀφοῦ ἐπληροφόρηθη τὴν κάθοδον τῶν ρωσικῶν δυνάμεων εἰς Πελοπόννησον. Δυστυχῶς ἡ λοιπὴ Κρήτη, οὕσα ἐντελῶς ἄοπλος, δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ὁ Δασκαλογιάννης ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐβοήθει ἡ Ρωσία, καὶ οὕτω τὰ Σφακιά, καθ' ὃν ἔπεσεν ὄλον τὸ βίρος τοῦ ἐχθροῦ, ἀγωνισθέντα ἀπεγνωσμένως, ὑπέκυψαν ὑποστάντα μέγαν ὄλεθρον, ὁ δ' ἀρχηγὸς αὐτῶν παραδοθεὶς εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὑποσχομένους ἐπιείκειαν εἰς τὴν Πατρίδα του, ὑπέστη ἐν Ἡρακλείῳ, ὅπου μετεφέρθη, μαρτυρικὸν θάνατον, *ἐκδαρεὶς ζωντανός*. (Βλ. Ἱστορίαν τῶν Σφακίων Παπαδοπετριάκι Μέρ. Γ' Κεφ. Β' σ. 115-135).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο Γενιτσαρισμὸς ἐν Κρήτῃ.—Ἡ συγκρότησις τῶν γενιτσαρικῶν ταγμάτων.—Ἡ δρᾶσις αὐτῶν.—Ο Ὀσμάν Πασᾶς καὶ ἡ καταπολέμησις αὐτῶν ἐν Κρήτῃ.—Ἡ τελὶ ἡ ἐξόντωσις αὐτῶν ἐπὶ Σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β'.

Ἡ γενναία ἀντίστασις τῶν Σφακιανῶν καὶ ἡ οἰκτρὰ τῆς ἐπαναστάσεως πτώσις ἀπεθηρίωσε τοὺς Τούρκους καὶ ἐπέπεσαν ὡς ἄγρια ὕαινα κατὰ τῶν ἀόπλων καὶ ἀδυνάτων Χριστιανῶν. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως 1821 ἅπασα ἡ Κρήτη μείνασα εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐξηχρειωμένης διοικήσεως, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν τιμαριούχων ἀρχηγῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς γενιτσαρικῶν ὀρτάδων μετεβλήθη εἰς κόλασιν. Ἰδίως δὲ ἡ Σητεία, τὸ

βάλλοντος, ν' ἀφήσουν ἀπογόνους ἔλληνοφώνους, διατηρήσαντας τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀποστερήσαντας τὸν κατακτητὴν νὰ στηριζῆται εἰς *ἔθνολογικὰ δικαιώματα*.

ἀνατολικώτερον ἄκρον τῆς Κρήτης, ἀπομεμονωμένη, λόγω τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως, κατεδυναστεύθη καὶ πρότερον μὲν, ἀλλ' ἰδιαίτατα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 19 αἰῶνος καὶ ἐξῆς μέχρι τοῦ 1829,

Γενίταρος.

σκληρότερον καὶ ἀπανθρωπότερον τῆς λοιπῆς Κρήτης, ὡς θὰ ἱστορήσωμεν περαιτέρω.

Πρὸ τούτου κρίνομεν σκόπιμον νὰ περιγράψωμεν ἐν συντομίᾳ τὸν τρόπον, καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ σώματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα εἶχον καταστῆ ἢ μεγαλυτέρα πληγὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ φρίκη τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων αὐτῆς, πολλάκις δὲ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν.

Τὰ σώματα τῶν γενιτσάρων κατ' ἀρχὰς συνεκροτοῦντο ἐκ τῶν συλλαμβανομένων αἰχμαλώτων, ἐκ τῶν ἀρπαζομένων ἢ καὶ στρα-

τολογουμένων ἐν εἴδει φόρου παιδίων χριστιανῶν (παιδομάζωμα) ⁽¹⁾ καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζον, οὔτε πατέρα, οὔτε μητέρα ἄλλους ἀπὸ τὸν τροφοδοτοῦντα αὐτοὺς δεσπότην, τοῦ ὁποῖου ὄνομαζοντο δοῦλοι (κούλ) καὶ ἐσεμνύοντο διὲ ἦσαν αὐτόχρομα τοιοῦ-

Ἀοσιήμιασος τῶν Γενιτσαρῶν.

(Ἀρχιμάγειρος, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς τῶν).

(1) Τὰ γενιτσαρικὰ σώματα συνεκροτήθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1327 ὑπὸ τοῦ Ὁρχάν καὶ ἀπομίμησιν τῶν συγκροτηθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ ὅπως «πρῶτως ἐφεύρητο τὸ τῶν Ἀρχοντοπούλων τάγμα. Συλλεξάμενος γὰρ ἀπανταχόθεν τοὺς τῶν ἀπεπικωκότων στρατιωτῶν υἱούς, νέους, ἀριφνεῖς πάντας τὸ γένειον, τὴν ὁρμὴν ἀνυποστάτους, ἐγύμνασέ τε πρὸς ὄπλα καὶ πόλεμον καὶ Ἀρχοντοπούλους ὠνόμασεν, ὥσανεὶ ἀρχόντων υἱοὺς γεγονότας. Ἴνα διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν τῶν γονέων εὐγένειάν τε καὶ ἀνδρείαν ἀναφερόμενος θούριδος ἀληθῆς μνήσαιντό τε καὶ ἀνδρείότεροι

τοι, καὶ πατρίδα ἄλλων, παρὰ τὴν *τράπεζαν*, περὶ τὴν ὁποίαν συνήρχοντο, καὶ τὸν *κοιτῶνα (δδά)*, ἐν ᾧ συνδιητῶντο, πάντα τὰ ἱερομυθικά αὐτῶν σύμβολα καὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, τὸν κοιτῶνα καὶ τὴν τράπεζαν καὶ τὸ μαγειρεῖον εἶχον βάσιν καὶ ἀπ' αὐτῶν ὠνομάζοντο, *᾽Οδά-μπασης (κοιτωνάρχης)* ἦτο ὁ *ὑπολοχαγός των, Τσορμπατζῆς (ξωμοδότης) ὁ λοχαγός των, ᾽Ασισημάσης (ἀρχειμάγειρος), ὁ ταγματάρχης των, ᾽Ασιση (μάγειρος), ὁ λοχίας των. Οἱ λέβητες (τὰ καζάνια)* τῆς ἐταιρείας ἢ συντροφίᾳ των (*᾽Ορτά*) ἦσαν *ἱερά* καὶ ἡ ἀνατροπὴ ἐν καιρῷ στάσεως ἐσήμαινε τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, ἡ δὲ *ἔστια* τῶν μαγειρειῶν των (*᾽Οιζάν*) *ἄσυλον ἀπαραβίαστον* καὶ ἐξελαμβάνετο ἀντὶ τοῦ σώματος ὄλο κλήρου. (1)

Ἐπισημασθέντες οἱ ἀριθμοὶ τῶν γενιτσάρων δὲν ἦτο ἐξ ἀρχῆς ὁ ἴδιος Ἐπὶ Σουλταϊνίου κατὰ τὸν ἐν Βελιγραδίῳ γενόμενον ἀκριβῆ ὑπολογισμόν (1522) εἰρέθησαν μόνον δώδεκα χιλιάδες, διηρημένοι εἰς 161 *δδάδες ἢ ορτάδες*. Τῷ 1680 ἠῤῥήθησαν εἰς 54222 διηρημένοι εἰς 196 *δδάδες*. Οἱ δὲ *᾽Οιζάν (ἀπόστρατοι ἢ πρεσβύται)* ἦσαν 19 χιλιάδες ὑπὲρ 34 ἀξιωματικούς.

Ἐκαστος τῶν ᾽Ορτάδων τούτων εἶχε τὸ σύμβολόν του, ὁ μὲν *δελφίνα*, ὁ δὲ *κυπάρισσον*, ὁ δὲ *πέλεκυν*, ἄλλος *ξίφος*, ἄλλος *πέταλον ἵππου*, ἄλλος *λέοντα* κλπ. Τὸ σύμβολον τοῦ 31 ᾽Ορτά ἦτο *ἄγκυρα*, διότι οὗτος ὑπηρετεῖ εἰς τὸ ναυτικόν καὶ ἦσαν οἱ περιφημότεροι καὶ ἀρχαιότεροι τῶν γενιτσάρων ἦτο δὲ ὁ ᾽Ορτάς οὗτος ὁ πολυπληθέστερος καὶ ἰσχυρότερος. (2)

Τὰ σώματα τῶν γενιτσάρων ἀπετέλουν τὸ πρῶτον κυρίως τοῦ στρατοῦ μέρος. Ἐκ τούτων ὁ Σουλτάνος ἐξέλεγεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς ὠραιότερους καὶ εὐφρεστέρους καὶ προσώριζεν αὐτοὺς ὡς σωματοφύλακας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐχρησιμοποιοῖ ὡς ναύτας καὶ ὡς ἀστρνομικούς. *Ἦσαν δὲ οἱ γενίτσαροι φανατικώτατοι Μουσουλμᾶνοι καὶ ἄγριοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στοίχειου ἐχθροί, παρὰ τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον προέλευσίν των ἐξ Ἑλλήνων ἀρχικῶς.*

γένοιτο» (βλ. Ἄννης Κομνηνῆς Ζ'. ΙΔ'). Τὸ τάγμα τοῦτο εἰς δύο χιλιάδες συμποσούμενον ἐκαλοῦντο καὶ *᾽Αγοῦροι καὶ ᾽Ανδρειωμίνοι*, πιθανῶς οἱ αὐτοὶ καὶ *᾽Αθάνατοι*, ὡς μὴ ἐλαττούμενοι τὸν ἀριθμὸν διὰ τῆς ἐκάστοτε ἀναπληρώσεως. Ἀπετέλουν δὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, ὡς εὐνούστεροι τῶν ἄλλων καὶ ὡς νηπιόθεν τρόφιμοι τοῦ αὐτοκράτορος (βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντινοῦ «Κωνσταντινούπολιν» Τ. 3 σελ. 276).

(1) βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντινοῦ «Κωνσταντινούπολιν» Τ. 3 σελ. 281—282.

(2) Αὐτόθι σελ. 282.

Κατ' ἀρχάς, ὡς εἶδομεν ἄνω, οἱ γενίτσαροι πάντες ἦσαν ἐκτουρ-
κισμένοι Χριστιανόπαιδες ἢ αἰχμάλωτοι Χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ὑπο-
χρεωμένοι νὰ μένουν **ἀγαμοὶ**. Κατόπιν ὁμως ἐξ ἀντιζηλίας καὶ ἐκ
συμφέροντος ἐφρόντισαν καὶ οἱ ἐκ γενετῆς Μουσουλμᾶνοι νὰ εἰσά-
γουν τὰ τέκνα των εἰς τὰ γενίτσαρικὰ τάγματα, ὁπότε ἤρθη ἡ ὑπο-

Γκολιοντζῆς (Γενίτσαρος τοῦ ναυτικοῦ).

χρέωσις τῆς **ἀγαμίας**· βαθμηδὸν δὲ κατηργήθη τὸ παιδομάζωμα καὶ
οἱ Χριστιανοὶ ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὰ τάγματα, θεωρηθέντος τοῦ δι-
καιώματος ἀποκλειστικῶς προνομίου τῶν μουσουλμάνων. Κατόπιν
ἕκαστος τούτων ἦτο δυνάμει γενίτσαρος, καὶ ἂν δὲν ἦτο ἐγγε-
γραμμένος εἰς τινὰ Ὀρτᾶν. Καὶ ὁ Σουλτᾶνος δ' αὐτὸς ἀνῆκεν
εἰς τὸν Α' Ὀρτᾶν τῶν γενιτσαρῶν καὶ ἐλάμβανεν ὡς ἀπόμαχος
(Ὀτσιράκ) τὸν οὐλοφὲν (μισθὸν) τεσσαράκοντα ἄσπρα τὴν ἡμέ-

ραν, εμφανιζόμενος αγνώριστος εις τὸν στρατῶνα τὴν ἡμέραν τῆς διανομῆς τοῦ μισθοῦ. (¹)

Τὸ σῶμα τοῦτο μικρὸν κατὰ μικρὸν κατέστη αὐταρχικὸν καὶ ἀνυπότακτον, συχνάκις προβαῖνον εἰς στάσεις, βιαιοπραγίας καὶ δολοφονίας καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν Σουλτάνων, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ σεβασμὸς ἐξέλιπε τελείως. Ὁ Σουλτὰν Σελῆμ ὁ Γ' (1789—1807) ἀπεπειράθη τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἐξεθρονίσθη ὑπ' αὐτῶν (1807).

Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον Μαχμουτ ὁ Β' (1808—1839) κατώρθωσε νὰ ἐξοντώσῃ τὸ ἀπαίσιον τοῦτο σῶμα τῇ 27 Ἰουνίου 1826 μετὰ πολλὰς περιπετείας, φονεύσας ἐξ αὐτῶν ἄνω τῶν 15 χιλιάδων, ὧν τὰ πτώματα ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Βόσπορον. Οἱ περιόφημοι λέβητες τῶν διεπομπεύθησαν, τὰ δὲ καλύμματα τῆς κεφαλῆς τῶν διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἔκτοτε ἔπαυσε ν' ἀναφέρεται τὸ ὄνομά των ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν ὁποίαν ἐπὶ δλοκλήρους αἰῶνας κατεδυνάστευσαν.

Ἡ δύστηνος Κρήτη κατέβαλε τὸν μεγαλύτερον φόρον αἵματος καὶ πάσης ἀτιμίας εἰς τὸ σκληρὸν καὶ ἀπαίσιον τοῦτο συγκρότημα. Ἀνατεθείσης εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ τῆς διοικήσεως καὶ τάξεως τῆς νήσου, ἀπειτέλουν οὗτοι *κράτος ἐν κράτει*, οὕτως ὥστε νὰ μὴ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν οὔτε νὰ ἐκτελῶνται αἱ διαταγαὶ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, *ἐφ' ὅσον αὐταὶ θ' ἀπέβλεπον εἰς τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν*. Ἡ φωνὴ τούτων ἔφθανε μὲν πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ καὶ καθ' ἣν περίπτωσιν οὗτος ἐξέδιδε διαταγὴν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἀδικιῶν καὶ ἐγκληματικῶν πράξεων τῶν ἀπαισίων τούτων ἀνθρώπων, οὐδαμῶς ἐλαμβιάνετο ὑπ' ὄψιν. Ἐδέησε τέλος κατὰ τὸ 1812 ν' ἀποστείλῃ εἰς Κρήτην ὁ Σουλτὰν Μαχμουτ τὸν στρατηγὸν *Ὅσμὰν πασᾶν, πρῶην διοικητὴν Εὐβοίας, ὅπου ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἠὲδοκίμησε*, δούς αὐτῷ *πλήρη ἐλευθερίαν*, ἵνα περιστείλῃ διὰ πάσης θυσίας τὴν ἀσκουμένην κατὰ τῶν Χριστιανῶν τυραννίαν (²) καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀρχῶν ἀντίδρασιν καὶ ἀπειθαρχίαν.

(¹) Βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντίου «Κωνσταντινουπόλιν» Τ. 3 σελ. 283.

(²) Ὁ Ὅσμὰν Πασᾶς λέγεται ὅτι ἦτο Κοῦρδος ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἦτο Ἕλληνας ἐξομότης ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ παράδοσις διέσωσεν ὅτι ἦτο κρητικοχριστιανὸς μοναχὸς ὀνομαζόμενος Βασίλειος καὶ ὅτι εἶχε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' συστάσει τοῦ ὁποίου ἐστάλη εἰς Κρήτην, ἵνα ἐξοντώσῃ τοὺς κρητογενιστάρους. Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀληθές. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν τὴν ιδιότητα ταύτην, ἵνα τὸν καταστήσουν ὑποκτον εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον. Οἱ Τούρκοι μισοῦντες αὐτὸν τὸν ἀπε-

Ἐλθὼν οὗτος εἰς Κρήτην ἀπεπειράθη κατ' ἀρχὰς μὲ ἥπιον τρόπον νὰ φέρῃ εἰς τὸν εὐθὺν δρόμον τοὺς σκληροὺς τούτους τυράννους. Δυστυχῶς οὗτοι εἶχον ἐπὶ τοσούτον ἀποχαλινωθῆ, ὥστε ἤγειραν στάσιν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ, συγκεντρωθέντες εἰς τὸ χωρίον Κάϊναν τοῦ Ἀποκορώνου, ὅπου εἶχον ἀπόφασιν ν' ἀντιστοῦν. Ὁ στρατηγός, χωρὶς ποσῶς νὰ διαστάσῃ, παραλαμβάνει τοὺς ἐμπίστους αὐτῷ στρατιώτας, μεθ' ὧν κατῆλθεν εἰς Κρήτην, συνεννοηθεὶς δὲ καὶ μὲ τοὺς ἐκ Κυθωνίας καὶ Ἀποκορώνου Χριστιανοὺς ὀπλοαρχοῦς, ἐπετέθησαν ὁμοῦ κατὰ τῶν συγκεντρωθέντων εἰς τὸ ἄνω χωρίον καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς πάντας. Εἶτα εἰσελθόντες εἰς Ρέθυμνον συνέλαβον περὶ τοὺς 280 στασιαστιάς, ἐξ ὧν ἀπηγγόνισαν τοὺς πλείστους. Κατευθυνθεὶς εἶτα εἰς Ἡράκλειον ἀπεπειράθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀγάδων καὶ τῶν

κάλουν Παπὰ Γιάννην οἱ δὲ χριστιανοὶ τὸν ἔλεγον Πνιγάρην, ὡς ἀπαγχονίζοντα τοὺς γενειοσάρους.

Ὁ καλὸς μου φίλος καὶ σοφὸς τέως Γυμνασιάρχης κ. Ἐμμ. Γενεράλης ἐδημοσίευσεν ἑσχάτως ἐν τῷ ἐν Νεαπόλει Μεραμβέλλου ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ «Δρῆρος», μακρὸν διήγημα, σχετικὸν πρὸς τὸν Ὀσμάν Πασᾶν. Τὸ δημοσίευμα τοῦτο ἀνέγνωσα μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν· ἀλλῶ, παρὰ τὴν καλλιπείαν του καὶ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθην νὰ πείσω τὸν ἑαυτὸν μου ὅτι τοῦτο ἔχει *ἱστορικὴν βάσιν*. Τούναντίον φρονῶ ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦτου ἀποτελεῖ ἄπλοὺν *θρύλον, μεταδοθέντα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ προελθόντα ἀπὸ τᾶς κατὰ τοῦ Πασᾶ πρὸς τὸν Σουλτᾶνον ῥαδιουργίας τῶν Τουρκοκρατητῶν*. Τοσοῦτῃ προσπάθειᾳ κατεβλήθη ἐκ μέρους τούτων, *ὠθουμένων ὑπὸ σφοδροῦ μίσους*, πρὸς διάδοσιν τοῦ θρύλου τούτου, ὥστε ἔπεισαν καὶ τοὺς ἀπλουστέρους Χριστιανοὺς νὰ δώσουν πίστιν εἰς τοῦτον καὶ νὰ κάμνουν ὑπαίτιγτους εἰς τὰ δημοτικὰ ἕσματα αὐτῶν, *εὐχόμενοι ἵνα ἔλθῃ καὶ αὐθις Χριστιανὸς Πασᾶς, ἵνα ἀνακουφίσῃ ἐκ νέου τοὺς ὁμοθρησκούς του*. Ἐν ἐκ τούτων, δημοσιευθεὶς ὡς ἐστίν, καὶ κατωτέρω, ὅπου θὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸν Γενετοσάρην «Μερέτακαν» εἶνε τὸ ἀκόλουθον:

*Ὅλοι νὰ πᾶν καὶ νᾶρθουνε κλαγᾶς νὰ μὴ γλαγύρῃ
νὰ κούσω τὸ χαμπέρι του νὰ κάμω πανεγύρι!
Θέ μου καὶ νᾶρθῇ ἕνας Παχιᾶς νὰ τονελένε Ἀντόνη,
νὰ ξεοκλαβῶνῃ τοὺς ρωμηοὺς τοὺς Τούρκους νὰ οκλαβῶνῃ.*

Τὸ μόνον ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθοῦν οἱ πιστεύοντες τὸν θρύλον, εἶνε ἡ συμμαχία τοῦ Πασᾶ μὲ τοὺς ἀρχηγούς Χριστιανοὺς πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἰσχυρῶν γενειοσάρων, *στασιασάντων*. Εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην προέβη ὁ Πασᾶς ἐκ λόγου ἀνεπαρκείας τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων ἐναντι ἰσχυρῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ καὶ διότι, ἐκεῖνοι μεθ' ὧν συνεμάχησεν, ἦσαν *τότε πολῖται νομιμόφρονες*, εἶχεν ἄλλως τε καὶ τὴν *ἀπόλυτον παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐλευθερίαν* νὰ ἐνεργήσῃ διὰ πάσης θυσίας.

καταφυγόντων ἐκεῖσε ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν, οἱ ὅποιοι ἔκλεισαν τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ραδιουργηθεὶς ὁ Πασᾶς εἰς τὴν Πύλην ἀνεκλήθη καί, ὡς λέγεται, ἀπεκεφαλίσθη διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου.

Μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ὀσμᾶν Πασᾶ οἱ ἑναπομείναντες κρητογενίτσαροι ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Χριστιανῶν μὲ νέαν λύσσαν ἀγριωτέραν τῆς πρώτης. Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ συμβάντα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ λοιπῇ Κρήτῃ· θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὰ τῆς Σητείας καὶ εἰς τὰ σπουδαιότερα τούτων, περὶ ὧν δὲν εὐρέθη τις δυστηγῶς, εἴτε Κρής εἴτε ξένος νὰ διασώσῃ τινὰ τούτων, τὰ μᾶλλον σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ δράσις τῶν γενιτσάρων ἐν Σητείᾳ.— Ὁ Ἰμβραῖμ Ἐφεντάκις ἢ Ἀφεντακάκις.— Ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐπώνυμόν του.— Ἡ διοικήσις αὐτοῦ καὶ αἱ ἀγγραφαὶ τῶν Χριστιανῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐν τῇ Σητείᾳ, τῇ ἀθλίᾳ ταύτῃ χώρᾳ, ὑπῆρξε πλήρης ἀναρχία. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ παρουσία τοῦ δυστήνου Χριστιανοῦ ἐξηρητάτο ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ πομπωτέρου Τούρκου. Ὑπῆρχε δῆθεν διοικήσις, ἀλλ' εἰς χεῖρας τίνων; τῶν μεγαλυτέρων κακούργων, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Ἰμβραῖμ Ἐφεντάκις, ἢ κοινῶς ἀκουόμενος Ἀφεντακάκις.

Χίρην τῆς ἱστορίας, ἥτις ἐλαχίστας πληροφορίας, καὶ ταύτας κατὰ τὸ πλεῖστον ἐσφαλμένας, παρέχει ἡμῖν περὶ τούτου, καίπερ δρᾶσαντος ἐπὶ ὀλόκληρον τριακονταετίαν, κρίνω σκόπιμον νὰ σκιαγραφῆσω ἐν δυνατῇ συντομίᾳ τὸν ἀπαίσιον τούτον τύραννον καὶ τινὰς τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ, ἀναγράφων τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν ἄθλους κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὓς ἢ παράδος διέσωσε μέχρις ἡμῶν καὶ οὓς αὐτόπται μάρτυρες ἀφηγήθησαν πρὸς με, ἀσχολούμενον πρὸ πολλοῦ περὶ τὴν συλλογὴν παρομοίας ἱστορικῆς ὕλης.

Ὁ σκληρὸς οὗτος τύραννος ἦτο *ἀλβανικῆς καταγωγῆς*, κατὰ πληροφορίας δοθείσας ἡμῖν ὑπὸ παλαιῶν γνωρίμων του καὶ ὑπὸ στενῶν συγγενῶν καὶ ἀπογόνων αὐτοῦ. Κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σητείας⁽¹⁾ φύλαρχός τις Ἀλβανὸς ἐξ Ἐλβασάν καταγόμενος⁽²⁾ ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦ εἰσβαλόντος εἰς Σητείαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1649.

(1) Βλ. Σητειακὰ τομ. Α΄, κεφ. ΙΓ΄, σελ. 136—137.

(2) Πιθανῶς ὁ *Χαμπίμπης*, ὁ φονευθεὶς εἰς μάχην ἐκτὸς τῆς Ἱερραπέτρας.

Μεταξὺ τῶν ἀκολουθούντων τὸν φύλαρχον Ἄλβανῶν ἦτο καὶ εἰς **Ἐφέντης (Ιμάμης)** εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε τὴν ἀδελφὴν του γυναικα καὶ εἰς τὸν ὁποῖον παρεχώρησε μεγάλας ἐκτάσεις γαιῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Σητείας. Ἐκ τοῦ Ἰμάμη τούτου (ὄν οἱ Τούρκοι προσφωνοῦν **Ἐφένδη**) εἴλκε τὴν καταγωγὴν του ὁ Ἰμβραῖμ Ἐφεντάκις καὶ ἐκ τούτου ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, ὅπερ καὶ οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ ἀπόγονοι ἔφερον καὶ οἱ μέχρι ἐσχάτων ἐπιζῶντες καὶ ἐν Ἡρακλείῳ οἰκοῦντες διετήρουν, οὕτως ὑπογραφομένοι. Ὑπὸ δὲ τῶν ἐγγχωρίων ἐλέγετο καὶ ἠκούετο **Ἀφεντακάκις**, πιθανῶς ὡς ἔχων τὴν **ἐξουσίαν, τὴν αὐθεντίαν**, ὡς ἔλεγον οἱ Ἐνετοί, εἰθισμένων τῶν ἐγγχωρίων νὰ λέγουν τοὺς ἄρχοντας **«Ἀφέντας»** (1). Τοῦ τύπου τούτου θὰ κάμνωμεν χρῆσιν ἐν τοῖς ἑξῆς:

Ὁ Ἰμβραῖμ Ἀφεντακάκις ὑπῆρξε κατὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς μία **ἐξέχουσα** προσωπικότης τῆς ἐποχῆς του, δι' ὃ καὶ ἀπῆλανε παρ' αὐτοῖς μεγάλης ὑπολήψεως, ὡς καὶ παρὰ τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει. Κατὰ δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ἦτο ὁ **ἀπαισιώτερος κακοῦργος**. Τίς εὐρίσκειται ἐν τῇ ἀληθείᾳ θ' ἀποδείξουν τὰ κατωτέρω ἐκτεθησόμενα.

Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκ τοῦ χρόνου τῆς δράσεώς του δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οὗτος ἐγεννήθη περὶ τὸ τέλος τῆς ὀγδόης δεκαετηρίδος τοῦ 18 αἰῶνος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Μουσταφᾶς. Ἐζη δὲ κατὰ τὸ 1831 Ἰανουαρίου 30, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν θὰ καταχωρήσωμεν κατωτέρω.

Ὁ φοβερὸς οὗτος γενίτσαρος ἦτο ἀληθῶς **ἄνθρωπος εὐφυῆς καὶ γενναῖος, ἀλλὰ σκληρὸς καὶ αἰμοδιψής**. Ὡς ἀρχηγὸς ἐν Σητεία γενίτσαρικῶν ταγμάτων (ὀρτάδων) διηύθυνε καὶ καθωδήγει τοὺς

(1) Ἐσφαλμένως ἄρα ὁ Βασ. Ψιλάκις ἀναγράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του (τομ. 2 σελ. 33) ὅτι ὁ Ἀφεντακάκις ἦτο **ἀπόγονος μεγάλων τιμαριούχων Ἐνετῶν**, διότι ἄλλως εἶναι γνωστὸν καὶ ὁ ποιητὴς Μπουνιαλῆς πιστοποιεῖ τοῦτο (Κρητικὸς Πόλεμος κεφ. 121 § 20 σελ. 248 Ἀγαθ. Ζηρουχάκι) ὅτι οἱ ἐν Σητεία Ἐνετοί, οἱ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ κατοικοῦντες κατέφυγον πάντες σχεδὸν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σητείας, πλὴν δύο ἴσως ἐξομοσάντων κατόπιν, ἅμα τῇ ἐπελεύσει τῶν Τούρκων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἐπαρχίας. Οἱ ἐξομόσαντες οὗτοι πιθανῶς ἦσαν οἱ **Ζένοι** οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι κατόικον εἰς **Βόϊλαν** καὶ ὄν ἀπόγονος ἔζη ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ 19 αἰῶνος, ἀκούομενος **Τζεναλῆς**, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ἐσώζετο ἐκκλησία τοῦ Τζεναλῆ καὶ πλὴν τούτων οἱ **Ἀμπράμοι**, ὧν τὰ ὀνόματα διετηροῦντο μέχρι ἐσχάτων ἐν τῷ χωρίῳ **«Ἀχλάδια»**. Ἐκ τῆς πόλεως δὲ ἀνεχώρησαν πάντες πρὸ τῆς πτώσεώς της, βαλόντες πῦρ καὶ κατακαύσαντες αὐτήν. Περὶ τοῦ **Τζεναλῆ** θὰ κάμνωμεν κατωτέρω λόγον.

διαφθαμένους τούτους ύφισταμένους εις πᾶν εἶδος κακοουγίας καὶ ἀνοσιου πράξεως.

Δὲν εἶνε εὐκόλον ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ σκιαγραφία τοῦ τυράννου νὰ περιλάβωμεν ὅλα τὰ ὑπὸ τούτου καὶ τῶν πρακτόρων του διαπραχθέντα ἀνοσιουργήματα κατὰ τῶν ἀτυχῶν Χριστιανῶν τῆς Σητείας, ἐφ' ὧν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διετέλεσε διοικητής. Θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν μᾶλλον σκληρῶν καὶ ἀπαιθρῶτων.

Γενικῶς ἀναγράφομεν ὅτι ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ τυράννου τούτου ἐκρέματο ἡ ζωὴ τοῦ δοῦλου Χριστιανοῦ. *Αὐτὸς ἐκανόνιζε τὴν κίνησιν τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς, ἀναμειγνύμενος καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὰ τῆς οἰκογενειακῆς φύσεως τοιαῦτα.*

Αὐτὸς ἐδίκαιε καὶ κατεδίκαιεν· αὐτὸς ἐξετέλει τὰς ἰδίας ἀποφάσεις. Ὅσοις κατεδίκαιε τινα εἰς θάνατον, διότι μέχρις αὐτοῦ ἐξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν του, αὐτὸς ἐξετέλει, ὡς *δήμιος*, τὴν θανατικὴν ποινὴν!!

Λέγεται ὅτι δὲν ἀπηγχόλιζεν, οὔτε ἐτουφέκιζεν, ἀλλὰ κρατῶν χρυσοῦν πέλεκυν (σύμβολον τοῦ γενιτσαρισμοῦ) διέτασσε καὶ ἔριπτον τὸν καταδίκον πρηνηδὸν (μπρούμντα) καί, ἐνῶ οἱ διατασσόμενοι ἐκράτουν αὐτὸν ἐκ τῶν ποδῶν καὶ τῆς κεφαλῆς, αὐτὸς οὗτος κατέφερε διὰ τοῦ πελέκεως δυνατὸν κτύπημα ἐπὶ τῆς σπονδυλικῆς στηλῆς τοῦ καταδίκου, ὅπερ, χωρίζον αὐτὴν εἰς δύο, ἐπέφερον ἀκαρτίως τὸν θάνατον.

Τὸ αὐτὸ σύστημα διαδικασίας καὶ ἐκτελέσεως ἐφήρμοξε καθόλου καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν Μουσοιλιμάνων, τῶν κακουργησάντων ὁμοῦ καθ' ὁμοθρήσκων, *διότι τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἔγκλημα τοῦ Ὀθωμανοῦ ἔμενεν ἀνέγκλητον μὲ τὴν προκατάληψιν ὅτι δῆθεν ὁ Ρωμηὸς ἦτο ἄξιος τῆς τιμωρίας ταύτης, δικαιουμένου παντὸς πιστοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν.*

Ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ἥτις ὑπῆρξε μακροχρόνιος, ὁ λαὸς τῆς Σητείας ὑπέστη μαρτύρια, τὰ ὁποῖα χεῖρ ἀνθρωπίνῃ δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ. Αἱ ἀγγραφεῖαι, αἱ ἀτιμώσεις, αἱ δολοφονίαι ἦσαν τὸ ἔργον τῶν ἀπαισίων δεσποτῶν. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἄφεντακάκις ἔχων μεγάλας περιουσίας, τὰς καλυτέρας εἰς τὰ διάφορα χωρία τῆς ἐπαρχίας, ἐκαλλιέργει αὐτὰς δι' ἀγγραφειῶν τῶν Χριστιανῶν.⁽¹⁾

(1) Εἰς τὸ χωρίον *Τουρτούλους*, ὅπου ἦτο ἡ ἄδρα του, εἶχε περιβόλια, ἐλαιόφυτα καὶ βοσκὰς ζῶων εἰς μεγάλας ἐκτάσεις. Ἐπίσης εἰς τὸ χωρίον

Ἀναφέρεται ὅτι διὰ τὰ λιπαίνῃ τὰ ἐλαιόφυτα καὶ τὰ περβόλιά του εἰς Τουρτούλους ὑπεχρέωνε τοὺς κατοίκους τῶν πλείστων χωρίων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερισματος, ὅπου ἡ κτηνοτροφία ἤκμαζε τότε, ὡς καὶ νῦν, νὰ μεταφέρουν ὀρισμένα φορτία κόπρου. Ἄλλοιμονον εἰς τὸν μὴ συμμορφούμενον μὲ τὴν διαταγὴν του ταύτην, ἢ ἐπιβραδύναντα νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν.

Μολονότι ἡ ἀπόστασις τῶν χωρίων τούτων ἀπέχει περὶ τὰ 15-30 χιλιόμετρα καὶ οἱ ἀγγαρευόμενοι ἤρχοντο πειναλέοι καὶ κεκηκότες, ὁ τύραννος δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὑπεχρεοῦτο νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἐν τεμάχιον ἄρτου, ἵνα κορέσουν τὴν πείνάν των!!

Ἐπειδὴ εἶχε καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον μεγάλην περιουσίαν, προερχομένην πιθανῶς ἐκ τῆς σύζυγου του, ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔτους διέμενεν ἐκεῖ. Συχνότατα δὲ ἀγγαρευόν Χριστιανούς ἔστειλε πρὸς αὐτὴν διάφορα πράγματα.

Μίαν φορὰν, ἴσως διὰ ν' ἀστειευθῇ, ἔστειλε πρὸς τὴν σύζυγόν του *μίαν πέρδικα* μὲ τὸν ἐξ Ἀρμένων Πέτρον Πορταράκιν. Οὗτος εἶχε διαπράξῃ φόνον κατ' Ὀθωμανοῦ ἐνεκεν βαρείας ὕβρεως καὶ ἀπειλῆς τούτου κατ' ἐκείνου. Ἀνακαλυφθεὶς συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὰς ἐν Τουρτούλοις φυλακάς. Ἀρκετὰ ἐξυπνος ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν ἀνάκρισιν δὲν ἀπέκρυψε τὸν φόνον, μολονότι οὐδεὶς εἶδεν αὐτόν, κατάρθρωσεν ὅμως νὰ πείσῃ τὸν τύραννον ὅτι διέπραξε τὸν φόνον *διατελῶν ἐν ἀμύνη*. Φαίνεται δ' ὅτι συνειτέλεσε νὰ πεισθῇ οὗτος εὐκόλως διὰ τὴν γνωστὴν αὐτῷ ἀχρειότητα τοῦ Ὀθωμανοῦ, ἐπειδὴ πιθανώτατα ἐτίλει ὑπὸ δυσμένειαν αὐτοῦ.

Ἐν πρωτοφανεῖ ἐπιεικείᾳ δὲν κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον, ἀλλ' εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα ἐπὶ ὀρισμένον χρόνον. Τὸ διάστημα τοῦτο ὁ κατάδικος ἐξέτινε τὴν ποινὴν του, ἐργαζόμενος εἰς τὰ κτήματα τοῦ Ἀγᾶ. Ἐργατικὸς καὶ πρόθυμος ὁ Πορταράκις ἐφείλκυσεν τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἀγᾶ. Θέλων ἴσως νὰ παίξῃ μετ' αὐτοῦ, ἢ νὰ δείξῃ τὴν σκληρότητά του, ἔστειλεν αὐτόν μὲ τὴν πέρδικα εἰς τὴν Χανούμην, ταξας αὐτῷ συντομώτατον χρόνον πρὸς ἐπάνοδον.

Ὁ Πορταράκις λίαν ὠκύπους καὶ ὀρμαλέος μετέβη εἰς Ἡράκλειον καὶ παρέδωκε τὸ δῶρον. Λαβὼν δὲ ἐπιστολὴν παρὰ τῆς Χα-

Ἀρμένιοι εἶχεν ἀγροὺς ἐκτεταμένους εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ χωρίου (σάχωρα λεγόμενα) καὶ οἰκίας, ἀκουσίως καὶ σήμερον ἀκόμη «*κονάκια*». Εἰς Μαρωσιά εἶχε τὸ ἀπέραντον κτήμα, τὴν λεγομένην «*Χαλέπαν*» καὶ ἐξώθεν τῆς πόλεως Σητείας τοὺς γονιμωτέρους ἀγροὺς, ὡς καὶ τὸν ἐντὸς τῆς πόλεως Ἐνετικὸν πύργον (τὸ διοικητήριον) παρὰ τὸ φεῖαρ «*Χαντακίτην*», τὰ ὅποια πρὸ 45 ἐτῶν οἱ ἀπόγονοί του ἐξεποίησαν εἰς διαφόρους Χριστιανούς.

νομῆς περὶ τῆς παραλαβῆς τοῦ πτηνοῦ ἐπανῆλθεν εἰς Τουρτούλους, πρὶν ἢ παρέλθῃ τὸ χρονικὸν διάστημα, ὅπερ ὠρίσθη αὐτῷ. Πρὸ τοῦ παρουσιασθῆναι πρὸς τὸν Ἄγαῖν καὶ παραδώσῃ τὴν ἐπιστολὴν συνιητήθη τυχαίως μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν αἶλῃν τοῦ μεγάρου. Ὁ Ἄγαῖς νομίσας ὅτι δὲν ἀνεχώρησεν εἰσέτι ἐξεμάνη καὶ λέγει πρὸς αὐτόν: **«Μωρὲ κιοπὲκ ὄγλου (σκύλου παιδί), ἀκόμη δὲν ἔφυγες (ἀνεχώρησες);»** καὶ ἠτοιμάζετο νὰ τὸν κακοποιήσῃ. Ὁ Πορταράκις προλαβὼν εἶπε: **«Ἐγὼ Ἄγαῖ ἐπῆγα καὶ ἐγύρισσα. «Μωρὲ κιοπὲκ (μὲ αὐτὴν τὴν φράσιν ἀπευθύνετο πάντοτε πρὸς τοὺς Χριστιανούς) μου λὲς καὶ ψέματα;»** Ὅτε δ' εἶδε τὴν ἐπιστολὴν τῆς Χανούμης λέγει: **«Ἀφερίμ, μωρὲ κιοπὲκ-ὄγλου, ἀπὸ σήμερον εἶσαι ἐλεύθερος νὰ πᾶς εἰς τὸ σπίτι σου».**

Ὁ Πορταράκις ἀρχεῖα εὐφρῆς ἐξεμεταλλεύθη τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ Ἄγαῖ καὶ λέγει πρὸς αὐτόν: **«Ἐγὼ Ἄγαῖ θὰ μείνω εἰς τὸ ἀρχοντικόν σου νὰ ἐργάζωμαι καὶ νὰ τρώγω ἓνα κομμάτι ψωμί· τί θὰ πάω σιτὸ σπίτι μου νὰ κάμω; δὲν ἔχω οὔτε ζῶον φοριηγόν, οὔτε βῶδι, οὔτε ψωμί, οὔτε τίποτε!»**

Ὁ Ἄγαῖς παρ' ἐλπίδα, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως ταύτης τοῦ δούλου του, διέταξεν καὶ τῷ ἔδωσαν **μίαν ὄνον, μίαν ἀγελάδα καὶ ἀπὸ 100 ὀκάδας σίτου, κριθῆς καὶ ἄλλων τροφίμων** καὶ λέγει πρὸς αὐτόν: **«πάρε αὐτὰ καὶ πῆγαινε σιτὸ σπίτι σου· πρόσεξε ὅμως νὰ μὴ σὲ ξαναφέρουν ἐδῶ, γιατί τότε δὲν θὰ τὴν γλυτώσης».**

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον μοὶ διηγάθη ὁ ἴδιος ὁ Πορταράκις πρὸ πεντηκονταετίας, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του. Ἴσως εἶνε ἡ μοναδικὴ ἐπιείκεια, ἣν ἐπεδείξατο ὁ τύραννος πρὸς Χριστιανόν, καὶ μάλιστα φονεύσαντα Μουσουλμᾶνον.

Ἡ συμβουλὴ ὅμως τοῦ Ἄγαῖ πρὸς τὸν Πορταράκιον δὲν ἐτελεσφόρησε, διότι οὗτος γενναῖος καὶ τολμηρὸς ἀνὴρ, ἔχων δὲ καὶ τὸ θάρρος, φαίνεται, τοῦ Ἄγαῖ, ἤρχετο συνεχῶς εἰς προστριβὰς μετὰ τοὺς κακουργοῦντας γενετσάρους. Τὸ δὲ Ὀθωμανικὸν στοιχεῖον καὶ ἰδίᾳ οἱ ἐκ Βαβέλων ἐξωμότατοι δὲν ἠδύναντο νὰ χωνεύσουν ὅτι ὁ Ἄγαῖς ἠλευθέρωσε ἑωμηόν, φονεύσαντα Μουσουλμᾶνον. Δι' ὃ ἐρραδιούργουν καὶ ἐσυκοφάντουν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἄγαῖν καθ' ἡμέραν σχεδόν. Συνεπεία δὲ τῶν συκοφαντιῶν τούτων συνελήφθη καὶ πάλιν καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλά, βοηθούμενος ὑπὸ Χριστιανοῦ, ἐν τῇ αὐτῇ φυλακῇ εὐδοισκομένου, κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς φυλακῆς καὶ νὰ δραπετεύσῃ, θραύσας μετὰ τὴν ἔξοδόν του τὰς ἀλύσεις, ὡς ἔφερον εἰς τοὺς πόδας.

Περιελθούσης εἰς γνῶσιν τοῦ τυράννου τῆς ἀποδράσεως τοῦ γενναίου τούτου, διέταξε τὴν ἄμεσον καταδίωξιν καὶ σύλληψιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Πορταράκις, γνώστης τελείως τοῦ τόπου, τὴν μὲν ἡμέραν ἐκρύπτετο. τὴν δὲ νύκτα ὤδοιπόρει. Διελθὼν ἐκ τοῦ χωρίου Ζύρου ἐν καιρῷ νυκτός, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ὁθωμανοῦ προύχοντος Τουνουσῶτη, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς παρακειμένην γειτονικὴν καὶ φιλικὴν οἰκίαν, εἶχον δὲ ἀφήσει τὰς κλεῖδας τῆς οἰκίας εἰς τὴν θύραν.

Εὐρῶν τὸν ὄπλισμόν τοῦ Ὁθωμανοῦ καὶ τὴν ἐφορτίσιμον αὐτοῦ στολὴν ὠπλίσθη καὶ ἐνεδύθη μὲ αὐτά. Εἶτα ἐφοδιασθεὶς ἀπὸ διάφορα τρόφιμα ἐξῆλθε τῆς οἰκίας καὶ τοῦ χωρίου, χωρὶς νὰ ἐννοηθῆ ὑπὸ τινος. Ἐποὺ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τοῦ χωρίου εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν εἰς τὸ ἀντικρυ βουνὸν ἔρριψε πυροβολισμούς τινας πρὸς εἰρωνεῖαν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἐνόησαν ὅτι ὁ πυροβολήσας ἦτο ὁ δραπετεύσας Πέτρος. Ἀναζητούμενος καὶ διωκόμενος ἀπέβη τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων, ἐπιδοθεὶς εἰς τὸν ἀρματωλικὸν βίον μετὰ ἐτέρου γενναίου ὡσαύτως, τοῦ ἐκ Ζύρου **Καπετὰν Καραντώνη**, διαπράξαντες ἀνδραγαθήματα, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ.

Ὡς ἄνω εἶπομεν, καὶ αὕτη ἡ οἰκογενειακὴ τάξις καὶ ἡ θρησκευτικὴ ὑφίσταντο τὴν ἐπήρειαν τοῦ τυράννου. Συνήπτοντο γάμοι ἀκούσιοι τῇ ἐπεμβάσει αὐτοῦ. Ὅσακις νέος τις ἢ νέα ἤθελαν νὰ συνάψουν γάμον μετὰ τινος δυστροπούσης, ἢ δυστροποῦντος, ἢ καὶ ἀποστεργόντων τὴν σύναψιν τούτων, ἤρκει νὰ ζητηθῆ ἡ συνδρομὴ τοῦ Ἁγᾶ, ἡ ὁποία παρείχετο πάντοτε προθύμως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνιδιοτελῶς, καὶ ὁ γάμος ἦτο γεγονὸς τετελεσμένον.

Ὁὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ χειροτονία ἱερέων τῶν διαφόρων χωρίων ἐγένετο πολλάκις τῇ σκανδαλώδει ἐπεμβάσει τοῦ τυράννου. Ἡ παράδοσις διέσωσε τὸ ἐξῆς ἱστορικὸν κωμικοτραγικὸν γεγονὸς. Οὗτος εἶχεν ἓνα ὑπηρέτην καὶ μίαν ὑπηρέτριαν, ἢ μᾶλλον **σκλάβους**. Μετὰ τῆς ὑπηρετρίας λέγεται ὅτι εἶχεν ἀνοσίους σχέσεις. Καίτοι αἱ σχέσεις αὐταὶ τοῦ Ἁγᾶ μετὰ τῆς ἐν λόγῳ κόρης ἦσαν ἐν γνώσει τοῦ ὑπηρετέου, ὑπεχρέωσεν ὁμως τούτον νὰ συζευχθῆ αὐτὴν (καὶ ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως;) Μετὰ τινα καιρὸν ἡ σύζυγος τοῦ ὑπηρετέου ὑπὸ μεγαλομανίας κατασχεθεῖσα ἠξίωσε παρὰ τοῦ αὐθέντου της νὰ κάμῃ τὸν σύζυγόν της παπᾶν. Ὁ Ἁγᾶς θέλων νὰ φανῆ εὐχάριστος εἰς τὴν εὐνοουμένην του προσεκάλεσε τὸν Ἐπίσκοπον Σητείας **Ζαχαρίαν** (1) καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ χειροτονήσῃ παπᾶν τὸν προ-

(1) Ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Παοῦ τοῦ Ἡρακλείου Σερέφ

στατευόμενόν του. Ὁ δυστυχῆς Ἐπίσκοπος εὐρέθη πρὸ δυσκολωτάτης θέσεως, διότι ὁ ὑποψήφιος παπᾶς ἦτο *ἐντελῶς ἀγράμματος*.

Ἡ δικαιολογία τοῦ Ἐπισκόπου ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ ἱερεὺς ἀγράμματος, *διότι δὲν θὰ ἤμπορῆ νὰ ἐκτελῆ τὰ καθήκοντά του*, δὲν ἔκαμπε τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Ἀγᾶ, λέγοντος πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον *«μωρὲ Δεσπότη, πρέπει νὰ κάμῃς τὸν ἀνθρωπὸν μου παπᾶν, ὅπως-ὅπως !!»*

Ὁ Ἐπίσκοπος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπεκρύβῃ, διότι αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν σοβαραὶ εἰς βῆρος του, παρέλαβε παρ' ἑαυτῶ τὸν ὑποψήφιον παπᾶν καὶ προσεπάθησεν *ἐπὶ μίαν ἑξαμηνίαν* νὰ διδάξῃ εἰς αὐτὸν ὀλίγην ἀνάγνωσιν. Ὁ χρόνος ὅμως οὗτος δὲν ἦτο ἐπαρκής, ἵνα καταρτισθῆ *ἄνθρωπος ἀποβλακωμένος ἐκ τῆς πολυχρονίου στυγνῆς δουλείας, εἰς κατάλληλον ἱερέα*.

Ἐν τούτοις ἡ ὑποψηφία παπαδιά, ἐπαιγομένη *νὰ ἴδῃ τὸ χειροφίλημα*, ὅπερ θὰ τῇ προσεπόριζε τὸ ἀξίωμα τοῦ συζύγου της, ἐπέεξε τὸν Ἐπίσκοπον διὰ τοῦ Ἀγᾶ νὰ χειροτονήσῃ τὸν *ἐγγράμματον πλέον ἄνδρα της*.

Ὁ Ἐπίσκοπος δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀρνήται ἔναντι τῆς κατ' αὐτοῦ ἀσκουμένης πίεσεως τοῦ γενιτσάρου καὶ προέβη εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ ἐν λόγῳ ἀνθρώπου. Καὶ οὕτω συνέβη εἰς τὴν πρώτην λειτουργίαν, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος ὁ χειροτονηθεὶς, τὸ κωμικώτερον γεγονός, καθ' ὃ τὸ ἀτυχὲς ἐκκλησίασμα, ἀντὶ *νὰ κλαύσῃ, ἐξέσπασεν εἰς γέλωτας !*

Ὅταν τελῆται ἡ ἔξοδος τῶν πρώτων λεγομένων *Ἀγίων*, οἱ δὲ ἱερεῖς προσέρχονται ἐνώπιον τοῦ Ἐπισκόπου καὶ προσφέρουν αὐτῷ, ἰσταμένῳ ἐν μέσῳ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ἱεροῦ, *τὸ δυσκολότηρον ἢ ἄλλο τι τῶν ἱερῶν σκευῶν τῆς ἱεροτελεστίας*, μνημονεύουσιν δὲ συγχρόνως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπισκόπου λέγοντες: *«τοῦ Ἐπισκόπου ἡμῶν . . . μνησθεῖν κύριος κλπ.»*, ὃ νεοχειροτονηθεὶς, νομίζων, φαίνεται, ὅτι εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν κάμνουν ἐπαίνους πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον καὶ θέλων καὶ οὗτος νὰ κάμῃ παρόμοιον, ἀλλὰ, κατὰ τὴν κρίσιν του ἀνώτερον, προσέθηκεν, ἀντὶ τοῦ Ἐπισκόπου, *«τοῦ Μαστροζαχάρια μνησθεῖν κύριος κλπ.»* (ὁ τίτλος τοῦ *Μαστόρου* εἶχε μεγάλην ἀξίαν, ἀφοῦ αὐτὸ ἦτο *τὸ μόνον ἀξίωμα τῶν*

μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Κρήτης Ἐπισκόπων, ἵνα δῆθεν συσκευθῶν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, ἐφανεύθη μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης, 4 ἄλλων Ἐπισκόπων καὶ πολλῶν ἡγουμένων καὶ προύχοντων ἐντὸς τοῦ συνοδικοῦ τῆς μητροπόλεως τῇ 24 Ἰουνίου 1821, καθ' ἣν ἐφανεύθησαν καὶ περὶ τοῦς 800 Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν ἀφηνιασάντων Τούρκων.

Χριστιανῶν). Ὁ ἀτυχὴς Ἐπίσκοπος καὶ τὸ ἐκκλησίασμα ἔμειναν μὲν *ἐκπληκτικοί, ἀλλ' ἐγέλασαν !!*

Ἡ παράδοσις δὲν διέσωσε τὴν περαιτέρω δρᾶσιν τοῦ ἀγραμμάτου ἱερέως. Λέγεται μόνον ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ἐφημέριος εἰς τὸ χωρίον *Κανένε*, ὅπερ κεῖται ἐγγύτατα τοῦ χωρίου *Τουρτούλων*, ἔδρας τοῦ Ἀφεντακάκι, καὶ ὅτι πιθανώτατα οἱ τελευταῖοι ἱερεῖς τοῦ χωρίου ὑπῆρξαν ἀπόγονοι τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Οἱ Ὀρτάκιδες τοῦ Ἀφεντακάκι. — Ὁ Κρανίδς καὶ ὁ Πέτρος Πορταράκις. — Ὁ Μπεχλούλης καὶ ὁ Ἀλήκος.

Τοιαύτας ἐπιβουλὰς κατὰ τῆς τιμῆς καὶ τῆς θρησκείας δὲν διέπρατε μόνον ὁ Ἀφεντακάκις. Οἱ Ὀρτάκιδες αὐτοῦ, οἱ διευθύνοντες τοὺς διαφόρους *δντάδες* (σταθμοὺς) τῶν χωρίων διέπραττον παρόμοια καὶ τραγικώτερα τούτων, ἐξ ὧν θ' ἀναφέρω ἐλάχιστα ἐκ τῶν πολλῶν, χαρακτηριστικὰ τῆς τότε καταστάσεως.

Ὁ Πέτρος Πορταράκις, ὃν συνηγήσαμεν ἀνωτέρω, ἀνὴρ μὲν ἰσχυρός, ἀλλὰ μὴ ἔχων ἐτι συναίσθησιν τῆς δυνάμεώς του, *κατεχόμενος ὑπὸ δουλικοῦ φρονήματος*, ὑπεχρεώθη νὰ δέχηται *ἀνάδοχον τῶν τέκνων του* τὸν ὁμοχώριόν του γενίτσαρον *Χουσεῖν Κρανιδόν*. (1)

Κατὰ τὴν γέννησιν ἐνὸς ἐκ τούτων, ὄντος ἐτοιμοθανάτου, ἐδέησε, διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ ἀβίβιστον, ἀπουσιάζοντος μακρὰν τοῦ χωρίου, εἰς τὸ μετόχιον *Πλατάκι*, τοῦ εἰρημένου Ὀθωμανοῦ, νὰ καλέσῃ τὴν *θυγατέρα τοῦ Βρυώνη* (2) γείτονός του ν' ἀναδεχθῇ ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸ ἀποθνήσκον βρέφος.

Ἐσπευσε δὲ ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ν' ἀναγγεῖλῃ τὸ γεγονός εἰς τὸν γενίτσαρον. Οὗτος μὴ πιστεύσας εἰς τὴν διαβεβαίωσιν τούτου ἔρριψεν αὐτὸν χαμαὶ καὶ ἔδειρεν ὑπὸ τοὺς πόδας μέχρις αἵματος, ὥστε νὰ

(1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολλοὶ Χριστιανοὶ ἐδέχοντο ἐκουσίως ὡς *ἀνάδοχους ἢ κουμπάρους ἰσχυροῦς Ὀθωμανοῦς* διὰ νὰ τοὺς ἔχουν *προστάτας ἐναντι τῶν ἀθαιρεσιῶν ἄλλων Ὀθωμανῶν*.

(2) Ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῶν Ἀρμένων, ἴσως ἔλκουσα τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς εὐγενοῦς *βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Βρυώνιδων, ἐλθούσης εἰς Κρήτην μετ' ἄλλων πολλῶν ἀποίκων*, οὓς ὁ στρατηγὸς Φωκᾶς μετέφερεν εἰς Κρήτην μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀράβων. Ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατάγεται ὁ πολλάκις χρηματίας ἠγούμενος *τῆς μονῆς Τοπλοῦ Μεθόδιος*.

μείνη κληθήρης ἐπὶ δλοκλήρους ἡμέρας, μὴ δυνάμενος νὰ βαδίση, ὁ Πορταράκις, ὡς προεῖρηται, ἀνὴρ ὄωμαλέος, ἠδύνατο ν' ἀντιστῆ κατὰ τῆς βίης τοῦ γενιτσάρου, ἀλλὰ θὰ ἔχάνετο αὐτὸς καὶ δλόκληρος ἢ οἰκογένειά του. *Ὅτως ὁ ἄγαθὸς εἶχε καταντήση νὰ κύπη τὸν ἀρχένα πρὸ τοῦ πλέον ποταποῦ Τούρκου λέγων: «σφάζε με Ἀγᾶ ν' ἀγιάσω».*

Δὲν ἤρκεσε μόνον τοῦτο, ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον ὁ γενιτσάρος ἐξήτησε νὰ φονεύσῃ τὴν βαπτίσασαν τὸ παιδί κόρην, ὡς *ἐπεμβᾶσαν εἰς τὰ καθήκοντά του!* Ἡ κόρη κρυπτομένη διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἐλπίζουσα ὅτι ἐπὶ τέλος θὰ ἐπειθετο ὁ γενιτσάρος ὅτι ἡ προᾶξις τῆς *δὲν ἦτο ἀξία τιμωρίας.*

Δυστυχῶς ὁ αἰμοχαρὴς δὲν μετέβαλε γνώμην καὶ ἐπέμενε νὰ φονευσθῇ αὐτήν, ἐξακολουθοῦσαν νὰ κρύπτηται. Ἐν μᾶ τῶν ἡμερῶν τούτων ἐκάλεσεν εἰς γεῦμα ἄλλον ἀπαίσιον γενίτσαρον ἐκ τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Ἐτιᾶς *Μασλοῦμ Μπεχλούλην* καλούμενον καὶ συγχρόνως ἐξήτησεν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τῆς κόρης νὰ παρουσιάσουν αὐτὴν ἐνώπιόν του. Ἴσως ἤθελε νὰ κάμῃ συνένοχον καὶ τὸν εἰρημὲνον συνδαιτιμόνα του.

Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι οἱ συγγενεῖς τῆς κόρης εἶχον ἐπικαλεσθῆ τὴν προστασίαν τοῦ Μπεχλούλη, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπεσχέθη αὐτῇ· δι' ὃ ἡ κόρη παρουσιάσθη ἀφόβως, καθ' ἣν στιγμήν ὁ διώκτης τῆς διετέλει ἐν πλήρει μέθῃ καὶ ὁ ὁποῖος μόλις εἶδεν αὐτὴν ἤρξατο ὑβρίζων καὶ ἀπειλῶν, *ὁπότε ὁ Μπεχλούλης, ἐπεμβᾶς, ἔλαβε τὸ μέρος τῆς ἀπειλουμένης κόρης.*

Ὁ Κραγιὸς θεωρήσας ἑαυτὸν προσβεβλημένον ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Μπεχλούλη καὶ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς καταδιωκομένης ὄωμῆς *προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς μονομαχίαν διὰ πυροβόλου ὄπλου.*

Ὁ Μπεχλούλης, ἐγκανχώμενος καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἀνδρεία καὶ διατελῶν ἐν κρασοκατανύξει, ἐδέχθη τὴν μονομαχίαν, ἣτις διεξίχθη οὐ μακρὰν τῆς οἰκίας τοῦ Κραγιοῦ, εὐρισκομένης, κατὰ τὰς εἰδήσεις μου, *πλησίον τοῦ παλαιοῦ φρέατος τοῦ Πέρα - Χωριοῦ τῶν Ἀρμένων.* Συνεφωνήθη δὲ νὰ πυροβολήσῃ οὗτος πρῶτος, ὡς προσβεβλημένος, ὅπερ καὶ ἐγένετο ἐξ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἴσως λόγῳ τῆς μέθης εἰς ἣν διετέλει. Πυροβολήσας μετὰ καὶ ὁ Μπεχλούλης ἐπέτυχεν εἰς τὸ μέτωπον τὸν Κραγιὸν καὶ ἀφίκεν αὐτὸν ἄπνουν.

Οὔτω ἐσώθη ἡ ἀτυχὴς κόρη ἀπὸ τὸν ἄλλον φοβερὸν γενίτσαρον· ἀλλὰ, τίς οἶδε, *διὰ ποίων καὶ πόσων θυσιῶν!* διότι ὁ Μπεχλού-

λης, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἦτο ὁ ἀγριώτερος καὶ ὁ πλέον αἰμοσταγῆς τῶν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα δρώντων γενιτσάρων.

Λέγεται ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Κρανιοῦ, **Χριστιανὴ οὔσα**, μετέβη εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο τὸ πτώμα καὶ ἐχόρευσεν ἐπὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγουσα: **Ἄ' Εἰσα ὅ' ἠθελα κ' εἰσα ὅ' εἶδα**. Τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον, διότι ἡ γυνὴ αὕτη οὔσα, ὡς προελέχθη, Χριστιανὴ, εἶχε πρότερον Χριστιανὸν ἄνδρα, **Κοῦρον ἐπονομαζόμενον**, τὸν ὅποιον εἰς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κρανιοῦ ἐφόρευσεν διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν:

Οὗτος ἐφύτευεν ἄμπελον, καὶ εἶχε πρὸς τοῦτο πολλοὺς ἐργάτας, Χριστιανοὺς ἐν ἀγγορείᾳ, ἐννοεῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Κοῦρος. Μετὰ τὸ τέλος τῆς φυτεύσεως τῆς ἀμπέλου, ὑπῆρχε συνήθεια, ἣτις καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη, νὰ ῥίπτουν οἱ ἐργάται τὸν ἰδιοκτήτην τῆς φυτείας εἰς τὸν περιέχοντα τὰ φυτὰ λάκκον, καὶ νὰ σκεπάζουν αὐτὸν μὲ γῶμα μέχρι τοῦ λαιμοῦ.

Τὴν συνήθειαν ταύτην ἠθέλησαν οἱ ἐργάται νὰ ἐφαρμόσουν καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδιοκτήτου Τοῦρκου. Ἄλλ' οὗτος ἀποστέργων νὰ ριφθῆ εἰς τὸν λάκκον ἐτράπη εἰς φυγὴν. **Ὁ Κοῦρος τότε**, ταχὺς τοὺς πόδας καὶ ἰσχυρὸς εἰς τοὺς βραχίονας, κατεδίωξε καὶ συνέλαβεν αὐτόν. Ἐπειδὴ ἦρνεῖτο ἐπιμόνως νὰ ῥιφθῆ εἰς τὸν λάκκον, ὁ Κοῦρος ἐσήκωσεν αὐτόν εἰς τὴν ῥάχην του προσπαθῶν νὰ τὸν φέρῃ καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ εἰς τὸν λάκκον.

Ὁ Τοῦρκος βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Κοῦρου καὶ θεωρήσας ἑαυτὸν προσβεβλημένον, παρὰ τὸ ἀστεῖον τοῦ πράγματος, διότι **ἔωμῆς ἀπειτόμησε νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ**, ἀπέσπασεν, τὴν ἣν ἔφερεν εἰς τὴν ὀσφίν του μίχαιραν καὶ ἐπληξεν αὐτὸν θανατηφόρος εἰς τὴν κοιλίαν.

Ὁ Κοῦρος ἀποθνήσκων **ἄφινε χήραν σύζυγον καὶ ἕξ ὀρφανὰ τέκνα**. Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ φονέως ἐκ φιλανθρωπίας, ὡς λέγεται, ὁμιώμενοι, ἵνα προστατεύσουν τὴν τόσο ἀδίκως ἀπορφανισθεῖσαν οἰκογένειαν, ὑπεχρέωσαν τὸν Κρανιόν, **παρὰ τὸ ὑπάρχον κώλυμα τῆς θρησκείας**, νὰ λάβῃ σύζυγόν του τὴν χήραν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη **ἄκουσα ἐδέχθη νὰ γίνῃ σύζυγος τούτου**, ὁ ὅποιος καθ' ὄν χρόνον συνέζη μετ' αὐτῆς, **ἄλλα μὲν τῶν Χριστιανῶν τέκνων ἔκαυσεν ἐν ἀπουσίᾳ τῆς**, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἐκάησαν μόνα τῶν, **ἄλλα δέ, τὰ μικρότερα ἐφόρευσεν εἰς τὴν κλίνην τῶν!** Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐχάρη βεβαίως αὕτη καὶ ἐχόρευσεν ἐπὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κρανιοῦ ἀνεφάνη **ἕτερος φιλάνθρωπος!** Ἐπαίσιος καὶ οὗτος γενιτσαρὸς, ὁ **Ἀλῆκος**, ἀδελφὸς τοῦ φονεύσαντος

τὸν Κρανίον Μασλοῦμ Μπεχλούλη. Θέλων οὗτος νὰ προστατεύσῃ τὴν χήραν τοῦ Κρανιοῦ καὶ ἔχων ἓνα ὑπηρέτην τὸν **Νικόλαον Ἀγουσινάκιν**, ὑπεχρέωσεν αὐτὸν καὶ ἔλαβε σύζυγόν του τὴν εἰρημένην γυναῖκα, μετὰ τῆς ὁποίας ἐγέννησε τὸν **Γεώργιον Ἀγουσινάκιν**, *γεννήτορα τῆς νῦν ὑπαρχούσης πολυμελοῦς καὶ εὐημερούσης οἰκογενείας τῶν ἐν Ἀρμένιοις Ἀγουσινάκιδων.*⁽¹⁾

Ἦσσι τῶν ἄνω δύο αἰμοβόρων καὶ αἰσχροτάτων γενιτσάρων, τοῦ Μασλοῦμ Μπεχλούλη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλήκου, ἀκουομένου, θὰ κίμω σύντομον λόγον διὰ νὰ δείξω ἀφ' ἐνός τὰ κακουργήματά των καὶ ἀφ' ἑτέρου *ν' ἀποδείξω ὅτι ἡ θεία δίκη δὲν ἀφίνει, καὶ ἂν βραδύνη, ἀτιμώρητα τὰ ἐγκλήματα τῶν κακούργων.*

Οὗτοι κατήγοντο ἐκ τοῦ χωρίου Ἐτιᾶς, ἔδρας ἄλλοτε πλουσίων καὶ εὐγενῶν Ἐνετῶν. Δὲν εἶνε γνωστὴ ἡ προέλευσις τῶν προγόνων των. Πάντως οὗτοι θὰ ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματούχων τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Κρήτης, διότι ἐκέκτηντο μεγάλας περιουσίας καὶ εἰς τὸ χωρίον Ἐτιᾶν καὶ ἀπώτερον τούτου. Ὁ Μασλοῦμ ἦτο τόσον κακοῦργος καὶ αἰμοδιψής, ὥστε, λέγεται *ὅτι εἶχε φονεύσῃ 27 Χριστιανούς, ἄνευ λόγου καὶ μᾶλλον χάριν παιδιᾶς*. Μίαν ἡμέραν διασκεδάζων ἐν τῷ χωρίῳ Χανδροῦ μέ τινας δοτριάκιδες, εἶπεν εἰς αὐτοὺς *«περιμένετε μίαν σιγμὴν νὰ σᾶς φέρω ἓνα μεζὲν»* καὶ ἐξεληθὼν συνήντησε καθ' ὁδὸν τὸν ἐκ τοῦ χωρίου Τσῶ **Ἐμμανουὴλ Τσιφετάκιν «Τσιφετομανώλην»** (οὐχὶ **Τσαφαντομανώλην**, ὡς ἀναφέρει ὁ Παπαδοπετράκις εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακίων), τοῦ ὁποίου, *σχίσας τὸ στήθος, ἐξέβαλε τὴν καρδίαν* καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν τόπον τοῦ συμποσίου. Ὅπτησας δ' αὐτὴν ἔδωκεν εἰς τοὺς συντρόφους του καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον. Ἐπὶ τῶν ἄλλων του κακουργημάτων καὶ φόνων δὲν ἔχομεν λεπτομερείας, ἀλλ' ἡ ἄνω προᾶξις του δεικνύει ἀρκούντως τὸ μέτρον, δι' οὗ ἐγένοντο καὶ τ' ἄλλα κακουργήματά του. (Βλ. ἱστορίαν Σφακίων Παπαδοπετράκι σελ. 414).

Ὁ ἕτερος ἀδελφὸς τοῦ **Ἀλήκου** διέπραξεν ἐπίσης πολλὰ ἀνοσιουργήματα. Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς διέσωσεν ἡ παράδοσις, ὅπερ ἔκαμε τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν. Μίαν ἡμέραν εἶχεν ἀγγαρεύσει πολλὰς νεά-

(1) Αἱ περιπέτειαι τῆς ἄνω γυναίκος τὴν ἠκολούθησαν καὶ εἰς τὸν τάφον. Ὡς ἐνθυμοῦμαι, παῖς ἔτι ὢν, ἐν ἔτος ἀπὸ τὸν ἐνταφιασμόν της, ἀνέφθην τὸν τάφον αὐτῆς, ἵνα ἐνταφιάσουν ἕτερον νεκρὸν. Τὸ σῶμά της ἦτο *τελείως ἀκέραιον*, ὡς θὰ ἦτο, ἂν τὴν ἐθαπτον πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν. Ἐδέησε δὲ νὰ *κατακερματίσουν* αὐτὸ διὰ σκαπάνης, ἵνα ἐναποθέσουν ἐντὸς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου νεκροῦ. Ὁ ἀμαθὴς κόσμος ἐθαύμαζε, λέγων ὅτι τοῦτο συνέβαινε, *διότι εἶχεν ὑπανδρευθῆ Τοῦρκον ἄνδρα!!*

νίδας Χριστιανὰς πρὸς θεορισμὸν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ «**Περβολάκια**» ἀγρῶν του. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν μετέβη καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸ μέρος τοῦ θεορισμοῦ, κομίζων τὰ ἀναγκαῖα διὰ τοὺς ἐργάτας τροφίμα. Προσκαλέσας μίαν τῶν ὠραιότερων νεαίδων, ἵνα δῆθεν ἐτοιμάσῃ τὰ τοῦ γεύματος, συνέλαβεν αὐτὴν καὶ **ἀπειλῶν διὰ μαχαίρας τὴν ἐβλάσε**, παρ' ὄλην τὴν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασίν της. **Ἡ νεῆνις ἔκτοτε δὲν ἔφαγε τίποτε καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας, μὴ δυναμένη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸ αἶσχος τῆς ἀτιμώσεως.**

Διὰ τὰ ἐγκλήματα τούτων, οὐδεὶς ὑπῆρξε νὰ τοὺς δικάσῃ καὶ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ, ὅτε διέπραξαν ταῦτα, διότι τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ ἄνω εἶπομεν, ἦσαν **ἀνέγκλητα**. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ἡ Νέμεσις, **«πῆμα θνητοῖσι βροτοῖσι»** κατὰ τὸν Ἡσίοδον. Ἀμφότεροι οἱ κακοῦργοι ἔδσαν δίκην τῶν ἐγκλημάτων των. Ὁ Μασλούμ εὐρεθεὶς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἐνετικοῦ μεγάρου (Σεράγιου) τῆς Ἐτιᾶς κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 ἐτιμωρήθη ἀναλόγως τῶν κακουργημάτων του.

Μετὰ τὴν γενομένην παράδοσιν τῶν τρισχιλίων πολιορκουμένων Τούρκων, ὀδηγουμένων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας πρὸς παραλαβὴν καὶ μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων πλοίων κατὰ τὴν γενομένην συμφωνίαν, **ὁ Μασλούμ, παρατηρήσας, φαίνεται, ὑποπτα βλέμματα καὶ φοβούμενος ἐκδίκησιν προσεπάθησε νὰ κρυβῆ καταφυγὼν εἰς τὸν ἐν Παντέλῃ μύλον τοῦ Καβρολόγου**, ὅπου, εὐρῶν τὴν γυναῖκα τοῦ ἰδιοκτῆτου, παρεκάλει αὐτὴν νὰ τὸν κρύψῃ. Ἡ γυνὴ ἔδειξε πραγματικῶς εἰς αὐτὸν μέρος τι, ὅπου ἐκρύβῃ, ἀλλὰ συγχρόνως εἰδοποίησε καὶ τοὺς ἔξωθεν διερχομένους ἐπαναστάτας περὶ τούτου, οἵτινες, εἰσελθόντες εἰς τὸν μύλον, **συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν ἐτουφέκισαν** μακρὰν ὀλίγον τοῦ κρυφῶνός του. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ σφαῖρα δὲν εὗρηκεν αὐτὸν εἰς καιρὸν μέρος, καὶ μετ' ὀλίγον, μὴ βλέπων ἐπαναστάτας, ἠγέρθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν μύλον, ἀπειλῶν τὴν γυναῖκα, διότι τὸν ἐπρόδωκε. Φοβηθεῖσα ἡ γυνὴ ἐξῆλθεν, ἵνα ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον. Κατὰ τὴν ὥραν ὅμως ἐκείνην διήρχετο ἐκεῖ πλησίον μία ὁμὰς ἐπαναστατῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ **Πέτρος Πορταράκις** καὶ ὁ **Πέτρος Παπαδοπετράκις** ἐκ Σφακίων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ γυνὴ σπεύσασα ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Μπεχλούλης δὲν ἐφορεύθη, τουφεκισθεὶς, καὶ εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ μύλου.

Οἱ δύο προειρημένοι ἄνδρες εἰσελθόντες εἰς τὸν μύλον συνέλαβον τὸν κακοῦργον, καί, ἀφοῦ ἐξήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ ὑπαιθρον, ὁ Παπαδοπετράκις, πρὸς ὃν ὁ Πορταράκις διηγήθη τὸν τρόπον, καθ'

ὄν ὁ κακοῦργος ἐφόνευσε τὸν Τσιφετομανώλην, *διήνοιξε τὰ στήθη αὐτοῦ, ζῶντος, καὶ εξαγαγὼν τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἔρριψεν αὐτὴν εἰς τοὺς παρισταμένους κύνας.* (Βλ. ἱστορίαν Σφακίων Παπαδοπετρακι σελ. 414).

Ἡ θεία δίκη ὅμως δὲν ἐθεώρησεν ἐπαρκῆ τὴν τιμωρίαν τοῦ γενιτσάρου, ἀλλ' ἐπεφύλαξε τοιαύτην καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς του *Σουμάν Ἀγᾶς Μπεχλουλάκις*, κατοικῶν ἐν Χανδρᾷ, εἶχε τρεῖς υἱούς, *οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν μανίαν νὰ ἐπιδιώκουν ἔρωτα μετὰ νεανίδων Χριστιανῶν.*

Ὁ πρῶτος τούτων ἠθέλησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ὁμοχωρίου του *Γεωργίου Δασκαλάκι.* Ὁ νέος οὗτος, γενναῖος καὶ φιλότιμος, πληροφορηθεὶς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Ὀθωμανοῦ, διεμήνυσεν εἰς αὐτὸν ν' ἀπέχη ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς του, διότι θὰ ἔχη λογαριασμὸν μαζί του. Ὁ Ὀθωμανὸς ἐν τούτοις δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὸ μήνυμα τοῦ νέου, ἀλλ' ἐξηκολούθη νὰ περιτριγυρίζῃ τὴν νέαν.

Μίαν ἡμέραν *κατὰ τὸ 1884,* συναντήσας ὁ Δασκαλάκις τὸν Ὀθωμανόν, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ διὰ μαχαίρας καὶ τὸν ἐφόνευσε. Καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἄλλων του ἀδελφῶν *ἐφόνευσε καὶ τὸν δεῦτερον.* Ἄν δὲ δὲν ἔσπευδον Χριστιανοὶ τοῦ χωρίου θὰ ἐφόνευε καὶ τὸν τρίτον. Ὁ δυστυχὴς νέος, παραδοθεὶς εἰς τὰς ἀρχάς, κατεδικάσθη εἰς *δεκαπενταετῆ δεσμὰ,* ἀπολυθεὶς μόνον *κατὰ τὸ 1896,* δοθείσης αὐτῷ χάριτος διὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ποινῆς.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τρίτος δὲν ἀπέφυγε τὴν τιμωρίαν. Ἐχὼν καὶ οὗτος εἰς τὸ αἷμά του *τὸ μικρόβιον τῆς αἰσχροῦτος καὶ κακουργίας* τοῦ πάππου του διεκέρυττε κομπορημονῶν, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1897, ἦν οἱ Τούρκοι παρεσκεύαζον, ὅτι θὰ *ἐξεφάντωνε μὲ τὰς καλύτερας Χριστιανοπούλες.*

Κατὰ τὴν πολιτορκίαν τῶν Τούρκων ἐν τῷ χωρίῳ Ζύρῳ, κατὰ τὴν 28 Ἰανουαρίου 1897, συναντηθεὶς οὗτος μὲ τὸν ἐκ Χανδρᾷ Ἀνδρέαν Πετρυχάκιν, συνελήφθη ὑπὸ τούτου καὶ μετεφέρθη ἐκτὸς τοῦ χωρίου ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ νεκροταφείῳ, ὅπου οὗτος ἐφόνευσεν αὐτόν, ὑπενθυμίζων τὰς ἐγκαυχήσεις του. Κατόπιν δὲ τοῦ φόνου τούτου ἐφρονεύθησαν καὶ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ *ἐντὸς τοῦ τζαμίου* κατὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν αὐτοῦ⁽¹⁾. Οὗτος ἡ γενεὰ τοῦ αἱμοχα-

(1) Τοὺς δύο τούτους ἐφόνευσεν ὁ ἐκ τοῦ χωρίου *Τσῶ* ἔγγονος τοῦ Τσιφετομανώλη, ὑπενθυμίσας εἰς τούτους τὸν σκληρὸν θάνατον τοῦ πάππου του ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

ροῦς Μπεγλοῦλη ἐξέλιπεν ὀλοσχερῶς, ἐξοφλήσασα τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ ἀπαισίου τούτου προγόνου της!

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἄληκος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, δὲν ἔμεινεν ἀτιμώρητος. Μολονότι εἶχεν ἀπεράντους ἰδιοκτησίας, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὅποτε δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ καλλιερῆ αὐτὰς δι' ἀγγαρειῶν τῶν Χριστιανῶν, ὁ ἴδιος δὲ ἀσυνήθιστος εἰς τὴν ἐργασίαν, ἤρξατο καθ' ἡμέραν νὰ πωλῆ αὐτήν, ἵνα δύνηται ν' ἀποζῆ. Ἄλλ' ἡ περιουσία, ὅσον καὶ ἂν ἦτο πολλή, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπ' ἀπειρον. Φθάσας εἰς βαθὺ γῆρας εὐρέθη μίαν ἡμέραν *ἀνευ περιουσίας*. Λέγεται ὅτι ὁ ἄλλοτε ὑπηρετὴς του **Νικ. Αὐγουστινάκις** πολλάκις ἐβρόθήθησεν αὐτόν. "Ἐχων ἓνα ὄνον περιήροχο δι' αὐτοῦ τὰ χωρία, ἐπαιτῶν τεμίχιον ἄριου παρ' ἐκείνων, τῶν ὁποίων τοὺς προγόνους ἐτυράννησε καὶ ἠτίμασε. Ἐγὼ αὐτὸς ἐνθυμοῦμαι, παιδάριον ὢν, διερχόμενον τοῦτον ἐκ τῆς ἐν Ἀορμένοις οἰκίας μας. Καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὄνου κεκρυφῶς καὶ τεταπεινωμένος ἔτεινε τὴν μιὰν αὐτοῦ χεῖρα, ζητῶν ἐλεημοσύνην!" *Ὡ θεία δίκη, πόσον δικαίως ἐκδικεῖσαι, καὶ ἂν παρέλθου πολλὰ ἔτη, τοὺς ἀδικοσκοτωμένους καὶ τυραννηθέντας!*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

"Ἐταιροὶ ὀρτάκιδες τοῦ Ἄφεντκκάκι.— Οἱ γενίταχοὶ Μεμέτακας ἢ Σεραγιανός.— Ὁ Σεῖδάρ Ἀγᾶς.— Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Σουλτάνου.— Ἡ τιμαρῖα των.

"Ὁ Μεμέτακας.— Οὕτως ὀνομάζετο οὗτος ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διὰ τὸ ἀγριὸν του ἦθος καὶ διὰ τὸ ὀγκῶδες τοῦ σώματός του ἠκούετο δὲ καὶ *Σεραγιανός*, ὡς καὶ οἱ ἀπόγονοί του, ὡς κύριοι καὶ κάτοικοι τοῦ ἐν *Ἐπιᾶ Ἐνετικῷ μεγάρου*.

Οὗτος ἦτο πιθανώτατα ἀλόγονος μεγάλου τιμαριούχου ἐκ τῶν πρώτων κατακτητῶν Τούρκων, εἰς ὃν, φαίνεται παρεχωρήθησαν ὡς φέουδα τὰ χωρία *Ἐτιά, Διθίνες* καὶ *Περβολάκια*. Εἰς τοὺς ἰδίους ἀνήκεν καὶ ὁ ἐν *Διθίνες Ἐνετικὸς πύργος*, ὁ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 πυρποληθεὶς μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ὀχυρωθέντων Τούρκων, περὶ ὧν θὰ κάμωμεν κατωτέρω λόγον.

Πότε ἐγεννήθη ὁ Μεμέτακας καὶ πότε ἑτερομάτισε τὸν βίον του δὲν δυγάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Ὅπως δὲποτε ὁμως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν πληροφοριῶν παρὰ γερόντων, οἵτινες ἤκμασαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς δράσεώς του, ἠμποροῦμεν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οὗτος

ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν ἀπὸ τῆς ἐνάτης δεκαετηρίδος τοῦ 18 αἰῶνος. Πιθανώτατα δ' ἀπέθανεν ὀλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Οὗτος ἦτο ὑποδιοικητὴς τμήματος τῆς Σητείας, ἐν ᾧ, ὡς λέγεται, περιλαμβάνοντο τὰ χωρία Χανδρᾶς, Ἀρμένιοι, Ἐτιᾶ, Περβολάκια, Λιθίνες καὶ Βοῖλα, εἶχε δὲ τὴν ἔδραν του εἰς Χανδρᾶν.

Ἦτο ὁ ὠμότερος καὶ αἰσχροτέρος ὄλων τῶν ἄλλων ὀρτάκιδων τοῦ Ἀφεντακάκι. Ἐκδοτος εἰς τὴν μέθην, ἀσελγὴς καὶ αἰμοχαρὴς, διέπραττε καθ' ἡμέραν παντὸς εἴδους ἀνοσιουργήματα. Λέγεται ὅτι διέφθειρεν ὑπὲρ τὰς 100 Χριστιανὰς κορασίδας. Οὐδεὶς ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸν συγκρατήσῃ, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀφεντακάκις, ὁ προϊστάμενός του, ἠδιαφορεῖ διὰ τὰ κατ' αὐτοῦ καταγγελλόμενα, ἐφ' ὅσων μάλιστα ταῦτα διεπράττοντο κατὰ Χριστιανῶν.

Ἀλλὰ τὸ ποτήριον ὑπερξεχείλισε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ τιμωρὸς **Νέμεσις**. Εἰς τὸ χωρίον **Περβολάκια** ὑπῆρχε μίᾳ κόρη ἐκπάλου κολλοῆς, ὀρφανὴ πατρός. Ἦτο τὸ ἴνδαλμα τῆς πτωχῆς χήρας μητρός της. Τὴν κόρην ταύτην ἀπεφάσισεν ὁ ἀπαίσιος γενίταρος νὰ διαφθείρῃ. Μίαν ἡμέραν μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς χήρας, ὅπου εὐρῶν τὴν κόρην μόνην, ἀπουσιαζούσης τῆς μητρός, συνέλαβεν αὐτὴν καὶ τὴν ἠτίμασε **διὰ τῆς βίας, πρὸς τὴν σθεναρὰν ἀντίστασίν της**. Ἡ νέα, βαρέως φέρουσα τὴν ἀτίμωσιν, **ἐρριφθῆ εἰς τι φρέαθ καὶ ἐπνίγη**. (!)

Ἡ μήτηρ τῆς ἀτίμασθῆις κόρης, ἀπαρηγόρητος καὶ ἀλλοφρονούσα, ἔσπευσε νὰ καταγγείλῃ τὴν προᾶξιν εἰς τὸν Ἀφεντακάκιν καὶ μετὰ τοῦτον **εἰς τὸν Πασᾶν τοῦ Ἡρακλείου**, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἠκούσθη, διότι πάντες ἐφοβοῦντο τὸν τερατώδη ἄνθρωπον.

Γυνὴ εὐφυὴς καὶ θαρραλέα, δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ' ἔλαβε τὴν ἀπόφωσιν νὰ μεταβῇ εἰς **Κωνσταντινούπολιν** καὶ νὰ καταγγείλῃ τὴν προᾶξιν **ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Σουλτᾶνον**. Τὸ ἐγγεῖσημα ἦτο πολὺ δύσκολον, ἀλλ' ἡ ἀπόγνωσις φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πλέον ἀπονενομημένα καὶ θαρραλέα διαβήματα.

Φθάσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν κατώρθωσεν, ὡς λέγεται, **μέσσω τοῦ Πατριαρχείου**, πρὸς ἃ ἔφερε συστατικὰ ἐκ Κρήτης, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ νὰ ἴδῃ **τὴν πρώτην εὐνοουμένην σύζυγον τοῦ Σουλτάνου**, ἥτις, ἀκούσασα μετὰ προσοχῆς καὶ φιλανθρώπου συγκαταβάσεως τὴν διήγησιν τῆς γυναικός, ὑπεσχέθη εἰς αὐτὴν τὴν ἐκδίχησιν κατὰ τοῦ τυράννου.

(!) Ἡ οἰκογένεια, εἰς ἣν ἀνήκεν ἡ κόρη, ὡς ἐξηκριβώσθη, ἔφερε τὸ παρωνύμιον «**Κονίδη**»· τοιαύτη οἰκογένεια καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν «**Κονιδιδων**» ὑπάρχει καὶ σήμερον ἐκεῖ.

Πράγματι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ γυνὴ ἀνεχώρει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, **κομίζουσα Σουλτανικὸν φερμάνιον**, δι' οὗ διατάσσεται ἡ **θανάτωσις τοῦ τυράννου**. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ φερμανίου ἐν τοῦτοις δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι ὁ γενίτσαρος ἦτο γενναῖος καὶ ἔχαιρε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς του καὶ τῷ μουσουλμανικῷ στοιχείῳ. Ἐπομένως ὑπῆρξεν ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ὁ **Πασᾶς τοῦ Ἡρακλείου δόλιον τρόπον**, ἵνα ὑποχρεώσῃ τὸν γενίτσαρον νὰ μεταβῇ εἰς Ἡράκλειον. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἔστειλεν ὁ Πασᾶς ἀνθρώπους τῆς ἐξουσίας, ἵνα συνοδεύσουν αὐτὸν μέχρι Ἡρακλείου. Ἀλλ' ὁ γενίτσαρος ὑποψιασθεὶς, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς αὐτὸν περιφρόνησίν του **ὑπεχρέωσε τούτους νὰ ἐργάζονται ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὰ ἐν τῷ μετοχίῳ Πηλαλείμματα κτήματά του**, καὶ εἶτα ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν Πασᾶν, λέγων αὐτῷ **«δὲν ἔχει δουλειὰ νὰ πάῃ πουθενά»**. Τοῦτο εἶνε πιθανόν, διότι εἰς τὸ κάτωθεν καταχωριζόμενον ποίημα ἀναφέρεται ὅτι ἔλαβε καθ' ὁδὸν γράμμα λέγον **«ὡς ἔλθῃ ὁ Μεμεταγᾶς καὶ δὲν τοῦ κάνουν πρᾶμα»**. Πάντως αἱ φράσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Πασᾶ συμπεριφορὰν τοῦ γενίτσαρου.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἀπεσταλμένων ὁ Πασᾶς ἔγραψε νέαν ἐπιστολὴν λιαν κολακευτικὴν, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἡράκλειον, **ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος, ὅπερ παρασκευάζεται διὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ σιασιασάντων ἀπίστων**, διότι δὲν ἔχει εἰς κείνην ἄλλον ἐμπιστοσύνην διὰ ν' ἀναθέσῃ τὴν σοβαρὰν αὐτὴν ὑληρεσίαν.

Τὸ τέρας ἔπρεπε εἰς τὴν παγίδα. Ἀλλὰ πρὶν ἀναχωρήσῃ ἔπρεπε νὰ κάμῃ **πανεγύρι** εἰς ἀνίμνησιν τῶν ἐπὶ τοῦ τόπου παντοίων καταδυναστεύσεών του! Πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἀναχωρήσεώς του προσεκάλεσεν **ὄλας τὰς χριστιανὰς κόρας καὶ νέας γυναικας τῶν χωρίων Χανδρᾶ καὶ Ἀρμένων, τὰς ὁποίας ὑπεχρέωσε νὰ χορεύουν καθ' ὄλην τὴν νύκτα μὲ ἀνοικτὰ τὰ στήθη!** **Τὸ θέαμα ἦτο κωμικοτραγικόν!!** Ἀλλὰ διὰ τὸν ἀχρεῖον γενίτσαρον δὲν ἐσημαιοῦν τίποτε, **ἐκτὸς τῆς προκλήσεως τῆς λαγνείας του**.

Κραιπαλῶν καὶ ὀργιάζων ὀλονυκτίως καὶ μέχρι μεσημβρίας τῆς ἐπομένης, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς ἑδρας του μετὰ τῶν σωματοφυλάκων του, μεταβαίνων εἰς τὸ χωρίον Ἐτιάν, ὅπου εἶχε τὴν κατοικίαν του. **Διέταξε δὲ τὰς γυναῖκας νὰ τὸν συνοδεύσουν, χορεύουσαι καθ' ὁδὸν μὲ ἀνοικτὰ πάντοτε τὰ στήθη!!** Καθ' ὄλην τὴν ἀπὸ Χανδρᾶ μέχρι τοῦ χωρίου Ἐτιᾶς διαδρομὴν (τριῶν περίπου χιλιομέτρων) ἤκο-

λούθουν αἱ γυναῖκες ἄδουσαι διάφορα τραγούδια, ἐν οἷς καὶ τὰ ἑξῆς:

“Ολοι νὰ πᾶν καὶ νᾶρθουνε κι’ Ἄγᾶς νὰ μὴ γιγαύρη,
Ν’ ἀκούσω τὸ χαμπέρι του νὰ κάμω πανηγύρι.

Θέ μου καὶ νᾶρθη ἕνας Παχιᾶς νὰ τὸν ἐλέν Ἀντώνη
Νὰ ξεσκλαβώνη τοὺς Ῥωμηοὺς τοὺς Τούρκους νὰ σλαβώνη.

Ὁ Ἄγᾶς παρακρατούμενος ἔφιππος ὑπὸ τῶν συνοδῶν του, καὶ κλονιζόμενος ἐκ τῆς μέθης, νομίζων δὲ ὅτι τῶ εὐχονται τὸ κατευόδιον, ἐφώναζε *«λέτετο μωρὲ δλες, λέτετο»*, μὴ ἐννοῶν βεβαίως τὴν ἐννοιαν τοῦ τραγουδιοῦ. *Ἡ εὐχή αὕτη ἐφθασε μέχρι τοῦ Θεοῦ*, ὁ ὁποῖος ἐπραγματοποίησεν αὐτήν, ὡς θὰ ἴδωμεν. Μετὰ τὴν εἰς Ἐτιὰν ἄφιξιν ἀπέλυσε τὰς γυναῖκας.

Ἐκ τοῦ ἄνω ποιήματος δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ σκηνή αὕτη ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν δροᾶσιν καὶ ἀναχώρησιν ἐκ Κρήτης τοῦ Ὄσμᾶν Πασᾶ, ἢ μνημῆ τοῦ ὁποῖου θὰ παρέμενεν ἐπὶ πολὺν χρόνον παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, οἵτινες ἠῦχοντο ὁ Πασᾶς νὰ λέγηται πλέον *«Ἀντώνης»* διὰ τὰ πράξῃ ἀνώτερα τοῦ Ὄσμᾶν Πασᾶ.(¹)

Τὴν ἐπομένην τῆς εἰς Ἐτιὰν παραμονῆς του, παρὰ τῆ οἰκογενείᾳ του, ἀνεχώρησε δι’ Ἡράκλειον. Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ Χριστιανοὶ ἔσπευσαν νὰ τὸν κατευοδώσουν μέχρι τῆς τοποθεσίας κατὰ τὴν δυτικὴν ἔξοδον τοῦ ὄροπεδίου *«Σελάδα»*, ὅπου ἐσταμάτησαν, καὶ, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθη οὗτος, *ἔρριψαν ἀνὰ μίαν πέτραν, ἐξ ὧν ἐσχηματίσθη σωρός*, ὁ ὁποῖος φαίνεται καὶ σήμερον καὶ ἀκούεται *αὐτὸ ἀνάθεμα τοῦ Μεμέτακα»*.

Φθᾶσας εἰς Ἡράκλειον ὁ Μεμέτακας εἰδοποίησε τὸν Πασᾶν, ὁ ὁποῖος καλέσας αὐτὸν εἰς τὸ Κονάκι (διοικητήριον) τὸν ὑπεδέχθη μετὰ πολλὴν ἐπισημότητα καὶ τῶ ἐπεδαιψίλευσε πολλὰς περιποιήσεις. Τὸν παρεκάλεσε νὰ καθίσῃ διὰ τὰ ὀμιλήσουν· διέταξε δὲ καὶ τῶ ἐκόμισαν καφέ. Ὅτε δὲ ἔπινε τὸν καφέ, αἴφνης ἤνοιξεν ὀπισθὲν του μία θύρα τοῦ παρακειμένου δωματίου, ἐξ οὗ ἐξῆλθον περὶ τοὺς δέκα ἄνδρες, οἵτινες συλλαβόντες αὐτὸν τὸν *ἐστραγαλίσαν μετὰ φοβερὰν πάλην*.

Ἡ εἶδησις τοῦ φόνου τοῦ Μεμέτακα *συνεκλόνησε τὸ Ἡράκλειον* γνωσθέντος ὅμως ὅτι οὗτος ἐφονεύθη, *συνεπεῖα Σουλτανικοῦ φερμανίου*, ἀπέφυγαν οἱ Τούρκοι νὰ δημιουργήσουν ταραχάς. Δέγεται δὲ ὅτι ἐκρεμάσθη τὸ πτώμα του εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως, ὅπου

(¹) Τὴν σκηνήν ταύτην μοὶ διηγήθη πρὸ πεντηκονταετίας καὶ πλέον ἡ ὀγδοηκονταετίας τότε γραῖα Ρεμούγταινα ἐξ Ἀρμενίων, ἢ ὁποῖα, κορασίς οὖσα τότε, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν δισοκέδασιν.

ἔμεινεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ τὸ φερμάνιον εἰς τὸ στήθος, πρὸς παραδειγματισμὸν.

Τοιαύτη σημασία ἐδόθη εἰς τὸ γεγονός τοῦτο, ὥστε ν' ἀσχοληθῆ ἐπὶ τούτου καὶ ἡ δημοτικὴ μούσα καὶ νὰ διασώσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ μέχρις ἡμῶν δι' ἄσματος, φέροντος τὸν τίτλον «**Τὸ τραγουδι τοῦ Μεμέτακα**» ἀποτελουμένου ἐκ τεσσαράκοντα τριῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων καὶ ἔχοντος οὕτω :

Γραφές γραφές τοῦ πέμπανε τοῦ Οὐστατοελεπάκι
κι' ἀπήτης τσ' ἀποδιάβασε, ἐγέλασε λιγάκι.

Νὰ ζήσης μπρέ Μεμεταγᾶ, τί γράφει τὸ τεφτέρι ;
παράδες θέλει ὁ Τορνατζής, ἢ ποῦρι σένα θέλει ;

5 Ἐμένα μοῦ μηνύσανε νὰ πάω νὰ μὲ δοῦνε,
κίωσάν τὰ ἔμμάτιά τως τὰ δυὸ περίσσα μ' ἀγαποῦνε.
Ἰποχαιρετᾶ τοῖς σκλάβες του, φιλεῖ καὶ τὴν κερά του,
τ' ἀρσενικό του τὸ παιδί τὸ φίλησε στὴν κούνια.

10 Κι' ὄντεν' ἐκαβαλλίκεψε, ἤσπασε τὸ κολάνι, (¹)
κακὸ σημάδι τό' χω' γώ, νὰ δῶ πού θὰ μὲ βγάλῃ.

Καὶ σὰ λοιπὸν ἠποτέρασε ἠποτέρα στὸ Κονάκι
μαῦρο πουλί' κελάϊδῃσε ἠπάνω στὸ μπαῖράκι.
Στὰ Πηλαλεῖμματα (²) περνᾶ καὶ διπλοπαραγγέρνε.,
ἐτότεσας τὸ λόγιασε πῶς δὲν ξαναγιαργένει.

15 Ἐστοῦ Ποσελέμη τὸ νερὸ (³) τοῦ πάντηξ' ἕνα γράμμα,
«ἄς ἔρθῃ ὁ Μεμεταγᾶς καὶ δὲν τοῦ κάνουν πρᾶμα».
Ἐ τοῦ Καρακάση τὸν ὄντᾶ (⁴) ἤκαμ' ἀργά κονάκι

(¹) «Κολάνι» λέξις τουρκ. σημαίνουσα τὸν ἄορτηρα τοῦ ἀναβολέως τοῦ ἐφιππίου.

(²) Μετόχι τοῦ Μεμέτακα, ὃνδρ λέγεται ὅτι παλαιόθεν ἀνήκεν εἰς τὴν Μο-
νήν Ἁγίας Σοφίας καὶ τὸ ἀφῆρπασαν οἱ πρόγονοι τούτου, κεῖται δὲ εἰς τὴν
νοτιαν παραλίαν, οὐ μαζρὰν τοῦ ὄμου Μακρῦ Γυαλοῦ.

(³) Ὁ ποταμὸς Ἀποσελέμηξ, δυτικῶς τῆς Χερσονήσου, πηγάζων ἐκ τῶν
ὄρεων τῆς Δίκτης, εἶνε ἱστορικὸς διὰ τὰς παρ' αὐτῷ συναφθείσας μάχας ἐπὶ
Ἐνετοκρατίας καὶ κατὰ τὴν Ἐπανástατιν τοῦ 1821.

(⁴) Ἡ οἰκογένεια Καρακάση ἦτο φεουδαρχικὴ οἰκογένεια πολυμελής, ἢ
ὅποια εἶχε μεγάλας περιουσίας εἰς τὴν Ἐπαρχίαν τοῦ Μεραμβέλλου. Ἐκ τού-
των ἦσαν ὁ Μασλούμης καὶ ὁ Σεκῆ Καρακάσης, κατοικοῦντες εἰς τὸ Κα-
νούργιον χωρίον (Νεάπολιν νῦν), οἵτινες συνελήφθησαν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῶν μετὰ
τῶν αὐτῇ πολιορκηθέντων 285 Τούρκων ὑπὸ τῶν ἐκστρατευσάντων 1500 ἐπα-
ναστατῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου 1828 κατὰ τῆς Ἐπαρχίας ταύτης
ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰωάννου Χάλη, ἀποβιβασθέντων εἰς Ἁγίον Νικόλαον
Καὶ οἱ μὲν λοιποὶ Τούρκοι οἱ κλεισθέντες εἰς τὸ τζαμίον μετὰ τὴν παράδοσιν

- Νά ζῆς ἐδά Μεμεταγᾶ παίξε τὴν μίαν μπιστόλα,
20 κ' ἐγὼ φυσέκια σοῦ βαστῶ νά τὴ γεμίσης κιόλα.
Νά ζῆς ἐδά, Μεμεταγᾶ, παίξε τὴν καὶ τὴν ἄλλη,
κ' ἐγὼ φυσέκια σοῦ βαστῶ νά τὴν γεμίσης πάλι.
Νά ζῆς ἐδά, Μεμεταγᾶ, παίξε τὴν κάραμπίνα,
κ' ἐγὼ φυσέκια σοῦ βαστῶ νά τὴν γεμίσης φίνα.
25 Κι' ἀπήτης καὶ τοῦ τὰ 'δωκε τὰ ἄρματά του ὄλα,
ἄιντες ἐδά Μεμεταγᾶ στοῦ Τουρνατζῆ (¹) νά πᾶμε,
τὰ γράμματα ποῦ σοῦ 'πεμπε νά πᾶν νά δοῦμε εἰντᾶναι.
Κλιτὰ κλιτὰ τὴν ἔβγαζε τοῦ Τουρνατζῆ τὴ σκάλα,
καὶ στὴν ἀπάνω τὴν μερὰ τοῦ 'δωκε λιγομᾶρα.
30 Γιά τὸ Θεὸ κι' ἀφήστε με νά πάρω τρία ζάλα,
κιάπόι με σκοτώνετε με τρία δράμια μπάλα.
Μά 'σὰ σ' ἀφήσωμεν ἐμεῖς νά πάρης τρία ζάλα,
μῆτε σπαθὶ σὲ κόβγει μπλιό μῆτ' ἠ παντέρμη μπάλα.
Φέρτε του 'να γλυκὺ καφέ καὶ γιασεμί τσιμποῦκι,
35 κι' ὡς τὸ νά πιῆ δυὸ πιπιλιές ἀνοίγει τὸ κουλοῦκι.(²)
Κι' ὄντε τὸν ἐπερνούσανε στὴ γαζανὴ καμᾶρα,
ἔτρεχαν τὴν γαζίνας του τὰ 'μμάτια κουτσουᾶρα.
Κι' ὄντε τὸν ἐπερνούσανε τὸ γαζανὸ καμᾶρι,

τῶν ὄλων, παρασπονδήσαντες, ἐκάησαν, οἱ δὲ Καρακάσηδες, φρουρούμενοι ἐκτὸς τοῦ τζαμίου, καὶ μὴ μετασχόντες τῆς παρασπονδίας, ἐσώθησαν καὶ ἐστάλησαν εἰς Γρουμβούσαν. Ἐκ τούτων θὰ κατήγεται καὶ ὁ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ζῶν, εὐγενὴς πλούσιος Καρακάσης ἐν Ἱερσαπέτρω. (Βλ. Κριτοβουλ. κεφ. 8 σελ. 377 καὶ 378 καὶ κάτωθι κεφ. ΙΒ').

(¹) Τίτλος ἀξιοματιοῦχου γενιτσάρου, σημαίνει δὲ ἡ λέξις καὶ τὸν ἀφύαρον φαπλατᾶν κλπ.

(²) Ἡ λέξις «Κουλοῦκι» λέγεται κυρίως ἐπὶ *κυναρίων*. Σημαίνει ὁμῶς καὶ τὴν *φυλακὴν*, *κάτεργον*, *κρυψῶνα* Ἐνταῦθα ἔχει τὴν τελευταίαν σημασίαν. Σημαίνει τὸ δωμάτιον, ἐξ οὗ ἀρμήθησαν οἱ ἐντεταλμένοι τὴν σύλληψιν καὶ θανάτωσιν τοῦ γενιτσάρου. Ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὰς συνήθεις τότε λέξεις, ὡς δηλωτικὰς ἐπαινοῦ, *μὲ ἔννοιαν μᾶλλον εἰρωνικὴν*. Οὕτω εἰρωνεύεται τὸν φονευθέντα, ἀποκαλῶν αὐτὸν *Οὐστατοσελεπᾶν*. Ἡ λέξις *Οὐσταῖς ἦτο βαθμὸς στρατιωτικὸς*, σημαίνουσα τὸν *Ταγματάρχην* παρὰ τοῖς γενιτσαροῖς, ἡ δὲ λέξις *Τσελεπῆς* ἐσήμαινε τὸν *ἡγεμονόπαιδα*, τὸν *εὐγενῆ καταγωγῆν ἔχοντα*. Ἡ λέξις κυρίως εἶνε *Τσελεμπῆς*, κατὰ τὸν Hammer, παρηγημένη ἐκ τοῦ Λατινικοῦ *Celebs*, ἀναλογεῖ δὲ πρὸς τὸν *Gentleman* τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Γάλλων *Galant homme*, εὐγενῆς. Παρὰ τοῖς Τούρκοις δὲ τὸ *Τσελεμπῆς* ἐδίδετο εἰς τοὺς *ἐπιδόξους διαδόχους τῶν πρώτων Σουλτάνων*. (Βλ. Βυζαντινοῦ Κωνσταντινουπόλεως Τ. 3 σελ. 67 καὶ 379).

έρωτα ἢ γαζίνα του ποῦ βγάνουν τὸ μεζάρι. (1)

40 Καὶ σεῖς κοπελλοποῦλλές μου κόψετε τὰ μαλλιά σας,
κι' ἐπνίξαν τὸν Μεμεταγὰν ποῦ 'τον ἡ ὁμορφιά σας.

Τ' ἄρσενικό του τὸ παιδί βγάλετέ το Μεμέτη.

43 νὰ μὴ χαθῆ τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ βιλαέτι.

Τὸ ἄνω ποίημα δὲν διευκρίνη γραιπτῶς· μοὶ ὑπηγόρευσεν αὐτὸ ὁ ἐξ Ἀρμενίων Γεώργιος Ι. Ἀεράκις, τυφλὸς ἐνενηκοντούτης. Οὗτος, ὡς μοὶ εἶπε, διετήρησεν αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην του ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ὅποτε ἤκουεν αὐτὸ ἀπὸ παλαιότερους, ἄδοντας πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ καταδυναστεύσαντος αὐτοὺς τυράννου.

Τὸ ποίημα, ὡς ἔχει, δὲν φαίνεται πλήρες. Ἐλλείπουν στίχοι τινές, ὧν ἡ συμπλήρωσις δὲν εἶνε δυνατή. Ἀλλά, καὶ οὕτως ἔχον, εἶνε σπουδαῖον ντοκουμέντο, ὅπερ ἐπικυροῖ καὶ διαφωτίζει πολλὰ σημεῖα τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ τυράννου.

Ἐν τῷ ποιήματι διαφαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κόσμου ἀπὸ τῆς τυραννίας αὐτοῦ. Εἰς τοὺς δύο προτελευταίους στίχους ὑπαινίττεται τὴν μανίαν τοῦ τυράννου τοῦ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν καταστροφὴν τῶν Χριστιανῶν κορασίδων, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπηλλάγησαν, εἰρωνικῶς δὲ λέγει νὰ δεῖξουν τὴν θλίψιν, διὰ τῆς κοπῆς τῶν μαλλιῶν των, ὅπερ ἦτο σύνηθες εἰς τὰς πενθούσας γυναῖκας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς δὲν ἦτο ἐνήμερος τῆς ἔξω τοῦ Ἡρακλείου ὑπαίθρου, διότι τίνα σχέσιν ἔχει ἡ **Γαζανὴ καμάρα** πρὸς τὴν ταφὴν τοῦ φονευθέντος καὶ ἡ μετάβασις ἐκεῖσε τῆς συζύγου αὐτοῦ; Τὰ Τουρκικὰ νεκροταφεῖα τῆς πόλεως ἔκειντο ἀνεκαίθεν πρὸς νότον καὶ πρὸς τὸ δυτικὸν ἐγγύτατα αὐτῆς, ἡ δὲ Γαζανὴ καμάρα κεῖται εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἐκτὸς ἀνδεχθῶμεν ὅτι ἡ ταφὴ τοῦ γενιτσάρου, ἡ ὁποία πιθανῶς ἐγένετο διὰ λαϊκῆς πομπῆς, ἀπηγορεύθη νὰ γείνη εἰς τὸ ἐπίσημον νεκροταφεῖον, ὡς καταδικασθέντος τοῦ φονευθέντος εἰς ἀτιμωτικὴν ποινὴν, ἢ ἴσως καὶ διὰ τὴν πρόληψιν διαταράξεως τῆς τάξεως.

Ὁ μικρὸς υἱὸς τοῦ γενιτσάρου, ὃν ἐγκατέλιπεν, ὀνομάσθη ὡς καὶ ὁ πατήρ του «Μεχμέτης καὶ Σεραγιανός». Ἔλαβε δὲ Χριστιανὴν γυναῖκα ἐκ τοῦ χωρίου Παπαγιαννάδων καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας Σαρινάκι, ἐξ ἧς ἐγέννησεν δύο θυγατέρας καὶ ἓνα υἱόν, περὶ ὧν θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω.

(1) *Μεζάρι* λέξις τουρκικῆ, σημαίνουσα τάφον.

Ὁ Σεΐδαρ Ἀγᾶς ἦτο ἄλλος κακούργος, ὦμος καὶ αἰσχρός, ὡς ὁ ἀνωτέρω, καὶ σύγχρονος αὐτοῦ. Οὗτος εἶχε τὴν ἔδραν τοῦ εἰς τὸ χωρίον Ἀχλάδια. Τὰ ἐγκλήματα καὶ τοῦτου ὑπῆρξαν φορικτὰ καὶ δυσπερίγραπτα. Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ἀρκεῖ διὰ νὰ ἐννοηθοῦν ὅλα.

Νέος τις ἐκ τοῦ χωρίου Σκοπῆς ἐνυμφεύθη μίαν ὡραίαν ὁμοχωρίον του. Εἶχον στήσει χορὸν κατὰ τὴν κρατοῦσαν συνθήειαν εἰς τοὺς γάμους. Ὁ ἀλιτήριος Ἀγᾶς, ἀφ' οὗ ἐμέθυονεν, εὑρεθεὶς εἰς τὸ χωρίον τοῦτο μετ' ἄλλων γενιτσαρῶν, μετέβη εἰς τὸν χορὸν ἀπρόσκλητος. Ὁ γαμβρός καὶ οἱ οἰκετοὶ αὐτοῦ τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ πολλῆς εὐγενείας. Ἀφοῦ ἔπιεν, ἠξίωσε νὰ παραλάβῃ τὴν νύμφην, πρὶν κοιμηθῆ αὐτὴ μετὸν γαμβρόν. Ἡ νύμφη ἠρνήθη. Τότε ὁ κακούργος συλλαμβάνει τὸν γαμβρόν, τὸν φέρει ἐκτὸς τῆς οἰκίας καὶ σχίσας τὸ στήθος ἐξάγει τὴν καρδίαν του, τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ ὥπτησε προσφέρει ὡς μεζὺν εἰς τὴν νύμφην, ἀφοῦ ἐλέμεινε «ὁ χορὸς νὰ μὴ χαλάσῃ» ἐπὶ ποινῇ καταστροφῆς τῶν πάντων!! Ἡ νύμφη, ἀλλοφρονοῦσα καὶ λιποθυμοῦσα, ἠρνεῖτο. Ὡς ἀναφέρει ἡ παράδοσις, τὸ τέρας συλλαμβάνει καὶ τὴν νύμφην καὶ ἀνοίξας τὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπάρχουσαν κασέλαν (ξύλινον κοιβώτιον) εἰσάγει ἐντὸς αὐτῆς τοὺς μαστούς της καὶ καθίζει ἐπάνω μέχρις οὗ ἡ μάστις κόρη ἐξεψύχησεν!!

Αὐτὸς οὗτος συχνότατα ἐκάλει εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ὀργανουμένους χοροὺς νεάνιδας καὶ νέας γυναῖκας εἰς τὰ χωρία, ὅπου μετέβαινε διὰ νὰ ὀργιάσῃ. Πλὴν δὲ τῆς συνθηθείας, τὴν ὁποίαν εἶχον πάντες οἱ ὅμοιοι αὐτῷ γενιτσαροὶ, νὰ ὀρίπουν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας, ἐν ἧ ἐχόρευον αἱ γυναῖκες, ἀρακάν, πιλέρι καὶ τοιαῦτα, ἵνα ἀνατρέπωνται αὐταὶ κίπτουσαι, πρὸς διασκέδασιν αὐτῶν, οὗτος ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου τῶν χορευουσῶν καὶ ἐξάγων τὸ μῦθόν του, θέτων ἐπ' αὐτοῦ τεμάχιον ἄρτου προσεκάλει τὰς γυναῖκας νὰ πάρουν δῆθεν ἀντίδωρον, ἐμπαίζων ὁ ἀνίερὸς τὰ ὄσια καὶ τὰ ἱερὰ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας!

Τὰ ἐγκλήματα ταῦτα ὑπῆρξαν τοσοῦτον ἀποτρόπαια, ὥστε νὰ μὴ πιστεῦθῃ τις αὐτά, ἢ νὰ ἐκκλητῆται, πῶς δὲν εὑρέθη εἰς με θερμοὺν αἷμα νὰ τετρατίσῃ τὸν βίον τοῦ τέρατος! Ἐν τούτοις δικαιολογεῖ τὴν κατάστασιν ταύτην ἡ πολυχρόνιος καὶ στυγνὴ δουλεία τοῦ Χριστιανοῦ, ἣτις ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν αἶσθημα ἀξιοπροεπείας, ὑπερηφανείας καὶ συναισθήσεως ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα ἕκαστος νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεός, ἥτοι τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν του.

Καὶ ὅμως δὲν διέφυγε καὶ ὁ ἀνόσιος οὗτος ἄνθρωπος τὴν τύχην ἐκείνων, οἵτινες ἐπίστευσαν ὅτι δύνανται νὰ κακουργοῦν, χωρὶς νὰ

ὀφείλουσαν νὰ δώσουν λόγον, οὔτε εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Πλὴν τῶν ἄνω μνημονευθέντων γενιτσάρων, ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἷον οἱ ἐκ Βόϊλας Μουσταφᾶς Μερασκελντζῆς, ὁ Καζαντζόγλου, ὁ Τζεναλῆς, περὶ οὗ θὰ περηλάβωμεν κατωτέρω, ὁ ἐκ Σκοπῆς Ἀχμέτ Ξεσκόσης καὶ ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματα διαφεύγουν τὴν μνήμην μου, οἱ ὅποιοι δὲν διέπραξαν μὲν ὡς τὰ προμνησθέντα ἐγκλήματα, ἦσαν ὅμως φανατικοὶ καὶ ἐμπλεοὶ μίσους κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Τοιοῦτοι ἰδίως ὑπῆρξαν οἱ ἐν Βόϊλα κατοικοῦντες, ἀπόγονοι μεγάλων τιμαριούχων (*). Οὗτοι εἰς οὐδὲν ἐλογίζοντο τὴν ζωὴν τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1821

Ἑθνομικαὶ σφαγαὶ ἐν Σητείᾳ.— Ἡ σφαγὴ τῶν Τουρτούλων.— Τῆς Σύνρου.— Τῶν Χοχλακιδῶν.— Τῶν Ἀχλακιδῶν.— Τοῦ Τοπλεῦ.— Ὁ Ἑμέρ Ἐφέντης καὶ οἱ σακκευλιάριδες.— Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν Ἀφεντακιδῶν.

Ὁ Ἀφεντακίης καὶ οἱ ἄνω μνημονευθέντες καὶ τὰ ὄργανα τούτων διέπραξαν, ὡς προεῖρηται, παντὸς εἶδους βδελυροεργήματα. Ὅποσδήποτε ὅμως ταῦτα συνέβαινον *μεμονωμένως κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα καὶ κατὰ διαφόρους τόπους.*

Ἡ ψυχὴ ὅμως τῶν τυράννων δὲν ἠρκεσθή εἰς ταῦτα. Ἐπωφελθέντες περιστάσεως ἐξεδήλωσαν κατὰ ταύτην *τὰ πλέον ἄγρια ἐνστικτα αὐτῶν καὶ τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μῖσός των.*

Τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τούτων κακουργήματα καὶ αἱ ἐθνομικαὶ σφαγαί, αἵτινες ἐξετελέσθησαν κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, *ἢ ἑλλιπῶς ἢ ἄνευ ἀνακριβῶς ἐξετέθησαν, ἢ καὶ τελείως παρελείφθησαν ὑπὸ τῶν γραψάντων περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης Κρητῶν ἢ καὶ ξένων.* Καὶ αὐτὸς ὁ Κριτοβουλίδης, ὁ σύγχρονος τῶν γεγονότων ἐκείνων καὶ ἐνεργότατος λαβὼν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐλάχιστα ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ἀναφέρει (*). Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν τότε ἐν Σητείᾳ *λογίων ἀνδρῶν*, δυναμένων ν' ἀσχοληθοῦν ἐπὶ τῶν σοβαρῶν τούτων συμβάντων, πραγματευόμενοι περὶ αὐτῶν. Πολεμισταὶ ἐν τούτοις δὲν ἔλειψαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ δράσουν ἐν τῇ

(*) Βλ. Σητεϊακὰ Τ. Α' Κεφ. 1Β' σελ. 128.

(**) Βλ. Κριτοβουλίδου, Ἀπομνημονεύματα Κεφ. 1' σελ. 42.

ἐπαρχία παρὰ περὶ τὸ τέλος τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Τὴν παράλειψιν ταύτην νομίζομεν ὅτι ἀναπληροῦμεν ἐκθέτοντες τὰ συμβάντα ταῦτα ἐκ τῶν ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἐνηργήσαμεν ἀπὸ παλλοῦ χρόνου.

Μόλις ἐκηρύχθη ἡ Ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι ἤρξατο ἀναβρασμός καὶ ἐν Κρήτῃ. Οἱ Τοῦρκοι, νομίζοντες ὅτι δύνανται νὰ προλάβουν τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ γῆσῳ, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν *τρομοκρατικῶν μέσων*. Διέπραττον πλείστας *κακουργίας, φόνους, ἀτιμώσεις* καὶ ἄλλα, ἵνα ἐξαναγκάσουν εἰς παράδοσιν τῶν ὀλίγων ὄπλων, τὰ ὁποῖα οἱ Χριστιανοὶ κατείχον, εἴτε ὡς *ποιμένες*, εἴτε ὡς *κυνηγοί*, εἴτε δι' ἄλλας τῶν χρήσεις.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διέπραξαν πολλοὺς φόνους, ἰδίως εἰς τὰς πόλεις *Χανία, Ρέθυμνον* καὶ *Ἡρακλεῖον*, ἐν αἷς εἴρισκον ἀνθρώπους *ἀόπλους* καὶ *ἀνευ τιγος προστασίας*, ἐφαρμοζόντες τὸ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἐπινοηθὲν πρόγραμμα.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς βίας ἀπέτυχε. Τοῦναντίον ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν εἰς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου διαμερίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι εἶχον ὄπλισμόν τινα. *Ἐν μηνὶ δὲ Ἰουνίῳ 1821*, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἦτο *πλήρης καὶ θριαμβεύουσα*. Μόνον τὰ διαμερίσματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λασηθείου ἐφησούχαζον ἔτι, *στερούμενα ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων*. Μ' ὄλην τὴν κατ' ἀνάγκην τηρουμένην νομιμοφροσύνην ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰ ἐν λόγῳ διαμερίσματα, οἱ Τοῦρκοι προσέβαινον εἰς *ἀκατανόμαστα ὄργια* κατὰ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, *ὅπ' οὐδενὸς κωλυόμενοι!*

Ὅτε κατὰ τὴν *23* πρὸς τὴν *24 Ἰουνίου 1821* ἔφθασεν εἰς Ἡρακλεῖον πλοῖόν τι προερχόμενον ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ μετὰ τὸν κυβερνήτην του, ὀνομαζόμενον *Μπιλάλ Πουλάκαν*, διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν περιπεπόντων Ἑλληνικῶν πλοίων καὶ μετεκόμισεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως *ἓνα Τάταρον καὶ ἓνα Δερβίσην*, ἀποστελλομένους μετὰ *σουλτανικὰ φερμάνια*, διεδόθη ἀστραπαιῶς καθ' ἅπασαν τὴν Κρήτην, ὅτι ἐν *Κωνσταντινουπόλει, Σμύρῃ* καὶ ἄλλαχού τῆς αὐτοκρατορίας ἐξετελέσθησαν σφαγαὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, *διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου*, ἐπιβουλεωμένων τῶν *ἀπίστων* τὸ *Δοβλέτ*.

Ἀμέσως ἐν Ἡρακλείῳ ὁ Τουρκικὸς ὄχλος, μανιώδης γενόμενος, διέτρεχε τὴν πόλιν, θανατώνων *ἀνοικτιζόμενους καὶ ἀδιακρίτως προσώπων, λεηλατῶν χριστιανικὰς οἰκίας, αἰχμαλωτίζων γυ-*

ναϊκας καὶ παιδία, καὶ ἐν γένει διαπράξας κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν πᾶσαν θηριώδη μετὰ τὴν μεγαλύτεραν σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν. Ἐφόνευσαν ἐντὸς τοῦ συνοδικοῦ τῆς Μητροπόλεως τὸν Μητροπολίτην, 4 Ἐπισκόπους τῆς Κρήτης, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Σητείας Ζαχαρίαν καὶ πολλοὺς ἡγουμένους μοναστηρίων καὶ ἄλλους προκρίτους, οὓς εἶχε καλέσει ὁ Σερῆφ Πα-

Ἀγιόμενοι Σητείας.

σᾶς Ἡρακλείου, ἵνα δῆθεν συνεννοηθοῦν ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς νήσου. Ἐπίσης ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 800 Χριστιανούς, ὡς καὶ ἄνω εἴπομεν, ἐν οἷς καὶ τὸν διάσημον ἱατρὸν Ἰωάννην Ἐλευθεραῖον.

10γ) Ἡ σφαγὴ τῶν Τουρτούλων. — Ὁ Ἀφεντακίης, μόλις πληροφορηθεὶς τὰ ἄνω γεγονότα, ἔλαβεν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν ἀπόφασίν του περὶ ἐξοντώσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας, ἧς ἐτάχθη Κυβερνήτης. Ὁ ἴδιος ἔχων τὴν ἔδραν του, ὡς ἄνω ἐλέχθη, εἰς τὸ μαγευτικὸν χωρίον Τουρτούλους, τὸ κείμενον εἰς τὰς κλιτύας ἐνὸς λόφου καὶ περιρροῦμενον ὑπὸ ὑδάτων, διεμήνησεν αὐθημερόν εἰς τὰ πέριξ χωρία, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦσαν χριστιανικά, νὰ προσέλθουν τάχιστα οἱ ἄνδρες Χριστιανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ διὰ ν' ἀναγνώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ Σουλτανικὰ φιρμάνια.

Προσελθόντες πάραυτα άνύλοπτοι *περί τούς 300 Χριστιανοί*, εισήχθησαν εντός τής ευρείας οικίας του. Συγχρόνως προσήλθον και Ὀθωμανοί, ἰδίως ἐκ τοῦ χωρίου *Βαβέλων φανατικοί έξωμόται*, εἰς τούς ὁποίους ὁ τύραννος ἀνεκοίνωσε *τόν σκοπόν τής συγκεντρώσεως*. Τούς *μπουρμάδες* τούτους μετεχειρίσθη ὡς δημίους, οἱ ὁποῖοι ἐξάγοντες ἐκ τής οικίας τούς καταπλήκτους Χριστιανούς κατέσφαζον, *ἀδυνατοῦντας, ὡς ἀόπλους*, ν' ἀντιτάξουν ἀντίστασίν τινα (*). Συγχρόνως διέταξε και τούς ὑπό τήν δικαιοδοσίαν του ὀρτάκιδες νά πράξουν τά ὅμοια εἰς τās περιφερείας των.

2ον) *Ἡ σφαγή τής Ζύρου*. - Οἱ ἐν τῷ χωρίῳ Ζύρῳ *ἐντεταλμένοι*, κατὰ τήν 27 Ἰουνίου περισυνέλεξαν ἅπαντας τούς ἐκ τῶν περίε χωρίων ἄνδρας, τούς δυναμένους φέρειν ὄπλα, και περιώρισαν αὐτούς εἰς τόν *ἀστυνομικόν σταθμόν* (κονάκι τουρκιστί) διά ν' ἀναγκάσουν εἰς αὐτούς, ὡς ἔλεγον, τὰ Σουλτονικά φριμάνια.

Οἱ Μωμεθανοί κάτοικοι τής Ζύρου ἦσαν κατὰ τήν ἐποχὴν ἐκείνην *πολυάριθμοι*. Ἐγενήθη μεταξύ τῶν προϋχόντων Ὀθωμανῶν ζήτημα, ἄν ἔπρεπε νά φονεύσουν και τούς ὁμοχωρίους των Χριστιανούς. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεκίνησεν ὁ πρόκριτος *Ἰμβραῖμ Ἀγᾶς*, ὁ ὁποῖος *ἐπέζησε μέχρι τοῦ 1870*, ἀκουόμενος *Χατζῆ Ἰμβραῖμ*. Οὗτος ἄνθρωπος *συνετός, και πρακτικῶς σκεπτόμενος*, ἴσως δὲ και ἐξ *αισθημάτων φιλανθρωπίας ὀρμώμενος*, εἶπεν εἰς τούς λοιπούς ὁμοχωρίους ὅτι ἡ σφαγή τῶν Χριστιανῶν τοῦ χωρίου των θὰ ἦτο ἄμεσος ζημία εἰς αὐτούς τούς ἰδίους, διότι, ποῖοι θὰ καλλιεργοῦν ἔπειτα τούς ἀγρούς των και ποῖοι θὰ κάνουν τās ἄλλας των ἐργασίας, διά νά ζοῦν αὐτοὶ ἀκούραστοι και μὲ ἄνεσιν;

Ἡ σκέψις τοῦ Ἰμβραῖμ Ἀγᾶ ἐπεδοκιμύσθη ὑφ' ὅλων και ἀπεφάσισαν νά σώσουν τοὐλάχιστον τούς ὁμοχωρίους των. Ἀλλὰ διά νά γείνη τοῦτο *ἔπρεπε καὶ ἔχουν σύμφωνον και τήν γνώμην τοῦ Ἀφεντακί*, ὁ ὁποῖος και διέταξε τήν σφαγὴν. Ὁ Ἰμβραῖμ Ἀγᾶς ἀνέλαβε νά μεταβῆ παρά τούτῳ και ζητήσῃ τήν μὴ ἐφαρμογὴν τοῦ φριμανίου κατὰ τῶν Ζυριωτῶν. Λέγεται ὅτι οὗτος *δὲν μετέβη ποσῶς εἰς Τουρτούλους* πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀφεντακί, ἀλλ' ἔφθασε *μέχρι Χανδρά, ἐνθα ἔγραψεν ἐπιστολὴν* πρὸς τούς ἐν Ζύρῳ, ὡς προερχομένην δῆθεν παρά τοῦ Ἀφεντακί, *δι' ἧς ἐγένετο γνω-*

(*) Εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα, ἐν οἷς εἶχε κτήματα ὁ Ἀγᾶς, ὡς λ.χ. ἐν Ἀρμένιοις, Τουρτούλοις και Μαρωνία ἀφήκε τούς ἄνδρας ἐλευθέρους, ἵνα καλλιεργοῦν δι' ἀγγαρειῶν τὰ κτήματά του.

στον εἰς αὐτοὺς διὰ χαρίζεται ἡ ζωὴ εἰς τοὺς Ζυριώτας Χριστιανούς, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ὁμαχοῦρων τῶν Ὀθωμανῶν.

Εἶπε πολὺ δύσκολον νὰ πιστευθῇ ὅτι ὁ Ἰμβραὶμ Ἀγᾶς θὰ ἐτόλμα,

Ζύρος Σητείας.

ἔσῃ καὶ ἂν ἤσκει ἐπιρροὴν παρὰ τῷ Ἀφεντακάκι, τῷ σκληρῷ
τούτῳ καὶ ἀκάμπτῳ τυράννῳ, νὰ πλαστογραφήσῃ τὴν ὑπογρα-
φήν του, ἵνα μάλιστα σώσῃ Ῥωμηούς! Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι
οὗτος μετέβη πράγματι πρὸς τὸν γενίτσαρον καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐγκρι-
σίν του μετὰ τὸ ἐπιχειρήμα ὅτι δικαιῶνται καὶ οἱ Ζυριῶται ἀγά-

δες καὶ ἐφαρμόσουν τὴν ἀρχὴν, τὴν ὑποίαν ἐφήρμοσεν ὁ ἴδιος διὰ τοὺς Ἀρμενιώτας, Τουρτουλιανοὺς καὶ Μαρωνιώτας πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν.

Ἄμα ἐπανῆλθεν οὗτος εἰς Ζύρον, οἱ μὲν Ζυριῶται ἀπελύθησαν, οἱ δὲ τῶν ἄλλων χωρίων περὶ τοὺς 80 ὠδηγήθησαν εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ χωρίου τοποθεσίαν, τὴν καλουμένην «ἰς τοῦ Φονιά» (1) καὶ κατεσφάγησαν ἅπαντες. Μόνον εἷς, τετραυματισμένος καὶ οὗτος σοβαρῶς, ἐσώθη καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ζῶντας ἐκ τοῦ Καλοῦ Χωρίου δημοχοροῖς τοῦ τὴν τραγικὴν ταύτην σκηνὴν.

Τὰς ἐπομένους ἡμέρας αἱ μητέρες καὶ γυναῖκες τῶν φονευθέντων μετέβησαν κλαίονσαι καὶ ὀδυρόμεναι καὶ παρέλαβον τὰ πτώματα τῶν μαρτύρων τούτων καὶ τὰ ἐνεταφίασαν εἰς τὰ χωρία των!

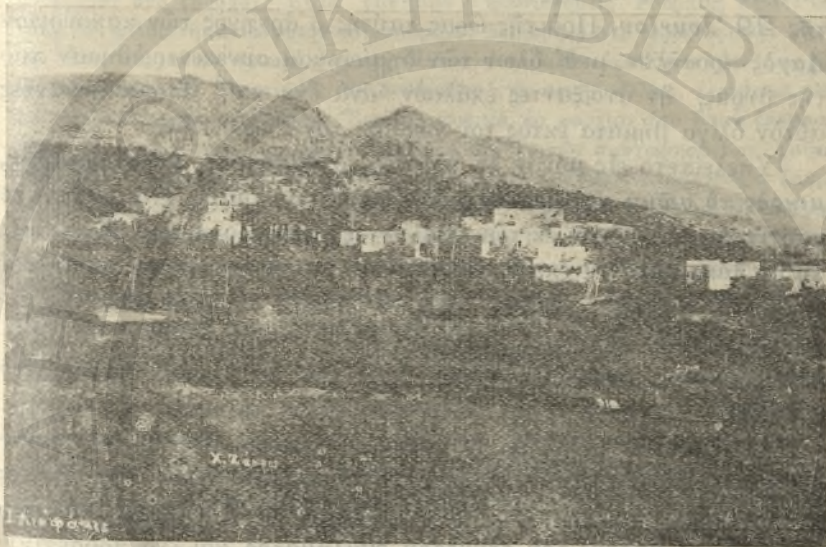
3ον) Ἡ σφαγὴ τῶν Ζακριτῶν καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς περιφερείας ταύτης. — Κατὰ τὴν ἴδιαν ἡμέραν ὁ ἐκ Δαμνονίου γενίτσαρος Χουσεῖν Δαγούδογλους (2) ἔλαβε διαταγὴν παρὰ τοῦ Ἀφεντακί, ἵνα ἐκτελέσῃ τὴν σφαγὴν τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Ζάκρου Χριστιανῶν.

Παρέλαβὼν αὐτὸς τοὺς Ὀρτάκιδές του (τὸ μπαϊράκι του) ἐκ τῶν χωρίων Δαμνόνι, Ζακάθου καὶ Σιτάνου, ἀπογόνους ἐξωμοτῶν Χριστιανῶν, μετέβη εἰς Ζάκρον, χωρίον ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων συνοικισμῶν, κειμένων πλησίον ἀλλήλων. Κατ' ἀρχὰς μετέβη-

(1) Ἡ τοποθεσία αὕτη, κειμένη μεταξὺ τῆς πεδιάδος τῆς Ζύρου καὶ τοῦ μικροῦ χωρίου Ἀτσιπᾶ, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ χωρίου τούτου οἰκογένειαν τοῦ «Φονηᾶ» ἢ τῶν κατοπιν Φονιάδαιδων, εἰς τῶν ὁποίων ἐγκατεστάθη εἰς τοὺς Ἀρμένους. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτων ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἢ τοποθεσίαν, καὶ οὐχί, διότι ἐφονεύθησαν ἐκεῖ οἱ Ζυριῶται. Φαίνεται, ὅτι εἰς τῶν προγόνων τῶν Φονιάδαιδων ἐφόνευσεν ἐπίσημόν τινα Ὀθωμανόν, ὃ ὁποῖος ἐνοχλοῦσεν αὐτὸν καὶ ἐκ τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος τούτου παρέμεινε αὐτῷ τὸ στίγμα καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ «Φονηᾶ». Πολλάκις τοποθεσίαι πρὸς διάκρισιν ἄλλων φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὡς «στοῦ Κοπάνη τὸν Λάκκον», «στοῦ Βασίλη τὴν Πέξαν» κ. ἄ. Τοποθεσίαι ὅπου ἐφονεύθησαν ἄνθρωποι ἀκούονται «Σ' τοῖς φονεμένοις». Τοιαύτη τοποθεσία ὑπάρχει εἰς τὴν Ἐτιανὴν Κεφάλαν, ὅπου ἐφονεύθησαν τρεῖς Χριστιανοὶ ὑπὸ Τούρκων κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1829 καὶ ἡ τοποθεσία ἠκούετο, ἴσως ἀκούεται ἔτι «στοὺς φονεμένοις».

(2) Λέγεται ὅτι ὁ γενίτσαρος οὗτος ἦτο ἡ πληγὴ τῶν πέριξ χωρίων, Χαμαιοῦλου, Καλοῦ Χωρίου καὶ Τσῶ. Καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα περιήρχετο τὰ χωρία ταῦτα συλλέγων αὐγά, βούτυρον καὶ μέλι, δι' ὃν ἐπλήρου ἕνα ἄσκον, θραύων τὰ αὐγά ἐντὸς αὐτοῦ. Διὰ τούτων ἐτρέφετο καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος!

σαν οὔτοι εἰς τὸν συνοικισμὸν **Βίγλου**, ὅπουθ' ἐσυνέλεξαν περὶ τοὺς **25 ἄνδρας**, ἀνήκοντας, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὰς πολυσχιδεῖς οἰκογενεῖας τῶν **Χαμηλάκιδων** καὶ **Σμυργλίδων**. Ἐπειτα μετέβησαν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συνοικισμοὺς, συναθροίσαντες καὶ ἐκεῖθεν ἄλλους **25**, ἀνήκοντας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν **Ἀϊλαμάκιδων** καὶ **Σολιδάκιδων**.

Ζάκρος Σητείας.

Ἄφ' οὗ οἱ ἀνωτέρω ἄνδρες συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ ὀρισθὲν μέρος, ὃ γενίταρος Λαγὸς εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι θὰ ὑπάγουν εἰς τὸ χωρίον **Χοχλακές**, ὅπου θ' ἀναγνώσουν εἰς αὐτοὺς τὰ **Σουλτανικὰ φερμάνια**. Ἀλλὰ πρὸ τούτου θὰ διέλθουν καὶ ἀπὸ τὰ χωρία **Κλησιδί**, **Ἀδραβάστους**, **Κελλάρια** καὶ **Ἀζωκεράμου** διὰ νὰ παραλάβουν καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἄνδρας.

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων ἠκολούθησαν ἄλλοι **20** ἄνδρες, οἱ πλείστοι ἐκ τῶν οἰκογενειῶν **Σφενδουρίδων** ἐκ τοῦ χωρίου **Κλησιδί** καὶ **Αἰκατερινίδιδων** ἐξ **Ἀζωκεράμου**.⁽¹⁾

Μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτῶν εἰς **Χοχλακές**, μικρὸν χωρίον πρὸς βορρᾶν τοῦ **Ἀζωκεράμου**, τῇ **28 Ἰουνίου 1821**, ἀντὶ ν' ἀνα-

(1) Φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν ἄνω χωρίων οἱ ἄνδρες, *ποιμένες κατὰ τὸ πλεῖστον ὄντες*, ἀπουσίαζον, καὶ τούτου ἕνεκα συνήθροισαν μικρὸν ἐκ τούτων ἀριθμὸν, ἢ ἴσως, καὶ ὑποπετυθέντες, ἐκρύβησαν πολλοί.

γνώσουν αὐτοῖς, ὡς εἶχον ὑποσχεθῆ, τὰ Σουλτανικὰ φιομάνια ἐνέκλεισαν ἅπαντας ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Φραγκιᾶ Βιολῆ, (κατόπιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βασιλείου) διατηρουμένης καὶ σήμερον, ὡς εἶχε τότε, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἐν αὐτῇ τελεσθέντος δράματος, τοποθετήσαντες εἰς τὴν θύραν ἰσχυρὰν φρουράν.

Καθ' ὄλην τὴν ἀπαισίαν νύκτα οἱ δυστυχεῖς, αἰχμάλωτοι πλέον, ἔμειναν νήστες καὶ ἄγρυπνοι, ἀναμένοντες τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου τῆς 29 Ἰουνίου. Πρὸ τῆς ὥρας ταύτης ὁ ἀρχηγὸς τῶν κακούργων Δαγὸς προσῆλθε μεθ' ὄλων τῶν δημίων καὶ συνεκεντρώθησαν πρὸ τῆς θύρας, ἦν ἀνοίξαντες ἐκάλουν ἀνὰ ἓνα καὶ, ἀπομακρύναντες αὐτὸν ὀλίγα βήματα ἐκτὸς τοῦ χωρίου, τὸν ἀπέσφαζον.

Ἐπελείπετο εἰς μόνον ἐκ τῶν 70, ὁ **Νικόλαος Αἰκατερινίδης, μικρὸς τὸ σῶμα καὶ καχεκτικός**, ἐξήχθη καὶ οὗτος, ἵνα ὑποστῇ τὸ μαρτύριον. Ἄλλ' εἰς ἐκ τῶν δημίων ἐκ περιφρονησεως ἔδωκεν εἰς αὐτὸν **λάκισμα**, συνεπεία τοῦ ὁποίου ἐπινάχθη ὀλίγον πέραν τοῦ τόπου τῆς σφαγῆς. Τρέξας πρὸς τὰ ἔμπρός, ἐπωφεληθεὶς τῆς εὐκαιρίας, καὶ ὄν ταχύπους, κατώρθωσε ν' ἀπομακρυνθῆ εἰς τὸ ἀπέναντι βουνόν, χωρὶς νὰ θιχθῆ ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ ὀριζομένων σφαιρῶν.

Οὕτως οἱ μὲν γενναῖοι οὐδεμίαν ἀντέταξαν ἀντίστασιν, ὑποκύψαντες εἰς τὸ μαρτύριον, ὡς ζῆα, ὁ δὲ περιφρονηθεὶς, ὡς ἄσχημος καὶ ἄνανδρος, διέφυγε τοὺς δημίους, ἴσως **θεία βουλήσει, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς μάρτυς τοῦ στυγεροῦ ἐγκλήματος** καὶ ἵνα προσεπικυρωθῆ τὸ ἀρχαῖον λόγιον «*Fortuna audaces juvat*» (**τοὺς τολμηροὺς εὖνοεῖ ἢ τύχη**). Ὑπάρχει πληροφορία ὅτι διεσώθησαν καὶ δύο ἄλλοι, εἰς Περιφεράκις ἐκ Καρυδίου καὶ ἕτερος Περάκις ἐκ Ζάκρου. Ἄλλὰ περὶ τούτων ὑπάρχει διαφωνία, μὴ βεβαιουμένου τοῦ τρόπου τῆς ἀποδράσεώς των.

Εἰς τὸ ἔναντι τοῦ χωρίου βουνόν, καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς σκηνῆς, κατὰ τὴν θέσιν, «**Κοντὸ - Μουρί**», ἴσταντο ἀθέατοι δύο ποιμένες, ὁ **Ἐμμανουήλ, Παπαδάκις** καὶ **Νικόλας Σμυρελῆς** ἐξ **Ἀδραβάστων**, μίρτυρες τῆς ἀπαισίας ἐκείνης σκηνῆς. (*)

(*) Ἡ παράδοσις διέσωσε τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον, συμβὰν κατὰ τὴν ἐκ Ζάκρου πορείαν τῶν ἀνδρῶν, ἀποδεικνύον τὴν διανοητικὴν κατάστασιν, εἰς ἣν περιήγαγεν ἡ στυγὴ καὶ μακροχρόνιος δουλεία τὸν Χριστιανικὸν τῆς Κρήτης λαόν.

Εἰς ἐκ τῶν ἐκ Ζάκρου ἀνδρῶν, οὗ τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη, φιλοξενήσας ἄλλοτε ἓνα ἐκ τῶν συντρόφων τοῦ Δαγοῦ, ἐπέτυχε τῆς εὐκαιρίας νὰ σώσῃ

Μετὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν δημίων μετέβησαν αἱ σύζυγοι καὶ αἱ μητέρες τῶν σφαγιασθέντων καὶ ἐν ἀφάτῳ θλίψει καὶ δάκρυσι παρελάβον τὰ πτώματα καὶ τὰ ἐνεταφίασαν ἐκεῖ εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι βημάτων ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς σφαγῆς ἐντὸς κοινοῦ τάφου.⁽¹⁾

τὴν ζωὴν του· ἡ μοῖρα ὅμως τὸν ἐτύφλωσε καὶ ἔχασε τὴν εὐκαιρίαν. Ὑπάρχουν δύο ἐκδοχαί. Κατὰ τὴν μίαν ὁ φιλοξενηθεὶς Τοῦρκος, θέλων νὰ σώσῃ τὸν φιλοξενήσαντα αὐτὸν καὶ γνωρίζων ὅτι ὠδηγοῦντο πρὸς σφαγὴν πάντες, εἶπεν εἰς αὐτὸν «*μορὲ ἕρμηνὲ ἔλα νὰ σὲ καβαλλικέγω, γιατί δὲν μπορῶ νὰ περπατῶ*». Ὁ Χριστιανός, μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἄλλως, ἐγονάτισε καὶ τὸν ἐκαβαλλίκευσεν ὁ Τοῦρκος. Ἐπειδὴ, φυσικά, τὸ φορτίον ἦτο βαρὺ ἐπεβράδυνε τὸν δρόμον των καὶ ἔμειναν ὀπίσω, τῶν λοιπῶν προχωροῦσάντων. Τοῦτο ἐπεδίωκεν ὁ καβαλλάρης. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἄλλων, περσεύσας ὁ Τοῦρκος τὸν Χριστιανὸν εἶπεν εἰς αὐτόν. «*Ἐγὼ δὲν ἠθέλησα νὰ σὲ καβαλλικέγω διὰ νὰ σὲ ἐξευτελίσω, ἀλλὰ ἔπραξα τοῦτο διὰ νὰ σὲ σώσω· λοιπὸν σοῦ φανερώων τὸ μυστικόν, ἐπειδὴ πολλὰς φορὰς εἰς τὸ σπῆτι σου ἔφαγα ψωμί. Εἶνε ἀπόφασις νὰ σὰς σφάξω ὅλους· φύγε ἀμέσως νὰ κρυφθῆς καὶ ἐγὼ θὰ εἶδω μὰ τουφεκιὰ καὶ νὰ πῶ ὅτι σὲ σκότωσα*». Ὁ Χριστιανὸς ὅμως φοβηθεὶς ἴσως τὴν τουφεκιὰν καὶ μὴ ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Τοῦρκου, δὲν ἠθέλησε νὰ φύγῃ, εἰπὼν «*θὰ πάω κι' ἐγὼ ὅπου θὰ πᾶνε κι' οἱ ἄλλοι κι' ἄς πάθω δει πάθουν κι' αὐτοί*». Μεγάλῃ αὐτοθυσίᾳ, ἀλλὰ ἄνευ ὠφελείας! Διότι καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι κατ' οὐδὲν ἐκ ταύτης ὠφελήθησαν!

Κατὰ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν, ἡ ὁποία φαίνεται καὶ ἡ πιθανότερα, ὁ Τοῦρκος ἐκαβαλλίκευσε τὸν ἡμίονον τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ αὐτόν. Ἀφ' οὗ ἔμειναν ὀλίγον ὀπίσω, ἐν ᾧ προῦχώρουν οἱ ἄλλοι, ὁ Τοῦρκος συνεβούλευσε τὸν Χριστιανὸν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ νὰ κρυφθῆ διὰ νὰ μὴ σφαγῆ καὶ αὐτὸς μετὰ τοὺς ἄλλους, ὑποσχόμενος ὅτι αὐτὸς θὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ζῶν του κατόπιν.

Ὁ Χριστιανός, *δυσπιστῶν, φαίνεται, εἰς τὴν εὐλικρίνειαν τοῦ Τοῦρκου*, ἠρνήθη λέγων «*ὅτι θὰ πάω κ' ἐγὼ, ὅπου θὰ πᾶν καὶ τὸ μουλάρι μου*». Μ' ὅλην τὴν ἐπιμονὴν του ὁ Τοῦρκος δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ καὶ οὕτως ἔγινε καὶ αὐτὸς *θῦμα τῆς ἀγοησίας του*, μὴ σκεφθεὶς ὅτι ὁ Τοῦρκος, ἂν ἤθελε, ἠδύνατο νὰ πάρῃ τὸ μουλάρι του, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειάν του, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς *θελήσεως αὐτοῦ ἐξηρτάτο ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του!*

Ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ, διότι οὐδεὶς ἐκ τῶν συντρόφων τοῦ Χριστιανοῦ ἐκ Ζάκρου δὲν φαίνεται νὰ ἐσώθη, διὰ νὰ βεβαιώσῃ τοῦτο. Τὴν βεβαίωσιν δὲ τοῦ Ὀθωμανοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ἀπολύτως, διότι ἴσως ὁ Ὀθωμανός, διὰ νὰ παραστήσῃ ἑαυτὸν ὡς φιλάνθρωπον, ἐδημιούργησε τὴν ἐν λόγῳ ἱστορίαν. Μόνον ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ διαφυγὼν τὴν σφαγὴν *Νικόλαος Αἰκατερινίδης, ἰβεβαίωσε τοῦτο*, ἀκούσας τὴν δήλωσιν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἐν τῇ ἐν Χοχλακὲς οἰκίᾳ παρὰ τοῦ ἰδίου προσώπου, *τότε μόνον ἐξακριβοῦται ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ*.

(¹) Φαίνεται ὅτι τὸ χωρίον *Χοχλακὲς* ἐξελέγη ὡς τόπος ἐκτελέσεως καὶ λόγῳ ὅτι ταῦτο εὐρίσκετο μακρὰν καὶ ἀπόμειρα τῶν ἄλλων χωρίων καὶ λόγῳ τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τῶν κατοίκων αὐτοῦ (εἶχε μόνον 4 οἰκίας τότε).

4ον) Ἡ σφαγή τῶν Ἀχλαδίων καὶ τῆς Μονῆς Τοπλοῦ.—

Μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Τουρτούλων, γενομένην τῇ 26 Ἰουνίου 1821, οἱ δῆμοι ταύτης ἔσπευσαν εἰς τὸ χωρίον Ἀχλάδια, ὅπου ὁ Σεΐδᾶρ Ἀγᾶς καὶ οἱ ὀπαδοὶ του εἶχον συναθροίσει τοὺς Χριστιανοὺς τῆς περιφερείας ταύτης. Καὶ ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ ἀνέμενον τὴν ἀνάγνωσιν τῶν φιομανίων, οἱ ἐλθόντες ἐπίκουροι εἰς τὸν Σεΐδᾶρ προέβησαν εἰς τὴν σφαγὴν τῶν συγκεντρωθέντων ἐκεῖ. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σφαγέντων καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς σφαγῆς δὲν ἔχομεν λεπτομερείας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἀριθμὸς τούτων δὲν θὰ ἦτο ἀσήμαντος, διότι τὰ περὶ χωρία Χαμέζι, Σκοπή, Κιμουργιώτη, Σκλαβεδιάκος καὶ αὐτὰ τὰ Ἀχλάδια εἶχον χριστιανικὸν πλῆθυσμὸν πολὺν καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐλθοῦσα ἐπικουρία τῶν ἐκ Βαβέλων δημίων ἀποδεικνύει τὴν σημασίαν τῆς γενομένης πολυαρίθμου σφαγῆς. Ἄν ὑπολογίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαγέντων εἰς 500 δὲν θὰ ὑπερβῶμεν τὴν ἀλήθειαν.

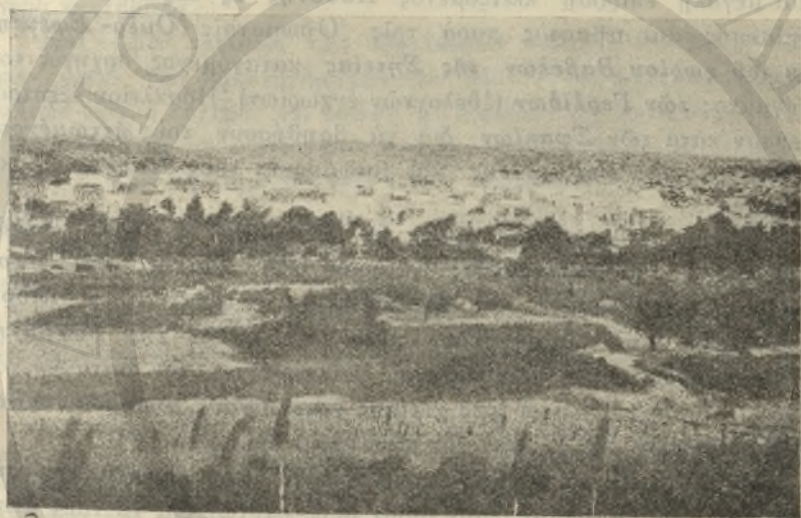
Φαίνεται ὅτι οἱ ἐν Πισκοκεφάλῳ Χριστιανοὶ ἐπληροφορήθησαν ἐγκαίρως τὰ συμβάντα ἐν Τουρτούλοις καὶ δὲν προσῆλθον εἰς Ἀχλάδια, ἀλλ' ἐκρύβησαν, ὅπου ἕκαστος ἠδύνατο. Σπεύδοντες δὲ οἱ ἐν Ἀχλαδίσις σφαγεῖς εἰς τὴν Μονὴν Τοπλοῦ, ἵνα καὶ ἐκεῖ ἐκτελέσουν τὸ φιλόφρονον τῶν ἔργον, διήλθον ἐκ Πισκοκεφάλου, ὅπου συναντήσαντες περὶ τοὺς δέκα Χριστιανούς, κατέσφαξαν αὐτούς. Φθάσαντες εἰς Τοπλοῦ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 26 πρὸς τὴν 27 Ἰουνίου εὔρον τοὺς ἐν τῇ Μονῇ κοιμωμένους.

Καθ' ἃ φαίνεται ἐν τινι σημειώματι εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ Μηναιίου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς, οἱ φονευθέντες ἐν τῇ Μονῇ καὶ εἰς τὰ Μετόχια αὐτῆς καλόγηροι καὶ ὑπηρέται, ἀνῆρχοντο εἰς 24. Κατὰ τὴν παράδοσιν δὲ οἱ φονευθέντες καλόγηροι ἀνῆρχοντο εἰς 12 ἔσφαγῆσαν δὲ εἰς τὴν Πόρτιαν τοῦ Τροχοῦ, ἐσωτερικὴν θύραν τῆς Μονῆς. Λέγεται ὅτι εἰς ἓκ τῶν ἱερομονάχων, κρυφθεῖς ὀπισθεν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας ἐσώθη. Οἱ λοιποὶ φαίνεται ὅτι κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν διὰ τῶν παραθύρων (!), διότι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ

(1) Τὸ ἄνω μνημονερόμενον σημείωμα, ὅπερ ὁ ἱατρὸς κ. Μιχ. Καταπότης ἀνεῦρεν ἐν χειρογράφῳ, ἔχει ὡς ἀκολουθεῖ : « Ἐτὼς ἀπὸ X X 1821 ἐν μηνί Ἰουνίου 26 Σαβᾶτω ἦλθε οργὴ παρὰ κυρίου ἐξιμῶν αμαρτιῶν κέ σκόσαν κεφάλι οἱ ἀγαρινοὶ καὶ ἐκάμαν ἐματοχ σῆαν πολὶ κε ἔκοψαν ρομιοὺς πολλοὺς αἰχμαλοτίσαν (ἐλεηλάτησαν) τὸ μοναστήρι καὶ ἐθανάτωσαν ἀνθρώπους 24 μὲ τὰ μετόχια καὶ οἱ λοιποὶ ἐφυγαν οσι πορεσα ἀπὸ τα παράθυρα καὶ ἐκόψαν καὶ τὸν μητροπολίτην καὶ πολλοὺς Χριστιανούς καὶ θεὸς νὰ καμῆ ἔλεος».

ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ **μεγάλη Μονή** εἶχε **μόνον 13 καλογήρους**, εἰς ἐποχὴν μάλιστα, καθ' ἣν πολλοὶ κατέφευγον εἰς τὰς Μονὰς διὰ ν' ἀποφεύγουν τὰς καταπιέσεις καὶ τυραννίας τῶν γενιτσάρων, ἢ ὅτι **ἦσαν μὲν πολλοί, ἀλλ' ἀπουσίαζον εἰς τὰ μετόχια**, λαμβανομένου ὑπ' ὄφει ὅτι ἦτο **Σαββαϊόβραδον**, ὁπότε συνήθως οἱ μοναχοὶ συν-αθροίζονται εἰς τὴν Μονήν, χάριν τῆς λειτουργίας τῆς Κυριακῆς.

Οἱ φονεῖς ἔσπευσαν καὶ εἰς τὰ μετόχια τῆς Μονῆς καὶ ἐφόνευσαν ὅσους εὗρον ἀνθρώπους αὐτῆς· διήρπασαν δὲ καὶ ἅπασαν τὴν κινή- τὴν αὐτῆς περιουσίαν, τὴν ὑπάρχουσαν, εἴτε ἐντὸς τῆς Μονῆς, εἴτε

Πισκοκέφαλον Σητείας.

ἐκτὸς εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς μετόχια. Ἡ σφαγὴ καὶ καταστροφή αὕτη ἐγένετο **μεταξὺ τῆς 27 καὶ 28 Ἰουνίου**. Τὴν ἐπομένην **29 Ἰουνίου**, καίτοι οἱ ἐκ Βαβέλων **μπουρμάδες** ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τοῦ **Λαγοῦ**, προερχόμενοι ἐκ Τοπλοῦ, δὲν ἐπρόλαβον, **διότι ὁ Λαγὸς δὲν εἶχεν ἀνάγκην βοήθειας**, προλαβὼν νὰ λάβῃ αὐτὸς ὅλην τὴν **δόξαν τοῦ φιλανθρωπικοῦ του ἔργου!!** (Βλ. Σητεϊακὰ Τ. Α' Παραρτ. Α' σελ. 184—186).

Αἱ ὁμαδικαὶ αὗται σφαγαὶ ἐγένοντο ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἦτοι ἀπὸ τῆς 26-29 Ἰουνίου, σχεδὸν συγχρόνως εἰς τὰ προμνησθέντα μέρη. Τὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς Ἐπαρχίας διέφυγον τὴν καταστροφήν. Λέγεται δὲ ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ **ὅτι τὸ Σουλτανικὸν Ἰφιρμάνιον ὤριζε τὸν χρόνον τῶν σφαγῶν τριήμερον**. Ἀλλὰ

φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἄλλος λόγος. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἐκ **Κριτοῦς τιμαριούχου, Χανιαλῆς** ἀκούσιμος, εὐρισκόμενος εἰς Ἱεράπετρον ἔσπευσε καὶ συνητήθη μετὰ τὸν **Ἀφεντακάκιν**, τὸν ὁποῖον ἔβρισε καὶ ἐμούτζωσε κατὰ πρόσωπον, διότι κατέστρεψε τόσους προσοδοφόρους ῥαγιάδες πρὸς **μεγίστην ζημίαν τοῦ Τουρκικοῦ στοιχείου**, τὸ ὁποῖον ὑπηρετοῦν οὗτοι πιστῶς καὶ πειθηνίως. Συνεπεῖα τούτου ὁ Ἀφεντακάκις διέταξε τὴν παῦσιν τῶν σφαγῶν. (1)

Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ κέρδος ἦτο προσωρινόν· διότι ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὰς ἄνω σφαγὰς καὶ τὰς ἐν Ἡρακλείῳ συμβύσας ὁ ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ μεγάλῃ ἐπιρροῇ κλειζόμενος **Καούνης ἐξ Ἡρακλείου** καὶ ὁ διάσημος καὶ σεβαστὸς παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς **Ὁμέρ-Ἐφέντης ἐκ τοῦ χωρίου Βαβέλων τῆς Σητείας** καταγόμενος, ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν **Γεργλίδων** (ἐθελοντῶν ἐγχωρίων) Ἡρακλείου ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν **Σφακιῶν** διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἠττωμένους **Χανιώτας καὶ Ῥεθυμνίους** καὶ τιμωρήσουν τοὺς ἀτιθάσους Σφακιανούς.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν ἐξ Ἡρακλείου ὁ **Σερίφ Πασῶς** διέταξε τοὺς **μαλικιαναγάδες** (τιμαριούχους) **Σητείας καὶ Ἱεράπετρας Ἀφεντακάκιν καὶ Χανιαλῆν** νὰ κατασκευάσουν **διπυρρίτην ἄρτον** καὶ ν' ἀποστείλουν αὐτὸν εἰς τὸ ἔξω τῆς **Ῥεθύμνης στρατοπέδον**. Οἱ ἐν λόγῳ ἀρχηγοί, ἐκπληροῦντες τὴν διαταγὴν τοῦ Πασῶ, ἠγγάρευσαν περὶ τοὺς **χιλίους χριστιανούς, μηδὲ τῶν ἱερέων ἐξαιρουμένων**, καὶ ἔκαμαν τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἄρτου. (2)

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τούτων εἰς τὸ ὀρισθὲν μέρος **ἀπέλυσαν τοὺς ἡμίσεις**, τοὺς δὲ λοιποὺς παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν διὰ νὰ τοὺς **ὑπηρετοῦν φέροντες καὶ τὰς ἀποσκευὰς τῶν ἀξιωματούχων**. Ὀνόμαζον δὲ τοὺτους **σακκουλιάριδες**, ὡς φέροντας τοὺς σάκκους αὐτῶν μετὰ τῶν τροφίμων καὶ λοιπῶν.

Ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν τὰς σφοδροτάτας ἐπιθέσεις τῶν ἀνδρείων Σφακιανῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ **Κατρέως**, οὗτοι, ἴν' ἀποφύγουν τὸ **φονικὸν πῦρ** τῶν ἐπιτιθεμένων, **ἐτοποθέτουν τοὺς ἐν λόγῳ Χριστιανούς πρὸ αὐτῶν καὶ ὑφίσταντο τὸ πῦρ τῶν ὁμοθρήσκων των**. Πλὴν τούτων οἱ Τούρκοι ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τοὺς ἔχοντας ὑπηρετάς τοὺς Χριστιανούς **ἐφόνευον πολλοὺς τούτων**. Διὰ τοῦτο ἐλάχιστοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς οἰκογενεῖας των, **ἀφοῦ ἐκ τῶν ἀκολουθούτων τὸν Ὁμέρ Ἐφένδην 22 Χριστιανῶν ἐσώ-**

(1) Βλ. Ἱστορία Ψυλλάκι τόμος Γ'. σελ. 230.

(2) Βλ. Παπαδοπετράκι «Ἱστορία Σφακιῶν» σελ. 224 ὑπόσημ. β'.

θησαν μόνον δύο (1). Οί πλείστοι ἐκ τούτων κατήγοντο ἐκ Σητείας καὶ ἰδίως ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀπέφυγον τὰς ὁμαδικὰς σφαγὰς καὶ ἐπομένως ὑπῆρχον ἄνδρες διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀγγαρείαν

Τοιαυτὴ ὑπῆρξεν ἡ πολυχρόνιος διοίκησις τοῦ Ἀφεντακάκι, πλήρης κακουργιῶν καὶ ἀνομιμμάτων (2). Λέγεται δ' ὅτι ἐτιμῶρει πολλὰς καὶ τοὺς παρεκτρεπομένους κατὰ τῶν Χριστιανῶν Τούρκους. Ἴσως νὰ συνέβαινε τοῦτο πολὺ σπανίως· ἰδίως, ὅταν ὁ παρεκτραπεῖς διετέλει ὑπὸ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ, ἢ δὲν ἐφοβεῖτο τὸν παρεκτρεπόμενον. Διατὶ δὲν ἐτιμῶρει καὶ τοὺς ἄνω μνημονευθέντας **Μεμέτακαν**, **Μπεχλούλην** καὶ **Σεῖδάκ**, οἱ ὅποιοι διέπραξαν τὰ φρικτότερα ἐγκλήματα :

Καὶ οἱ μὲν πλείστοι τῶν Ὀρτάκιδων τούτου, ὡς εἶδομεν, ἔδωσαν δίκην τῶν κακουργημάτων των. Μόνον δυστυχῶς ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐφάνη τυχηρὸς καὶ ἐσώθη μὴ εὐθεὶς εἰς Σητείαν κατὰ τὴν θυελλώδη ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ Δεκεμβρίου 1828, ὅποτε οἱ ὀρτάκιδες αὐτοῦ ἔλαβον τὴν ἀμοιβὴν των. Οὗτος, ἀμειβόμενος διὰ τὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνουσιουργήματά του, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ Ἑρακλείου **Μουσταφάμπεη**, ἵνα μεταβῇ εἰς Χανία καὶ ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν Κυβέρνησιν ἐκ μέρους τοῦ Ἑρακλείου, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ **Καρπουζόγλου** ἐκ Ῥεθύμνης καὶ τοῦ **Ἀλῆ Ἀγᾶ Σοφιᾶ** ἐκ Χανίων εἰς τὰς περὶ ἀνακοχῆς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Χρι-

(1) Ὁ ἱατρὸς Καταπότης δημοσιεῖ ἐν τῷ Μύσῳ (Τ. Β'. τεύχει Α'. σ. 7 ὑπόσημ.) ὅτι «ὁ Ἀφεντακάκις, ὁ κατασφάξας 300 χριστιανούς εἰς τὴν οἰκίαν του (1821) εἰς τὸ χωρίον Τουρτούλους, ἴσως ἐφείσθη τῶν κατοικῶν τῶν βορειῶν χωρίων Σητείας ἐξ αἰτίας τῆς χριστιανῆς συζύγου του, κόρης τοῦ Ἰωάννου Σακκαδάκη ἐκ Λάστρου Σητείας». Δὲν μοι φαίνεται πιθανὸν τοῦτο, διότι, ὡς δεικνύουν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μουσταφᾶ Ἀφεντακάκι καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μουᾶ Ἰμβραῖμ Ἀφεντακάκι, φέρουσαι χρονολογίαν 29 καὶ 31 Ἰανουαρίου 1831, ὁ τελευταῖος οὗτος ἔλαβε τὴν ἐν λόγῳ κόρην, ὡς νόμιμον σύζυγόν του (μὲ νικιά) κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον χρόνον, ἤτοι δέκα περὶ μετὰ τὰς σφαγὰς τῆς Σητείας.

Οἱ κάτοικοι λοιπὸν τῶν βορειῶν χωρίων, ὡς καὶ τῶν νοτιοδυτικῶν ἀπέφυγον τὰς σφαγὰς, διότι ἦσαν πολυπληθεῖς καὶ ὁ Ἀφεντακάκις δὲν εἶχεν ἐπαρκῆ καιρὸν καὶ ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἔργον του.

(2) Ἐν ὑπομνήματι πληρεξουσίων, δημογερόντων καὶ καπεταναίων Κρητῶν ὑπὸ χρονολ. 17 Αὐγούστου 1830 πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου Ῥενιέρην ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς περὶ Ἀφεντακάκι «Μὲ οἰκτρὰς φωνὰς δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη τοῦ νὰ βοοῦν πρὸς Θεὸν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀφεντακάκι τὰ αἵματα 300 περίπου Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους κλείσας ὡς πρόβατα κατέσφαξε μὲ τὴν ἀπανθρωποτέραν θηριωδίαν. (Βλ. Ἀπομνημονεύματα Κριτοβουλίδου σελ. 518).

σιανῶν ἀντιπροσώπων **Β. Χάλη** Χανίων, **Μάρκου Καλούδη** Ῥεθύμνης καὶ **Φραγκ. Διμπρίτη** Ἡρακλείου (*). Διὰ τοῦτο καὶ ἀπουσίαζεν ἐκ Σητείας κατὰ τὸν ἄνω χρόνον.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀρχῶν, ὁ Ἀφεντακάκις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Σητείαν. ἄλλ' ἐγκατεστάθη ἐν Ἡρακλείῳ, ὅπου, ὡς ἐλέχθη, ἐέκτητο μεγάλην περιουσίαν. Φαίνεται δ' ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ νέα πολιτικὴ κατάστασις τῆς νήσου. Ἡ διοίκησις τοῦ Μεχμεταλῆ ὑπῆρξεν ἀρχικῶς ἀμερόληπτος καὶ δικαία φερομένη ἀπέναντι τῶν δυο στοιχείων Χριστιανικοῦ καὶ Μουσουλμανικοῦ ἐξ ἴσου προστατευτική. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ὁ ὑπερήφανος Ἀφεντακάκις δὲν ἠδύνατο νὰ παραμένῃ ἐν Σητεία, ὅπου θὰ ἐβλέπε περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν πρῶν ἡγαγιάδων του, τοὺς ὁποίους ἐτυράννησε καὶ ἐλίπατευσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον.

Ἡ ἀκίνητος περιουσία αὐτοῦ ἐν Σητεία, μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828, ἐκηρύχθη Ἐθνικὴ, ὡς καὶ τῶν ἄλλων Τούρκων καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν τελευταίων, διεχειρίζετο ὑπὸ τῶν Ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς λήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ δὲ κινητὴ αὐτοῦ περιουσία διηρπάγη ὑπὸ τῶν ἐπελθόντων ἐπαναστατῶν, ἴσως καὶ τῶν ἐγγυρῶν οἵτινες κατόπιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπώλεσαν καὶ τὰ ἴδια.

Μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν Αἰγυπτιακῶν Ἀρχῶν ὁ Ἀφεντακάκις καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔγραψαν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν ἐν τῷ χωρίῳ Λάστρῳ Ἰωάννην Σακκαδάκιν ζητοῦντες πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς περιουσίας τῶν κινητῆς καὶ ἀκινήτου. Τὰ δύο ταῦτα **ντοκουμένα**, τὰ ὁποῖα δημοσιεύομεν κατωτέρω, ὀφείλομεν εἰς τὴν ἀξιεπαινον ἐρευνητικότητά τοῦ κ. Καταπότη παραχωρήσαντος ἡμῖν ταῦτα προθύμως, μᾶς καθιστοῦν δὲ γνωστὰ γεγονότα τινά, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἠγνοοῦμεν, ὡς τὸν μετὰ Χριστιανῆς γάμον του, τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις του μετὰ συγγενῶν τῆς ἐν λόγῳ γυναικός, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ φρασεολογία τῶν ἐγγράφων τούτων, τὴν ὁποίαν θὰ ἐτήρησεν ὁ καθ' ἑλαγόρουσιν γράψας ταῦτα, προσεκυροῖ τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῆς Ἀλβανικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ψιλάκι, ὑποστηρίζοντος ὅτι ὁ Ἀφεντακάκις ἦτο ἀπόγονος μεγάλων Ἐνετῶν τιμαριούχων καὶ γαιοκτημόνων, ἐξομοσάντων μετὰ τὴν ἄλωσιν. (Βλ. Ἱστορία Κρήτης Τ. 3 σελ. 239).

(*) Βλ. Ψιλάκι Ἱστορία τῆς Κρήτης Τ. 3 σελ. 689, (81) ἀπὸ τοῦ ἀπομνημονεύματος

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰμβραήμ Ἀφεντακάκι ἔχει ὡς ἀκολούθως!

«γὰρ καὶ χαιρετίσματα εἰς ἔλόγο σου σεκαδογιανι ἀπο ἐμένα τὸν γαμπρο σου τὸ μουλαμπραημι πολλὰ καὶ ακριβὰ λαμβανοντας τον τεσκερε μου σᾶς φανερώνω νὰ μοῦ γράψης ἕνα τεσκερε (¹) νὰ μας φανεροσις ἂν εσοτεκουν τα πραματα μου καὶ ἡ μελισες μου της παπαδόκαλις νὰ το πιασις (²) νὰ βρις νὰ τίς νὰ σου δοσι τῆ παραδες ὅπου εχροσθε του αδελφού μου νὰ μου τῆ σιλις μασαν ὄχι καὶ δени τους παραδες νὰ τους δοσι ἄς πουλισι το καβουσανο πραγμα νὰ βγαλι τα γροσα σπου μου χρεοστα νὰ μου τα σιλι και το μαξούλι ὅπου σου γραφώ του πραγμα' του μου ἄποτι εἶνε αφου εχι καεικι νὰ ελθη εδῶ νὰ μου το σιλις, ο λατιφ αγᾶς ἔρχεται ατοῦ το λιπον βλέπου μὴ σε κουμποσι (³) νὰ του δοσις πραγμα τι επος θα μου το φερι διατι δεν θα μου δοσι ηστερα τιποτις ἀπο τον αδελφον σου τον νικολι νὰ ξανιξις νὰ ξεμπερδευσις του κτιμα τον τῆ παραδες ὅπου του πουλισε ει θιγατεραν σου. ἄκομα νὰ τῆ σιλις μετα χωρις ἄλω· μάθε τὸ κάτω μου πρᾶγμα πιος το κρατι νὰ μου γραψίς' καὶ ἀπο ἐμένα την θιγατεραν σας ἀκριβος σας χαιρετω καὶ φιλῶ χυρας και ποδαν σας καὶ ἀπὸ τι χανουμι απλα μου (⁴) καὶ εις τον κουμπαρα τίς τὸ νικολή καὶ εις κουνιαδον μου το γιοργι καὶ εις ὄλους τους εδικους μας και ὄσι ροτοῦ διὰ λόγον μας.

1831 Ἰανουαρίου 29

Ἐγὼ μουλα πραιμηις ἀφεντακακις σᾶς γράφω.»

(¹) *Τεσκερές*, λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα ἀπόδειξις, ἐνταῦθα ἐπιστολήν.

(²) *Νὰ τὸ πιάσης'* φρασεολογία ἀλβανικὴ, ὡς νὰ τὸ δίνης ὀρε καὶ ἄλλαι, γὰρ καὶ χαιρετίσματα.

(³) *Κουμπόσι* ἀντὶ *κουπόση* = ἀπάτησι, πλανέσι. Εἶνε ἀξιοπαρητήρητον, πόσον ἡ κρητικὴ διάλεκτος ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν ξένων κατακτητῶν. Ἡ λέξις εἶνε κοινοτάτη εἰς τὰ Κρητ. κείμενα. Καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ ἡ λέξις *κουπόσι* καὶ *κουπόσιμαι* καὶ συνθ. *ἀποκουπόσι* σημαίνει δι τι πράττω κιν. φίως καὶ ἐπιτηδεῖωσι, χωρὶς νὰ γείνω ἀντιληπτός, ἢ χωρὶς νὰ τὸ ἐνοήσω ὁ ἴδιος, ὡς «μ' ἐκούποσις τὸ βοῦν κ' ἐμπήκει σὸ σπαρμένον» δὲν κατέχω πῶς ἐκουπόθηκα 'ς αὐτὸ τὸ πρᾶμα», περὶ τῆς λέξεως ἐγράφησαν πολλὰ. (Βλ. Κοραῖ Ἄτακι. II 195 Καλιτσουνάκι ἐν Χριστ. Κρητ. Β'. σελ. 179—171. Ξανθοῦδιου Ἐρωτικῆ. σελ. 581 ἐν τῇ λέξει *κουπόσι*.)

(⁴) Ἡ λέξις *ἀμπλά* ἀπευθύνεται ἀπὸ τοὺς κατωτέρους πρὸς ἀνωτέρους λ.χ. ἀπὸ τὰς μικρὰς ἀδελφὰς πρὸς τὰς μεγαλυτέρας, ἀπὸ τὰς ἀνεμῖας πρὸς τὰς θείας. Ἐνταῦθα *ἀμπλά* ἐννοεῖ τὴν ὁμόζυγον Ὀθωμανίδα, ὡς ἀνωτέραν τῆς διότι ἡ Χριστιανὴ δὲν ἀπῆλθε τῶν τιμῶν, τὰς ὁποίας ἀπῆλθεν ἡ Ὀθωμανὶς σύζυγος.

Ἡ δὲ ἐπιστολὴ τοῦ Μουσταφᾶ Ἀφεντακί, πατρὸς τοῦ προηγουμένου ἔχει ὡς ἑξῆς :

« ἡγίεις καὶ χαιρετήματα ἦσε λόγου σου γνάνιω σακαδάκνς ἀπὸ ἐμένα τὸν ἐφέντι καὶ παρακάλω γιὰ τὴν ηγιάν σου ὁμος σου ἔστιλα διο τρηα γράματα ὁμως δεν ἤξέρω ἀντάλαβες καὶ ἔλογου σας δια να στήλετε κἀνένα, ὅμως σας στο σιπαθὼ ἔξ ἑτίας ὁποῦ σάνε ἀκαταστασίες. καὶ ἂν ροτὰς διὰ τὸ πεδί σου εἶναι πὸλά κἀλά καὶ το πιρε ο μουλαπραήμης μὲ το νηκία (1) ὁ ἦός μου καὶ ἀνεροτὰς καὶ διὰ λογοῦ μας ἡμιάστανε καλά, καὶ σε περηκαλῶ νὰ μασεμηγίς διὰ τὰ ὀζά μας καὶ διὰ τῆς μελήσες διὰ ὅλα τι κάνετε νὰ μας εστήλετε με τον ἀρδερό μου το λιατίφαγά ἀνέχης τίποτες ὅμως με σιγουρατζα ἔδικύ σου καὶ νάσε εφτευξούσιος ὅτι θέλης τρησι ἀπο κανένα μηγίσε μου. Χερετήματα καὶ ἀπὸ τὸ ἡγγῶ μου το μουλαπραήμη καὶ φηλὴ το χέρη σου ὁμῖος καὶ ἡ θηγατέρα σου καὶ λαμβανόντας τὸ γράμμα μου να μεσεμηγίσις διχοσάλω καὶ νὰ στήλης τὸ παρὰς πόλη (Παρασπόλι = Παρασπόρι) το νιγιόν σου νὰ δι ἀνεχουνε ἐλιές νὰ κατέχομε, καὶ ἄλο τιπότης, χερετήματα εἰς τι γινεκά σου καὶ στὰ πεδιά σου ὁμῖος σὲ ὄλους τοὺς χοργιανούς καὶ στὸ πᾶπᾶ μανολζῶ ὄχυ ἄλα καὶ καλὴ ανταμοσι Εγω μουσταφᾶ ἐφέντης Ἀφεντακίς γραφω».

Αἱ δύο ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν πάντως καθ' ὑπαγόρευσιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφέως· ἀλλ' ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ διακρίνη εἰς τὸ ὕφος μίαν διαφορὰν αἰσθητήν. Τὸ ὕφος τοῦ πατρὸς εἶνε *λεπτόν, μετριόφρον*, λέγει λ. χ. *« Γιανιὸ Σακκαδάκι, παρακάλω διὰ τὴν ὕγειαν σου, σὲ συμπαθῶ ἔξ αἰτίας ποῦ σανε ἀκαταστασίες, χαιρετίσματα καὶ στὸν Παπᾶ Μανωλιδ κ.τ.τ. »* ἐνῶ τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ υἱοῦ εἶνε *τραχὺ καὶ ἐπιτακτικόν*, μολονότι γράφει πρὸς τὸν πενθερόν του. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἕξεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσῃ ἐκ τῆς πολυχρονίου αὐθαιρέτου διοικήσεώς του. Φθάσας εἰς βαθὺ γῆρας ἀπέθανε τὸ 1857, ἐγκαταλιπὼν ἀπογόνους δρᾶσαντας εἰς τὸν τόπον μᾶλλον εὐεργετικῶς, ἢ ὁ πρόγονός των.

Ἡ ἐν Σητεία μεγάλη περιουσία τῶν Ἀφεντακίδικων διεχειρίζετο ἀπὸ τῆς ἄνω ἐποχῆς ὑπὸ ἀντιπροσώπων των μέχρι πρὸ 50 περίπου ἐτῶν, ὁπότε οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἐξεποίησαν αὐτήν, *ἐπανελθοῦσαν εἰς Χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς προγόνους τῶν ὁποίων εἶχε*

(1) *Νηκιά* = *νικιάχ*· ἡ λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα *τὸν νόμιμον γάμον, τὸ στεφάνωμα* κατὰ τοὺς Χριστιανούς.

διαρπαγή πρὸ αἰώνων. Οὕτω μετὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐξέλιπε καὶ ἡ ἀπαισία αὐτῶν μνήμη.⁽²⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Τὰ μετὰ τὰς ὀμαδικὰς σφαγὰς.— Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Σητείας.— Ὁ Τζιναλῆς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ.— Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἱεραπέτρου καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτῆς.— Ὁ θάνατος τοῦ Ζερβονικέλα.

Ἡ Σητεία μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοσούτων ἀνδρῶν, ἀποτελοῦντων τὸν *μάχιμον* πληθυσμὸν τῆς Ἐπαρχίας, δὲν ἐδύνατο νὰ μειώσῃ, καὶ λόγφ ἔτι τῆς *γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ τοῦ ὑπεριέρου Ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς ὀπλοφοροῦντος* τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἄλλων τμημάτων τῆς Κρήτης. Οὐχ ἦττον πολλοὶ *διαφυγόντες τὴν καταστροφὴν*, μένεα δὲ πνέοντες κατὰ τῶν τυράννων, *διέτρεσον κρυφίως πρὸς τὴν ἐπαναστατημένην Κρήτην, σχηματίσαντες μικρὰ ἔνοπλα σώματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν γενναίων ἀνδρῶν*, καταγομένων ἐκ Σητείας, τινὲς τῶν ὁποίων, εὗρισκόμενοι εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κατήρχοντο καὶ ἐτίθεντο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν σωμάτων τούτων. Οἱ σπουδαιότεροι αὐτῶν ἦσαν ὁ *Ἰωάννης Κοιτὸς ἢ Παπαδάκης*, ἐκ Πισκοκεφάλου, ὁ *Ἰωάννης Μακρῆς ἢ Ῥωμανῆς*, ἐκ Στραβοδοξαρίου, ὁ *Ἰωσήφ Δερμιτζάκης*, ἐκ Μαρωνιαῶν, ὁ *Μιχαὴλ Βογιατζῆς*, ἐκ Τουρλωτῆς καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες, ὡς ὁ *Σπανὸς Θεοδωρῆς ἢ Μαρκάκης*, ἐξ Ἁγιᾶς Φωτιᾶς, ὁ *Χατζῆ Ἀντώνιος Καραντώνης*, ἐκ Ζύρου καὶ ὁ *Πέτρος Πορταράκης* ἐξ Ἀρμένων, (βλ. Ἀπομνημονεύματα Κριτοβουλίδου σελ. 151). Περὶ πάντων τούτων θὰ κάμωμεν ἐκτενῆ λόγον κατωτέρω.

Οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Σητείας καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου 1829 ἔζησαν *ἐν πλήρει τρομοκρατίᾳ καὶ ἀφορήτῳ καταστάσει*. Τὴν ἐν λόγφ κατάστασιν ἐχειροτέρευον καὶ αἱ ἐξῶθεν ληστοπειρατικαὶ ἐπιδρομαὶ κατὰ τῶν παραλιακῶν χωρίων. Οἱ τοιοῦτοι ληστοπειραταὶ προήρχοντο, δὲ μὲν

(2) Τὰ ἄνω ἐκτιθέμενα ἀπὸ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου μέχρι τοῦ ἐνάτου ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ περιοδικὸν *Κρητικαὶ Μιλέται* παρακλήσει τοῦ ἐκδότου αὐτοῦ κ. *Σήφακα*. Ἐπειδὴ ὅμως ταῦτα ἀπέτελουν οπουδαιώτατον μέρος τῶν *Σητειακῶν*, ὧν τὴν ἐκδοσιν παρεσκεύαζον τότε, ἀναδημοσιεύω ἤδη ταῦτα μετὰ τινων βελτιώσεων χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μου, τῶν μὴ τυχόντων εὐκαιρίας νὰ λάβουν γνῶσιν τούτων. Μέρη τινὰ ἐκ τούτων ἐδημοσίευσε καὶ ὁ κ. Παναγιώτης Κριμῆρης ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ *Ἱστορίᾳ τῆς Κρήτης* (Τ. Β' σελ. 129—133) τῇ ἐμῇ ἀδείᾳ.

ἐκ Σπιναλόγγας, πολλάκις ἐξ Ἡρακλείου, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐξ Ἱεραπέτρου, ὅπου εἶχε τὴν *φωλεάν του ὁ διαβόητος Πιλαβᾶς μετὰ τῶν συμμοριτῶν του*. Τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας περιέστειλε πολλάκις ὁ γενναῖος καὶ θερμὸς πατριώτης *Μιχαὴλ Βογιατζῆς*, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν *πέντε γενναίων ἐπίσης υἱῶν αὐτοῦ*, διὰ τῆς περιφήμου *γαλιότητας του*· ἀλλ' ἡ μεγάλη ἀκτίς, τὴν ὁποίαν περιέτρεχεν οὗτος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὰ *παράλια τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τῶν παραλίων τῆς Φαρῆς Φοράδας*, ἔδιδε καιρὸν εἰς τοὺς κακούργους νὰ ἐπιτυγχάνουν πολλάκις εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν κατὰ τῶν ἀόπλων Χριστιανῶν.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ δίκην τῶν κακουρημάτων του ὁ *ἐπιβόητος Πιλαβᾶς*, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν λεπτομερείᾳ κατωτέρω. Καὶ οὐ μόνον οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τινὲς ἐκ τῶν κακουργούντων εὖρον τὴν τιμωρίαν των. Οὕτως ὁ ἐκ Βόϊλας *Τζιναλῆς, ἀπόγονος ἐξωμοτῶν Ἐνετῶν* (1) πολλὰ διαπράξας κακουργήματα ἐτιμωρήθη κατὰ τὰ ἔργα του. Ὁ ἐκ Ζύρου *Χαιτζῆ Ἀντώνιος Καρανιάνης*, πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὁμοχωρίων του Τούρκων κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν ἀκατοίκητον νῆσον *Κουφονήσια* ἀγοράσας ἐπὶ τούτῳ μίαν λέμβον. Μετ' ὀλίγον κατέφυγεν ἐκεῖ καὶ ὁ ἐξ Ἀρμένων *Πέτρος*

(1) Ὁ *Τζιναλῆς* ἦτο *φανατικὸς γενίταρος, Χριστιανομάχος*, φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο ἀπόγονος τοῦ *Μανέα Ζένου* ἢ *Τζένου*, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ *Κασσιροφύλακας* ἐν τῷ κώδικι του μεταξὺ τῶν Εὐγενῶν Ἐνετῶν τῆς Σητείας. Ὁ δὲ *Μανέας* πιθανῶς προήγετο ἐκ τοῦ μεγάλου *Εὐγενεοῦ Ἐνετικοῦ Οἴκου*, τοῦ ὁποίου δύο μέλη ὑπῆρξαν *δοῦκες τῆς Κρήτης*, ὁ *Μαρίνος Ζένος*, ὁ ὁποῖος, ἀγωνιζόμενος νὰ καταστείλῃ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τῶν ἀδελφῶν *Γεωργίου καὶ Θεοδώρου Χορτατζῶν*, ἐφρονεῦθη κατὰ τὸ 1274, καὶ ὁ *Πέτρος Ζένος*, ὁ συνεχίσας τὸν ἀγῶνα τοῦ Μαρίνου κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· οὗτος ἠττηθεὶς, κατέφυγεν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Χάνδακος, ἵνα σωθῇ. (Βλ. Μεγάλη Ἐγκυκλοπαιδεία Τ. ΚΒ'. σελ. 981).

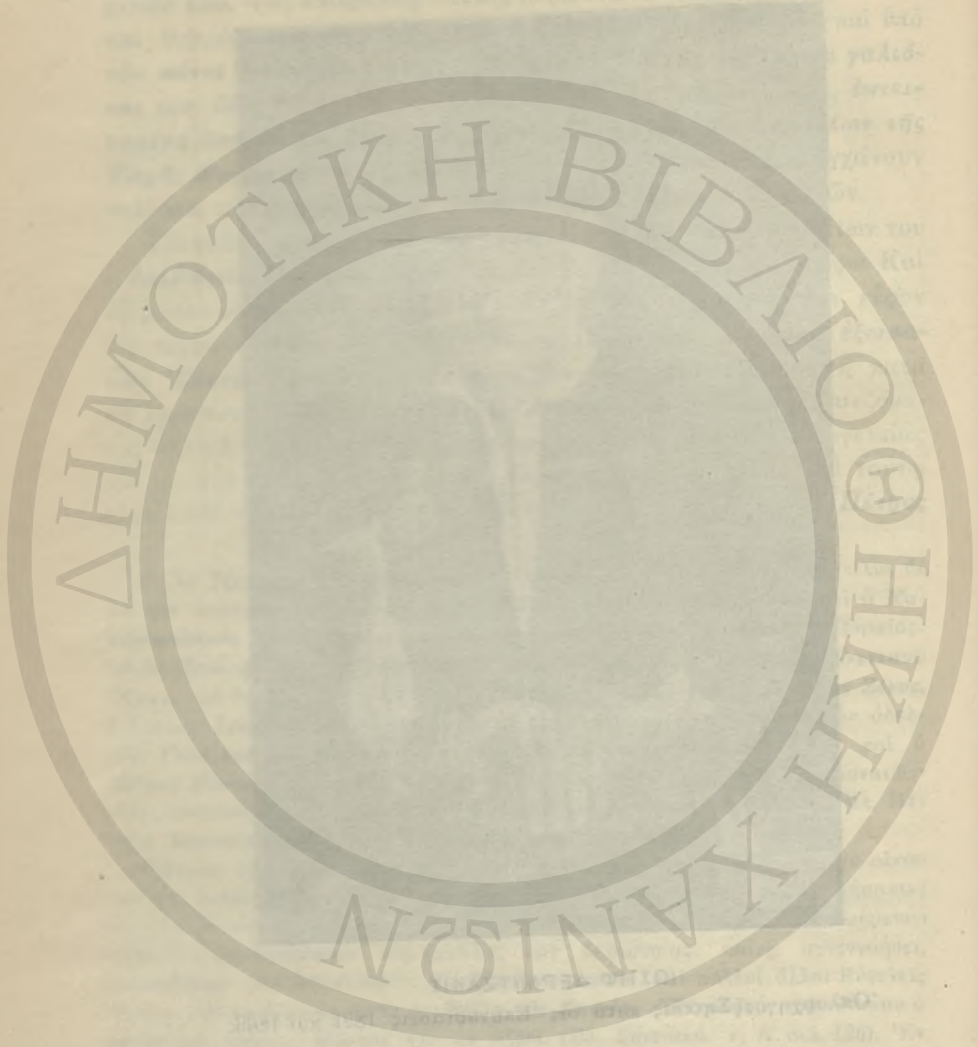
Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ εἰρηρμένοι *δοῦκες* μετέφερον πολλὰ μέλη ἐκ τοῦ οἴκου των καὶ ἐγκατέστησαν εἰς διάφορα τῆς νήσου διαμερίσματα, παραχωρήσαντες εἰς αὐτὰ *ἀνάλογα φέουδα*. Ὅτε δ' ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὗτοι, ἵνα μὴ ἀπολέσουν τὰς μεγάλας των περιουσίας, κοινῇ συνεννοήσῃ, ἠσπασθήσαν τὸν Ἰσλαμισμόν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο καὶ πολλοὶ ἄλλοι Εὐγενεῖς Ἐνετοί. Οὕτω βλέπομεν τὸν ἐν *Βόϊλα τῆς Σητείας Τζιναλῆν*, τοῦ ὁποίου ὁ τριώροφος πύργος σώζεται ἔτι ἐν μέρει. (Βλ. Σητειακά τ. Α' σελ. 126). Ἐν τῇ *Παλαιοχώρᾳ τοῦ Ξελίνου* ἕτερον *Τζιναλῆν*, τοῦ ὁποίου ὁ Πύργος σώζεται καὶ νῦν καὶ τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ ἐκ *Πελεκάνου Ἐμμ. Τζαιτζάκης* καὶ ἐν τῷ χωρίῳ *Ἀξέντι* ὑπῆρξε καὶ ἄλλος *Τζιναλῆς*, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ *Λόγιος*. (Βλ. Ἱστορία τῆς Κρήτης Ψιλᾶσι σελ. 273). Τὸ ἀξιοσημίωτον ἐπιτύθη εἶνε ὅτι καὶ οἱ *τρεῖς ἀναφερόμενοι* φέρουν τὸ αὐτὸ *τουρκικὸν ὄνομα Ἀλῆς Τζένος* = Τζιναλῆς, ὅπερ νομίζομεν ὅτι ἐπικυροῖ τὴν γνώμην, ὅτι ἐξώμοσαν κοινῇ συνεννοήσῃ.

ΙΩΣΗΦ ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ

Όπλαρχηγός Σητείας κατά τας Έπαναστάσεις 1821 και 1866.

Επισημαίνεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἑκπαίδευσης
ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ
τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ
τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία
ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Παιδεία ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος.

Πορταράκις, διωκόμενος και οὔτος, δι' οὗς λόγους ἐμνημονεύσαμεν ἄνω (Βλ. Κεφ. Ε' σελ. 26). Εἰς τὴν νῆσον ἔζων οὔτοι μετερχόμενοι μᾶλλον **βίον ληστοπειρατικόν**. Πληροφορηθέντες δὲ ὅτι ὁ **Τζιναλῆς** ἔβροσκε τὰ ζῶά του εἰς τὸ «**Καλὸν Νερόν**», τοποθεσίαν κειμένην εἰς τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Σητειᾶς και ὀλίγον δυτικῶς τῆς **Μονῆς Καψᾶ**, εἰσῆλθον εἰς τὴν λέμβον τοῦ Καραντώνη και ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηράν, εἰς τὸν **κόλπον τοῦ Ἀμάιου**, ὅπου ἄφησαντες τὴν λέμβον ἐπορεύθησαν εἰς τὸ **Καλὸν Νερόν**. Φθάσαντες, νύκτωρ εὔρον τὸν γενίτσαρον ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, τοῦ κειμένου εἰς τὴν θέσιν **Ἑλληνικά**, βράζοντα τὸ γάλα τῶν ζῴων του μετὰ τῆς σύζυγού του, τῆς ἀκουομένης **Μποτζάλας**, και τοῦ βοσκοῦ του.

Καθ' ἣν στιγμὴν εὐρίσκοντο οὔτοι ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου, ἀθέατοι, ὁ Τζιναλῆς διηγείτο εἰς τὴν σύζυγόν του ὅτι εἶδεν ὄνειρον τὴν προηγουμένην νύκτα ὅτι **τὸν ἐφίλησεν ὁ Σερμαντώνης** (οὔτως ὠνόμαζε τὸν **Καραντώνη**). Ἡ σύζυγός του εἶπε «**Κακομοίρη θὰ σὲ σκοτώσῃ γιατί σου τὸ εἶπε σὰν ἦτο παιδί, ποῦ τοῦ ὄσπασες τὴν λύραν ποῦ ἤπαιζες**». Ἀμέσως ἐπυροβόλησαν και οἱ δύο, και ὁ μὲν **Καραντώνης ἐφόνευσε τὸν Τζιναλῆν ὁ δὲ Πορταράκις τὸν βοσκόν**. Εἶτα, εἰσελθόντες εἰς τὸ σπήλαιον, ἐφόνευσαν και τὴν **Μποτζάλαν**, διότι τοὺς ἀνεγνώρισε. Λαβόντες δὲ ποσότητά τινα τυροῦ και ἄλλων τροφίμων ἐπανῆλθον εἰς τὴν λέμβον και διεπεραιώθησαν εἰς τὰ Κουφονήσια ὁποῦθεν ἀπῆλθον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πιλαβά, εἰς ἣν συνετέλεσαν και οὔτοι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Τὰ σχηματισθέντα Σητειακὰ σώματα ἔδρασαν ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν ἄνω μνημονευθέντων ἀρχηγῶν εἰς **πολλὰ μέρη τῶν ἀνατολικῶν τμημάτων** και ἰδίᾳ εἰς **Σπιναλόγγαν** κατὰ τὰς ἐξόδους τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἐγκεκλεισμένων Τούρκων και εἰς **Ἱεράπετρον**, **διὰ τοῦτο και θὰ ἐξιστορήσωμεν ἐνταῦθα και τὰ γεγονότα ταῦτα**.

Ὅτε ὁ **Ἀλβανὸς Χασάν Πασᾶς**, στρατάρχης τῶν Αἰγυπτιακῶν στρατιωτικῶν ἐν Κρήτῃ δυνάμεων, εἶδεν ὅτι ἀπετύγγανε νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ δυτικὰ τμήματα, ἐπληροφορεῖτο δὲ ὅτι εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο ἀναξωογονουμένη, ἐξοπλισθέντων τῶν κατοίκων, ἔσπευσε πρὸς τὰ ἐκεῖ διὰ νὰ προλάβῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως, πρὶν ἔτι ἀνδρωθῆ. Εἰσβαλὼν εἰς τὰ πεδινὰ μέρη τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος Σεπτεμβρίου 1822 ἐνήργει ἐπιδρομὰς εἰς τὰ διάφορα χωρία, θύων και ἀπολλύων τοὺς ἀόπλους κατοίκους. Θελήσας δὲ νὰ εἰσβάλῃ και εἰς τὸ **ὄχυρόν Λασιθίων** **συνήντησε κρατερὰν ἀντίστασιν και μετὰ πολύωρον μάχην ἐτράπη εἰς φυγὴν πολλὰς ὑποστάς ζημίας**.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ καὶ ἐνταῦθα ἐτρόπη πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν, στρατοπεδεύσας εἰς τὴν *κωμόπολιν Βιάννον*, ὁπόθεν ἤλπιζεν ὅτι θὰ κατεθορύβει τοὺς πολεμίους του. *Προσβαλλόμενος καὶ ἐνταῦθα ἐξ εὐθέτων καὶ ἀγνώστων μερῶν καὶ μέγαν ὄλεθρον ὑφιστάμενος* ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς *Χερσόνησον*, ὅπου διέμεινεν ἐρ' ἱκανὸν χρόνον, καιροφυλακτῶν νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία, ἵνα ἐπαναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Λασηθίου.

Ἀναθαρρήσαντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μερῶν τούτων ἐκ τῶν πρώτων τῶν ἐπιτυχῶν, ἔχοντες δὲ συνεπικούρους καὶ τὸν *Νικόλαον Ζερβὸν ἢ Ζερβονικόλαν* (1) ἀρχηγὸν τοῦ ἐπικουρικοῦ καὶ γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν, διορισθέντα διὰ τὴν σύνεσιν καὶ γενναιότητα αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Διοικήσεως, τοὺς ἐκ *Σφακιῶν ἀρχηγούς Κουσκουμπέ, Βουζομάκρον, Μανιὰν καὶ Νικόλαον Ἀνδρακόν*, συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ καταλάβουν τὴν *Ἱεράπετραν, πόλιν πλουσίαν καὶ περιφρουρουμένην ὑπὸ τείχους*, μικρᾶς μὲν σημασίας, ἀλλ' ὁπωσδήποτε δυναμένου ν' ἀσφαλίσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ, ἵνα κατορθώσουν νὰ ἐμποδίσουν τὸν *Χασὰν Πασὰν* ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ σχεδὸν ἀνεμποδίστως καταστροφὴν εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Συναθροισθέντες πρὸς τοῦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς *Νοεμβρίου 1822* εἰς τὸ χωρίον *Κριτσὰν* μετέβησαν ἐν νυκτὶ εἰς *Πρίναν καὶ Καλαμάκναν, χωριὰ ἀπέχοντα τῆς πόλεως Ἱεραπέτρας* περὶ τὰς δύο ὥρας. Ἐκεῖ ἀπεφάσισαν ἐν συγκροτηθέντι συμβουλίῳ νὰ κυριεύσουν ἐξ ἐφόδου τὴν *Ἱεράπετραν*. Ἐπειδὴ ὅμως ἔνεκεν θαλασίων βροχῶν ἐπεβράδυναν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως, *δύο ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ὁ Ἀ. Συμιακὸς καὶ ὁ Φρ. Παπαδάμις ἢ Τσαντηράμις*, ἀνυπομο-

(1) Ὁ *Ζερβονικόλας* εἶχε τὸ ἐπίθετον *Ρόκας*. Ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1780 εἰς τὰ *Κούντουρα τῆς Μεγαρίδος*. Ἐπαρτίστερος (*ζερβοχέτης*) ὀνομάσθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανοφόνων ὁμοχωρίων τοῦ «*Κόλ—Ζέρβας*» καὶ εἶτα ὑπὸ τῶν συμπολεμιστῶν τοῦ Κρητῶν *Ζερβονικόλας*. Παις ἔτι ὢν ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων (1790) ἀπαχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου, λόγῳ τοῦ χαρακτιῆρός του, ὀνομάσθη *Νταῆ Μουσταφᾶς*. Οὗτος προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ *Τούρκου, συζύγου τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Δασκαλογιάννη*, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπηρετῶν. Ὅτε δὲ κατὰ 1816 ἐπέθανεν ὁ *Τούρκος κύριός του*, βλέπων τὴν κυρίαν του νὰ μεταβαίη τακτικὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐξεμυστηρεῦθη εἰς αὐτὴν καὶ εἶπεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο *Χριστιανὸς καὶ ὀνομάζετο Νικ. Ζερβός*. Ἡ *Μαρία, εὐχαριστηθεῖσα, ἀνέλαβεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν της*. Διαφυγοῦσα ἐκ Κων/πόλεως κατὰ τὰς ἐκεῖ σφαγὰς μετέβη εἰς *Τήνον, ἀσπασθεῖσα τὸν μοναχικὸν βίον*. Ἐκεῖ ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ *Ζερβονικόλα*, λυπηθεῖσα δὲ σφόδρα ἐτέλεσε μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ.

νοῦντες, κατῆλθον εἰς τὸ χωρίον *Κενδρι* καὶ ἐξώγησαν πέντε *Τούρκους*, ἐξ οὗ ἐπροδόθη ἡ παρουσία τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ δὲ Τούρκοι τῶν γύρω χωρίων, εἰδοποιηθέντες, *ἔσπευσαν περὶ τοὺς 500* καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἐνισχύσαντες οὕτω καὶ τοὺς κλεισμένους ἐν αὐτῇ, ἥτις, ἐκτὸς τῶν σαθρῶν καὶ ἐλεινῶν τειχῶν, δι' ὧν περιεβάλλετο, εἶχε καὶ περὶ τὴν νοτιανατολικὴν αὐτῆς ἀκτὴν *ἐπὶ χθαμαλοῦ λοφίσκου ἐνετικὸν πύργον* (κουλὲ λεγόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων), καλῶς διατηρούμενον καὶ ὀπλισμένον μὲ κανόνια, ὁπόθεν ἡ πόλις ἐπροστατεῖτο.

Χίλιοι πεντακόσιοι κατὰ τὸν Κριτοβουλίδην (Βλ. Ἀπομνημ. Κεφ. Δ'. σελ. 207), ἢ *χιλιοὶ ἑκατὸν* κατὰ τὸν Παπαδοπετρίαν (Βλ. ἱστορίαν Σφακίων Κεφ. 7 σελ. 292) ἐπαναστάται κατῆλθον ἐκ τῶν ἄνω χωρίων καὶ κατέλαβον τὰ περὶ τῆς πόλεως, ἔχοντες ἀρχηγούς τοὺς ἄνω μνημονευθέντας καὶ τοὺς ἑγχωρίους *Ἀναγ. Συμιακὸν ἐκ Βιάννου, τὸν Φραγ. Παπαδάκιν, ἢ Τσαντηράκιν ἐξ Ἰεραπέτρου, τὸν Κωνστ. Στακάκιν ἐκ Μεραμβέλλου* καὶ τοὺς ἐκ *Σητείας Ἰωαν. Κοντόν, Ἰωαν. Μακρῆν, Σήφην Δερμιτζάκιν* καὶ τὸν *Σπανὸν Θεοδωρῆν* καὶ ἄλλους μικροτέρους.

Οἱ ἐπαναστάται διηρέθησαν εἰς τρία σώματα. Καὶ ὁ μὲν *Ζερβὸς μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀρχηγῶν καὶ τριακοσίων περίπου ἀνδρῶν* κατέλαβον τὸ λεγόμενον *Μετόχι τοῦ Γαλημύτη*, τὸ κείμενον παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ χωρίον *Μακρυλιάν*, ἀντικρὺ τοῦ μέσου τῆς πόλεως, καὶ περὶ τὸ χιλιόμετρον ἀπέχον αὐτῆς, ὁ δὲ *Βουζομάρκος* καὶ *Μανιάς* μὲ ἀναλόγους ἄνδρας τὴν δυτικὴν πρὸς τὴν πόλιν θέσιν, τὴν ὀνομαζομένην *«Πόλες»* καὶ ὁ Κουσκομπῆς μετὰ τοῦ Ἀνδρακοῦ τὴν βορειανατολικὴν τοποθεσίαν παρὰ τὸν *ἐκεῖ ἐρημόμυλον*. Εἶχον δὲ συμφωνήσει νὰ ἐπιτεθῇ *πρῶτος ὁ Ζερβονικόλας* καὶ εἶτα *οἱ δύο ἄλλοι ἀρχηγοί*, ἵνα θέσουν τοὺς ἐχθρούς ἐν μέσῳ τριῶν πυρῶν. (Βλ. Παπαδοπετρίαν Ἱστορ. Σφακίων σελ. 292).

Ὁ Ζερβὸς ἐξορμήσας κατὰ τὰ συμπεφωνημένα μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν *ἀνέβη τὸ τεῖχος* (1) *ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριακον-*

(1) Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους κατόπιν νὰ κατασκευάσουν *ἀσφαλέστερον τεῖχος, δι' ἀγαρειῶν τῶν Χριστιανῶν τῶν περὶ χωρίων*. Τὸ τεῖχος τοῦτο βελτιούμενον συνεχῶς ἀπέβη ἀρκετὰ ἰσχυρόν, ἐπικορηούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ πύργου. *Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1898, ἅμα τῷ διορισμῷ τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου ὡς Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης, ὁ Γάλλος Ναύαρχος Pottier ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει τῆς Κρητικῆς Σημαίας (τῆς αὐτονομίας) προσεκάλεσε τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως νὰ κρημνίσουν τὸ τεῖχος, ἐκφω-*

τάδος ἀνδρῶν. Εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐπετέθησαν κατὰ τῶν *προφυλακῶν τῶν Τούρκων*, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ζερβὸς ἐφόνευσε *πέντε*. Ἐκ τῶν λοιπῶν, ἄλλοι ὑποχωροῦντες ἐτράπησαν πρὸς τὸν πύργον καὶ ἄλλοι καταλαβόντες οἰκίας ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰ παρὰ θύρα, φονεύσαντες *δέκα* ἐκ τῶν ὁρμώντων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Ζερβὸς ἐφώναξε πρὸς τοὺς ὀπισθεν ἀκολουθοῦντας *«ἐπάνω των μωρὲ παιδιὰ»* καὶ ἐξηκολούθει *ξιφήρης ἐπιτιθέμενος*. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες, εἴτε *παρανοήσαντες* τὴν διαταγὴν, ὡς ἔλεγον κατόπιν δικαιολογούμενοι *«ὅτι ἐνόμισαν ὅτι διετάσσετο ὑποχώρησις*, εἴτε *δειλιάσαντες*, ἰδόντες τοὺς πεσόντας ἀνδρας, *ἐχώρησαν πρὸς τὰ ὀπίσω φεύγοντες* καὶ παρασύραντες οὕτω καὶ τοὺς λοιποὺς ἐκ τῶν ὀπισθεν ἀκολουθούτων καὶ μὴ ἀντιληφθέντων τὰ γεγονότα. Οἱ δὲ ἄλλοι ἀρχηγοὶ *καταπυροβολούμενοι* ἀπὸ τοῦ πύργου διὰ ζωηροῦ πυρός, βλέποντες δὲ καὶ τοὺς ὑποχωροῦντας φεύγοντας καὶ μὴ ἐνοήσαντες τὸν λόγον, *ὠπισθοχώρησαν καὶ οὗτοι*. Ὁ δὲ Ζερβὸς ἐμμανῆς γενόμενος *ἐφόνευσεν* ἓνα ἐκ τῶν ὀπισθοδρομούντων καὶ *ἐπλήγωσεν* ἓνα ἄλλον.

Οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν κανονοβολοῦντες τοὺς ὀπισθοχωροῦντας καὶ ἐφόνευσαν καὶ τινὰς ἄλλους ἐκ τῶν Ἑλλήνων. ἓν οἷς καὶ τὸν ἐκ Κριταῶς γενναῖον ἱερέα *Παπᾶ Γιάννην* κατὰ Κριτοβουλίδην, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ἐκάθητο εἰς τὸ ἀλώνιον τοῦ Γαλημύτη μετ' ἄλλον καὶ ἐβλήθη ὑπὸ σφαίρας κανονίου, ὀφθείσης ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ πόλει πύργου.

Ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει· δὲν εἶνε δὲ ἀκριβῆ τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Παπαδοπετρίκι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακίων, ὅτι οἱ ὀπισθοχωρήσαντες ἐτράπησαν φεύγοντες εἰς τὰ ὄρη. Τούναντίον, παρὰ τὴν ὑπάρξασαν φιλονικίαν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν, ἐπιρριπτόντων κατ' ἀλλήλων τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπιθέσεως, οἱ ἐπαναστάται, ὡς μὲ ἐβεβαίωσεν ὁ ἐκ Λιμνῶν Μεραμβέλλου *Κωνστ. Δινέρης* (1) *πρὸ πεντηκονταετίας*, παρέμειναν εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἰε-

νήσας θαυμασίον λόγον, εἰπὼν *«ὅτι ἡ ὑπαρξίς τείχους ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐσφρηματοῦντο ἐπὶ αἰῶνας τὰ δεσμὰ τῶν Κρητῶν δὲν ἔχει πλέον λόγον ὑπάρξεως, ἀποδοθείσης πλήρους τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς Κρήτας»* καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς κατακοιμησίσεως ὁ ἴδιος, ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἡρῶν νὰ μὲνι μόνον *ὡς ἀνάμνησις ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ*.

(1) Ὁ *Κωνστ. Δινέρης*, εἰς ὧν ἐκ τῶν εἰσελθόντων εἰς τὴν πόλιν μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ, εἶδεν, *ὡς μοι διηγήθη ὁ ἴδιος*, μίαν κόρην ἱστομένην εἰς τὸ παράθυρον τῆς οἰκίας τοῦ προκρίτου Ὀθωμανοῦ *Σουλεϊμάν Ἀγᾶ*, ἐξ ἧς ἐπυροβολοῦντο, οἱ ἐπαναστάται, καὶ, *ἐκλαβὼν αὐτὴν ὡς Ὀθωμανίδα*, ἐπυροβόλησε κατ' αὐτῆς, χωρὶς εὐτυχῶς νὰ τὴν βλάψῃ. Ἡ *κόρη αὕτη ἦτο Χριστιανή*,

ραπέτρου και ἰδία εἰς τὸ χωρίον *Κενδρι ἐπὶ 4—5 ἡμέρας*, συσκέπτόμενοι, *ἵνα ἐπαναλάβουν τὴν ἐπίθεσιν. Διαφωνήσαντες* ὁμως ἐπὶ τέλος *διέλυσαν τὸ στρατόπεδον.*

Ὁ γενναῖος ἀρχηγὸς Ζερβονικόλας ἐκινδύνευσε σοβαρῶς και ἐσώθη μόνον διὰ τῆς γενναϊότητος και ἐπιτηδειότητός του, *βαρέως δὲ φέρων τὴν ἦταν* και λυπηθεὶς *σφόδρα* διὰ τὸν θάνατον τόσων *γενναίων* συμπολεμιστῶν του ἠσθένησε και ἀποθανῶν ἐτάφη εἰς τὸ *Καινούργιον Χωρίον (νῦν Νεάπολιν) Μεραμβέλλου.* Ὁ θάνατος τούτου ἐλύπησε πολὺ τοὺς συμπολεμιστάς του και τὴν Κρητικὴν Κυβέρνησιν, τὴν μεγάλως ἐκτιμῶσαν αὐτόν, ἀπεναντίας δὲ οὗτος ἐχαροποίησε τὸν πολέμιόν του Χασάν, διότι τὸν εὗρισκε πάντοτε *ἐμπροσθέν του ἀντίπαλον.* Μολονότι ὁ ἀνὴρ ἦτο γενναῖος και συνετός, ἐν τούτοις ἐκκλινεν εἰς τὸ πάθος τῆς *οἰνοποσίας*, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδουν και τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου του ἦγε δὲ τότε τὸ *τεσσαρακοστὸν* ἔτος τῆς ἡλικίας του.

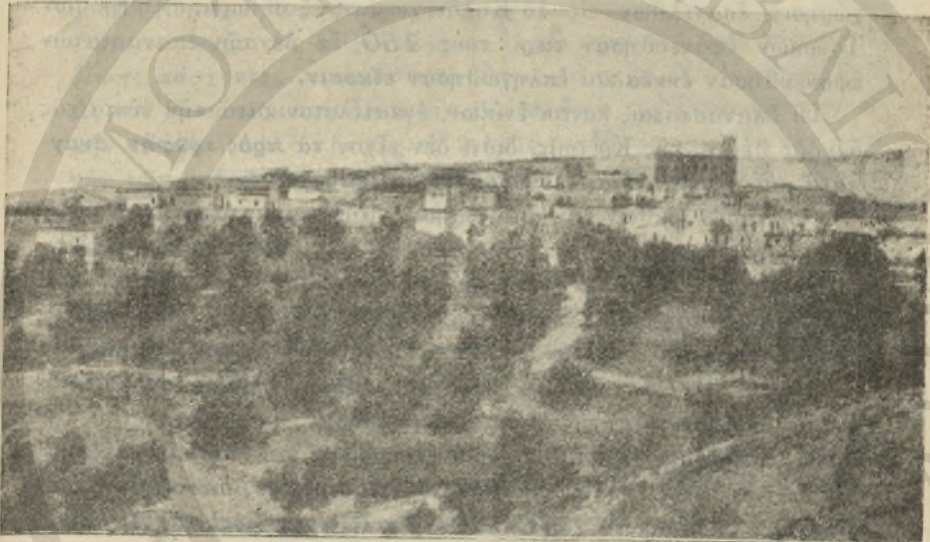
Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Ἱερραπέτρου οἱ ἐκ Σητείας ἀρχηγοὶ *Ἰωάννης Κοντιός, Ἰωάννης Μακρῆς, Ἰωσήφ Δερμιτζάκης, Θεόδωρος Σπανός ἢ Μαρκάκης* μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν και τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἔξωθεν θέσεις, ἀντικρὺ τῆς Σπιναλόγγας, ἵνα συνεχίσουν τὴν

σκλάβια τοῦ Ἀγᾶ, και κατὰ παράδοξον σύμπωσιν, *μετὰ 50 περίπου ἔτη. ὁ υἱὸς τούτου Νικόλαος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τῆς εἰρημένης τότε νεάνιδος.* Ἐπίσης μοὶ διηγήθη διὰ μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν και ἀπομάκρυνσιν ὀλίγον ἐκ τῆς πόλεως εἶδε τὸν ἐκ *Σφακιῶν Μποτονάκιν,* νὰ πυροβολῇ ἐντὸς τοῦ τείχους, φονεύσας ἕνα *Ὀθωμανὸν ἐκ τῶν ἐπισήμων και τραυματίας ἕτερον, Δερβίς Ἀγᾶν καλούμενον,* τὸν ὁποῖον κατέστησε μονόφθαλμον. Ὁ ἴδιος δὲ πυροβολούμενος ἔβαινε, μὴ δίδων σημασίαν εἰς τὰ συμβαίνοντα, ὄτε λαχούσα αὐτὸν σφαῖρα *ἔρριψε φονευθέντα,* ὡς περίπου περιγράφει τὸ ἐπεισόδιον και ὁ Παπαδοπετρακίς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σφακιῶν ἐν σελίδι 293. Ὁ δὲ Δινέρης, κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὰ περίξ τῆς πόλεως, στήσας ἐνέδραν εἰς τὴν παρὰ τὸ τουρκικὸν νεκροταφεῖον ἐκτὸς τῆς πόλεως *δωματολάκκον,* παρετήρησε μίαν γυναῖκα και ἕνα νεανίσκον μεταβαίνοντας εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον μέρος, ὅπου οἱ *Ἐπαναστάται εἶχον κόψει τὸ νερόν, τὸ ῥεῖν εἰς τὴν πόλιν,* πρὸς ἐπισκευὴν αὐτοῦ. Σπεύσας πρὸς συνάντησιν αὐτῶν ἐφόνευσεν ἀμφοτέρους. Ἐπερχόμενον δὲ και ἕτερον Τουρκοῦ ἐφόνευσεν ἐπίσης. Εἶτα πυροβολούμενος ἀπὸ τοῦ τείχους και τοῦ πύργου κατώρθωσε νὰ σωθῇ δι' ἐλιγμῶν, σπεύδων πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του. *Ὁ γενναῖος οὗτος ἀνὴρ,* εἰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν κατ' ἀρχάς τοῦ ἀρχηγοῦ *Ἐμμ. Καζάνη* και εἶτα τοῦ *Καπετὰν Μιχάλη Μαγουλάκι,* διέπραξε πολλὰς ἀνδραγαθίας, ἀλλ' ἡ ἱστορία, ὡς συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παραλείπει νὰ κάμῃ λόγον *περὶ τῶν μετριοφρόνων και ὑπερηφάνων πατριωτῶν.*

διὰ ξηραῶς πολιορκίαν τῶν καταφυγόντων εἰς τὸ φρούριον τοῦτο Ὀθωμανῶν, οὗς ἐπολιόρκουν διὰ θαλάσσης ὁ Μιχάλης Βογιατζῆς⁽¹⁾ καὶ τινα Κάσια πλοῖα. Τὴν διὰ ξηραῶς ὁμως πολιορκίαν τοῦ φρουρίου διέλυσαν οἱ ἀνωτέρω ἀρχηγοί, διότι, πληροφορηθέντες ὅτι ὁ Χασάν Πασῶς, προερχόμενος ἐκ Βιάννου διὰ τοῦ χωρίου Μαλλῶν, ὅπερ κατέκαυσε, καθῶς καὶ ἅπαντα τὰ χωρία τῆς Ἱεραπέτρας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἐμελέτα νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς

(1) Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου *Τουρλωτῆς Σητείας*. Ἦτο ἀνδρείος καὶ δραστήριος πολεμιστής, ἐνθουσιώδης δὲ πατριώτης. Ἐχον *πέντε υἱούς, ἀνδρείους ἐπίσης*, ἐκέκτητο πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἰδιοκίτητον πλοῖον, δι' οὗ μετεκόμιζεν ἐμπορεύματα εἰς διάφορα κέντρα. Ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως τὸ ἐμπορικὸν τοῦτο πλοῖον, μετέτρεψεν εἰς πολεμικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκακοποιοῦν τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰς θαλάσσας. Ἐπειδὴ ὁμως τοῦτο ἦτο βραδυκίνητον, κατεσκεύασε τὴν περίφημον καταστῆσαν *γαλιόταν*, καὶ δι' αὐτῆς ἐγένετο συστηματικὸς καταδρομὴς μετὰ τῶν υἱῶν καὶ τινῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κυρίως ἀπέκλειε *τὰς ἀπὸ Δίας μέχρι Ψαρῆς Φορδάδας* ἐκτενομένους ἀγκiάς, διότι οἱ Τούρκοι ἐξορμῶντες διὰ πλοιαρίων ἐξ *Ἡρακλείου, Σπιναλόγγας καὶ Ἱεραπέτρας* ἐπεχειροῦν καταστρεπτικὰς ἀποβάσεις εἰς διάφορα μέρη τῆς Κρήτης καὶ *ἰδίᾳ τῆς Σητείας*. Κατὰ τὸ 1822 ἔκτισαν αὐτῶν *ἀλλην ἐμπροσθεν τῆς Σπιναλόγγας μετὰ 18 τούρκους* τοὺς ὁποίους ἐφόρευσαν. Καὶ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα ἐμπορικά, *ἰδίως Αὐστριακὰ, ἐφοδιάζοντα τοὺς Τούρκους*, συνέλαβον καὶ κατέσχον τὰ ἐμπορεύματα. Καὶ ἀναφέρεται ὅτι καὶ *Γαλλικόν* τι τοιοῦτον συνέλαβον ἐν τῇ *νῆσῳ Δία* καὶ κατέσχον τὰ ἐν αὐτῷ ἐμπορεύματα, ὑπεχρέωσαν δὲ τὸν πλοίαρχον νὰ *ὑπογράψῃ ἀπόδειξιν ἐξοφλητικὴν τῆς φορτωτικῆς*. Καταγγελλεῖς ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ πλοίαρχου εἰς τὸν *Γάλλον ναύαρχον Δερριγγῶν* συνελήφθη ὑπὸ τούτου ἐν Κάσῳ, ὅπου συνήθως προσωρμίζεται οὗτος. Ἀνακριθὲς ἐνώπιον τοῦ δῆθεν παθόντος, ἀπέδειξε πειστικῶς πᾶν τούναντιον, ἐπιδείξας καὶ τὴν *φορτωτικὴν ἐξωφλημένην*. Ὁ Γάλλος ναύαρχος, οὐ μόνον ἐπήνεσεν, ἀλλὰ καὶ ἠδύνησεν αὐτόν, ἀφήσας ἐλεύθερον, ἐξακολουθήσαντα τὸ πατριωτικὸν αὐτοῦ ἔργον *μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος*, μεθ' οὗ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν εἰρηνικὸν βίον ἀσχῶν τὸ ἔπιμον αὐτοῦ ἔργον τοῦ ναυαλλομένου διὰ τῆς περιφήμου γαλιότας του. Ταύτην μετεσκέυασεν εἰς *ταχυδρομικὸν πακέτον*, ἐνεργῶν τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν *Ἡρακλείου καὶ Σύρου*. *Ἀπέθανε δὲ πένθης ἐν βαθεῖ γήρατι* εἰς Τουρλωτὴν, μὴ ἀξιώθεῖς μηδὲ παρρησίῃ, *διότι ὄν ἐπεδίωξε τοιοῦτον*. Καὶ οἱ 4 αὐτοῦ υἱοὶ σινηγωνίσθησαν μετὰ τὸν πατέρα των μέχρι τέλους. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος *Νικόλαος* ἀπέθανεν ἐν *Ἀθήναις πενήσοτος* παρὰ τιμὴ θυγατρὶ αὐτοῦ τὸ 1891, ὁ δὲ *Κωνσταντῖνος* ἐν Ἡρακλείῳ· ὁ δὲ υἱὸς του *Παπαγεώργιος*, διερχόμενος ἐκ *Σπιναλόγγας* μετὰ τὸ πλοιαρίον του, *φέρων ἑλληνικὴν σημαίαν*, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1841, συνελήφθη ὡς *δῆθεν ἐπαναστάτης* καὶ ἀπαχόμενος εἰς Χανιά, *ἐπνίγη δολίως* ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ *Ἡρακλείου καὶ Σούδας*, ὁ δὲ τέταρτος *Σπυρίδων* ἔπεσεν ἐν ἀποβάσει εἰς Βηρυττὸν καὶ ἐφρονεῖθῃ (βλ. Κριτοβ. Ἀπομν. σελ. 212 καὶ Φιλῆλακι ἱστορία Κρήτης σελ. 478—480).

Ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, ἔσπευσαν νὰ συνοθροισθοῦν εἰς τὸ χωρίον **Κριτσᾶν** Μεραμβέλλου, ὅπου ὑπῆρχον ὄχρωαί θέσεις διὰ νὰ προσβάλουν τὸν ἐχθρόν. Ἐν Ἱερσπέτρῳ διαμείνας ὁ Χασᾶν ἐπὶ **12** ἡμέρας, ἐξεκίνησε μὲ ὅλον του τὸν στρατόν, κατευθυνόμενος εἰς Μεραμβέλλον ἀφῆκε δὲ εἰς Ἱερσπέτρῳ φρούραρον τὸν Ἀλβανὸν **Χουσεῖν Βέην, γαμβρὸν τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ-Ἀλή** καὶ **500** στρατιώτας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καταφυγόντων Ὀθωμανῶν.

Τουρλωτὴ Σητείας.

Εἰς τὴν Κριτσᾶν συνηθροίσθησαν περὶ τὰς **τρεῖς χιλιάδας πολεμιστῶν** ὑπὸ τοὺς ἄνω μνημονευθέντας ἀρχηγούς, τοὺς ἐν Ἱερσπέτρῳ εὐρεθέντας, ἐλλείποντος μόνον τοῦ Νικολάου Ζερβοῦ κατ' ἀτυχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ ὑπὸ ἄλλους πολλοὺς προσελθόντας ἐκ **Ῥεδύμνης, Σφακίων καὶ Ἡρακλείου** μετ' ὀμάδων στρατιωτῶν.

Ὁ Χασᾶν Πασᾶς φθάσας εἰς **Καλὸν χωρίον** ἔκαμε τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεώς του κατὰ τῶν ἐν Κριτσᾶ ὄχρωμένων ἐπαναστατῶν. Διαιρέσας τὸ στράτευμά του εἰς δύο σώματα ἐπετέθη δι' ἐνός, ἀποτελουμένου ἐκ **πέντε χιλιάδων** ἀνδρῶν, ἀπὸ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κριτσᾶς χωριδίου **Κρούστα**, διὰ τοῦ εἰέθρου, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ ἵππικοῦ καὶ λοιποῦ πεζικοῦ, οὗ ἠγεῖτο ὁ ἴδιος, ἐπετέθη κατὰ μέτωπον τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ.

Πεισματώδης ἤρχισεν ἡ μάχη ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας, ἀντιμαχομένων ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων μὲ πολλὴν καρτερίαν καὶ γενναϊότητα. Οἱ ἐπαναστάται ἦσαν ὀλίγοι σχετικῶς πρὸς τὸν πολυάριθμον ἐχθρόν, ἀλλὰ κατέχοντες θέσεις ὀχυρὰς κατηνάγκασον αὐτὸν νὰ ὀπισθοχωρῇ μὲ πολλὴν φθοράν. Ἐφρονεύθησαν δὲ πολλοὶ ἵππεις καὶ μετ' αὐτῶν πέντε ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ (¹) ἐπιμόνως ἐφορμῶντες. Βλέπων ὁ Χασάν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ ἢ μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, ἐπερχομένης δὲ καὶ τῆς νυκτός, διέταξε τὴν ὑποχώρησιν ἐπανελθῶν εἰς τὸ Καλὸν χωρίον, ἐξ οὗ ὠρμήθη. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφρονεύθησαν περὶ τοὺς 150, ἐκ δὲ τῶν ἐπανασιατῶν ἐφρονεύθησαν ἑννέα καὶ ἐπληγώθησαν εἴκοσιν.

Οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ἐνίκων, ἐγκατέλιπον κατὰ τὴν νύκτα τὰς ὀχυρὰς θέσεις τῆς Κριτσᾶς, διότι δὲν εἶχον τὰ πρὸς τροφήν ἀναγκαῖα καὶ προσέτι, διότι ἐστεροῦντο πολεμοφοδίων.

Ὁ Χασάν μαθὼν τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ κατ' ἀρχὰς ὑποπτεύθη ἀπάτην. Ἄλλ' ὅτε ἐβεβαιώθη περὶ τῆς πραγματικότητος, ἀπέστειλεν ὅλον τὸ ἵππικὸν καὶ κατέστρεψε τὸ χωρίον. Εἶτα ἐπανῆλθον καὶ κατεσκήνωσαν ἄλλιν εἰς Καλὸν χωρίον ἐπὶ 15 περίπου ἡμέρας. Οἱ ἐπαναστάται στεροῦμενοι, ὡς εἴρηται, τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων διεσκορπίσθησαν τῆδε κάκεισε. Ὁ δὲ Χασάν, τυχὼν τοιαύτης εὐκαιρίας, ἀνῆλθε διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ ὄρους Καθαροῦ, τὸ ὁποῖον εὔρην ἐλεύθερον, καὶ εἰσῆλθεν ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λασηθίου, ὅπου ἔθυσσε καὶ ἀπώλεσε καύσας τὰ χωρία καὶ αἰχμαλωτίσας περὶ τὰς 400 ψυχάς, ἀνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά (²). Ἐκεῖθεν κατελθὼν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου διέπραξε παρομοίως καταστροφάς. Λέγεται

(¹) Ὁ Κωνσταντῖνος Δινέρης, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, μοὶ διηγήθη τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον. Κατέχων μετὰ πέντε ἄλλων τὴν ὁδὸν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Κριτσᾶν παρὰ τὴν διακλάδωσιν πρὸς τὴν Κοντάρατον ὑπέστησαν ἐπιθεσιν ὑπὸ ἀποσπάσματος ἱππέων, ὀδηγούμενων ὑπὸ ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ περικυκλωθέντες ἐκινδύνευσον νὰ συλληφθοῦν. Εἰς ἓκ τῶν πέντε συντρόφων του πεσὼν ὑπὸ τοὺς πόδας ἵππου καὶ πυροβοληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱππέως ἐφρονεύθη. Ὁ Δινέρης πυροβολήσας τὸν ἀξιωματικὸν ἐφόνησεν αὐτόν. Ἐπελθούσης ἐκ τούτου συγχύσεως, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν, διαταχθεῖσης ἐν τῷ μεταξύ τῆς ὑποχωρήσεως. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔφερε στολὴν στρατηγοῦ.

(²) Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων παιδίων ἦσαν καὶ τρία παιδιά τοῦ ἐν Ψυχρῷ ἱερέως Φραγκιᾶ Καμπάνη ὀνομαζόμενα Ἀντώνιος, Ἰωάννης καὶ Ἐμμανουήλ, τὰ ὁποῖα ἤχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. (Βλ. πραγματεῖαν μου «Ἀγνωστοὶ Ἱστορικαὶ Σελίδες» σελ. 6—22).

δὲ ὅτι διέταξε καὶ ἐξέθαψαν τὸν ὑπὸ διάλυσιν νεκρὸν τοῦ Νικολάου Ζερβοῦ καὶ ἐτουφέκισεν αὐτόν. Τουρκικὴ νοοτροπία!!

Φόβος καὶ τρόμος κατεκυρίευσεν τοὺς κατοίκους. Νομίζοντες περαστικὴν τὴν διάβασιν τοῦ Αἰγυπτίου κατέφυγον ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδες ψυχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ 300 ὀπλοφόροι, εἷς τι σπήλαιον, κείμενον πλησίον τοῦ χωρίου *Μιλάτου*, μετακομίσαντες ἐκεῖ καὶ ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἐκ τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας· παρὰ τὴν ἐλπίδα των ὅμως ὁ ἔχθρὸς ἔσπευσεν καὶ ἐπολιορκήσεν τὸ σπήλαιον. Ἐπὶ δέκα πέντε ἡμέρας διήρκεσεν ἡ πολιορκία, παρ' ὅλην δὲ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν ὑπὸ πολλῶν ἐνόπλων προσδραμόντων, ὁ ἔχθρὸς ἐπέμεινε πεισμόνως καὶ ἐν τέλει οἱ ἐν τῷ σπηλαίῳ ὑπὸ πείνης καὶ δίψης πάσχοντες παρεδόθησαν κατὰ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1823 εἰς τὸν Πασᾶν, ὑποσχεθέντα ὅτι θὰ ἐσέβετο τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ ἀλιτήριος παρασπονδήσας διέταξε τὴν σφαγὴν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν προβεβηκυῶν γυναικῶν, τὰς δὲ νέας γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά παρέδωκεν εἰς τὴν λύσσαν καὶ ἀσελγῆ διάθεσιν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Ἀπέχομεν νὰ περιγράψωμεν τὰ ἐνοκίηματα δεινὰ κατὰ τῶν αἰνχῶν τούτων πλασμάτων, τὸ μὲν, διότι συνέχει ἡμᾶς φρικτὴ ἐπὶ τούτοις καὶ ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει μόνον αὐτῶν, τὸ δέ, διότι ἐξήλθομεν πολὺ καὶ ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ ἔργου μας.

Ἡ ἐπεληθούσα θύελλα τοῦ Χασᾶν ἐπέφερε σχεδὸν τὴν πτώσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Μόνον δὲ σώματά τινα ὑπὸ τοὺς Σητιεώτας ἀρχηγούς, Ἰωάννην Κοντιὸν καὶ Ἰωάννην Μακρήν, Ἀναγνώστην Συμιανόν, Φραγκιὸν Παπαδάκιν, Ἐμμανουὴλ Καζάνην, Μιχαὴλ Μαγουλάκιν καὶ ἄλλους μικροτέρους περιεφέροντο εἰς τὰ ὄρη, καταδοκοῦντα κατάλληλον περίστασιν νὰ ἐπιτεθοῦν. Οἱ ἐν Σπινάλόγγῳ καὶ Ἱεραπέτρῳ ἐγκεκλεισμένοι Τούρκοι ἐξήρχοντο εἰς τὰ χωρία καὶ διέπραττον ὄργια κατὰ τῶν ἀόπλων Χριστιανῶν. Πολλάκις οἱ γενίτσαροι οὗτοι εὗρισκον τοὺς τιμωροὺς των ἀπὸ τῶν περιφερομένων εἰς τὰ ὄρη ἐπαναστάτας.⁽¹⁾

(1) Τοιαύτην τιμωρίαν ὑπέστησαν, κατ' ἀφήγησιν πρὸς ἐμὲ τοῦ Κωνοταντίνου Δινέρη, οἱ ἐν Σπινάλόγγῳ κατοικοῦντες Σουλεϊμὰν Δραγανῆγος καὶ ὁ ἐπιβόητος Σοφτᾶς καὶ εἰς τρίτος, ἀπόγονοι Ἐνετῶν ἐξωμοτῶν καὶ αἰμοβόροι γενίτσαροι. Οὗτοι ἐξερχόμενοι πολλάκις ἐκ τοῦ κρησφύγετου των περιήρχοντο τὰ χωρία τοῦ Μεραμβέλλου διαπράττοντες παντὸς εἴδους ὄργια. Μίαν ἡμέραν ἐξήλθον οὗτοι καὶ μετέβησαν εἰς τὸ χωρίον Αἴμνες, ὅπου ἐφιλοξενήθησαν ἀναγκαστικῶς, ἐννοεῖται, παρὰ τινι εὐπόρῳ τοῦ χωρίου, Ἰωάννη Τουτσῶ. Τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ ἐκ Φουρνῆς ἀρχηγὸς Μιχαὴλ Μαγουλάκιν,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἐλθοποπειρακτῆς Μεχμέτ Πιλαβᾶς. — Ἡ ἔξοδος αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἱεραπέ-
τρου καὶ ἡ μετάβασίς του εἰς τὴν γυναικείαν Μονὴν Παπλινού. —
Αἱ ἀτιμώσεις τῶν πρῶθένων καὶ ἡ διαρπαγὴ τῆς Μονῆς. — Ἡ ἐπι-
δρομὴ αὐτοῦ κατὰ τῶν Κουφονησίων καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ
καὶ τῶν συμμοριτῶν του.

Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἱεραπέτρου,
οἱ ἐν αὐτῇ ἐγκεκλεισμένοι Τούρκοι, ἐνισχυθέντες, ὡς προείρηται, καὶ
ὐπὸ τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν γενναῖον Ἀλβανὸν *Χουσεῖν Βέην*
ἀφηνίασαν κυριολεκτικῶς. Ἰδίᾳ δὲ ἐκ *Χουμεριάου Μεραμβέλλου*
καταγόμενος καὶ ἐν Ἱεραπέτρῳ οὐ πρὸ πολλοῦ ἐγκατασταθεὶς γενί-
τσαρος *Μεχμέτης Πιλαβᾶς*, ὁ κοινῶς ἀκονόμενος *Πιλοβομεμέτης*
προέβαιναν εἰς παντὸς εἴδους κακουργήματα, ἰδίως εἰς τὰ παρὰ τὰ
παράλια τῆς Σητείας χωρία, ὅπου, ἐφουχαζοῦσης τῆς Ἐπαρχίας,
δι' οὗς λόγους προεμνημονεύσαμεν, ἐπήρχετο *αἰφνιδιαστικῶς* κα-

ἔπενσε μετὰ τῆς *τριακονταμελοῦς* ομάδος αὐτοῦ, ἧς μέλος ἀπετέλει καὶ
ὁ *Δινέρης*, εἰς τὸ χωρίον ἐν καιρῷ νυκτός. Οἱ γενίτσαροι διεσκέδαζον εἰς τὸ
ἀνώγειον τῆς οἰκίας τοῦ φιλοξενούντος. Ἡ θείσις ἦτο *δυσάλωτος* καὶ οἱ γε-
νίτσαροι ἦσαν *ἀπλισμένοι μέχρις ὀδόντων*. Πρὸς ἀποφυγὴν ζημίας τῶν ἀν-
δρῶν ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῶν τρόπον νὰ τοὺς ἀφοπλίσουν. Ὁ *Δινέρης*
ἐδέχθη νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ἣ
διεσκέδαζον οἱ γενίτσαροι, ἐπεφάνη αἴφνης εἰς τὴν θύραν τοῦ δωματίου,
κρατᾶν μόνον ῥάβδον εἰς τὰς χεῖράς του. Ὁ *Σουλεϊμὰν Δραγανήγος* ἠγέυθη
ἀμέσως καὶ ἀνέσχευε τὸ ὅπερ ἔφερε πιστόλιον. Ὁ *Δινέρης* ἀπίστος λέγει
εἰς αὐτὸν «*Σουλεϊμὰν Ἀγᾶ* ἄφησε τὰ ὅπλα, ἂν θέλῃς νὰ σωθῆς σὺ καὶ οἱ
συντρόφοί σου, διότι ἔξω εὐρίσκονται 30 παλληκάρια μὲ τὸν ἀρχηγὸν *Κα-
πετὰν Μιχάλη*, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν παρὰ μικρὰν ἀντίστασίν σας θὰ σᾶς κά-
ψουν ἐδῶ !! Παραδώσατέ μου τὰ ὅπλα σας καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς παρουσιάσω εἰς
τὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος θὰ σᾶς ἀφήσῃ ἐλευθέρους νὰ μεταβῆτε εἰς τὰς οἰ-
κίας σας». Οἱ γενίτσαροι περίφοβοι γενόμενοι παρέδωσαν τὰ ὅπλα καὶ ὀδη-
γηθέντες ἐνώπιον τῶν ἀγαμμένων ἀνδρῶν *παρεδόθησαν ἄνευ ὄρων*. Μετὰ
τὴν παράδοσιν εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ ἀρχηγός, «*σεῖς ἔχετε διαπράξει πολλὰ
κακουργήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ εὐοπλια-
χία διὰ σᾶς. Μόλον τοῦτο εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ σᾶς χαρίσωμεν τὴν
ζωήν, ἂν τὴν ἐξαγοράσετε διὰ χρημάτων, τὰ ὅποια ἔχετε πᾶρει ἀπὸ Χρι-
στιανούς*». Ἐστειλαν ἄνθρωπον εἰς Σπιναλόγγαν καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τῶν
οἰκείων τὰ χρήματα, ἀλλ' οὗτοι, ὡς εἶπεν ὁ ἀποσταλεὶς, ἐπιστρέψας, ἠρνήθη-
σαν. Πιθανῶς ὁ ἀπεσταλμένος, κατὰ προσυνηννόσιν, νὰ μὴ μετέβῃ ποσῶς.
Μετὰ τὴν ἀπάντησιν οἱ τρεῖς γενίτσαροι *παρεδόθησαν εἰς τὸν Δινέρην*, ὁ
ὁποῖος ἀπέσφαξεν αὐτούς.

κοποιῶν καὶ ληστεύων τοὺς ἀόπλους καὶ ἀπροστατεύτους Χριστιανοῦς. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ ἐν Σητεία τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἀπεδοκίμαζον τὰς πράξεις τοῦ Πιλαβᾶ, ὅχι ἐκ λόγων *φιλανθρωπίας*, ἀλλὰ διότι *τὰ ἀφαιρούμενα ὑπὸ τοῦ γενιτσαροῦ ἐξημίουν τοὺς ἰδίους* καὶ ὑπέβαλον παράπονα πρὸς τὸν φρούραρχον Χουσεῖν Βέην.

Οὗτος ἀπηγόρευσε εἰς τὸν Πιλαβᾶν νὰ ἐξέρχεται τοῦ φρουρίου τῆς Ἱεραπέτρου. Ἄλλ' ὁ γενιτσαρὸς εἶχε σχηματίσει *πολυμελῆ συμμορίαν κακοποιῶν* καὶ περιεφρόνει τὰς διαταγὰς τοῦ Χουσεῖν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, αἵτινες ἐπτοοῦντο πρὸ τῆς θρασυτήτος τῆς συμμορίας ταύτης, ἣ ὁποία ἀφωσιωμένη εἰς τὸν γενιτσαρὸν ἦτο ἐτοίμη *εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ*.

Ὁ Χουσεῖν Βέης πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ γενιτσαρὸς ἠτοίμαζεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Κουφονησίων, ὅπου εὗρισκοντο ὁ Καραντώνης καὶ ὁ Πέτρος Πορταράκις, ἵνα ἐκδικήσῃ τὸν ὑπὸ τούτων φόνον τοῦ Τζιναλιῆ, περὶ οὗ ἄνωτέρω ἐκάμαμεν λόγον, καὶ ἵνα λαφυραγωγῆσῃ τὴν νῆσον, ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ φρουρίου. Οὗτος ὅμως κατώρθωσε μετὰ τῶν συμμοριτῶν του νὰ ἐξέλθῃ κρυφίως νύκτωρ καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν δύο ὥρας ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς Ἱεραπέτρου Μονὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Παπλινοῦ»* (1), κειμένην οὐ μακρὰν τῆς περαλίας κατὰ τὴν μικρὰν πεδιάδα, τὴν καλουμένην *«Καθαράδες»* καὶ εἰς τὰς ὑπορείας τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους.

Ἡ Μονὴ αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο *γυναικεία, ἐν ἧ ἐμόναζεν ἱκανὸς ἀριθμὸς παρθένων*. Εἰσελθόντες οἱ συμμοριταὶ εἰς τὴν Μονὴν εὗρον τὰς μοναχὰς ἀπροστατεύτους, καὶ, ἀφοῦ ἔφαγον καὶ ἔπινον, *ὑπηρετουσῶν τῶν ἀτυχῶν γυναικῶν ἠσέλησαν αἰσχροῶς ὡς κτήνη ἐπ' αὐτῶν, εἶτα ἀποκόψαντες τοὺς μαστοὺς καὶ τ' ἀπόκρυφα αὐτῶν μέρη καὶ διαρπάσαντες πᾶσαν τὴν κινήτην περιουσίαν τῆς Μονῆς ἀπῆλθον*.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ γενιτσαροῦ τούτου καὶ τῆς συμμορίας του ὑπῆρξαν πολυάριθμα καὶ ἀποτρόπαια, ἀφοῦ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ὁμοθηρήσκων του ἐκακούργει, διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐξεδιώχθη ἐκ τοῦ χωρίου του. Ἄλλὰ τὸ φοβιστικώτερον ὅλων ὑπῆρξε τὸ ἄνω ἐκτιθέμενον, ὅπερ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς τουρκικοὺς κύκλους προῦξένησεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν. Ἡ θεία ἐν τούτοις δίκη δὲν ἐβράδυνε νὰ πληρώσῃ τοῦς κακούργους, ὡς θὰ εἶδομεν κατωτέρω.

Δὲν γνωρίζομεν ἂν παρέμειναν πολὺν χρόνον εἰς τὴν Μονὴν οἱ

(1) Ἡ Μονὴ ὀνομάζεται *«Παπλινοῦ»* ἴσως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς. Ἦτο δὲ παράρτημα τῆς *Μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ)*.

συμμοριῖται καὶ ἂν ἐβράδυνε τὸ πλοῖον τοῦ Πιλαβᾶ, ὅπερ ἐπίσης κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμενίσκου τῆς Ἱεραπέτρας καὶ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὴν παρὰ τὴν Μοῆν παραλίαν. Ὅπως δὴποτε εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ συμμοριῖται, ἐπιβάντες τοῦ πλοίου, κατέπλευσαν καὶ ἀπεβίβασθησαν εἰς Κουφονήσια, ὡς μόνον σκοπὸν ἔχοντες νὰ φονεύσουν, ὡς εἴρηται, τοὺς ἐπὶ τῆς νήσου διαμένοντας καὶ νὰ διαρπάσουν τὰ ποίμνια αὐτῶν καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελον εὔρει. Ἄλλ' οὗτοι εὐτυχῶς, ἀντιληφθέντες ἐγκαιρῶς τὸν ἐπερχόμενον ἐχθρὸν, παρέλαβον τὰ τιμιώτερα αὐτῶν πράγματα καὶ ἐκράβησαν εἰς μέρη, τὰ ὅποια αὐτοὶ ἐγνώριζον, σωθέντες οὕτως ἀπὸ βέβαιον κίνδυνον.

Ἡ παρῆδος διέσωσεν ὅτι ὁ φρουράρχος Χουσεῖν Βέης, ὁ ὅποιος, ὡς εἴπομεν, ἀντιτίθετο εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, πνέων δὲ μένεια κατὰ τοῦ ἀτιθάσου Πιλαβᾶ, προειδοποίησε τὰ ὑπὸ τούτου σχεδιαζόμενα εἰς τοὺς εἰς τὰ μέρη ταῦτα περιφερομένους ἀρχηγούς τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ ἐκ Σητείας ἀρχηγοὶ Ἰωάννης Κοντός, Ἰωάννης Μακρῆς, Ἰωσήφ Δερμιτζάκης, Θεόδωρος Σπανὸς ἢ Μαρκάκης λαβόντες γινῶσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς συμμορίας συ.ενοήθησαν μετ' ἄλλων ἀρχηγῶν ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν, ἦτοι τοῦ Ἐμμανουὴλ Καζάνη ἐκ Λασηθίου, Ἐμμανουὴλ Ἀλέξη ἐκ Κριτσῆς, Ἐμμανουὴλ Μαυρέλλου ἐκ Χουμεργιάκου, Φραγιουῦ Τσαντηράκι ἐκ Κάτω Χωρίου Ἱεραπέτρας, τῶν Σφακιανῶν Κουσκουμπέ, Βουζομάρκου καὶ Μανιᾶ καὶ ἄλλων, ὧν τὰ δνόματα δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσω εἰς τὴν μνήμην μου, καίτοι, ὁ Πέτρος Πορταράκης, εἰς ὃν ὀφείλω τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων, μοὶ ἀνέφερε πάντα καὶ ἐκράτησα σημείωμα, ὅπερ δυστυχῶς ἀπώλεσα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897, καθ' ἣν διηρπάγη ἡ οἰκία μου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Συγκεντρωθέντες οὗτοι καὶ ἀνερχόμενοι ἐν ὄλῳ εἰς 28, μόλις ἐββαιώθησαν ὅτι ὁ Πιλαβᾶς καταπλέει εἰς Κουφονήσια, μετέβησαν εἰς μάτου, τοποθεσίαν, κειμένην κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν παραλίαν τῆς Σητείας παρὰ τῆ νησίδι «Καβάλλους», ὅπου ἐπληροφορήθησαν ὅτι εἶχε προσορμισθῆ πλοῖόν τι Κασίου μὲ φορτίον κουρκιά. Ἐπιβάντες τοῦ πλοίου τούτου ἐφθασαν ἐκ καιρῶ νυκτὸς εἰς Κουφονήσια, εἰς τὸν ὀρμίσκον, ὅπου ἦτο ἠγκυροβολημένον τὸ τουρκικὸν πλοῖον.

Τὸ πρῶτον ἔργον αὐτῶν ὑπῆρξε νὰ καταλάβουν τὸ πλοῖον τοῦτο. Ἐν αὐτῷ εὗρον ἓνα ναύτην φρουρὸν, παρ' οὗ ἔμαθον τὸ καταφύγιον τῶν συμμοριῶν· ἀφ' οὗ ἐφόνευσαν αὐτόν, παρέδωκαν τὸ πλοιᾶριον εἰς τὸν Κάσιον πλείαρχον, παραγγείλαντες νὰ θυμουγκήσῃ αὐτὸ εἰς

τὴν ὀλίγον μακρὰν τοῦ Κουφονησίου κειμένην νησίδα, «*Στρογγυλὸν*» καλουμένην καὶ ν' ἀγκυροβολήσῃ ἐκεῖ, ἀναμένων τὸ συμφωνηθὲν σημεῖον τῆς ἐπαύτου του.

Οἱ ἐπιδρομεῖς Τοῦρκοι, *ὄντες ἐν συνόλω 30*, κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην διεσκέδαζον ἐντὸς ἐνὸς *σπηλαίου*, ἀμεριμνοὶ πλέον, ὡς ἐν ἀσφαλείᾳ εὐρισκόμενοι, οὐδαμῶθεν ἀναμένοντες προσβολήν. Αἴφνης ἐδέχθησαν ὁμαδὸν πυρὰ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου παρὰ τῶν ἔξωθεν φθασάντων ἀνδρείων πολεμιστῶν, μὴ διακρινομένων ἐν τῷ σκότει. Ἐκ τῶν πρώτων πυροβολισμῶν ἐφρονεύθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ σπηλαίῳ Τούρκων. Οἱ μείναντες ζῶντες, μόλις συνελθόντες ἐκ τῆς ἀπροδοκίτου προσβολῆς, ἔσβησαν τὰ φῶτα καὶ ἤρξαντο πυροβολοῦντες κατὰ τῶν ἐν τῷ σκότει πολιορκητῶν, ἀμυνόμενοι γενναίως. Ἡ ἐκπολιόρκησις αὐτῶν, ἀρνούμενων νὰ παραδοθῶν, λόγῳ τοῦ σκότους ἀπέβαινε δύσκολος. Δι' ὃ, ἵνα παρενοχλοῦν αὐτοὺς μέχρι τῆς ἡμέρας καὶ ἵνα καταστῇ ἀδύνατος ἡ διαφυγὴ αὐτῶν καὶ προσέτι, ἵνα μὴ ὑποστοῦν ἀπώλειας οἱ πολιορκηταὶ *ἀντιπαρήρχοντο τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς εἰς τὴν ἄλλην, πηδῶντες ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον* καὶ πυροβολοῦντες συγχρόνως ἐντὸς αὐτοῦ τοὺς Τούρκους ἀντιπυροβολοῦντας.

Πρὶν ἢ ὅμως ἐξημερώσῃ, οἱ Τοῦρκοι, μὴ γνωρίζοντες ὅτι τὸ πλοῖον κατελήφθη καὶ ὅτι ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἀγκυροβολίας του, ἐν τῇ ἀπογνώσει των, ἔκαμαν ἔξοδον, σπεύδοντες πρὸς αὐτό. Ἄλλ' οἱ πολιορκηταὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς κατὰ πόδας. Καταδιωκόμενοι συντόμως προσεπάθησαν νὰ κρυβοῦν ἐπωφελοῦμενοι τοῦ σκότους. Ἄλλ' ἅμα τῇ ἡμέρᾳ, οἱ πλεῖστοι τούτων ἀνακαλυφθέντες ἐφρονεύθησαν.

Ὁ Πιλαβᾶς, ἀνακαλυφθεὶς καὶ οὗτος, κατεδιώχθη, ἀλλ' εὐρῶν ἕνα βράχον κατάλληλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κοίλωμα, ὅπερ προεφύλαττεν αὐτὸν ἐξ ὄλων τῶν μερῶν, ὠχυρώθη ἐντὸς αὐτοῦ, ὁπόθεν πυροβολῶν, ἀπέκρουε τοὺς ἐπιτιθεμένους κατ' αὐτοῦ, ἀδυνατοῦντας νὰ τὸν ἐκτοπίσουν. Σκοπευτῆς ἐπιδέξιός ὢν, ἐπυροβόλησε τὸν ἐπερχόμενον κατ' αὐτοῦ τολμηρὸν Ἀντώνιον Πορταράκι καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἐντὸς τοῦ κοίλου τοῦ ὑψηλοῦ βράχου εὐρισκόμενος, δὲν ἐφαίνετο παρ' ὅτι ἐπυροβόλει ἐγειρόμενος. Λέγεται ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Ἀλέξης, ἀνὴρ γενναῖος (¹) ἀνῆλθεν εἰς τοὺς ὄμους ἐτέρου συντρόφου του καὶ ἐκεῖθεν, ὁπόθεν ἐφαίνετο ὁ κακοῦργος, καὶ καθ' ἣν ὥραν

(¹) Οὗτος ἦτο ἐκ Κριταῶς· ἐφόνευσε δὲ τὸν ἐξ Ἱεραπέτρου διαβόητον γενίτσαρον Κοπανᾶν εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Γιαννίτοι ἐλαϊόφυτόν του.

ἐγέμιζε τὸ ὄπλον του, ἐπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσεν.⁽¹⁾ Ἐκ τῶν 30 Τούρκων, τῶν ἀποτελούντων τὴν συμμορίαν μόνον τρεῖς περιεσώθησαν, μὴ ἀνακαλυφθέντες, οἱ ἐκ Σητείας φανατικοὶ γενίτσαροι, ὁ Μπεντροῆς ἐκ Βόϊλας, ὁ Κούκλῆς ἐκ τοῦ χωρίου Κρουῶν καὶ εἷς ἄλλος, οὗ τὸ ὄνομα διαφεύγει τὴν μνήμην μου. Καὶ οὗτοι ἐσώθησαν, διότι ἦσαν γνῶσται τῶν κρησφυγέτων τῆς νήσου, ὡς πολλάκις ἄλλοτε μεταβάντες ἐκεῖ. Ἐκ τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἐλέχθη, ἐφρονεύθη μόνον ὁ Ἀγτώνιος Πορταράκις.

Ὁ φόνος τοῦ Πιλαβᾶ καὶ τῶν συμμοριτῶν του ἠκούσθη μετὰ πολλῆς ἀνακουφίσεως ὑπὸ τε τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, διότι καὶ κατὰ τῶν τελευταίων τούτων, ὡς ἄνω εἴπομεν, πολλὰ διέπραξαν ἐγκλήματα, χωρὶς νὰ δύναται ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις νὰ τοὺς χαλιναγωγῆσῃ.

Τὸ ὄνομα Πιλαβᾶς λέγεται ὅτι τῷ ἀπεδόθη, διότι περιφερόμενος εἰς τὰ χωρία, ὑπεχρέωνε τοὺς ἀναγκαστικῶς φιλοξενουῦντας αὐτὸν νὰ παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν, πλὴν τῶν ἄλλων ἐδεσμάτων, καὶ τὸ ἀπαραίτητον «πιλάφι». Ἐπεκράτησε δὲ τὸ παρώνυμον τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν συγγραψάντων κρητικὴν ἱστορίαν ξένων καὶ ἐγχωρίων, οὐδεὶς ἐποίησατο μνειάν τῶν κακουργημάτων τοῦ Πιλαβᾶ καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Μόνον ὁ μακαρίτης ποιητὴς *Μιχαὴλ Διαλινάκις* ἔθιξεν ἀκροθιγῶς τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὰ «Ἀπαντιά» του, ἀλλὰ κυρίως διὰ νὰ ἐξάρῃ τὸν ἄλλως τε ἦρωα *Ἐμμανουὴλ Καζάνην* καὶ διὰ ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν ὀλόκληρον τὴν δόξαν τοῦ κατορθώματος. Τόσῳ δ' ἐσφαλμένως περιγράφει τὰ συμβάντα, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλου τινὸς γεγονότος. Ἐπειδὴ ὁ *Πιλαβομεμέτης κατήγετο ἐκ Χουμεριάκου*, χωρίου τοῦ Μεραμβέλλου, νομίζει, ἀγνοῶν βεβαίως ὅτι οὗτος εἶχε μετοικήσει καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς *Ἱεράπειρον*, ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἔλαβε χώραν εἰς τοὺς *Διονυσάδες*, ὅπου, ὡς λέγει, μετέβη ὁ *Καζάνης* μετὰ τὴν *παλληκάρια* του καὶ κατέστρεψαν τὸν Πιλαβᾶν καὶ τοὺς συμμορίτας του.

Ὁ ποιητὴς δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοῇ ὅτι οἱ *Διονυσάδες* εἶνε

(1) Εἰς ἐμὲ εἶπεν ὁ *Πέτρος Πορταράκις*, ὅτε μοὶ ἀφηγήθη τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός, ὅτι αὐτὸς ἐφόνευσε τὸν Πιλαβᾶν πρὸς ἐκδίμησιν τοῦ φονευθέντος ἀδελφοῦ του. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἄνω ἐκδοχὴ εἶνε ἡ ἀληθὴς καὶ ὅτι ὁ Πέτρος Πορταράκις ἔκοπεν ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν του, ζῶντος ἴσως ἔτι, τὴν ὁποίαν μετέφερον καὶ ἐπεδείκνυσαν εἰς τὰ χωρία. Ἡ τοποθεσία, ὅπου ἐφρονεύθη ὁ Πιλαβᾶς λέγεται εἰσέτι «στοῦ Πιλαβᾶ», ὡς μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ Στρατηγὸς *Γεωρ. Μανρικιάκις*, πολλάκις μεταβὰς ἐκεῖσε.

νήσοι κείμεναι εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Σητείας, καὶ τὰ Κουφονήσια εἰς τὴν νότιον. Εἶνε λοιπὸν λίαν πιθανὸν ὅτι αἱ πληροφωρίαι του προήρχοντο ἀπὸ τινος ἐπιπολαίου προσώπου παρουσιαζομένου ὡς γνώσιου τῆς ἱστορίας, ἢ καὶ ὁ ἴδιος μετέβαλε τὰς πληροφορίας ταύτας ἐπὶ σκοπῶ νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν ἡρώα του, τὸν ὁποῖον ἄλλως τε οὐδεὶς ἔψευξεν, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. (¹)

Μετὰ τὸ ἄνω ἐπεισόδιον οἱ ἐκ Σητείας ἀρχηγοὶ Ἰωάννης Κοντός, Ἰωάννης Μακρῆς, Ἰωσήφ Δερμετζάκις, Θεόδωρος Σπανός μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς σωμάτων ἐπανῆλθον εἰς τὰ μέρη τοῦ Μεραμβέλλον, περιφερόμενοι εἰς τὰ βουνὰ μετ' ἄλλων σωμάτων ὑπ' ἄλλους ἀρχηγούς. Ἐπιτιθέμενοι δὲ πολλάκις αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν κατεχόντων τὰ μέρη ταῦτα τουρκικῶν ἀποσπασμάτων προὔξενουν εἰς αὐτὰ σοβαρὰν φθοράν.

Ἐν τούτοις ὁ Χουσεῖν Βέης, ὁ τέως φρούραρχος τῆς Ἱεραπέτρου καὶ διάδοχος τοῦ ἀποθανόντος Χασὰν Πασᾶ, λαβὼν νέας ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου καὶ θέλων νὰ σβήσῃ τελείως τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, ἵνα μὲν ἀπερίσπαστος διὰ τὴν ἐκστρατείαν του εἰς τὰ δυτικὰ μέρη, ἐξαπέστειλεν ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα τακτικῶν στρατοῦ καὶ κατεδίωξεν ἀπεινῶς τὰ εἰρημένα ἐπαναστατικὰ σώματα.

Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχηγῶν βλέποντες ὅτι δὲν ὠφέλει πλέον ἡ τακτικὴ των καὶ ὅτι τούναντίον αὐτῇ προὔξεναι μεγάλην ζημίαν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας Χριστιανούς, καθ' ὧν ἐξέσπα ἡ ἐκδίκησις τῶν

(¹) Καὶ ὁ Μιχαὴλ Γ. Κολυβάκις πραγματευόμενος ἐσχάτως τὸν βίον τοῦ πάππου τοῦ Ἰωάννου Κοντοῦ, ἀναφέρει τινὰ καὶ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος, ὡς ἤκουσεν αὐτὰ, ὡς λέγει, *παρὰ τῆς μάμης του καὶ τοῦ Ἐμμ. Μουρέλλου*, τοῦ μετασχόντος εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Κατὰ τὴν ἐξιστόρισιν τούτου ὑποπίπτει εἰς ἀναχρονισμὸν *σφαλερὸν*. Τὸ πολεμικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον συνέβη κατὰ *Μάρτιον ἢ Ἀπρίλιον 1823*, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰωάννης Κοντός ἦτο ἐπαναστάτης, ἡ δὲ Σητεία ἐφυσόχασε καὶ οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι οὕτως ἔμενον εἰς τὰς ἐστίας των. Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατόν οὗτος νὰ μὲν ἔν Πισκοκεφάλῳ, χωρὶς κατοικουμένῳ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Τούρκων, ἐπαναστάτης αὐτὸς καὶ νὰ εἰδοποιηθῇ ὑπὸ τῶν καλογέρων τοῦ Τοπλοῦ νὰ σπεύσῃ εἰς δίωξιν τοῦ Πιλαβᾶ; Φαίνεται ὅτι ἡ διήγησις τῆς γαγῆς τοῦ Κολυβάκι ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς ἄλλο περιστατικόν, ἢτοι εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Τοῦρκων ἐν τῇ *Μονῇ Τοπλοῦ* κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828, ὅποτε ὁ Ἰωάννης Κοντός, Ἰωάννης Μακρῆς καὶ Ἰωσήφ Δερμετζάκις διηθύθονον τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς πολιορκίας ταύτης, καὶ ὅποτε ὁ Ἰωάννης Κοντός, δι' οὗς λόγους θὰ μνημονεύσωμεν κατωτέρω, μετέβη εἰς Πισκοκέφαλον, ὁπόθεν ἐκλήθη ἐκεῖθεν.

Τούρκων, ἀπῆλθον εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ταχθέντες εἰς τὰ ἐκεῖ ἐπαναστατικά σώματα ἐπολέμησαν γενναίως καὶ πολλοὶ ἐφονεύθησαν. Πολλοὶ δὲ τούτων διεπεραιώθησαν καὶ εἰς τὴν νῆσον Κάσον, ὅπου, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐπολέμησαν γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης νήσου καὶ ἔπεσαν πολλοὶ ἐκ τούτων μαχόμενοι.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ἡ νῆσος Κάσος. — Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς — Οἱ πρόσφυγες εἰς αὐτὴν Κρήτες. — Ἡ κατάληψις καὶ καταστροφή αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τυρκοαἰγυπτίων.

Ἡ Κάσος, κειμένη εἰς τὸ βορειανατολικὸν τῆς Σητείας καὶ ἀπέχουσα ἀπ' αὐτῆς περὶ τὰ 25 μίλλια, ἔλαβεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς μέρος διὰ τοῦ ναυτικοῦ τῆς εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ὑπῆρξε δὲ καταφύγιον πολλῶν διωκομένων Κρητῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς γειτονικῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας Σητείας μετὰ τὰς ἐκτελεσθείας σφαγὰς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν κατοίκων τῆς νήσου.

Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς, ἀποτελούμενον ἐκ 30 μεγάλων βρεκίων καὶ 100 περίπου μικροτέρων ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, ἔπλεεν ἀκαταπαύστως ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Κρήτης μέχρι τῆς Αἰγύπτου ἐμπνέον τὸν φόβον εἰς τοὺς Τυρκοαἰγυπτιακοὺς σιόλους. Οἱ Κάσιοι πλοίαρχοι Θεόδωρος Καταριζῆς⁽¹⁾, Μᾶρκος Μαλλιαράκης ἢ Διακομᾶρκος καὶ Χατζῆς Νικόλαος Μακρῆς, οὐ μόνον προσέβαλλον τὰ πρὸς τὴν Κρήτην πλέοντα ἐχθρικά πλοῖα, ἀλλ' εἰσῆρχοντο καὶ εἰς τοὺς λιμένας αὐτῆς, ἀποκλείοντες τὰ Χανία, τὸ Ρέθυμνον καὶ τὰ ἄλλα παράλια κέντρα τῶν Τούρκων. Ἡ μεγάλη ὄμως τόλμη τῶν Κασίων

(1) Ὁ Θεόδωρος Καταριζῆς ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων πλοίαρχων τῆς νήσου Κάσου ἦτο ὁ νοημονέστερος, ὁ γενναίτερος καὶ δραστηριώτερος τῶν Κασίων πλοίαρχων· φιλόνηθρος δὲ παρεῖχε πᾶσαν δυνατὴν περιθαλψιν πρὸς τοὺς ἐν Κάσῳ πρόσφυγας Κρητας· προσεῖτι ἀπέστειλεν εἰς Δουρῶν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ὑδρῦμα καὶ ἄλλας διαφόρους τροφὰς καὶ ὑφάσματα ἐκ τῶν λειῶν του, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ τῶν συλλαμβανομένων ἐχθρικών πλοίων κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τοὺς Τυρκοικὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ Ἀλεξανδρείας. Ὁ λαμπρὸς οὗτος πατριώτης ἐφονεύθη ὑπὸ θραύσματος κανονίου τοῦ πλοίου του, ὅτε ἀντικρὺ τῆς νήσου Θεοδοφοῦ ἐκανονιοβόλει ἐπὶ τῇ ἀλώσει τοῦ φρουρίου τοῦ Καστελλίου Κισσάμου, εἰς ἣν ἐπρωταγωνίστησε διὰ τῶν πλοίων του.

κατεδείχθη, ὅτε οὗτοι καταπλεύσαντες μὲ **4 πλοῖα** εἰς τὸν λιμένα τῆς **Δαμιέτης** (πόλεως Αἰγυπτιακῆς) κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1822 **συνέλαβον 19 ἐχθρικὰ πλοῖα** ἔτοιμα νὰ ἐκπλεύσουν εἰς Κρήτην πρὸς ἀνεφοδιασμόν τοῦ Χασῶν Πασᾶ. Τὰ πλοῖα ταῦτα παρεδόθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διοίκησιν, ἵνα χρησιμοποιήσῃ αὐτὰ ὡς πυροπολικά.

Ὁ Μεχμεταλῆς βαρέως φέρων τὰς γενομένας εἰς τὸν στόλον του προσβολὰς ἐκ μέρους τῶν Κασίων ἀπεφάσισε τὴν ἐξολόθρευσιν αὐτῶν. Πρὸς τοῦτο ἠτοίμασε στόλον ἐκ **τριῶν φρεγατῶν καὶ δέκα κορβειῶν** καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν κατὰ τὴν 28ην Ἀπριλίου 1824 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τολμηροῦ καὶ ἐμπείρου ναυτικοῦ **Ἰσμαήλ Γιβραλτᾶρ** εἰς Σουδαν, ὁπόθεν παρέλαβεν ὁ εἰρημένος ἀρχηγὸς μερικὰ ἀκόμη βόικια καὶ ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Κάσου. Κατὰ τὴν 14 Μαΐου ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος ἐφάνη πρὸ τῆς νήσου. Οἱ Κάσιοι πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἵνα σώσουν τὰ ἐαυτῶν πλοῖα ἤτοι **15 πάρωνας καὶ 40 μικρότερα ἀνείλκυσαν αὐτὰ εἰς τὴν ξηρὰν**, εἰς τὸν κολπίσκον Αὐλάκι μετακομίσαντες δὲ τὰ τηλεβόλα τῶν πλοίων ἐτοποθέτησαν αὐτὰ εἰς τὰ ὀχρωθέντα μέρη, κάτωθεν τοῦ χωρίου **Ἁγίας Μαρίνης** μέχρι καὶ πέραν τοῦ **Ἐμπορίου**, ὅπου τὰ μέρη ἦσαν κατάλληλα πρὸς ἀποβίβασιν ἐχθρικῶν στρατῶν.

Οἱ Τούρκοι ἤρξαντο ἀμέσως τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς νήσου καί, βάλλοντες διαρκῶς, προσεπάθουν συγχρόνως ν' ἀποβιβάσουν στρατὸν εἰς τὴν ξηρὰν διὰ λέμβων. Οἱ γενναῖοι Κάσιοι μετὰ τῶν ἐν τῇ νήσῳ **εὐρισκομένων Κρητῶν** ὑπεδέχθησαν τὴν ἐφοδὸν τῶν ἐχθρῶν διὰ σφοδροτάτου πυρός, ἐξ οὗ κατεποντίσθησαν αὐτανδροὶ πολλαὶ λέμβοι καὶ πτώματα Τουρκαλβανῶν ἐξεβράζοντο ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου. Εἰς τὴν γενναίαν αὐτὴν ἀντίστασιν ἐπῆλθεν ἐπίκουρος καὶ **σφοδρὰ θύελλα**, ὥστε ν' ἀναγκασθοῦν οἱ Τούρκοι νὰ ἐγκαταλίπουν τὴν προσβολὴν καὶ ν' ἀπέλθουν ἄπρακτοι εἰς τὴν Κρήτην.

Οἱ Κάσιοι ἐν τούτοις γνωρίζοντες τὸ φιλέκδικον τῶν Τούρκων ἀνέμενον νέαν προσβολὴν σοβαρωτέραν τῆς πρώτης. Δι' ὃ ἐγραψαν πρὸς τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος ζητοῦντες βοήθειαν. **Δυστυχῶς ἡ Διοίκησις ἀσχολουμένη τότε περὶ ἄλλα ἀπήνητσε μὲν δι' ἡμᾶς φροντίσιν, ἀλλ' ἀνέμενε νὰ καταστραφῇ ἡ νῆσος** καὶ εἶτα νὰ στείλῃ τὸν Ἑλληνικὸν στόλον διὰ νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς καταστροφῆς.

Ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος σπεύσας νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς προξενηθείσας εἰς αὐτὸν βλάβας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κάσον τῇ **6 Ἰουνίου** ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ στρατάρχου **Χουσεῖν Βέη**, ὀδηγοῦν-

τος στρατὸν ἐκ πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν. Παραταχθεὶς ὁ στόλος παρὰ τὸ παρακείμενον νησιδίον τῆς *Μακρᾶς* καλούμενον, ἔρριπτεν ἐπὶ δύο νυχθήμερα χαλαζηδὸν σφαίρας κατὰ τοῦ ἔναντι χωρίου Ἁγίας Μαρίνης. Ἄλλὰ καὶ οἱ Κάσιοι ἐκ τῶν ἐκεῖ χαρακωμάτων τῶν ἑκανοβόλουν ἀκαταπαύστως τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον. Ἐνῶ δὲ ἡ μάχη ἐξηκολούθει ἑκατέρωθεν μετὰ πείσματος, οἱ Τοῦρκοι, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐρελκύσουν τὴν προσοχὴν τῶν ἀντιπάλων τῶν ἐκεῖ, ἐφαίνοντο ὅτι προσεπάθουν νὰ ἐνεργήσουν ἀπόβασιν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, *συγχρόνως δὲ ἄλλαι 30 λέμβοι κατὰ τὴν ἰδίαν ὥραν ἀπεβίβασαν ὑπὸ τὴν ἀσέληνον νύκτα σῶμα Τουρκαλβανῶν ἐκ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν* εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου κατὰ τὴν θέσιν Ἁντιπέρατον, ὅπου ὑπῆρχε μονοπάτι, δι' οὗ ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς νήσου ὀδηγούμενοι ὑπὸ προδότου⁽¹⁾. Τὸ μέρος τοῦτο ἐφύλαττον *ἑξ μόνον φύλακες*, διότι λόγῳ τοῦ δυσβάτου τῆς θέσεως δὲν ἀνέμενον ἐκεῖθεν ἐπίθεσιν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ φύλακες ἐφονεύθησαν πλὴν ἑνός, ὁ ὁποῖος ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς μαχομένους τὴν θλιβερὰν εἶδησιν. Οὗτοι κατεπλάγησαν μὲν διὰ τὸν ἀπροσδόκητον κίνδυνον, ἀλλὰ δὲν ἀπώλεσαν τὸ θάρρος τῶν, πολεμήσαντες ἐκ τῶν θέσεων τῶν μετὰ καρτερίας καὶ ἀπαραμίλλου γενναιότητος. Ὅτε ὅμως ὁ *πολυπληθὴς ἐχθρὸς ἐπῆρχετο ἀκάθεκτος, αὐξάνων συνεχῶς*, ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο μέγιστος. Τότε οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ καὶ ἰδίως οἱ *συμπολεμοῦντες Κρητες ὤρμησαν ξιφῆρεις ἀκολουθούμενοι καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων μαχητῶν, φονεύοντες δὲ καὶ φονευόμενοι διέσπασαν τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν καὶ διεσώθησαν ἄλλοι μὲν φεύγοντες διὰ πλοιαρίων εἰς Κάρπαθον, ἄλλοι δὲ εἰς τὰ βουνὰ τῆς νήσου*. Πλοῖον δὲ τι Κάσιον πλήρες οἰκογενειῶν διασχίσαν τὰ ἐχθρικά καὶ βοηθούμενον ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου, διέφυγε τὴν καταδίωξιν καὶ ἐσώθη ἀβλαβὲς εἰς τὴν νήσον Ἀστυάλαιαν.

Οἱ πολέμοι καταλαβόντες τὰ χωρία ἀμαχητὶ ἐλεηλίτησαν αὐτὰ, φονεύοντες πάντας τοὺς προστυχόντας ἄνδρας καὶ αἰχμαλωτίσαντες πλῆθος γυναικῶν καὶ παιδίων. Ὁ *Χουσεῖν Βέης*, καίτοι διέταξε τὴν κατάπαυσιν τῆς αἰματηρᾶς καταστάσεως, *ἀπῆτει ὅμως τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν Κρητῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν δύο Κουρμούληδων Δημητρίου καὶ Μανώλη⁽²⁾*. Οἱ Κάσιοι ὅμως, οὐ μόνον ἠρνήθησαν,

(1) Ὁ προδότης οὗτος, ὠνομάζετο *Ζαχαρίας* καὶ λέγεται ὅτι ἦτο *ἐξόριστος* λόγῳ τῆς κακῆς του διαγωγῆς καὶ πρὸς ἐκδίκησιν ἐγένετο προδότης τῆς πατρίδος του.

(2) Ὁ *Δημήτριος Κουρμούλης* ἦτο υἱὸς τοῦ περιφήμου ἀρχηγοῦ *Μεσαρᾶς*

ἀποδείξαντες τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπληρώσεως τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ **διευκόλυναν τὴν ἀναχώρησιν τῶν Κρητῶν ἐκ τῆς νήσου, διασωθέντων οὕτω.** Πολλοὶ ἐκ τῶν Κασίων κατὰ τὰς ἐπομένας τρεῖς ἡμέρας προσῆλθον καὶ ὑπετάγησαν παραδώσαντες τὰ ὄπλα· ἔσωσαν δὲ καὶ τινες ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἀντὶ πολλῶν χρημάτων.

Πλοίαρχος δέ τις ἐκ τῶν Κασίων ὁ **Μᾶρκος Μαλλιάρakis ἢ Διακομᾶρκος**, περὶ οὗ καὶ ἄνω ἐκάμαμεν λόγον, ἐξηκολούθει μαχόμενος ἐπὶ πολλὰς ὥρας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς εἰσβολῆς μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν **30 — 40 ἐκ τῆς θέσεώς του, ἀντισταθεὶς καρτερικῶς.** Ἐφόνευσαν δὲ πολλοὺς ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν, ἐφονεύθησαν ὅμως καὶ ἕξ αὐτῶν οἱ πλειότεροι, ὁ δὲ Διακομᾶρκος ζωοῦρηθεις προσήχθη δέσμιος πρὸς τὸν στρατάρχην, ὁ ὅποιος παρατηρήσας τὴν ὑπερήφανον παράστασιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ εὐειδὲς αὐτοῦ ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτὸν καὶ οὐ μόνον ἐχάρισεν αὐτῷ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ πλοῖόν του αὐτό, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ καλύτερον μεταξὺ τῶν λοιπῶν Κασίων πλοίων, **μὲ τὴν διαταγὴν ὅμως, ὅπως συμπλέῃ μὲ τὸν ὑπὸ τὸν Γιβραλτὰρ στόλον.**

Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἀπελύθη καὶ ἀπήρχετο, **παροξυνθεὶς ὑπὸ στρατιωτῶν Τούρκων χλευασάντων αὐτὸν καὶ δυσφορήσας διὰ τὴν δεινὴν ὑποχρέωσιν νὰ στρέψῃ ὄπλα κατὰ τῆς πατρίδος του ἠεπάσε ξίφος ἐκ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν φυλάκων καὶ ἐφόνευσε τρεῖς ἐξ αὐτῶν φονευθεὶς ὅμως καὶ κατακρεουργηθεὶς παρευθὺς καὶ ὁ ἴδιος.**

Ἐφονεύθησαν καὶ ἠχμαλωτίσθησαν καὶ ἐκ τῶν εὐρεθέντων τότε ἐν τῇ νήσῳ Κρητῶν πλεόν τῶν 1000, ἕξ ὧν πολλοὶ ἐκ Σητείας. Ἔπεσαν δὲ καὶ πολλοὶ Κάσιοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς καὶ ἠχμαλωτίσθησαν πλειότεροι. Ἄλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας κατὰ τὰς δύο συγκρούσεις τοῦ Μαΐου καὶ τοῦ Ἰουνίου.

Ὁ Χουσεῖν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου ἀπέστειλεν ὅλα τὰ εὐρεθέντα πλοῖα τῶν Κασίων ὡς θρίαμβον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, φέροντα τὴν πλουσίαν λείαν καὶ τὴν ἀφθονον ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, καταστρέψας ἐντελῶς τὸν τόπον. Ἀφῆσας δὲ Τοῦρκον Διοικητὴν ἐπὶ τῆς νήσου ἐπανάφερε τὸν στόλον αὐτοῦ

Μιχαὴλ Κορμούλη, κρηπτοχριστιανοῦ μέχρι τοῦ 1821, ὁπότε ἐξεδήλωσε τὸ ἀληθές αὐτοῦ θρησκεύμα. Ὁ δὲ Μανόλης ἦτο υἱὸς τοῦ Γεωργίου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαήλ, ἀφότεροι δ' ἐφονεύθησαν, ὁ μὲν Δημήτριος εἰς τὴν μάχην Φαλήρου πολεμῶν ὑπὸ τὸν Δ. Καλέργην, ὁ δὲ Μανόλης εἰς τὴν ἀτυχή μάχην τοῦ Μοχοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1827.

εἰς τὸ ἄσυλόν του, τὴν Σουῖδαν, κατὰ τὴν 12 Ἰουνίου. Ἡ δὲ Διοί-
κησις τῆς Ἑλλάδος ἔστειλε, κατόπιν ἐφορτῆς, τὸν **Ἑλληνικὸν στόλον**
ὑπὸ τὸν **Ἀντιναύαρχον Σαχτούρην**, ὁ ὁποῖος ἀγκυροβολήσας πρὸ
τῆς Κάσου κατὰ τὴν 20 Ἰουνίου καὶ ἰδὼν τὴν καταστροφὴν ἀπῆλ-
θεν πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν. (Βλ. Κριτοβουλ. Ἀπομνημονεύματα
Κεφ. ΣΤ' σελ. 300 — 306).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

**Ἡ κατάστασις τῆς Σητείας μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πιλαβᾶ. — Ὁ Γενί-
ταρχος Χ. Ἰμβραῖμ Γιαλιᾶς. — Ὁ Στέφανος Στεφανίδης. — Ὁ Παπᾶ
Ἰωάννης Οἰκονόμου.**

Οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Σητείας πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ
Πιλαβᾶ ὑφίσταντο ἀφάνταστα μαρτύρια, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐκάμα-
μεν μακρὸν λόγον. Ὁ Πιλαβᾶς δ' οὗτος καὶ οἱ συμμοριταὶ τον δια-
φεύγοντες πολλάκις τὴν διαρκῆ ἐπιτήρησιν τοῦ θερμοῦ πατριώτου
καὶ γενναίου ναυμάχου Μιχαὴλ Βογιατζῆ ἐπύρροντο κατὰ τῶν πα-
ραλίων χωρίων τῆς Σητείας καὶ διέπραττον παντὸς εἴδους κακουρ-
γήματα.

Μετὰ τὴν πανωλεθρίαν ὅμως τούτου καὶ τῶν συμμοριτῶν του,
ἐξ ὧν τινες προήρχοντο ἐκ Σητείας, τρεῖς τῶν ὁποίων διεσώθησαν,
ὡς εἶδομεν, οἱ διαμένοντες ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐπίσημοι καὶ μὴ
Τουρκοὶ, τρομοκρατηθέντες, ἐφαίνοντο πρὸς τοὺς χριστιανὸς μᾶλ-
λον συγκαταβατικοί. Οὐ μόνον δὲ τὸ περιστατικὸν τοῦτο κατέστησεν
αὐτοὺς συνεωτέρους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκτὸς τῆς Σητείας κατὰ τὴν πε-
ρίοδον ταύτην συμβαίοντα. Ἡ κατὰ τῆς Ἰεραπέτρου ἐπίθεσις τῶν
ἐπαναστατῶν, καίτοι ἀποτυχοῦσα τοῦ σκοποῦ της, ἡ ἤττα τοῦ Χα-
σάν Πασᾶ ἐν Κριτσᾶ καὶ ἀλλαγῶ, ἡ πολιορκία τῆς Σπιναλόγγας
καὶ ἄλλα σοβαρώτερα γεγονότα δυτικώτερα τῆς νήσου, ἔκαμαν αὐ-
τοὺς νὰ συναισθανθοῦν ὅτι δὲν θὰ βραδύνη νὰ ἔλθῃ καὶ ἡ σειρὰ
αὐτῶν. Οὕτως ἡ μέχρι τοῦδε μυκωμένη θύελλα ἐκόπασεν ἐπὶ μικρὸν
καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀνέπνευσαν ὀλίγον. Ἡ παράδοσις διέσωσεν ἐν μό-
νον στυγερὸν ἔγκλημα, συμβᾶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, οὗτινος
ἤρως ὑπῆρξεν ὁ διαβόητος Ἰμβραῖμ Γιαλιᾶς. Τὸ ἔγκλημα τοῦτο ὑπῆρ-
ξε τόσοσ φρικαλέον καὶ ἀποτρόπαιον, ὥστε νὰ μᾶς ἀναγκάσῃ νὰ
κάμωμεν ἐνταῦθα λόγον περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφηγήσεως τού-
του κρίνομεν σκόπιμον νὰ παραδώσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ὑποκειμέ-
νου τούτου εἰς τὴν αἰωνίαν κρίσιν τῆς ἀνθρωπότητος, διότι ἡ δρᾶ-

σίς αὐτοῦ καί μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑπῆρξε κακοποιός. Οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἐπάνω Πισκοπῆς· ἦτο δ' ὑπόλειμμα γενιτσαρικής οικογενείας, ἧς τὸ ὄνομα ἀγνοοῦμεν. Ὄνομάζετο, ὡς λέγεται, **Γιαλιᾶς, διότι τὰ ὄμματα αὐτοῦ ἦσαν στρογγυλά καὶ ἐξέχοντα**, γυαλίζοντα δὲ ὡς τὰ ὄμματα τῶν ψαριῶν εἰς τὴν θάλασσαν. Κατ' ἄλλους δὲ ὠνομάσθη οὕτω, διότι ἔφερον ὀμματογιάλια, ἀσύνηδες εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἦτο ἀναστήματος μᾶλλον κοντοῦ, φορῶν πάντοτε ἐν καιρῷ χειμῶνος **τζουμπέ μέλανα**, ἐν καιρῷ δὲ θερούς **λευκὸν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς σαρίκι λευκόν, πεποικιλμένον μὲ διάφορα χρώματα. Πνεῦμα ἀνήσυχον, φιλόνεικον καὶ θρασύτατον**, εὐρίσκετο διαρκῶς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς γειτνιάζοντας εἰς τὰ κτήματά του, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἀφήρπασε βία καὶ ἀφθαιρέτως, ἐξαναγκάζων τοὺς ἀληθεῖς ἰδιοκτίτας ν' ἀποδέχωνται, οἷαν ἤθελεν αὐτὸς τιμὴν, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ αὐτὰ ἀνευ τινὸς πληρωμῆς. Ὑβριστὴς ἄκρως, δὲν ἐδίστασε μίαν φορὰν ν' ἀποκαλέσῃ τὸν σεβάσμιον ἱερέα τοῦ χωρίου **Μαρωνιάς** καὶ ἀντιπρόσωπον τοῦ ἐπισκόπου Ἱερεσητείας **Παπᾶν Ἰωάννην Οἰκονόμον «ταβλόπιστον»** καὶ ν' ἀπευθύνη καὶ ἄλλας πρὸς αὐτὸν βαρείας ὕβρεις, (1) διότι κατῶρθωσεν οὗτος διὰ

(1) **Ὁ Παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος ἢ Κιλιντζιράκις** κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγίου Γεωργίου Λασηθείου. Ἐλθὼν νέος εἰς Μαρωνίαν ἐγκατεσιτάθη καὶ ἐνυμφεῦθη χειροτονηθεὶς ἱερεὺς. **Ἄνθρωπος εὐφυῆς, ἀξιοπρεπέης καὶ φιλόξενος** ἐτιμάτο καὶ ἠγαπάτο παρ' ὄλων καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐν τέλει, πρὸς οὓς ἐπεβάλλετο διὰ τοῦ ἀξιοπρεπεῦς αὐτοῦ ὕψους καὶ διὰ τῆς φιλοξενίας του. **Ἐὐλαβὴς καὶ γνώστης τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων** διετέλεσε καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἱερωσύνης του ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος ὄλων τῶν τελευταίων Ἐπισκόπων τῆς Σητείας. Λόγῳ τῆς θέσεώς του ταύτης καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως καὶ εὐνοίας τῶν ἀρχῶν, τὰ ἀναφυόμενα ἐκάστοτε ζητήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐν γένει θρησκευτικὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐλύοντο πάντοτε κατὰ τὰς ἀντιλήψεις του, **Πατριώτης θερμὸς καὶ θρησκὸς** ἐξετίθετο πολλάκις εἰς κίνδυνον νὰ ὑποσιῇ διώξεις ποινικάς. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἀνωμαλίαν τοῦ 1889, καθ' ἣν ἡ τουρκικὴ θρασυτεία ἐπῆρθη ἐκ νέου, νέος τις τουρκὸς ἀπῆγαγε μίαν ἀνήλικον χριστιανὴν κόρην, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ ἐκτουρκίσῃ. Ὁ πατὴρ τῆς κόρης κατέφυγεν εἰς τὸν Παπᾶν Ἰωάννην, ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ἐπισκόπου, ζητῶν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐδημιουργήθη ζήτημα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ **Καδῆ**. Ἡ κόρη ἐδήλωσεν ὅτι ἠθέλε ν' ἀλλαξοπιστήσῃ. Ἄλλ' ἔπρεπε τὴν δήλωσιν ταύτην νὰ τὴν κάμῃ ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς καὶ νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατηχηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὁ Παπᾶ Οἰκονόμος ὑπεστήριξεν **ὅτι ἡ κόρη ἦτο ἀνήλικος καὶ ἐπομένως δεῖ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ διαδικασία αὕτη, ἀφ' οὗ ἡ κόρη δὲν εἶχεν ἔτι βούλησιν ἰδίαν**. Ἐπεκράτησεν ὁμῶς ἡ γνώμη τοῦ Καδῆ, λόγῳ τῆς καταστάσεως. Γὸ ἐπεισόδιον τοῦτο

μέσου του Μουτσαρίφη (Νομάρχου) Λασηθείου Κωστή Πασά Ἀδοσίδου, τοῦ ὁποίου τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἐκτίμησιν εἶχε, ν' ἀποσπᾶσθαι ἀπὸ τῆς κατοχῆς του, τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Ἐπάνω Πισκοπιῇ ἀρχαίαν ἐκκλησίαν Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, τὴν ἐπὶ Ἐνετῶν χρησιμεύσαν ὡς **Ἐπισκοπήν**, ἣν ὁ γενίτσαρος εἶχε μεταβάλῃ εἰς **στάβλον**.

Πολλὰ λέγεται ὅτι διέπραξεν οὗτος ἐγκλήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὅποτε οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἐθροῦντο ὑπὸ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων του ἀνθρώπινα

προῦκάλεισε **μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν ζήτημα τάξεως**. Ἡ ἔξουσία, ἵνα προλάβῃ ἀταξίαν τινὰ κατὰ τὴν μεταφορὰν τῆς κόρης, ἔστειλεν ἀστυνομικὴν δύναμιν ἐκ τεσσάρων χωροφυλάκων ὑπὸ ἓνα λοχαγὸν καὶ ἓνα ἔφιππον ἀστυνομικόν. Ἡ κόρη παραληφθεῖσα ἐκ τοῦ τουρκικοῦ χωρίου, ὅπου μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν ἀπεκρύβη, ὠδηγεῖτο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς ἄνω δυνάμεως, τοῦ ἀπαγωγέως καὶ τριῶν πολιτῶν Ὀθωμανῶν. Διήρχοντο δὲ κατὰ σύμπλοισιν **ἐκ τοῦ χωρίου Μαρωνιάς**. Ὁ Παπᾶ Ἰωάννης ἀντελήφθη τοῦτο, ἔχων δὲ προηγουμένως καὶ σχετικὰς πληροφορίας, παρέλαβε τοὺς υἱοὺς του καὶ τινὰς τῶν ὁμοχωρίων του, **ἐπικουρουσῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἔτι, ἐστίαθη πρὸ τῆς συνοδείας τῆς κόρης, παρεμποδίζων αὐτὴν νὰ προχωρήσῃ**. Καταβιβάσαντες δὲ τὴν κόρην ἐκ τοῦ ζώου, οὗ ἐπαίβαινε, **παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν συνοδῶν τῆς, καιεξέσχισαν τὸν φερετζὲ καὶ τὴν μῆλαγιαν**, δι' ἃν εἶχον ἐνδύσθαι αὐτὴν καὶ παραλαβόντες αὐτὴν μετ' ἀνταλλαγῆν καὶ ὀλίγων **προβολισμῶν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων** ἔσπευσαν ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ τὴν φυγαδεύσουσιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Παπᾶ Ἰωάννη, **συμβῆσα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ἦτο πράξις γενναία καὶ πατριωτικὴ, ἀλλ' ἐτοιχίσεν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς βοηθοὺς του τὴν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα στέρησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν, ὑποβληθέντας εἰς μεγάλας δαπάνας**. Μεταφερθέντες δὲ εἰς Νεάπολιν, ἔδραν τῆς διοικήσεως τοῦ Νομοῦ, ἀπαντες οἱ μετασχόντες τοῦ ἐπεισοδίου ἐφυλακίσθησαν. Γενομένων ἀνακρίσεων, ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἀρχαὶ ἐνήργησαν σφαιρῶς καὶ τῇ **ἐπιεμβασει τοῦ Διοικητοῦ Κ. Ἀξελουῦ, φίλου τοῦ Παπᾶ Ἰωάννου, ἀπελύθησαν πάντες**. Ὁ Παπᾶ Ἰωάννης εἰς παρομοίαις ὑποθέσεις ἦτο πάντοτε ἔτοιμος. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου **Χαμαζίου ὑποῦτο ὀσημαία θρησκευτικὴ, φέρουσα τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου μετὰ τὰ ἔθνικα χρώματα**. Ἐπιωφελοῦμενοι τῆς πολιτικῆς καταστάσεως οἱ ἐγγύφιοι Τούρκοι παρώτρυναν τοὺς **ἐκ Προῦσης χωροφύλακας ὑπηρετοῦντας τότε ἐν Κρήτῃ, νὰ καταβιβάσουν τὴν σημαίαν καὶ νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον**. Τὸ ἐπεισοδίον ἐδημιούργησε σοβαρὸν ζήτημα καὶ ὁ Παπᾶ Ἰωάννης διεμαρτυρήθη διὰ τὴν προσβολὴν τοῦ θρησκευτικοῦ συμβόλου. Ὁ Ἐπαρχος Παναγ. Βουρδουμπάκις, ἀναγνωρίσας τὸ δίκαιον τῆς διαμαρτυρίας, παρέδωκεν εἰς τὸν Παπᾶν Ἰωάννην τὴν σημαίαν, ὅστις ἐξελθὼν τοῦ ἐπαρχείου καὶ ἰσφύσας τὴν σημαίαν ἀνεφώνησεν ἐνώπιον τοῦ ἀγαμέμνοντος πλήθους **« Ζήτω ἡ πίστις τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν !! »**. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1926 ἄγων τὸ 98 ἔτος τῆς ἡλικίας του.

ὄντα, ὑφιστάμενα ὡς κτήνη ἀδιαμαρτυρήτως τὴν πλέον αἰσχίστην μεταχείρησιν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων κακουργημάτων του ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐξῆς φρικιαστικόν: Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἑπανάστασιν συνήντησεν ὁ ἀλιτήριος γενίτσαρος μίαν γυναῖκα χριστιανήν, ἐγκυμονοῦσαν, εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Συκίαν μετόχιον Ἀδρομύλους. Ἀσελγῆς ὢν ἠθέλησε νὰ βιάσῃ τὴν ἀτυχῆ γυναῖκα. Ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ ἀντιοστάσει τῆς ἐντίμου γυναικὸς συνέλαβεν αὐτήν, *ἔσχισε διὰ μαχαίρας τὴν κοιλίαν της καὶ ἐκβαλὼν τὸ ἔμβρυον ἔσφαξεν αὐτὸ ἀπανθρώπως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς σφαδαζούσης ἔτι γυναικὸς!!*

Τὸ ἀνοσιούργημα ἐγνώσθη παντοῦ μετὰ φρίκης, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ὑπῆρξεν ὁ ἐκδικητής. *Ἡ μακροχρόνιος στυγνὴ δουλεία, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἐμνημονεύσαμεν, ἡ ἀσκουμένη τρομοκρατία κατέπνιξαν πᾶν ἀνθρώπιον αἰσθημα καὶ ὁ δυστυχῆς χριστιανὸς ἀπέβη τὸ ἔρμαιον τοῦ ποταπωτέρου τούρκου.* Δικαιοσύνη δὲν ὑπῆρχε. Οἱ κακοῦργοι ἀντεπροσώπεον τὴν δικαιοσύνην· ποῦ θὰ εὑρισκαν αὐτὴν ὁ πιεζόμενος Χριστιανός;

Ληξιάσης τῆς ἑπαναστάσεως καὶ ἀποκατασταθεῖσης ποιᾶς τινος τάξεως ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὁ Γιαλιᾶς περιορίσθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον. Συνηθισμένος ὅμως εἰς τὴν ἀνθαιρεσίαν ἐφιλονεῖκει διαρκῶς πρὸς πάντας δι' ἀσημάντους ὑποθέσεις, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὴν ἑπαναφορὰν τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, μέχρι καὶ τοῦ θανάτου του. Ὅτε δὲ ὑπόθεσις τις ἰδική του, ἢ φίλου του δὲν εὑρισκε τὴν λύσιν της κατὰ τὰς ἰδικὰς του ἀντιλήψεις, δὲν ἐδίσταζε νὰ *μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν*, κομίζων ἀναφορὰν τινα κατὰ τινος ὑπαλλήλου, ἀρνούμενου νὰ γίνῃ ὄργανον εἰς τὰς ἐκνόμους αὐτοῦ ἀξιώσεις. Τὰς ἀναφορὰς δὲ ταύτας ὑπέγραφε, *ἄλλοι μὲν, ἐξαπατῶμενοι, ὅτι πρόκειται περὶ ὑποθέσεώς τινος κοινῆς ὠφελείας, ἄλλοι δὲ καὶ ὑπεγράφωντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν.* Ὅτε κάποτε διατάσσεται ἀνάκρισις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναφορᾶς καὶ ἀπεδεικνύετο ἡ δολία ἐνεργεῖα τοῦ πανούργου ἀνθρώπου, ἀπεπέμπετο κακῶς ἔχων, καὶ οὕτως ἔπαισε ν' ἀσχολῆται εἰς παρομοίας ἐνεργείας, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐξήντησε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς μεγάλης αὐτοῦ περιουσίας.

Μισαλλόδοξος καὶ φιλοχρήματος ἐπεξίτηται πάντοτε μετὰ φανατισμοῦ τὴν ἐξόντωσιν παντὸς Χριστιανοῦ, σκόπιος τὴν ἀτυχίαν νὰ περιπλεχθῇ εἰς τὰ δίκτυά του. Παραδείγματα τῆς τοιαύτης τοῦ Γιαλιᾶ ἀχρεϊότητος ὑπάρχουν πλεῖστα, ἐξ ὧν ἑνὸς ἐξηκρωμένου μνημονεύομεν ἐνταῦθα. Ὁ πλοίαρχος **Γ. Κασιώτης** προσεγγίσας κατὰ Ἰανουάριον ἢ Φεβρουάριον τοῦ 1866 εἰς Ἅγιον Νικόλαον

Μεραμβέλλου ἠγόρασε διὰ τὴν χρῆσιν τῆς οἰκίας του δύο βαρέλια ἔλαιου. Ὁ Γαλιᾶς πληροφορηθεὶς τοῦτο συνήντησε τὸν εἰρημένον πλοίαρχον καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ τῷ καταβάλλῃ χρηματικόν τι ποσόν, ἄλλως θὰ τὸν καταγγείλῃ *ὅτι ἐνήργησεν λαθρεμπόριον 10 βαρελίων ἔλαιου*. Ὁ πλοίαρχος, ἀθῶος ὢν, ἠρνήθη τοῦτο καὶ ὁ Γαλιᾶς προέβη εἰς τὴν καταγγελίαν, συνεπεῖα τῆς ὁποίας *συνελήφθη οὗτος καί, παρὰ τὰς ἐπισήμους μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις, κατεδικάσθη ὁ ἀτυχὴς εἰς πολυχρόνιον φυλάκισιν, δήμευθέντος καὶ τοῦ πλοίου του, τῆς μόνης αὐτοῦ περιουσίας* (θανασία ἢ δικαιοσύνη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης!) Μετὰ τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτοῦ ἀπεβίωσεν *ἐν Σουδῶν ἐν μεγάλῃ ἀθλιότητι*. (Βλ. Ἱστορ. Β. Ψιλᾶκι Τ. 3 σελ. 872). Τὰ ἐγκλήματα ταῦτα τὸν κατέστησαν τόσῳ μισητὸν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Ἐπαρχίας, ὥστε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1866 νὰ μεταβῶσι 40 ἐπαναστάται εἰς τὸ χωρίον του Ἐπάνω Πισκοπήν καὶ νὰ θέσουν πῦρ εἰς τὰ μεγάλα του οἰκήματα καὶ ἐλιοτριβεῖα καὶ νὰ καταστρέψουν αὐτὰ ἐκ θεμελίων.

Μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, ὁπότε οἱ Χριστιανοὶ εἶχον κάποιαν ἐλευθερίαν νὰ ὀμιλοῦν καὶ νὰ ἐλέγχουν τὰς κακουργίας τῶν Τούρκων, ὁ Γαλιᾶς μετέβη εἰς Πισκοκέφαλον, ὅπου κατοικεῖ ὁ **Στέφ. Στεφανίδης** ἢ **Στεφανάνης** ἀκουόμενος, εἰς ἓκ τῶν προκρίτων τοῦ χωρίου, ἔχων καφενεῖον. Ἦτο θέρος καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουν λίαν πολυπληθεῖς καὶ ὀχληραὶ μυῖαι. Πρὸς καταπολέμησιν τῶν ὀχληρῶν καὶ σιχαμερῶν τούτων ζωοφίων οἱ καταστηματάρχαι ἀναρτοῦν ὑπὸ τὴν στέγην φύλλα καρπῶν. Μετὰ δὲ τὸ ἐσπέρας, καὶ ἀφ' οὗ νυκτώσῃ, αἱ μυῖαι ἐπικάθηνται πρὸς ἀνάπαυσιν ἐπὶ τῶν φύλλων, ὁπότε ἄνθρωπός τις λαμβάνων σάκκον εἰσάγει μετὰ προφυλάξεως ἐντὸς τὰς δέσμας τῶν καρποφύλλων καὶ εἶτα κτυπῶν τὸν σάκκον φονεῖει τὰς ἐντὸς μυῖας.

Ὁ ἐν λόγῳ Στεφανάνης, καθ' ἣν ὥραν εἰσῆρχετο εἰς τὸ καφενεῖον ὁ κακούργος Τούρκος, ἐξετέλει τὴν ἐργασίαν ταύτην. **Πρὸ τοῦ φοβεροῦ τούτου δράματος!** ὁ Τούρκος **ἐφρηκίασε!** καὶ μετ' αὐστηρότητος παρετήρησεν εἰς αὐτὸν ὅτι αὐτὸ ποῦ πρῦττει εἶνε **μέγα ἐγκλημα!** διότι καὶ αἱ μυῖαι εἶνε μαχλουκάτι (πλάσμα) τοῦ Θεοῦ!!

Ὁ Στεφανάνης, ὁ ὁποῖος καὶ ἔξυπνος ἄνθρωπος καὶ θαρραλέος ἦτο, ἐτύγχανε δὲ ἐνήμερος τοῦ διαπραχθέντος, οὗ ἄνω ἐμνημονεύσαμεν, κακουργήματος, ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν **«μεγαλύτερον ἐγκλημα κάνω ἐγώ, ὅπου φονεύω μυῖας, ἀπὸ τὸ ἐγκλημα ποῦ ἔκαμες σύ, ὅτε ἠνοιξες τὴν κοιλίαν τῆς γυναίκας καὶ ἔσφαξες τὸ παιδί ἐμ-**

πρὸς εἰς τὰ ῥμάτια της;». «Μπᾶ!! ἀνεφώνησεν ὁ κακοῦργος, ἴσα εἶναι τὸ μαχλουκάτι τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ῥωμηόν;!/».

Τοιαύτας ἀντιλήψεις εἶχον τότε οἱ Τούρκοι περὶ τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐφόνευσον αὐτοὺς χάριν παιδιᾶς, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τύψιν συνειδότως.

Ὁ Γαλιᾶς, μεθ' ὅλην τὴν μεγάλην περιουσίαν τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἐξ ἀρπαγῶν καὶ ἐξ ἄλλων ἀπατηλῶν μέσων, ἀπέθανε πένης κατὰ τὸ 1874, διότι ἐδαπάνησεν αὐτήν, ὡς προσελέχθη, εἰς διάφορα ταξίδια αὐτοῦ πρὸς ἐπιδιώξιν ἐκδικήσεων. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ **Μεγάλου Ἀγᾶ** κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤσκουν τὸ ἐπάγγελμα τῶν ψαράδων καὶ τῶν λεμβούχων!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Γενική σύντομος ἀνασκόπησις ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου. — Ἡ πτώσις τῆς Ἐπαναστάσεως. — Ὁ κλεφτοπόλεμος. — Οἱ Καλησπερίδες καὶ Παταξίδες. — Ἀναζωογένησις τῆς ἐπαναστάσεως. — Ἡ κατάληψις τῆς Γραμβούσης. — Ἀποβίβασις ἐπαναστατῶν εἰς Ἅγιον Νικόλαον Μεραμβέλλου. — Πολιορκία καὶ καταστροφή Τούρκων εἰς τὸ Καινούργιον (νῦν Νεάπολιν Μεραμβέλλου). — Ἐριδες καὶ ἤττα τῶν Ἐπαναστατῶν εἰς Μοχόν.

Δὲν ἐξερχόμεθα βεβαίως τοῦ κύκλου τοῦ ἔργου μας, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐνημερώσωμεν τοὺς ἀναγνώστας μας ἐπὶ τῶν ἄνω θεμάτων, τὰ ὁποῖα παρεκώλυσαν τὴν κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Σητείας μελετωμένην ἐκστρατείαν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου.

Ἡ Ἐπανάστασις ἐν ἀρχῇ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, (Κεφ. ΙΙ' σ. 44) ἐθριάμβευεν εἰς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου διαμερίσματα, ἐν οἷς οἱ κάτοικοι εἶχον ὄπλισμόν τινα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων, ἧς οἱ κάτοικοι ὄπλοφόρον ἐλευθέρως. Μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν καὶ ἡ μέση Κρήτη καὶ αἱ πλεῖστα Ἐπαρχίαι τῆς ἀνατολικῆς, ὀπλιζόμεναι ἐλάβαν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, πλὴν τῆς Σητείας, ἡ ὁποία κατεχομένη ὑπὸ πολυαρίθμων Τούρκων δὲν ἠδυνήθη νὰ μετᾶσχη, ἀντεπροσωπεύθη ὅμως ὑπὸ ἀρκετῶν ἀνδρῶν ἀρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν, διαφρευσάντων εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Κρήτην.

Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν ἤκμαζε καθ' ὅλην τὴν Κρήτην καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1824, καθ' ὃ διάστημα οἱ Κρητῆς Χριστιανοὶ εἰς πλείστας τῶν μαχῶν ἐξήρχοντο νικηταί. Δυστυχῶς πολυαρίθμα ἐξ Αἰγύπτου ἐπικουρικὰ στρατεύματα, ἀποβιβασθέντα ἐπανειλημμένως κατέκλυ-

σαν ολόκληρον τὴν Κρήτην, ἀρχικῶς ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ ἱκανὸν Στρατάρχη **Χασὰν πασὰν** καὶ εἶτα ὑπὸ τὸν διάδοχον αὐτοῦ ἐπίσης γενναῖον **Χουσεῖν Βέην**, **τέως φρούραρχον Ἱεραπέτρου**, καὶ κατόρθωσαν νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν, **πολλάκις δυστυχῶς ὑποβοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἐπαναστατῶν ἐριδας**. Οὕτως ὁ ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ἀρξάμενος ἀγὼν παρέλυσεν, μεγάλης συμφορᾶς ἐπελθούσης εἰς τὴν χώραν, ἣτις ἠνάγκασε τοὺς πλείστοις ἀρχηγούς ν' ἀπέλθουν τῆς Κρήτης, μεταβάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Τούρκοι μείναντες κύριοι τῆς καταστάσεως ἐξῆλθον ἐκ τῶν φρουρίων, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ χωρία τῶν καταδυναστεύοντες τοὺς ἀτυχεῖς Χριστιανούς. Τὰ κακουργήματα ταῦτα τῶν Τούρκων ὄθησαν πολλοὺς γενναίους ἀνδρας καθ' ὅλην τὴν Κρήτην νὰ συγκροτήσουν μικρὰ σώματα καὶ νὰ ἐνεδρεύουν ἐπιτιθέμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκείνων, οὗς ἐμάνθανον ὅτι ἐτυράννουν τοὺς Χριστιανούς. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ πολεμεῖν ὠνομάσθη **«κλεφτοπόλεμος»**. Καὶ εἰς μὲν τὰ δυτικὰ διαμερίσματα τῆς νήσου τοὺς τοιοῦτους ἀνδρας οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν **«Καλησπερίδες»** διότι ἐνεφανίζοντο, ἀρχομένης τῆς νυκτὸς, αἴφνης κρούοντες τὰς θύρας καὶ προσφωνοῦντες **«Καλησπέρα»** ἐν δὲ ταῖς ἀνανολικαῖς ἐπαρχίαις ἔλεγον τοὺς τοιοῦτους **«Μπαταξίδες»**.⁽¹⁾

Ὁ κλεφτοπόλεμος ἐνισχυόμενος ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Γραμβούσης, ἦτοι ἀπὸ τῆς **2 Αὐγούστου 1825**, ὑπὸ τῶν ἐκεῖθεν ἐξουμιῶν των διήρκεσε μέχρι τοῦ 1826 καὶ **κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους**, διότι οὔτε τὰ κτήματα αὐτῶν ἠδύναντο νὰ καλλιεργήσουν, οὔτε ἐν τῇ οἰκίᾳ των εὐρίσκοντο ἐν ἀσφαλείᾳ. Καὶ αὐτὸς ὁ **Μουσιαφᾶς Βέης**, ὁ διάδοχος τοῦ **Χουσεῖν Βέη**, τοῦ ἀναχωρήσαντος εἰς Πελοπόννησον μετὰ πολλῶν Τουρκοκρητῶν, διετέλει ἐν μεγίστῃ ἀνησυχίᾳ μὴ δυνάμενος νὰ προλάβῃ τὰς γενομένας καταστροφὰς ἐπεκταθείας καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ μετέλθουν τὸν ἴδιον τρόπον συγκροτοῦντες μικρὰ σώματα. τὰ ὁποῖα ἐνήθρευον καὶ ἐπετίθεντο αἰφνιδίως κατὰ τῶν Χριστιανικῶν σωμάτων.

(1) Ὁ Κριτοβουλίδης (ἐν σελ. 360) θεωρεῖ τὴν λέξιν *ἑλληνικὴν* ἐκ τοῦ *«παταξοῶ»* (κρούω τὴν θύραν) *παταξίας*, ἀλλ' ἀμφίβολον τοῦτο· μάλλον ἢ λέξις εἶναι *Τουρκικὴ*, προερχομένη ἄλλως τε ἀπὸ Τούρκους, σημαίνουσα τὸν *ἀπατεῶνα τὸν δόλιον* καὶ σήμερον ἀκούεται ἐν ὅλῃ τῇ Κρήτῃ ἡ λέξις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἀπειθήσου νέου*, ἢ τοῦ μὴ τηροῦντος τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ. (Βλ. καὶ Ψιλάκι Τ. 3 σελ. 623 ὑποσ.).

Ἐκαλοῦντο δὲ τὰ σώματα ταῦτα *Ζουρίδες*, ἴσως διὰ τὸν πανοῦργον τρόπον, καθ' ὃν ἐνήργουν τὰς αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις των.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θλιβερὰ κατάστασις τῆς Κρήτης, ὅτε κατὰ τὸν *Αὐγουστον τοῦ 1827* οἱ εἰς Ἑλλάδα καταφυγόντες Κρητῆς ἀρχηγοὶ κατώρθωσαν νὰ πείσουν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐπέλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης, ἵνα μὴ αὕτη *χρησιμεύῃ ὡς γέφυρα τῶν Αἰγυπτίων στρατευμάτων μεταφερομένων εἰς Πελοπόννησον*. Ἡ μέχρι τοῦδε χρηγηθεῖσα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης συνδρομὴ ὑπῆρξεν *ἡ ἀποστολὴ διαφόρων προσώπων, ὡς ἀντιπροσώπων αὐτῆς*, καὶ τὰ μὲν πρόσωπα ταῦτα ἦσαν πράγματι μὲ *πατριωτισμὸν* καὶ μὲ *θέλησιν* νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Κρήτην, ἀλλὰ δυστυχῶς *ἐστεροῦντο τῆς ἀπαιτουμένης ἱκανότητος, ἵνα πράξουν τὸ καλόν, ὡς ἐπεθύμουν*. Ὁ *Ἀφεντούλης* καὶ ὁ *Τομπάζης* λ.χ. ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐχρησίμευσαν ἀπλῶς, *παρὰ τὰς ἐλπίδας τῶν Κρητῶν*, εἰς τὸ νὰ φέρουν τὴν *διαίρεσιν* εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς Κρήτης, ἐξ ἧς πολλὰ δεινὰ ἐπῆλθον εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ἦδη ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος κατενόησε πόσον ἔχασεν ἡ ὅλη ἀγωνιζομένη Ἑλλάς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας της πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητῶν, ὁ ὁποῖος ἔπνεε τὰ λείσθια πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ ἔθνους. Δι' ὃ διέταξε τὴν στρατολογίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων πολεμιστῶν Κρητῶν τε καὶ μὴ. Οἱ οὕτω στρατολογηθέντες ἐστάλησαν εἰς τὴν *Γραμβοῦσαν*, ὁπόθεν κατὰ τὸν *Νοέμβριον τοῦ 1827* ἐπιβιβασθέντες πλοίων περὶ τὰς *2000* ἀπεβιβάσθησαν εἰς *Ἅγιον Νικόλαον Μεραμβέλλου*, μὲ σκοπὸν, ἵνα ἐκεῖθεν προσπιθίσουν νὰ καταλάβουν καὶ τὸ *φρούριον τῆς Σπιναλόγγας*, εἰ δυνατὸν καὶ τῆς *Ἱεραπέτρου*, ὡς ὑπεδείκνυον *Κάσιοί τινες πλοίαρχοι καὶ ὁ ἐκ Σητείας ὄπλαρχηγὸς Ἰωάννης Κοντός*, ὁ ἐπὶ πολὺν χρόνον μετ' ἄλλων ἀρχηγῶν πολιορκῶν τὰ φρούρια ταῦτα καὶ *γνωρίζων τὴν κατάστασιν αὐτῶν*,⁽¹⁾ ἐκεῖθεν δὲ πορευθεὶς εἰς Σητείαν, ἵνα *ἐκκαθαρίσων* καὶ τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην, ἥτις μόνη ἔμενεν εἰς *χεῖρας τῶν Τούρκων* καθ' ὅλην τὴν μέχρι τοῦδε διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως.

Μὲ τοὺς ἀποβιβασθέντας *ἠνώθησαν καὶ οἱ εἰς τὰ μέρη ταῦτα περιφερόμενοι ἀρχηγοὶ μετὰ τῶν σωμάτων των*. Πληροφορηθέντες ὅτι 300 Τούρκοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ περιφήμου *Μασλοῦμ Καρακάση* εὐρίσκοντο εἰς τὸ Καινούργιον Χωρίον (νῦν Νεάπολιν) ἐκί

(1) Βλ. Ἀπομνημονεῦματα Κριτοβουλίδη σελ. 371—372.

νησαν ἀπὸ τὴν **Κρητσαῖν** καὶ διὰ τοῦ Χουμεριάκου ἔφθασαν εἰς τὸ εἰρημένον χωρίον συμπλακέντες μὲ τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους, οἵτινες μὴ ἀνθέξαντες εἰς τὴν σφοδρὰν ἐπίθεσιν τῶν Χριστιανῶν ἔσπευσαν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸν ὄχυρὸν **πύργον τοῦ Καρακάση**, ὅπου ἀντίσταντο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἀναμένοντες βοήθειαν. Καὶ ἡ μὲν βοήθεια ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ πέραν τῶν στεγῶν τοῦ **Ἁγίου Γεωργίου (Σεληναίρι)**, διότι οἱ ἐπαναστάται, πληροφορηθέντες ἐγκαίρως τὴν προσέγγισιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν θέσιν ταύτην, προκατέλαβον τοὺτους. Γενομένης μάχης πεισματώδους ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέρον, οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν **πανωλεθρίαν**, ἀφίσσαντες νεκροὺς **250 καὶ ἄπειρα λάφυρα** εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, διεσκορπίσθησαν καὶ ἐσώθησαν μὴ καταδιωχθέντες οἱ λοιποί.

Οἱ πολιορκούμενοι Τούρκοι μαθόντες τὴν συμφορὰν τῶν ἐρχομένων εἰς βοήθειάν των, ἐδέχθησαν νὰ παραδοθοῦν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ζωὴ των. Ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων ἐγένετο, ὡς καὶ ἡ τῶν πολυτίμων πραγμάτων τῶν ὑπ' αὐτῶν φερομένων καὶ εἶτα ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Τζαμίον τοῦ χωρίου πρὸς ἀσφάλειάν των μέχρι οὗ ἀναχωρήσουν διὰ τὸ ἐξωτερικόν.

Τινὲς τῶν ἐπικούρων εἰσῆλθον εἰς τὸ Τζαμίον κρυφὰ καὶ ἀντήλλαξαν τὰς **θακώδεις ἐνδυμασίας των μὲ τὰς καινουργεῖς Ὀθω-νῶν**. Τοὺτους ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι, **ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐξῆλθον**. Γνωσθέντος τοῦ πράγματος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν θύραν ὁ **ἀνδρεῖτος ὀπλαρχηγὸς Ἰάκωβος Κουμῆς**, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐπετέθη τοῦρκος μὲ τὴν μάχαιραν κτυπήσας αὐτὸν εἰς τὰ στήθος, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τὸν φόνον του, διότι ἡ μάχαιρα προσέκρουσεν εἰς τὸ κεμερί καὶ ἔσπασε τότε τοῦ ἐπετέθησαν καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ὁ γενναῖος Κουμῆς μὲ ἐν πῆδημα ἐξῆλθε τοῦ τζαμίου, ὅπου τὸν ἐτράβουν οἱ Τούρκοι, καὶ ἐφώναξεν **« Ἀπάτη! Οἱ Τούρκοι μᾶς φονεύουν! »** Σπεύσαντες τότε πολλοὶ πρὸς τὴν θύραν ἵνα εἰσέλθουν εἰς τὸ Τζαμίον, ἐφονεύοντο, διὰ τῶν ὅπλων, δι' ὧν ὠπλίσθησαν ἀπὸ τοὺς εἰσελθόντας καὶ φονευθέντας. Τότε ὁ **Ἐμμανουὴλ Καζάνης μὲ τοὺς ὀπλίτας του** ἀνέρχεται εἰς τὸ δῶμα τοῦ Τζαμίου καὶ ἀνοίξας ὅπας εἰς τὴν στέγην ἔρριψεν ἐντὸς διάφορα πανιὰ καιόμενα, βρεγμένα μὲ ἔλαιον καὶ οὐνόπνευμα, καὶ εἰς μίαν ὥραν οἱ ἐν τῷ Τζαμίῳ Τούρκοι ἔμειναν νεκροὶ ἐξ ἀσφυξίας.

Εἶχε λήξει ἡ ἄνω ἡρωϊκὴ πράξις ὅτε ἔφθασαν **ἐκ τῆς νήσου Καρπάθου 700 Κρητες**, στρατολογηθέντες ἐκ τῶν διαφόρων νήσων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ **Παναγ. Ζερβουδάκι**. Ἐγένετο σκέψις περὶ

τῆς διαθέσεως τῶν διαφόρων λαφύρων. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπέφασκε νὰ τὰ ἐκποιήσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατεύματος, ἀλλ' οἱ ἐγχώριοι, ἀναγνωρίζαντες μεταξὺ τῶν λαφύρων διάφορα πρᾶγματα ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ὁποῖα οἱ Τούρκοι εἶχον προηγουμένως ἀφαιρέσει παρ' αὐτῶν ἀντέλεγον ἐριστικῶς, μὴ ἐπιτρέψαντες νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ ἔρις αὕτη ἐπέφερε τὴν διάστασιν μεταξὺ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν, ὥστε μετὰ τὴν νίκην νὰ μὴ συμφωνήσῃ ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς Ἰωαν. Χάλης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὄπλαρχηγοὶ τῶν δυτικῶν Ἐπαρχιῶν πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἀνατολικῶν (1) οὔτινες ἤξλουον, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ζερβουδάκι, μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Γραμβούσης, νὰ στραφῇ ὁ στρατὸς κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Σητείας, ὡς ἦτο καὶ τὸ ἀρχικόν σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Γραμβούσης, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνεκοίνωσεν αὕτη πρὸς τὸν **Ἐμμ. Τομπάζην**, τοῦ ὁποῖου οἱ γολέτες μετέφερον τὸν στρατὸν εἰς Ἅγιον Νικόλαον. Τὸ ἔγγραφον τῆς ἀνακοινώσεως ἔφερε χρονολογίαν 19 Νοεμβρίου 1827, ἔχων ὡς ἔπεται: «Σὰς δίδεται ἡ χαροποιὰ ἀγγελία πρὸς περισσοτέραν σας εὐχαρίστησιν ὅτι μὲ μίαν ἄκραν συμφωνίαν καὶ προθυμίαν ἀνεχώρησαν ἐχθρὸς τὰ στρατεύματά μας διὰ τῶν γολέτων σας, συμποσούμενα ἐπέκεινα τῶν δύο χιλιάδων διὰ ν' ἀποβῶσι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Κρήτης, αἰεὶ Σητεῖαν καὶ Μεραμβέλλον». (Βλ. Ἱστορία τῆς Κρήτης Μουρέλλου Τ. Β' σελ. 953).

Δυστυχῶς ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς **Ι. Χάλης**, παρὰ τὰς λογικὰς καὶ ὠφελίμους προτάσεις τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν δὲν ἠθέλησε νὰ τὰς ἀκολουθήσῃ, προτιμῶν νὰ στραφῇ πρὸς τὰ Ἡρακλειώτικα, ἵνα ἐκεῖ δημιουργήσῃ δρεῖσιν. Αἱ δικαιολογίαι του δὲν ἦσαν ἰσχυραί, ἀλλ' ὀξύχολος, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ καὶ ὁ **Ψιλᾶκης**, δὲν ἐπέθετο εἰς τὰς λογικώτερας τῶν συμπολεμιστῶν τοῦ ἀνατολικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων προσετίθετο καὶ ὁ Ζερβουδάκις, μέλος, ὡς εἴρηται, τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ ἀνώτερος κατὰ τὸν στρατιωτικὸν βαθμόν.

(1) Μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Σητείας **Ι. Κοττός**, **Ι. Μακρῆς** καὶ **Ἰωσήφ Δερμιζάνης**. Καὶ ὅμως οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ οἱ κατόπιν ἱστορικοὶ οὐδεμίαν ποιοῦνται μνείαν τῶν ὀνομάτων τούτων, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἄλλων μερῶν. Δὲν εἶναι δύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν γενναίως καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, δὲν θὰ ἦσαν παρόντες, προκειμένου νὰ γίνῃ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Σητείας, τῆς ὁποίας ἀπεγνωρισμένοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν καὶ οἱ ὁποῖοι μόνον θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ καθοδηγήσουν τὴν ἐκστρατείαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ των.

Ἐπεκράτησε λοιπὸν ἡ γνώμη τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Χάλη καὶ ἐξεκίνησαν, ἄλλοι μὲν πρὸς τὸ Κράσι καὶ Γωνιαῖς καὶ ἄλλοι πρὸς τὸν Μοχόν. Ἰσχυρὸν σῶμα Τουρκικοῦ στρατοῦ εἶχε καταλάβει τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου **Μαλλιῶν**, ὁπόθεν ἐπιτεθὲν κατὰ τῶν ἐν τῷ Μοχῷ ἐπαναστατῶν, ἐξετόπισεν αὐτοὺς ἐκεῖθεν. Γενικευθείσης τῆς μάχης, ἠττήθησαν οἱ ἐπαναστάται τραπέντες εἰς φυγὴν, **Ἰσάριθμοι ὄντες τῶν Τούρκων**. Διωκόμενοι δὲ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπνίγησαν εἰς τὸν παραφρόεντα ποταμὸν, ἐκχειλίσαντα κατὰ σύμπτωσιν, ὑπὲρ τοῦς 150, ἐν οἷς καὶ οἱ γενναῖοι ὀπλαρχηγοὶ **Ἐμμ. Κουρμουλάκις καὶ Μιχ. Μαγουλάκις**.

Ἡ ἤττα αὕτη τῶν ἐπαναστατῶν ἐπέφερε τὴν διάλυσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μὲν **ἐπίκουροι καὶ παρ' ὅτι εἶχον λάβει τοὺς μισθοὺς των, ἀπῆλθον εἰς τὰς πατρίδας των**, οἱ δὲ Κρήτες, ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς Λασιθίον, ἄλλοι δὲ ἐπανῆλθον εἰς Γραμβοῦσαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Δὲν προτίθεμαι νὰ κάμω ἐνταῦθα κριτικὴν περὶ τῶν ἄνω γεγονότων, ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ἀναγράφω, ἵνα τὰ συσχετίσω πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Σητείας, οἱ ὅποιοι μαθόντες τὴν εἰς Ἅγιον Νικόλαον ἀποβίβασιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὰ ἐν Νεαπόλει συμβάντα ἐτρομοκρατήθησαν.

Κατὰ τὴν 5 Ἰανουαρίου 1828 ἔφθασεν εἰς Γραμβοῦσαν καὶ ὁ **περιμενόμενος Χ. Μιχάλης Ταλιάνης** μετὰ τὸ ἱππικόν του καὶ ἀρκετοὺς Κρήτας καὶ ξένους στρατιώτας. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ παραμείνῃ οὐδ' ἐπελάχιστον ἐκεῖ, διότι ὁ Ἄγγλος καὶ Γάλλος Ναύαρχος ἀπήτησαν τὴν ἀναχώρησιν ὄλων τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, ἵνα οὗτοι καταλάβουν αὐτὸ, ὅπερ εἶχε καταστῆ ὀρητήριον τινῶν αἰσχυρῶν πειρατῶν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς διοικήσεως τοῦ φρουρίου.

Οἱ οὕτως ἐγκαταλείψαντες τὸ φρούριον διεσκορπίσθησαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ἐμπνεύσαντες τὸ θάρρος εἰς τοὺς ὑποταχθέντας Χριστιανούς, οἵτινες ἐξεγερθέντες ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς εἰς τὰ χωρία διαμένοντας Τούρκους ἐπανελθόντας ἐκ νέου εἰς τὰ φρούρια. Ὁ Χ. Μιχάλης μετὰ τὸ ἱππικόν του καὶ μετὰ πολλοὺς ἄλλους ὀπλίτας μετέβη εἰς Σφακία, στρατοπεδεύσας εἰς τὴν ἐξωθεν τοῦ **φρουρίου Φραγκοκαστέλλου πεδιάδα**. Ἐκεῖ προσέβαλεν αὐτοὺς ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς **ἄγων πολυάριθμον στρατόν**. Οἱ ἐπαναστάται ἀντέστησαν γενναίως, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠττηθέντες ἔπεσαν οἱ πλεῖστοι μετ' αὐτῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς **Χ. Μιχάλης**, τοῦ ὁποίου ἔκοψαν καὶ τὴν κεφαλὴν οἱ Τούρκοι. Οἱ ἐναπομείναντες εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον καὶ ἐπολιορκήθησαν **ἐπὶ 8 ἡμέρας, μεθ' ὧς ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς**

ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπήλθον ἐκεῖθεν. Ὅτε δὲ ἀνεχώρει οὗτος μὲ τὸν στρατόν του, δεκασιθὲντα ἐν τῇ μάχῃ, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ Σφακιανοὶ καὶ ἄλλοι ἐπαναστάται τῶν ὁμόρων Ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς θέσεις *Σκαλωτὴν* καὶ *Χάλαρα* καὶ τὸν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν. Ἐν τῇ καταδιώξει οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν περὶ τοὺς 2000 ἄνδρας, κινδυνεύσαντος καὶ τοῦ ἰδίου ἀρχηγοῦ νὰ συλληφθῇ. Ἄν δὲ ἡ δίοξις ἐξηκολούθει, θὰ καταστρέφετο ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Μουσταφᾶ. Ἄλλ' οἱ ἐπαναστάται ἐπιδοθέντες εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἀπείρων λαφύρων, τὰ ὁποῖα οἱ Τοῦρκοι, φεύγοντες ἐγκατέλιπον, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς καιρὸν νὰ σωθοῦν.

Ἡ νίκη αὕτη καὶ πολλαὶ ἄλλαι εἰς ὅλην τὴν Κρήτην ἠνάγκασαν τοὺς Τοῦρκους νὰ ἐπανέλθουν καὶ πάλιν εἰς τὰ φρούρια ἐγκαταλείποντες τὰ χωριά των, πλὴν τῆς Σητείας, ἡ ὁποία εὐρίσκετο ἔτι εἰς χεῖράς των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὁ Ῥαϊνὲκ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. — Νέα πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ Ὅργανωσις. — Ὁ Μανόλης Λαδάς ἀντιπρόσωπος τῆς Σητείας εἰς τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον. — Ἡ πρόεδρος τῆς νέας ἐπαναστάσεως. — Ὁ φόνος τοῦ Ἀγριολίδου καὶ αἱ σφαγαὶ τοῦ Ἡρακλείου. — Προτάσεις ἀνακωχῆς — Ἡ ἀπετυχία τῆς ἀνακωχῆς.

Μετὰ τὰς τελευταίας ἐπιτυχίας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῆς ἐπαλλαγῆς τῆς ἐπαναστάσεως καθ' ὅλην τὴν Κρήτην, ὁ Καποδίστριας ἔστειλεν εἰς Κρήτην τὸν *Γερμανὸν Βαρῶνον Ραϊνὲκ ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως* μὲ τὴν ἐντολὴν, ὅπως ἐπιπτεύῃ τὴν κατάστασιν καὶ μένη τὸ καθεστῶς, ὡς εἶχε τότε. Ὁ Ῥαϊνὲκ φθάσας εἰς Κρήτην μετέβη εἰς τὸ Λουτρόν τῶν Σφακιῶν, συνοδουόμενος ὑπὸ πολλῶν Κρητῶν. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σκύφον, ἔνθα προσεκάλεσε τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν Σφακιῶν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ὁμόρων Ἐπαρχιῶν, ἵνα συσκεφθοῦν περὶ τοῦ πρακτέου.

Ἐκεῖ ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του. Οἱ Κρητῆς ὅμως, παρὰ τὴν χαρὰν, ἣν ἠσθάνθησαν ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἅμα ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ τὰ λεχθέντα, ἀντέλεξαν εἰπόντες *ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ τηρήσουν τὴν συνιστωμένην στάσιν, διότι μετὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα εἰς τὸ Φραγκοκάστελλον, ὁ ἐχθρὸς θὰ ζητήσῃ ἐκδίκησιν καὶ πρέπει νὰ εἶνε ἐτοιμοὶ ν' ἀντικρούσουν τὴν βίαν διὰ τῆς βίας.*

Ὁ Ραϊνέκ εὐρεθεὶς πρὸ ὁμοφώνου ἀποφάσεως τῶν συνελθόντων πατριωτῶν δὲν ἐπέμεινε εἰς τὴν γνῶμην του. Οἱ δὲ συνελθόντες προέβησαν ἀμέσως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών των. **Διασκορπισθέντες εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς νέαν ἐπανάστασιν.** Ἐνωθέντες δ' οἱ Σφακιανοὶ ἀρχηγοὶ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν μὲ τοὺς Ἀποκορωνιώτας ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐν τοῖς χωρίοις των παραμεγόντων Τούρκων, ἀναγκάσαντες αὐτοὺς νὰ εἰσέλθουν καὶ πάλιν εἰς τὸ φρούριον τῶν Χανίων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπραξάν καὶ οἱ ἐκ Ρεθύμνης καὶ ἐκ Χανίων ἀρχηγοί, ἐκδιώξαντες τοὺς Τούρκους τῶν μερῶν των μετὰ νικηφόρους μάχας καὶ πολλὰς προσενησάντες εἰς αὐτοὺς ζημίαις. Ὡστε ἐντὸς ὀλίγου **ἔμειναν οἱ Χριστιανοὶ κύριοι τῶν περὶ τὴν Ρεθύμνην καὶ τὴν Κυδωνίαν Ἐπαρχιῶν.** Ὁ δὲ Ραϊνέκ μεταβὰς εἰς τὸ χωρίον Τζιτζιφέα τοῦ Ἀποκορώνου διηύθυνεν ἐκεῖθεν τὴν νέαν Ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν ἐξέδωσαν ἐγκύκλιον διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλοῦντο αἱ ἄλλαι Ἐπαρχίαι νὰ ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους των πρὸς συγκρότησιν **ἐκ νέου τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου,** συμφώνως πρὸς τὴν πρᾶξιν τῶν Κρητῶν, τὴν γενομένην κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1825 ἐν Κισάμφ. Ὅλαι αἱ Ἐπαρχίαι ἐξέλεξαν τοὺς ἀντιπροσώπους των καὶ **ἡ Ἐπαρχία Σητείας ἐξέλεξε τὸν Μανόλην Λαδάν.**(¹)

(¹) Ὁ **Μανουὴλ Λαδάς** ἐγεννήθη ἐν Σητεῖα τῆς Κρήτης περὶ τὸ ἔτος 1780, εἰς ποῖον χωρίον τῆς Σητείας εἶνε ἄγνωστον, διότι τοιοῦτον ἐπώνυμον οἰκογενείας ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχεν, οὔτε εἰς τὸ παρελθόν, οὔτε καὶ νῦν. Ἀνήκεν εἰς τὴν παλαιὰν καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν τοῦ **Μαγδαληνοῦ,** ἢ **Μανταλενάκι** (ἀλλ' οὔτε τοιοῦτο ἐπώνυμον ἀναφέρεται ἐν Σητεῖα, μόνον εἰς **Βραχάσι** χωρίον τοῦ Μεγαμβέλλου, ἀνοθετα ἐπώνυμον **Μανταλενάκι**). Νεώτατος ἔτι ἐγκατέλιπε τὸ οἰκογενειακὸν του ὄνομα, λόγῳ τοῦ ὅτι διετήρει αὐτὸ ὁ νεώτερος ἀδελφός του, ὅστις ἀρπαγῆς παιδίον ἔτι ὑπὸ γενιτσάρων ἐξισλαμιάθη. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μανουὴλ πιεζομένη πιθανῶς ὑπὸ τῶν γενιτσάρων ἐν τῇ Σητεῖα μετώκησαν εἰς Ἡράκλειον, ὅπου ἐγκατεστάθη μετὰ τοῦ υἱοῦ της τούτου, νέου ἔτι ὄντος. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἦτο πολὺ ζωηρός καὶ συνεπλέκετο συχνὰ μὲ τοὺς ἐκεῖ γενιτσάρους, ἀπαίτων νὰ τῷ ἀποδώσουν τὸν ἀδελφόν του, οἱ γονεῖς του ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Σμύρνην, ὅπου ἐξεπαιδεύθη εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολήν, ἀφ' ἧς ἐξελθὼν ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ ἐλαίου, ἐξ οὗ καὶ Λαδάς ἀπεκλήθη. Καταλαβὼν ἐπιφανῆ θέσιν ἐν Σμύρνη, ὡς μορφομένος ἄνθρωπος καὶ ὡς τίμιος ἔμπορος, ἐμνήθη ἐγκαιρῶς τὰ τῆς **Φιλικῆς Ἐταιρείας.** Ἀμα δὲ τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ τοῦ 1821 μετέβη ἐκεῖ μετὰ τινων νέων, ἐκλεχθεὶς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπαρχίας του Σητείας.

Ὁ Ἀρμιοστὴς Ἐμμ. Τομπάζης, ἐκτιμήσας τὴν ἀξίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρός, **διώρισεν αὐτὸν γραμματεῖα ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας.** Τῷ 1828 ἐξελέγη μέλος τοῦ **Κρητικοῦ Συμβουλίου** ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπαρχίας

Μετὰ τὴν συγχρότησιν τοῦ Συμβουλίου, τοῦτο διώρισε καὶ **Δημογεροντίας** εἰς ἑκάστην Ἐπαρχίαν, αἵτινες ἔργον εἶχον νὰ φροντίζουσι περὶ *τῆς καλυτέρας ἀρμονίας τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν αὐτῶν. Ἐν Σητεία δὲν διωρίσθη τοιαύτη, λόγῳ τῆς ὑφισταμένης ἐν αὐτῇ καταστάσεως.* Διωρίσθη δὲ τοιαύτη μόνον μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Τοιαύτη ὑπῆρξε κατὰ τὴν περιόδον ταύτην ἡ **πολιτικὴ ὀργάνωσις** τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἔδει νὰ ὀργανωθῇ ἡ νέα ἐπανάστασις καὶ **στρατιωτικῶς** ἵνα δὲ μὴ συμβοῦν καὶ πάλιν αἱ **παλαιαὶ δυσἀρέσκειαι, αἵτινες μεγάλως ἐξημίωσαν τὸν ἀγῶνα, διωρίσθησαν ἐξ ἑκάστης Ἐπαρχίας οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐκ τῶν μελῶν τῆς.** Ἡ Σητεία, καίτοι διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὸν βαρὴν τουρκικὸν ζυγόν, ἐτιμήθη διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀνδρείων αὐτῆς τέκνων **Ἰωάννου Κοντιοῦ ἢ Παπαδάκι, Ἰωάννου Μακροῦ ἢ Ῥωμανάκι,** οὓς εἶδομεν προηγουμένως ὀδηγοῦντας εἰς τὰς μάχας τὰ Σητειακὰ σώματα (βλ. Ἀπομνημονεύματα Κριτοβουλίδου σελ. 425—433).

Ἡ Ἐπανάστασις προὔχρησε καὶ πρὸς τὴν μέσσην καὶ ἀνατολικὴν Κρήτην ταχέως, καὶ οἱ Τούρκοι ἔσπευδον νὰ εἰσέλθουσι εἰς τὰ φρούρια τοῦ Ἡρακλείου, Ἰεραπέτρας καὶ Σπιναλόγγας. Εἰς μίαν μάχην, γενομένην μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἀρχηγοῦ **Μαλικούτη** καὶ τοῦ Τούρκου ἀρχηγοῦ τοῦ Ἡρακλείου **Ἀγριολίδη** κατὰ τὴν 15, Ἀυγούστου 1828 παρὰ τὸ χωρίον **Ἄγιον Ἰωάννην τῆς Γορτυνίας** ἐφονεύθησαν 10 Τούρκοι ἐν οἷς καὶ ὁ εἰρημένος ἀρχηγός, ὁ κλειζόμενος ἐπὶ μεγάλην ἀνδρεία, καὶ τοῦ ὁποίου τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντες οἱ ἐπαναστάται ἐκόμισαν εἰς τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον, ὅπερ ἀπεδοκίμασε τὴν βάρβαρον ταύτην πράξιν.

Δυστυχῶς οἱ Τούρκοι τοῦ Ἡρακλείου ἐξεδικήθησαν τὸν φόνον τοῦ κακούργου, τοῦ διαπράξαντος ἀπείρους κακουργίας κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἐντὸς τῆς πόλεως ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 500 καὶ ἐκτὸς περὶ τοὺς 200. Τούτους ἐμμήθησαν καὶ οἱ ἐν Ῥεθύμνῃ οἵτινες ἐξεληθόντες τῆς πόλεως ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 90.

Τοιαύτη εἶχε καταστῆ ἡ κατάστασις τῆς νήσου, ἥτοι οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἦσαν περικυλισμένοι ἐντὸς τῶν φρουρίων, **πλὴν τῶν Τούρ-**

Σητείας, παρέμεινε δὲ τοιοῦτος **μέχρι τῆς 16 Δεκεμβρίου 1830,** ὅποτε διελύθη ὀριστικῶς τὸ Συμβούλιον, καταδικασθεῖσης τῆς Κρήτης νὰ παραμείνη ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν. Καταφυγὼν εἰς Ἀθήνας ἀπέθανε τῷ 1840. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀθανάσιος (1835—1895) ἐχρημάτισε γραμματεὺς τῆς ὑπὸ τὸν Μ. Ῥενιέρην Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Κρητῶν 1866 (βλ. Μεγάλην Ἐγκυκλοπαίδειαν Τ. ΙΕ'. σελ. 692).

κων τῆς Σητείας, οἱ ὅποιοι ἐξηκολούθουν νὰ παραμένουν ἀνενόχλητοι, οἱ δὲ Χριστιανοὶ κατεῖχον ὀλόκληρον τὴν ὑπαίθρου χωρῶν, ὅτε 10 πολεμικὰ πλοῖα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας ὑπὸ τὸν Ἀγγλον μοίραρχον **Μαιτλάνδον**, ἐπὶ σκοπῶ, ὡς ἔλεγον, νὰ ἐμποδίσουν τυχὸν ἀπόβασιν Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ.

Ὁ Ἀγγλος ναύαρχος **Μαλκῶλ**, ὁ διαδεχθεὶς τὸν **Κοδρικτῶνα** προῦτεινεν εἰς τὸν **Μουσταφᾶ Βέην** ἀνακωχὴν, ἵνα παύσῃ ἡ αἱματοχυσία. Οἱ Χριστιανοὶ ἐδέχοντο τὰ τῆς ἀνακωχῆς, ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἀπέφρευγον. Ἐν τέλει ὁ Μουσταφάβης ἐδέχθη καὶ δώρισε τρεῖς ἀντιπροσώπους ἐκ τῶν τριῶν Τμημάτων τῆς Κρήτης, ἐκ τοῦ Ἡρακλείου τὸν διαβόητον **Ἰμβραῖμ Ἀφεντακάκιν**, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκάμαμεν ἐκτενῆ λόγον ἀνωτέρω, τὸν **Καρπουζογλοῦν** ἐκ Ῥεθύμνης καὶ τὸν **Ἀλῆ ἀγᾶν Σοφιᾶν** ἐκ Χανίων.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶχε τὴν γνώμην νὰ προβῇ τὸ Συμβούλιον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων, οἱ ὅποιοι νὰ προβοῦν ἀμέσως εἰς τὰς περὶ τῆς ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις. Τὸ Συμβούλιον ὅμως ἀντέτεινε, λέγον ὅτι ἔπρεπε νὰ ζητήσουν τὴν γνώμην τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως καὶ **ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ καθαρισθῇ καὶ ἡ Ἐπαρχία Σητείας ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, δι' ὃν σκοπὸν ἔχει ἤδη προετοιμασθῇ ἐκστρατεία.** Ὁ ἀντιπρόσωπος ὅμως ἐπέμενε εἰς τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ πρὸς τοῦτο ἀπηύθυνε μακρὸν ἐγγράφον πρὸς τὸ Συμβούλιον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 **Ν/βρίου 1828**, ἐν ᾧ ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ περὶ ἀνακωχῆς πρότασις δὲν προήρχετο ἐκ μέρους τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀμεταθέτου ἀποφάσεως τῶν τριῶν **Μεγάλων Δυνάμεων** καὶ ὅτι τὸ μέτρον τὸ ὅποιον ἐσκοπεύσατε νὰ λάβητε εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν πρὸς κατάληψιν τοῦ μέρους τὸ ὅποιον κρατοῦν ἔτι οἱ Τούρκοι (δηλ. τὴν Σητείαν) ἦτο καλὸν νὰ ἤθελε ληφθῇ προητέρα... Ἐπειτα τὸ νὰ κερδισθῇ ὀλίγη γῆ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν δὲν τὸ θεωροῦμεν τὸ νὰ ἔχη μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅλου τοῦ πράγματος. Ἐπειτα τὸ πρᾶγμα τῆς ἀνακωχῆς, κινουμένον, δὲν θέλει τελειώσῃ παράνα κλπ».

Τὸ Συμβούλιον παρεδέχθη τὴν γνώμην τοῦ ἀντιπροσώπου, ἣν εἶχε συμβουλευσεὶ καὶ ὁ **Ἐμμ. Τομπάζης**, ὁ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας καταπλεύσας εἰς Κρήτην μετ' Ἑλληνικὸν ἀτμόπλοιον ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν ὅτι ἡ Ἑλλην. Κυβερνήσις παρασκεύαζεν ἐκστρατείαν ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Προέβη λοιπὸν καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐκλογὴν τριῶν ἀντιπροσώπων διὰ τὰ τρία τμήματα, ἦτοι τοῦ **Βασιλείου Χάλη** διὰ τὰ

Χανιά, τοῦ *Φραγκίσκου Διμπρίτη* διὰ τὸ Ἡράκλειον καὶ τοῦ *Μάρκου Καλούδη* διὰ τὸ Ῥέθυμνον.

Δὲν θὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα οὔτε τὰς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους ὁδηγίας τοῦ Συμβουλίου οὔτε τὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν ἀντιπροσώπων κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις. Θ' ἀναγοράωμεν μόνον τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἦτο ἡ *ἀποτυχία τῆς ἀνακωχῆς*, προελθούσης ἐκ τῆς κακοπιστίας τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιπροσώπων, οἱ ὅποιοι ἤξιόν, παρὰ πᾶσαν λογικὴν, νὰ ἐξέλθουν βλοιοὶ οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τὰ χωρία των καὶ τὰ κτήματά των, ἰσχυριζόμενοι ὅτι *δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ συμπλέκωνται οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ αἰματοχυσία, ὅπερ ἀκριβῶς ἤθελον νὰ ἐπιτύχουν αἱ μεσολαβῶσαι Μεγάλαι Δυνάμεις*.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν συνδιαλέξεων εἰς δύο συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων, μίαν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν δίκροτον καὶ ἑτέραν εἰς τὸν Ἅγιον Ἐλευθέριον, παρὰ τὴν πόλιν τῶν Χανίων, ἡ κατάστασις παρέμεινεν, ὡς εἶχε πρότερον, καὶ οἱ ἀντιμαχόμενοι συνέχισαν τὰς πολεμικὰς των ἐπιχειρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἡ ἐξστρατεία κατὰ τῆς Σητείας.—Εἰσβολὴ τῶν Ἐπαναστατῶν.—Καταστροφὴ τῶν Τούρκων ἐν τῷ πύργῳ τῶν Λιθινῶν.—Παράδοσις τῶν ἐν τῷ Σεραγίῳ τῆς Ἐτιᾶς.—Παρασπονδίαί.—Παράδοσις τῶν ἐν τῇ Μονῇ Τοπλεῦ.—Ἀποχώρησις τῶν Ἐπαναστατῶν.

Τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον προβλέπον τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων περὶ ἀνακωχῆς εἶχε παρασκευάσει, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀντιπροσώπου Ραϊνέκ, τὴν κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Σητείας ἐξστρατείαν. Ἀρχηγοὶ δ' αὐτῆς ἦσαν οἱ *στρατάρχαι Γεώργιος Τσουδερός καὶ ὁ Παναγιώτης Ζερβουδάκις καὶ ὁ ἀρχηγὸς Πωλιδὸς Πρωτοπαπαδάκις* καὶ τινες ἄλλοι κατώτεροι ὄπλαρχηγοί, ἐν οἷς καὶ οἱ ἐκ Σητείας *Ἰωάννης Κοντός, Ἰωάννης Μανερῆς, Ἰωσήφ Δερμιτζάκις καὶ Σπανὸς Θεοδορῆς ἢ Μαρκάκις*.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1828 εἶχον συναθροισθῆ ὑπὲρ τὰς 2500 στρατιωτῶν εἰς τὸ χωρίον *Καβοῦσι* τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας. Οὗτοι εἰσέβαλον διὰ τοῦ *Πέμπονα* εἰς Σητείαν, συναντήσαντες πρῶτον χωρίον τὴν *Ῥουκάκαν*, κατὰ τὸ πλεῖστον κατοικούμενον ὑπὸ Τούρκων, οἱ ὅποιοι μαθόντες τὴν εἰς Καβοῦσι συγκέντρω-

σιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς τοῦ νὰ εἰσβάλουν εἰς Σητεΐαν κατέφυγον, ἄλλοι μὲν εἰς Ἱεράπετρον ἄλλοι δὲ εἰς **Διθίννας**, κλεισθέντες εἰς τὸν ἐκεῖ ὑπάρχοντα **δρυρὸν Ἐνετικὸν πύργον** (1). Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξαν καὶ ἀπὸ τὰ πλησιόχωρα Τουρκικὰ χωρία, οἷον Δάφνη, Κρωιά, Τουρτουῖλοι, Συκιά, Παληοπέτσι καὶ ἄλλα. Ἦσαν δὲ κατὰ Κοιτοβουλίδην (Ἀπομνημονεύματα σελ. 460) **140 ἔνοπλοι καὶ 250 γυναικόπαιδα**. Κατὰ δὲ τὸν Παπαδοπετροῦν (Ἱστορία Σφακίων σελ. 412) **136 ἔνοπλοι καὶ 200 γυναικόπαιδα**.

Ἐκ τῶν Τούρκων τῆς ὅλης Σητείας οἱ συνετώτεροι κατέφυγον, ἄλλοι μὲν εἰς Ἱεράπετρον καὶ ἄλλοι εἰς Σπιναλόγγαν καὶ Ἡράκλειον διὰ πλοιαρίων. Παρέμειναν δὲ οἱ περισσότεροι, εἴτε μὴ προλαβόντες νὰ καταφύγουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ ἄνω μέρη, **εἴτε καὶ ὡς αὐθαδέστεροι, περιφρονήσαντες τοὺς ὀργιάδες ἐπαναστάτας**.

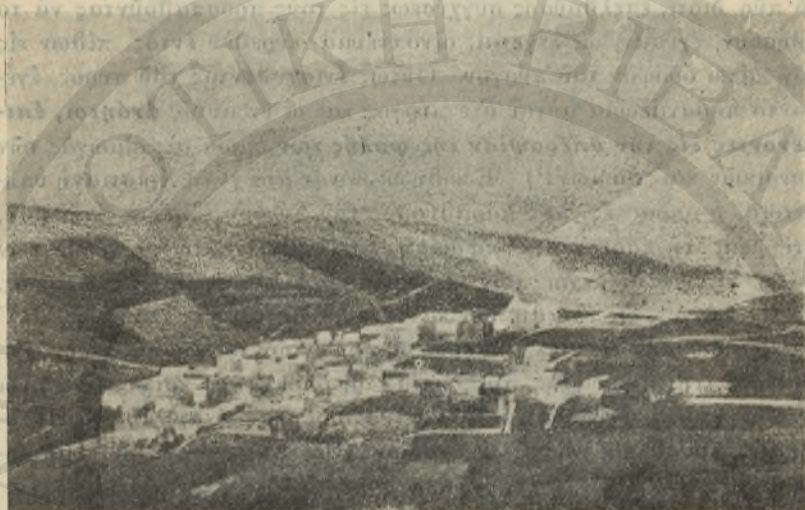
Οἱ ἐπαναστάται, φθάσαντες εἰς **Διθίννας**, περιέσφραξαν στενῶς τοὺς ἐν τῷ Πύργῳ Τούρκους. Οἱ ἔνοπλοι, κατέχοντες τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον ὄροφον τοῦ τριωρόφου Πύργου, πρὸς δὲ καὶ **τὴν ἐπὶ τῆς στέγης ταράτσαν**, κατεπυροβόλουν τοὺς πολιορκητὰς **ἐπὶ δύο ἡμέρας**. Ὁ Πύργος ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χωρίου καὶ συνεπῶς οἱ ἐπαναστάται, κατέχοντες τὰς πέριξ τοῦ χωρίου θέσεις, μετὰ δυσκολίας ἐπυροβόλουν **ἀποτελεσματικῶς** κατὰ τῶν πολιορκουμένων δι' ὃ ἐδέησε νὰ καταλάβουν οἰκίας πέριξ τοῦ πύργου καὶ ν' ἀνοίξουν πολεμίστρας, ἵνα ἐξ αὐτῶν πυροβολοῦν τοὺς ἐν τῷ πύργῳ. Οὗτοι κατέχοντες τὸ ὑπερύψηλον οἰκημα καὶ τὴν ταράτσαν, **δεσπόζοντα δλοκλήρου τοῦ χωρίου** καὶ ἔχοντες καθ' ἀπάσας τὰς πλευρὰς πολεμίστρας καὶ ἐπὶ τῆς στέγης, ἀποτελούσης ἰδιαιτερον φρούριον, ἔβαλλον **ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς** κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφενεύθησαν **15 καὶ ἐτραυμάτισαν πλειοτέρους**.

Ἡ κρατερὰ αὕτη ἀντίστασις τῶν Ὀθωμανῶν, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας προτάσεις τῶν ἀρχηγῶν περὶ παραδόσεως αὐτῶν, ὑποσχόμενων πλήρη ἀσφάλειαν τῶν τε πολεμιστῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ λάβουν **ἀποτελεσματικὰ μέτρα**, διότι, ἐν ᾧ οὗτοι ἠπείγοντο νὰ δώσουν πέρας εἰς τὴν πολιορκίαν, ἐκ φόβου μὴ ἐπέλθῃ ἐπικουρία ὑπὲρ τῶν πολιορκουμένων, εἴτε ἐξ Ἡρακλείου, εἴτε ἀλλαθόθεν, τὸναντίον οἱ πολιορκούμενοι ἐδείκνυον ἐπίμονον

(1) Ὁ πύργος οὗτος πιθανώτατα ἀνήκει ἐπὶ Ἐνετοκρατίας εἰς τὸν Ἄρχοντο-τορρωμαῖον **Φραγκίσκον Βλάχον**, εἰς ὃν ἀνήκει καὶ τὸ χωρίον **Διθίναι** ὡς **φέουδον** (βλ. Σητειακά Τ. Α' κεφ. Η', σελ. 13 ὑποσ.) ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲ εἰς τὸν Μεμτάζαν ἢ Σεραγιανόν. (βλ. Σητειακά Τ. Α' Παράρτ. Γ' σ. 116-117).

ἄρχησιν λέγοντες *ὅτι δὲν καταδέχονται νὰ παραδοθοῦν εἰς ποτα-
ποὺς ραγιαδες.*

Πρὸς τοῦτο κατέλαβον μίαν οἰκίαν ἐγγύτατα τοῦ πύργου καὶ ἐν
κατελλήλω διὰ τὴν ἐπίθεσιν θέσει, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνοίξαντες ὀπὴν
ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν ἀνθισταμένων πολεμίων ('). Προσέτι ὁ *στρα-
τάρχης Γεώργιος Τσουδερός* ἐπενόησε τρόπον, δι' οὗ θὰ ἠνάγκαζε

Αθίνας Σητείας.

τοὺς παλιοκουμένους νὰ παραδοθοῦν. Πληρώσας *λάγηνον πυρίτι-
δος* προσῆλθεν ἐν νυκτὶ κάτωθεν τῆς βορειοανατολικῆς πλευρᾶς
τοῦ πύργου, εἰς τὰ θεμέλια τῆς ὁποίας ἀνοίξας ὄρυγμα εἰσήγαγε τὴν
λάγηνον φέρουσαν ὀπὴν μετὰ θρυαλλίδος ἐκ θείου. Μετὰ τὴν τοπο-
θέτησιν τῆς λαγίνου ἐν τῷ ὄρυγματι, περικώσας αὐτὴν καλῶς εἰς
αὐτό, ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν θρυαλλίδα καὶ ἀπεχώρησε(²). Μεταδοθέντος

(¹) Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐσοῖετο ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ὀπὴ, ἐνθυμίζουσα
τὸ φοικτὸν δράμα, ἀνῆκε δὲ εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀκουομένου *Ραβδαντώνη.*

(²) Ὁ Παλαδοπάτρις γράφει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Σφακίων σελ. 413 ὅτι
τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἐτετέλεσεν ὁ ἐκ Σφακίων *Γεώργιος Πλάτης*, τούνα-
τίον ὁ Κριτοβουλίδης τὴν ἀποδίδει εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας *Γεώργιον
Τσουδερόν.* Ἡ διαφωνία τῶν δύο συγγραφέων συμβιβάζεται ὡς ἑξῆς: Ὁ ἀρ-
χηγὸς βεβαίως ἐπενόησε τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ ἐκβιάσουν τοὺς ἀν-
θισταμένους εἰς παράδοσιν, ἀλλὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τρόπου τούτου δὲν ἠδύ-
νατο νὰ φέρῃ μόνος του εἰς πέρας. Εἶχεν ἀνάγκην καὶ βοηθῶν, ἵνα κομίσουν
τὴν λάγηνον, τὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐκσκαφῆς καὶ νὰ ἐκτελέσουν ταύτην. Πρὸς

τοῦ πυρός εἰς τὴν πυρίτιδα, ἐπῆλθε φοβερὰ ἔκρηξις, καὶ δὲν κατέπεσε μὲν ὁ πύργος, εἰσῆλθεν ὅμως τὸ πῦρ ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπου οἱ πολιορκούμενοι εἶχον συσσωρεύσει τὰς στρωμνάς των καὶ τὸν παντὸς εἶδους ῥουχισμόν. Ἀναφλεγένια ταῦτα μετέδωσαν τὸ πῦρ εἰς τὴν σεσαθρωμένην ξυλείαν τοῦ πύργου. Παρ' ὄλην δὲ τὴν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνδρῶν δὲν κατορθώθη νὰ σβεσθῇ τὸ πῦρ, διότι, ἐπελθούσης συγχύσεως εἰς τοὺς προσπαθοῦντας νὰ τὸ σβήσουν, ἔχυσαν, ὡς λέγεται, οἰνόπνευμα εὐρεθὲν ἐντὸς πίθων εἰς τὸν κάτω ὄροφον τοῦ πύργου. Οὕτως ἐνισχυθέντος τοῦ πυρός, ἐγένοντο παρανόημα αὐτοῦ ὅτε πύργος καὶ οἱ ἐν αὐτῷ **ἀνόητοι, ἐπιμέμοντες εἰς τὴν ὑπεροψίαν τῆς φυλῆς των**, παρὰ τὰς οἰμωγὰς τῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν (*). Ἐσώθη δὲ μόνον μία γυνὴ Χριστιανὴ ὑπηρετοῖα, ἣ ὁποία ἔξ ἐνὸς παραθύρου τοῦ πύργου ἐζήτησε βοήθειαν, ἣτις καὶ τῇ παρεσχέθη ὑφθίση ἐπὶ ἐφαπλωμάτων στρωθέντων κάτω. Ἐζῆσε δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἀλλὰ τυφλὴ ἐκ τοῦ πυρός.

Ὁ πύργος, ὡς ἐλέχθη, δὲν κατέρρευσε μὲν ἐκ τῆς ἐκρήξεως, ἀλλ' ὑπέστη **ῥωγμὰς** εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς τῶν τοίχων παρὰ τὴν στερεότητα τῆς οἰκοδομῆς, τὰς ὁποίας οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν δὲν ἐπεσκεύασαν, πιθανῶς **ἵνα σώζηται ἡ μνήμη τῆς αὐτονομίας τοσοῦτων γενναίων ἀνδρῶν**. (Βλ. Σητειακὰ Γ. Α', Παράρτημα Γ', σελ. 216 — 217).

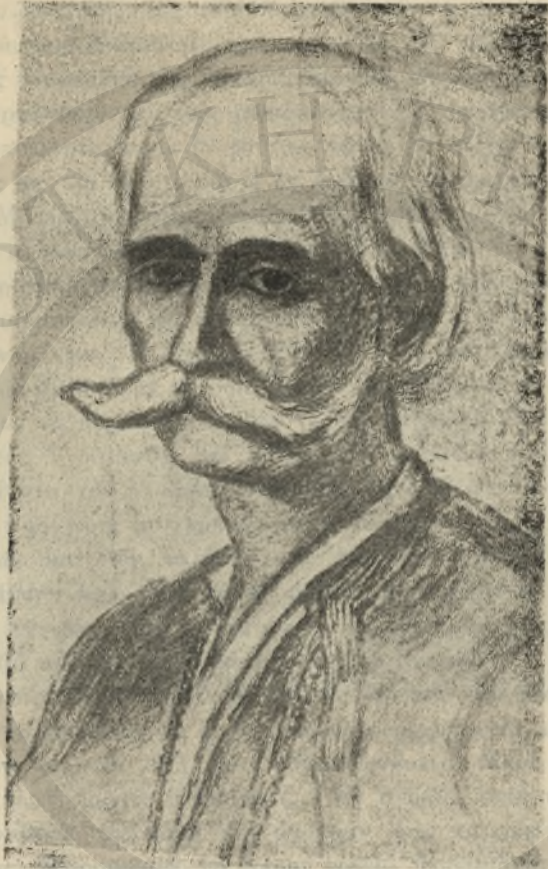
Τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τοῦ πύργου καταστροφὴν οἱ ἐπαναστάται ἀνῆλθον ἐπειγόντως εἰς τὸ μίαν ὥραν ἀπέχον χωρίον **Ἐτιάν**, εἰς ὃ κατέφυγον οἱ Ὀθωμανοὶ τῶν πλείστων χωρίων τῆς Σητειαίας, ἵνα ἐξασφαλισθοῦν ὀχυρούμενοι εἰς τὸ ἐκεῖ ὑπάρχον Ἐνετικὸν μεγαλοπρεπὲς μέγαρον (**). Οἱ καταφυγόντες ἀνήρχοντο

τοῦτο παρέλαβε τὸν Πλάτωνα, ἀνδρα πάντως γενναίου, ἴσως δὲ καὶ ἄλλον τινά, ἢ καὶ ἄλλους ἵνα ἐκτελέσουν τὴν ἄνω ἐργασίαν **ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ**. Εἶνε γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τὰς **δυσκόλους ἐπιχειρήσεις** τὰς ἐκτελοῦν **αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀρχηγοί, εἴτε μόνον εἴτε καὶ μὲ βοηθούς**. Δι' αὐτὸ ἀρχηγοὶ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις ἀγαγνωρίζονται **οἱ ἀνδρειότεροι καὶ συνετώτεροι**. Τοσαύτης σπουδαιότητος ἐργασίαν δὲν ἠδύνατο ὁ ἀρχηγὸς **νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἕν πρόσωπον χωρὶς νὰ μετᾶσχη ὁ ἴδιος εἰς αὐτήν, ὃ φέρων τὰς αὐθῦνας ὅλας τῆς ἐποστρατείας**.

(*) Οἱ ἐπαναστάται δὲν προέβλεπον τοιαύτην καταστροφὴν. Ἠλιζον ἄπλως ὅτι μία ἔκρηξις, μὴ ἔχουσα τὴν δύναμιν νὰ καταρτίψῃ ἕνα κολοσόν τόσον σιερεόν; θὰ ἐξεβίαζε μόνον τοὺς ἐν αὐτῷ νὰ παραδοθοῦν δι' αὐτὸ καί, ὡς λέγεται ἐλυπήθησαν πολὺ, παρὰ τὴν δεικνυομένην ὑπὸ τῶν ἐν τῷ πύργῳ ἀποκλεισμένων περιφρόνησιν.

(**) Βλ. περιγραφὴν τοῦ μεγάρου τούτου ἐν τόμῳ Α' τῶν Σητειακῶν, Παράρτημα Γ' σελ. 209—216).

εις 600 ανδρας και εις 300 γυναικας. Η βασιλευσα παρις εβρισεν εις τη γαλιαν Ιουλιανου τον μεγαλον και ηρωτα η τον αυτοκρατορα ενα μισον εταρονα...

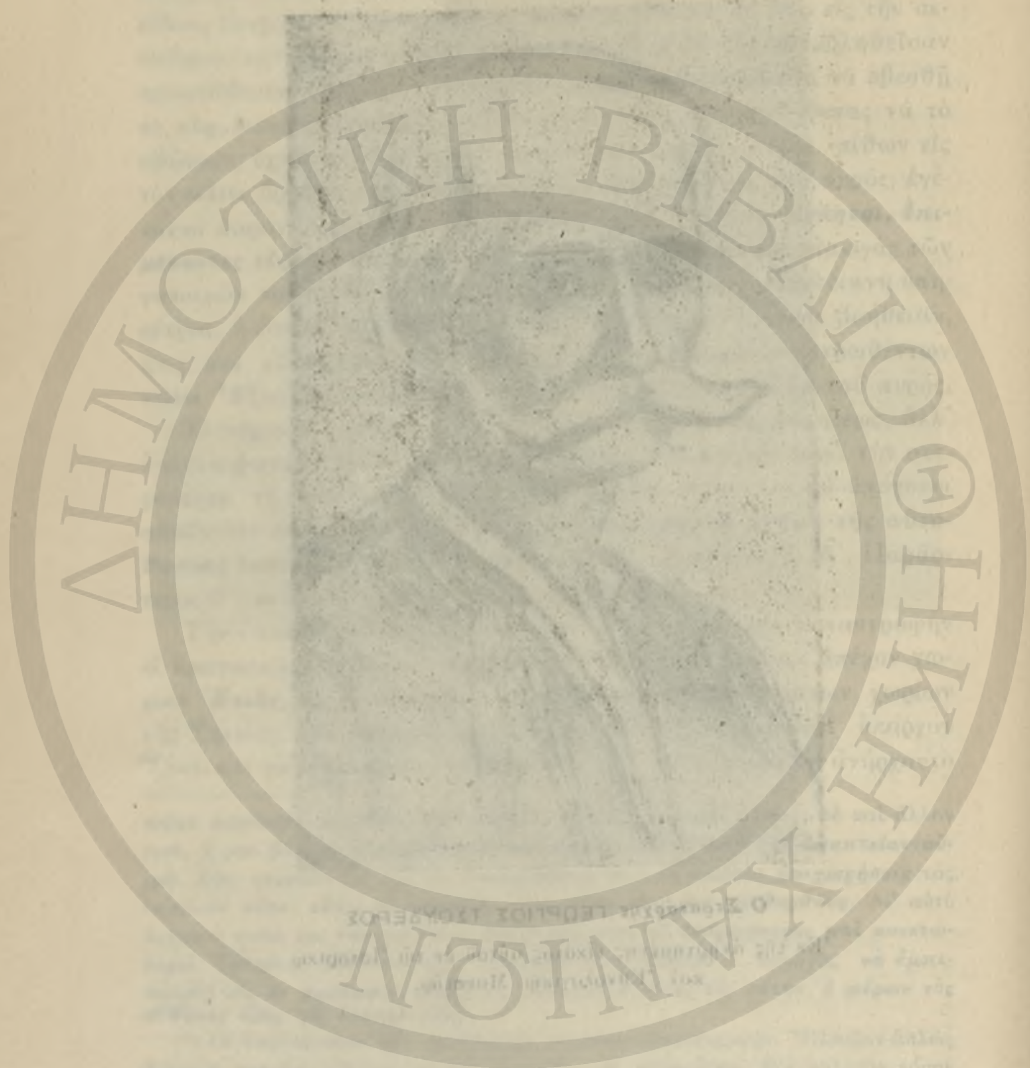

Ο Στρατάρχης ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΥΔΕΡΟΣ

Εκ της ανηρτημένης εικόνας αυτού εν τῷ Ἱστορικῷ καὶ Ἐθνολογικῷ Μουσείῳ.

Δυστυχῶς μεταξὺ τῶν ἀπομνημονεύματων τοῦ ἀποστόλου...

Ἡ ἰστορία τοῦ Στρατάρχου Γεωργίου Τσουδεροῦ...

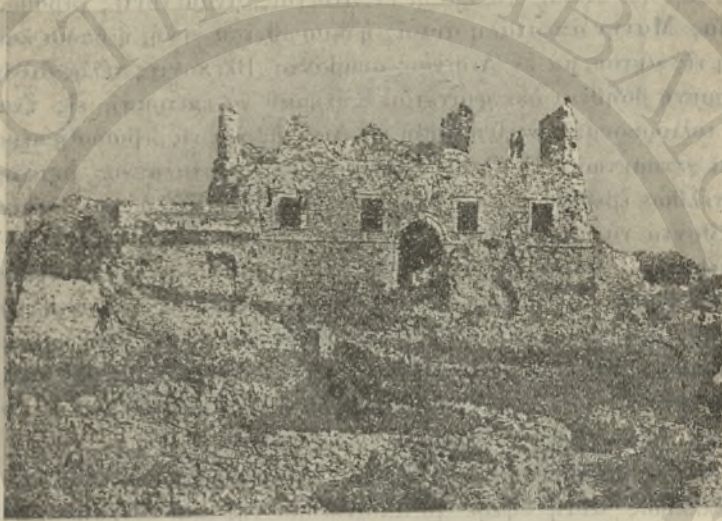
εις 600 *ἐνόπλους ἄνδρας* και εις 3000 *περίπου γυναικόπαιδα*. Οἱ ἐπαναστάται μόλις ἔφθασαν εις τὸ χωρίον ἐπολιόρκησαν τὸ μέγαρον καὶ ἤρξατο ὁ τουφεκοβολισμὸς ἐκατέρωθεν διαρκέσας ἐπὶ δύο ἡμέρας ἄνευ διακοπῆς. Εἰς τοὺς πολιορκουμένους προϋτάθη ἐπανειλημμένως νὰ παραδοθοῦν μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ ὀδηγηθοῦν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας, ὅπου εὐρίσκοντο Κάσια πλοῖα, ἵνα τοὺς παραλάβουν καὶ τοὺς μεταφέρουν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου θέλουν. Οἱ πολιορκούμενοι ἐν τούτοις ἠρνοῦντο πεισιμόνως, ἐπαναλαμβάνοντες καὶ οὗτοι, ὅ,τι καὶ οἱ ἐν Λιθίναις, ἀναμένοντες βεβαίως ἐπικουρίας. Μάστιγ ἀπεστάλη αὐτοῖς ἢ διασφαιῖσα γυνή, ἢ ὁποία καὶ διηγῆθη εἰς αὐτοὺς τὰ ἐν Λιθίναις συμβάντα. Βλέποντες τέλος ὅτι ἡ ἀναμενομένη βοήθεια δὲν φαίνεται ἐζήτησαν νὰ ἐπιτραπῆ εἰς ἓνα ἐκ τῶν πολιορκουμένων νὰ μεταβῆ εἰς Λιθίνας καὶ νὰ βεβαιωθῆ περὶ τῶν ἐκεῖ γενομένων. Ἡ ἄδεια ἐδόθη καὶ ὁ ἀπεσταλμένος μετέβη καὶ ἐπαγγελθὼν ἐβεβαίωσε τὰ ὅσα ἐγιναν καὶ εἶδεν, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐπέειπνον νὰ παραδοθοῦν. Τὴν τρίτην ἡμέραν, ὅτε ὁ ἐπαναστατικὸς στρατὸς ἠτοιμάσθη νὰ κάμῃ τὴν ἀποφασιστικὴν ἐπίθεσιν προσῆλθεν ἐγγὺς τοῦ μεγάρου ὁ στρατάρχης Γεώργιος Τσουδερός⁽¹⁾ καὶ κάμνων πρὸς τοὺς πολιορκουμένους ἔκκλησιν εἶπε: *«τὸ κρῖμα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν σας θς εἶνε εἰς τὸν λαιμόν σας, διότι θὰ πάθητε καὶ σεῖς ἐντὸς ὀλίγου ὅ,τι ἐπαθον καὶ οἱ ἐν Λιθίναις»*. Συνεβούλευσε δὲ αὐτοὺς νὰ παραδοθοῦν, χωρὶς νὰ φοβῶνται ὅτι θὰ πάθουν τίποτε ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς.

Ἡ ἔκκλησις αὕτη ἔφερε τὸ ἀποτέλεσμά της καὶ ἐδέχθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ παραλάβουν καὶ αὐτοὶ ὅσα οἰκιακὰ εἶδη ἦσαν εὐμετακόμιστα. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ἤρξατο ἡ ἐκκίνησις. Ἐν τμημα, κατὰ τινὰ παράδοσιν, ἠκολούθησε τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τὰ χωρία *Συκιάν, Τουρτούλους, Μαρωνειάν*, τὸ ἕτερον τμημα ἠκολούθησε τὴν ἀπὸ *Βορρῆ, Παπαγιαννάδους*, εἰσελθὼν εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Παντιέλης, ἀμφοτέρω δὲ τὰ τμήματα ἠνώθησαν παρὰ τὸ χωρίον Μαρωνειάν, ὁπόθεν συνέχισαν τὴν πορείαν των συνοδευόμενα ὑπὸ ἀναλόγου ἀριθμοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ πρὸς φρούρησιν.

Δυστυχῶς μεταξὺ τῶν συνοδῶν τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄτακτα στοιχεῖα, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ τῶν Σητειακῶν, τῶν ὁποίων τοὺς γονεῖς καὶ τὰ παιδιά πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον σφάζει, ἢ καὶ τὰς μητέρας ἢ τὰς

(1) Ὁ Στρατάρχης Γεώργιος Τσουδερός ὑπῆρξε πρόκαπλος τοῦ νῦν εὐκλεῶς διοικοῦντος τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος Ἐμμανουὴλ Τσουδεροῦ.

ἀδελφὰς εἶχον ἀτιμάσει τινές ἐκ τῶν συνοδουμένων, τοὺς ὁποίους συλλαμβάνοντες οὗτοι ἐφόνευσαν, ἦσαν δὲ οὗτοι περὶ τοὺς τριάκοντα. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ κακοῦργος **Μασλοῦμ Μπεχλούλης**, περὶ οὗ γίνεται ἐκτενής λόγος ἀνωτέρω (βλ. Κεφ. ΣΤ' σελ. 32). Ἐπιπτοντα δὲ καὶ τὰ ἄτακτα στοιχεῖα ἐγύμνωσαν τοὺς ἄλλους, μέχρις οὗ ἐφθασαν εἰς τὴν παραλίαν, ὁπόθεν εἰσῆλθον εἰς Κάσια πλοῖα ἀποπλεύσαντα εἰς Ἀσίαν. Παραπλεύουσα ὁμοίως Ἀγγλική φρεγάτα παρέ-

Τὸ Σεράγιον τῆς Ἐτιᾶς Σητείας.

λαβεν αὐτοὺς διὰ τῆς βίας καὶ τοὺς μετέφερον εἰς Ἡρόκλειον (βλ. Ἀπομνημ. Κριτοβουλίδου σελ. 462).

Μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν τῷ Σεραγιῷ Ὀθωμανῶν ἀπόσπασμα ἐπαναστατῶν ἐκ πεντακισίων περίπου ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς τῆς Σητείας Ἰωάννην Καντόν, Ἰωάννην Μαζοῦν καὶ Ἰωσήφ Λεμιτζάκιν καὶ τοὺς Σρακίανους Παῦλον Πατερόπουλον καὶ Μανιὰν Μπαλάσην προὐχώρησαν πρὸς τὸ χωρίον Βοῦλιαν, ἐν ᾧ κατοικοῦν φανατικοὶ γενίτσαροι, ἵνα συλλάβουν καὶ τούτους, οἵτινες ὁμοίως, πληροφορηθέντες τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὰ ἐν Λιθίνας συμβάντα, ἀπῆλθον ἐκεῖθεν δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Ἱεράπετρον καὶ Σπιναλόγγαν.

Ἐντεῦθεν προχωρήσαντες ἐφθασαν εἰς τὸ χωρίον **Καρούδι**, ἔνθα,

κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐστάθμευσαν ἐπ' ὀλίγον, (1) μεθ' ὃ ἀνεχώρησαν, φθάσαντες εἰς τὴν **Μονὴν Τοπλοῦ**, ὅπου κατέφυγον 1200 Ὀθωμανοὶ ἐκ τῶν διαφόρων χωρίων τῆς μέσης καὶ βορεινῆς Σητείας, τῶν μᾶλλον πλησιάζοντων εἰς τὴν Μονήν, ἧτις ἀπετέλει **ἰσχυρὸν φρούριον**.

Ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια ἀντήλλασαν διαρκῶς πυροβολισμούς, ἐξ ὧν ἐφρονεύθησαν 4 Χριστιανοί. Ἐπὶ τέλους οἱ ἐπαναστάται ἔστει-

Ἡ Μονὴ τῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) ἐν Σητείᾳ.

(1) Ἐκεῖ, κατὰ τὴν ἀσφραγισμένην παράδοσιν, συνέβη σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τῶν δύο ἀρχηγῶν τῆς Σητείας **Ι. Κοντοῦ** καὶ **Ι. Μακροῦ**. Οὗτοι, ὄπλαρχηγοὶ ἰσοβάθμοι ὄντες, ἐφιλονεικῆσαν, φαίνεται, **περὶ τοῦ τίς θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα τοῦ δηγουμένου ἀποσπάσματος**. Ἡ ἔρις ὑπῆρξε σφοδρὰ καὶ οἱ ἐρίζοντες ἦλθον εἰς χεῖρας. Ἐν τῇ πάλῃ, ἐπειδὴ τὸ μέρος ἦτο κατηφορικόν, ἔπεσαν καὶ κατρεκυλίσθησαν εἰς τὸν κάτωθι ῥύακα. Οἱ παρόντες ἔξω τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐπενέβησαν καὶ τοὺς διεχώρησαν, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ἔξω οὗτοι, **ἐπηρεαζόμενοι πιθανῶς ἐκ τοῦ ἐπιβλητικοῦ ἀναστήματος τοῦ Ἰωάν. Μακροῦ** ἔλαβον τὸ μέρος τοῦτίου, ὃ δὲ Ἰωάν. Κοντὸς μηνίων ἐκ τῆς ἀποδόσεως τῆς τιμῆς εἰς τὸν ἀντίπαλόν του ἀπεχώρησεν, ὡς ἄλλος Ἀχιλλεύς, μεταβάς εἰς τὸ χωρίον τοῦ Πισκοκέφαλον. Οἱ πολιτοκρηθέντες Ὀθωμανοὶ εἰς τὴν Μονήν, πολλοὶ τῶν ὁποίων **θὰ ἦσαν δημοφίλοι τοῦ ἡγίου** **νὰ παραδοθῶν εἰς αὐτόν, πρὸς ὃν εἶχον ἐμπιστοσύνην**. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος δὲν ἦτο παρὼν, ἔστειλαν οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ ἕνα καλόγηρον, ὃ ὁποῖος μεταβάς εἰς Πισκοκέφαλον παρεκάλεσεν αὐτόν καὶ μετέβη εἰς τὴν Μονήν, **ὁπότε μὲ τὴν ἐγγύησιν αὐτοῦ ἐδέχθησαν καὶ παρέδωσαν τὰ δπλα**.

Τὸ ἄνω ἐπεισόδιον βεβαιῶνται καὶ ἐξ ἄλλης πηγῆς (βλ. ἀνωτέρω Κεφ. Γ' σελ. 77 ὑποσημ.)

λαν καὶ ἐκάλεσαν δύο ἐκ τῶν παραδοθέντων εἰς τὸ **Σεράγιον τῆς Ἐτιᾶς**, οἱ ὁποῖοι εἰσελθόντες εἰς τὴν Μονὴν ἐβεβαίωσαν τοὺς πολιορκουμένους περὶ τῶν ἐν Λιθίνας καὶ Ἐτιᾶ συμβάντων. Προσελθόντος καὶ τοῦ ζητουμένου **Ἰωάννου Κοντοῦ**, ἐδέχθησαν καὶ παρεδόθησαν μὲ τoὺς ὄρους, ὑφ' οὓς παρεδόθησαν καὶ οἱ ἐν τῷ **Σεραγίῳ**.

Δυστυχῶς συνέβη καὶ εἰς τούτους ὅ,τι συνέβη καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἐτιᾷ παραδοθέντας· πολλοὶ ἐκ τῶν **Σητειακῶν**, βλέποντες τοὺς πρόφην τυράννους τῶν ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 25, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ διαβόητος **Σεῦδραγαῆς**, περὶ οὗ ἀνωτέρω, κάμνον ἐκτενῆ λόγον. (Βλ. Κεφ. Ζ' σελ. 42).

Ὁδηγηθέντες οὗτοι εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας ἐπεβιβάσθησαν εἰς Κάσια πλοῖα, τὰ ὁποῖα μετέφερον αὐτοὺς εἰς τὴν νῆσον **Χάλκην**, ὁπόθεν ἔπειτα μετεφέρθησαν εἰς **Μικρὰν Ἀσίαν**. Καθ' ὃν χρόνον διήρχοντο οὗτοι ἔξωθεν τοῦ χωριδίου **Πετρᾶ**, εἰς τὸν **Πύργον τοῦ ὁποίου εἶχον καταφύγει περὶ τοὺς 35 Ὀθωμανοί**, παρεδόθησαν καὶ οὗτοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἀνωτέρω. Ἡ Σητεία ἀπηλλογή μὲν οὕτω τῶν τυράννων τῆς, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Οἱ ἐπαναστάται μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν **Τούρκων** συλλέξαντες τὰ παντὸς εἶδους λάφυρα, οἶον ὄπλα, πολεμοφοδία, ζῶα καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα, τὰ ὁποῖα οἱ πλούσιοι Ὀθωμανοὶ ἐγκατέλιπον μὴ δυνάμενοι νὰ τὰ παραλάβουν ἔσπευσαν ν' ἀπέλθουν, ἵνα ἐξασφαλίσουν ταῦτα ἀφήσαντες αἰσχροῦς τὴν **Ἐπαρχίαν** ἄοπλον καὶ ἀπροστάτετον, ὡς λέγει ὁ Κριτοβουλίδης (Βλεπ. Ἀπομνημονεύματα σελ. 465). Ἐμείναν δὲ μόνοι οἱ ἀσχηνοὶ τῆς Σητείας μὲ τὰ μικρὰ σώματά των καὶ μὲ ὀλίγους Σφακιανούς, ἀσχολουμένους καὶ τούτους εἰς τὴν λαφυραγωγίαν, ὡς δειχθήσεται κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Ἐπιδρομὴ τῶν Τούρκων εἰς Σητείαν.—**Φόνοι, αἰχμαλωσιαίων Χριστιανῶν.**—**Ἐρήμωσις τῆς Ἐπαρχίας.**—**Ἀποχώρησις τῶν Τούρκων.**—**Ἀνασκευὴ ἀκρισιῶν τοῦ ἱστορικοῦ Παπαδοπετρακί.**

Οἱ διασωθέντες Ὀθωμανοὶ εἰς Ἡράκλειον, Σπιναλόγγαν καὶ Ἱεράπετρον, πληροφορηθέντες τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ Σητείας, συνηθροίσθησαν, οἱ μὲν ἐξ Ἡρακλείου καὶ Σπιναλόγγας, διὰ πλοιαρίων προερχόμενοι, εἰς τὸ χωρίον Καβοῦσι, ὁπόθεν

εισέβαλον εἰς Σητεῖαν διὰ τῆς θέσεως *Πέμπονα*, οἱ δὲ ἐξ Ἱεραπέ-
τρου ἐκκινήσαντες εἰσέβαλον διὰ τῆς θέσεως *Περιστερᾶ* κατὰ τὴν
20 Ἰανουαρίου 1828, συμποσούμενοι ἐν συνόλῳ εἰς 4500. Εὐρόντες
δὲ τὴν Ἐπαρχίαν ἀπροστάτευτον καὶ τοὺς κατοίκους ἀόπλους, διότι,
ὡς προεῖρηται, οἱ ἐπαναστάται ἀποχωρήσαντες παρέλαβον, πλὴν
τῶν ἄλλων, καὶ τὸν παραδοθέντα ὄπλισμὸν τῶν Τούρκων (1), διε-
σκορπίσθησαν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις πρὸς τὰ διάφορα Χριστια-
νικά χωρία, φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες ἄνδρας καὶ γυναῖ-
κας, οὗς κατὰ τὴν πορείαν τῶν συνήντων. Διαρπάσαντες δὲ καὶ τὰς
κινητὰς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν ἐπανήλθον εἰς τὰ μέρη, ἐξ ὧν
προήρχοντο, ἀνενόχλητοι μὲ τὰ λάφυρά των.

Εἰς τὴν Σητεῖαν παρέμειναν μόνον ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ κα-
ταγόμενοι ἐξ αὐτῆς ἀρχηγοὶ μὲ τὰ ὀλιγάριθμα ἔνοπλα σώματά των,
ἀλλ' ἠδύναντο οὗτοι ν' ἀντιτάξουν ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασιν πρὸ
τοσοῦτου πλήθους ἐχθρῶν ζητούντων ἐκδίκησιν; Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον
ἠδύναντο οὗτοι νὰ πράξουν ἦτο νὰ προστατεύσουν τοὺς ἀόπλους καὶ
τὰ ἀδύνατα πλάσματα, τὰ ὁποῖα κατέφυγον εἰς διάφορα σπήλαια
καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων πρὸς σωτηρίαν των (2). Τοῦτο δὲ καὶ
ἔπραξαν μετ' ἐπιτυχίας, διότι οἱ Τούρκοι ἀπέφυγον ν' ἀναζητήσουν
τοὺς τοιοῦτους, μαθόντες ἴσως τὴν μεγάλην δυσκολίαν, ἣν θ' ἀπὴν-
τῶν ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ συλλάβουν τοὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις
κρυπτομένους καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων διαφυγόντας, ἐν ᾧ
οὗτοι ἠπείγοντο ν' ἀπέλθουν, ὁπότε ἡ θέσις αὐτῶν θὰ ἦτο λίαν
κινδυνώδης καὶ τὰ λάφυρα, τὰ ὁποῖα συνέλεξαν, θὰ περιήρχοντο εἰς
χειρὰς ἄλλων. Φεύγοντες λοιπὸν οἱ Τούρκοι ἐφόνευον ὅσους ἐκ τῶν
ἀνδρῶν συνήντων, τὰς δὲ αἰχμαλώτους γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά με-
τέφερον εἰς τὰ φρούρια καὶ ἐπώλουν αὐτὰς ἢ τὰς ἀπέλυον λαμβάνον-

(1) Δὲν εἶνε ἀκριβὲς τὸ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Μουρέλλου (Ἱστορία
Κρήτης) ὅτι δὲν ἀφηρέθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁ ὄπλισμός των, ἀλλὰ τοῦναν-
τίον κατὰ τὸν Κριτοβουλίδην καὶ Παπαδοπετρακίον, ὁ πρῶτος τοῦ ὄρους τῆς συμ-
φωνίας ἦτο ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων.

(2) Εἰς τὴν νοτιὰν ἀκτὴν τῆς Σητείας καὶ παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον τοῦ *Γού-
δουρα* ὑπάρχει βουνὸν ἀπόκρημνον, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται σπη-
λαιώδης εὐρὺς χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον κατέρχεται τις διὰ σκολιᾶς ἀτραποῦ. Τὸ
σπήλαιον τοῦτο, καὶ ἐν γένει ἡ περιουχὴ του ἀκούεται *Καταφύγι*, διότι εἰς
αὐτό, ὡς λέγουν, κατέφευγον εἰς ὅλας τὰς ἐπαναστάσεις τὰ γυναικόπαιδα τῶν
πλησίον τούτου χωρίων. Εἰς αὐτό κατέφυγον μετακομίσαντες καὶ πολλὰ τρέ-
φιμα καὶ ἄλλα οἰκιακὰ εἶδη καὶ εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν οἱ κάτοικοι τῶν
ἐν λόγῳ χωρίων μὴ ἐνοχληθέντες ποσῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἔχει δὲ τὸ σπή-
λαιον τοῦτο καὶ σταλακτίτας, καὶ ὧν ῥεεῖ ἀρκετὸν ὕδωρ.

τες λύτρα παρὰ τῶν οἰκειῶν των. Συλλέξαντες δὲ καὶ τὰ παντὸς εἶδους Χριστιανικὰ ζῶα ἀπῆλθον ἀφήσαντες ὀπισθὲν των τὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου καὶ τὸν θρῆνον τῶν περισωθέντων κατοίκων.

Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν λεπτομερείας τῶν διαπραχθέντων ἀνοσιουργημάτων ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὔτε πόσοι ἠχμαλωτίσθησαν, οὔτε πόσοι ἐφονεύθησαν, διότι δὲν εὗρέθη τις δυνάμενος νὰ μᾶς κρατήσῃ σημειώματά τινα διὰ τὴν ἱστορίαν. Ὅσα γνωρίζομεν μᾶς τὰ διέσωσεν ἡ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ ταῦτα γενικὰ καὶ ἀόριστα.⁽¹⁾

Μόνον ἓν γεγονός ἐξηκριβωμένον καὶ τοῦτο πάλιν διὰ τῆς παραδόσεως δυνάμεθα νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα, ὅπερ διατυπῶται ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ κ. Καταπότη ὁ «Μύσων» Τ. Α' τεῦχος 3 σ. 212 :

(1) Εἰς ἐμὲ ἀπηγγήθη μὲ τὸν χαριεντὰ του τρόπον ὁ ἐκ Ζύρου Ἀερομαθέος τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς οἰκογενείας του ὡς ἐξῆς: Εἰς τὸν μικρὸν συνοικισμόν Ἀτσιπᾶ, ἀποτελούμενον ἐκ 3—4 οἰκογενειῶν, κατοίκει καὶ ἡ οἰκογένειά του. Μίαν τῶν ἡμερῶν παρουσιάσθησαν εἰς τὴν οἰκίαν των τέσσαρες ἰππεῖς Τούρκοι. Ἐφοβήθησαν πολὺ, ἀλλ' οὔτοι τοὺς καθουύχασαν. Ὁ πατήρ ὅμως πληροφορηθεὶς, ὅτι ἐφόνευον τοὺς ἀνδρας, κατώρθωσε μὲ ἐπιειθείτητα νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας καὶ νὰ τρέξῃ πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν χωρίων Ἀπιδίων. Ὠκύπους εἶχεν ἀπομακρυνθῆ, ὅτε τὸν ἀνεζήτησαν οἱ Τούρκοι, οἵτινες ἰππεύσαντες κατεδίωξαν αὐτόν. Ὁ φυγὰς ὅμως εἶχε διέλθει τὴν μικρὰν πεδιάδα τοῦ συνοικισμοῦ, ὅτε ἐξεκίνησαν οἱ ἰππεῖς. Ἐπιτυχῶν, ὅτε δὲν ἐφαίνετο πλέον, νὰ συνατήσῃ πυκνὸν τινα θάμνον ἐκρίβη εἰς αὐτόν, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός. Κατ' εὐτυχίαν του ἐκ τοῦ θάμνου ἐξῆλθε λαγὸς τις, τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι ἰδόντες κατεδίωξαν προσωλοῦντες καὶ ἔπαυσαν τὴν καταδίωξιν τοῦ φυγάδος. Μετὰ τοῦτο ἐπανελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ἔφαγον καὶ ἔπιον εἰδοποίησαν τὴν γυναῖκα νὰ ἐτοιμασθῇ μὲ τὰ παιδιὰ τῆς, διότι θὰ ἀναχωρήσουν διὰ τὴν Ἱερράπετρον. Μετὰ τινὰς ἡμέρας παρέλαβεν εἰς ἐκ τούτων τὴν γυναῖκα μὲ τὰ δύο παιδιὰ (τὸ ἓν ἐκ τούτων ἦτο ὁ ἀφηγούμενος ἐμοὶ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἄγον τότε τὴν ἡλικίαν τῶν 8 ἐτῶν, τὸ ἕτερον ἦτο μικρότερον). Ὅτε οἱ αἰχμάλωτοι διήρχοντο τὸν ποταμὸν τῆς Ἀγιάς Φωτιάς καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τούτου ἀπόστασιν, συνήντησαν ἱερέα τινά, τὸν ὁποῖον οἱ συνοδοὶ αὐτῶν Τούρκοι ἐφόνευσαν. Ὁ ἱερεὺς φαίνεται ὅτι μετέβαινεν εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον Μονὴν «Παπλινού», ἵνα λειτουργήσῃ, διότι μεταξὺ τῶν ἄλλων μικρῶν πραγμάτων ἐκράτει καὶ ἓν πρόσφορον, τὸ ὁποῖον οἱ Τούρκοι παρέδωσαν εἰς τὰ παιδιὰ καὶ ἔφαγον, μὴ τρώγοντες αὐτοὶ ἐκ τούτου, ὡς θρησκευτικοῦ ἄρτου.

Εἰς τὸ ἴδιον μέρος ἐνεδρεύσαντες Χριστιανοὶ ἐπαινοστάται ἐφόνευσαν πρὸς ἐκδικασιν τοῦ φόνου τοῦ ἱερέως Τούρκον τινα. Ἀμφοτέρους τοὺς φονευθέντας ἐνεταφίασαν ἐκεῖ, ὅπου καὶ φαίνονται καὶ σήμερον ἔτι οἱ τάφοι των. Ἡ αἰχμάλωτος μεταφερθεῖσα μὲ τὰ δύο παιδιὰ εἰς τὴν ἐν Ἱερραπέτρῳ οἰκίαν τοῦ Ὀθωμανοῦ ἔκλειε διαρκῶς ἐπὶ τινὰς μῆνας. Ἐπὶ τέλους ἡ Χανούμη εὐσπλαγχνισθεῖσα αὐτὴν παρεκάλεσε τὸν Ἀγῶν νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Πεισθεὶς οὗτος εἰδοποίησε τὸν σύζυγον τῆς αἰχμαλώτου, ἵνα προσέλθῃ φέρων ποσὸν τι χρημάτων ὡς λύτρα καὶ παραλάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους.

«Μετά τὴν ἀποχώρησιν ἐκ Σητείας τῶν σωμάτων τοῦ Τσουδεροῦ, Ζερβουδάκι καὶ Προτοπαπαδάκι παρέμειναν ἐξ αὐτῶν εἰς «Στεφάνους» πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μονῆς Τοπλοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπ' αὐτῆς εἴκοσιν ἐξ ἐπαναστάται με ἀρχηγὸν κάποιον Καπετὰν Γιάννην. Οἱ παραμείναντες μετέφερον ζῶα, τὸ πλεῖστον λεῖαν τουρκικὴν, εἰς Κάσον πρὸς πώλησιν, συνεννοημένοι πρὸς τοῦτο μετὰ Κασίων πλοιάρχων. Τὰ ζῶα μετεφέροντο ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰς τὰς νησίδας τοῦ κόλπου Παλαικάστρου Γκράντες καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κάσον. Πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ ἐκστρατεύσαντες κατὰ τῆς Σητείας Τούρκοι, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1829, ἀπέστειλαν «ἓνα παιῖράκι», ἦτοι ἑκατὸν ἄνδρας ἐξ ἐντοπίων Τούρκων. Ποιμὴν τῶν συλλεγομένων ζῶων ἦτο εἰς ὄνοματι Γεώργιος Σύντζας, παῖς τότε ἐξ Ἀρμενίων Σητείας, (1) ὅστις, ἀντιληφθεὶς πρῶτος τοὺς προπορευομένους ἵππους Τούρκους, εἰδοποίησε τοὺς ἐν Στεφαναῖς εὐρισκομένους. Ἄλλ' οὐτοὶ εὐρέθησαν ἐν πλήρει μέθῃ. Οἱ Τούρκοι ἐντὸς ὀλίγου τοὺς ἐκύκλωσαν. Ἐφόρευσαν ἐξ, συνέλαβον δέκα τέσσαρας μετὰ τοῦ ἀρχηγῶ των καὶ ἐξ κατεδιώχθησαν μέχρις τῆς θαλάσσης εἰς θέσιν «Κεντρομοῦρι». Ἐκεῖ πιεζόμενοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν ἐξ αὐτῶν οἱ τέσσαρες, οἱ δὲ δύο ἐκρῦβησαν εἰς παραθαλάσσια σπύλαια διασωθέντες κατοπιν.

Οἱ δεκατέσσαρες συλληφθέντες, μετεφέρθησαν δέσμοι εἰς τὴν Μονὴν Τοπλοῦ καὶ ἐκλείσθησαν εἰς ὑπόγειον κελλίον τῆς Μονῆς εὐρισκόμενον κάτωθι τῆς Β. Α. κλίμακος τῆς ἀγούσης εἰς τὰ παλαιὰ μαγειρεία καὶ τὸ ἐστιατόριον. Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης τοὺς ἔσφαξαν κάτωθι τῆς συκῆς, ἣτις εὐρίσκεται καὶ σήμερον ἐν ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς ἔναντι καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἀνεμομύλου εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ δεξιὰ τῆς πρὸς Σητεϊαν ὁδοῦ. Μόνον ὁ ἀρχηγὸς των ἐφανεύθη διὰ πυροβόλου ὄπλου ζητήσας τοῦτο ὡς χάριν παρὰ τοῦ ἀρχηγῶ τῶν Τούρκων. Πάντες ἐτάφησαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Τοπλοῦ «στὸ Σταυρωμένο».

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ὁ Παπαδοπετρακὶς ἀναφέρει εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ ἑξῆς: Μόνον εἰς τὴν θέσιν Στεφαναῖς κατέφθασαν 28 ἄνδρας Σφακιανούς, ἐξ ὧν οἱ μὲν συλληφθέντες κατεκρουεργήθησαν, οἱ δὲ, ἵνα μὴ συλληφθῶσιν, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν. Μεταξὺ δὲ τῶν συλληφθέντων ἦσαν ὁ Καραγιάννης

(1) Ἐν τῷ χωρίῳ Ἀρμενίος δὲν ὑπῆρξεν, οὔτε ὑπάρχει σήμερον οἰκογένεια Σύντζα. Ὑπάρχει οἰκογένεια ὑπὸ τὸ παρῶν ὄνομα ἐν Σφακίᾳ, ἐξ ὅσων κατάγεται καὶ ὁ νῦν ἠγούμενος τῆς Μονῆς Τοπλοῦ Ἰλαρίων Σύντζακίς.

καὶ Ἀνδρέας Παχωνάκις, ἀμφότεροι πορθηταὶ τῆς Γραμβούσης, οὗ; ἔφερον εἰς τὴν Μονὴν Τοπλοῦ μετὰ δύο ἑτέρων. Ὁ Καραγιάννης εἶπεν εἰς τοὺς Τούρκους. «Παλληκάρια, ἐγώ, ὡς βλέπετε, εἶμαι πληγωμένος καὶ ἴσως δὲν ἔχω ζωὴν, ἀλλὰ σᾶς λέγω ὅτι καὶ ἂν μᾶς σκοτώσετε δὲν θὰ κάμετε μέγα ἀνδραγάθημα, χαρίσατέ μας τὴν ζωὴν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐχαρίσαμεν αὐτὴν εἰς τόσας χιλιάδας Μωαμεθανῶν ἐν τῷ Σεραγίῳ καὶ ἐνταῦθα παραδοθέντων». Οἱ δὲ βάεβαροι: «Δὲν θὰ σᾶς γίνῃ αὐτὴ ἡ χάρις ταβλόπιστοι». Τότε ἐπανέλαβεν ὁ Καραγιάννης: «Λοιπὸν σᾶς θερμοποαρακαλοῦμεν μὴ μᾶς σφάξῃτε ὡς ἀρνία, ἀλλὰ νὰ μᾶς τουφεκίσῃτε». «Ναὶ σᾶς γίνεται αὐτὴ ἡ χάρις», καὶ ἐτουφεκίσθησαν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον, ὅπου μετὰ πολὺν καιρὸν ἦλθον οἱ μοναχοὶ καὶ ἔθαψαν τοὺς σκελετοὺς των. (Βλ. Ἱστορίαν Σητικίων σελ. 416).

Ἐκ τῶν ἄνω ἐκθέσεων μανθάνομεν τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν τῶν ἐν ταῖς Στεφαναῖς συλληφθέντων 26 ἢ 28 ἀνδρῶν καὶ φονευθέντων, καθ' ὃν τρόπον, ἔστω καὶ ὀλίγον διάφορον, ἀναφέρουν αὐταί, ὥστε νὰ μὴ ὑποστηρίζεται, ὅτι οὗτοι παρέμειναν διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Σητειακοὺς.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν Παπαδοπετράκιν, ἐδώρησαν οἱ ἐπαναστάται εἰς τοὺς Σητειακοὺς καὶ τὴν ὁποίαν οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφυλάξουν μὴ λαβόντες οὐδὲ τότε τὰ ὄπλα, ὡς οὗτος λέγει. Ποῖα ὄπλα; Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα παρέδοσαν οἱ Τούρκοι καὶ τὰ ὁποῖα, ἀναχωροῦντες οἱ ἐπαναστάται παρέλαβον μετ' ἑαυτῶν, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος (σελ. 415);

Ὁ Παπαδοπετράκις, μολοντί διετελέσεν Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας ἐπὶ μίαν δεκαετίαν, δὲν ἐμερίμνησε νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Σητείας καὶ μάλιστα τὴν πρόσφατον τοιαύτην, ἀφοῦ ἀπεφάσισε νὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ αὐτῆς εἰς τὸ ἔργον του, διὰ τὸ ὁποῖον κατέβαλε τοσοῦτους κόπους.

Ἡ Σητεία πράγματι δὲν ἔλαβε τὰ ὄπλα κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἐρωτώμεν ἠδύνατο νὰ τὰ λάβῃ καὶ δὲν τὰ ἔλαβε; Ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (σελ. 220—221) ὅτι ὁ Βεζύρης διέταξε τοὺς τιμαριούχους τῆς Σητείας καὶ Ἱεραπέτρου Ἀφεντιακάκι καὶ Χανιαλῆ νὰ παρασκευάσουν δίπυρον (παξυμάδι) πολὺ καὶ ἀποστείλουν αὐτὸ μὲ Χριστιανοὺς ἔξω τοῦ Ρεθύμνου εἰς τὰ στρατόπεδα, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τῆς ἀγγραφείας ταύτης δὲν ἐξηρέθησαν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς. Ἐστάλησαν δὲ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας ἐκεῖνας πλείους τῶν χιλίων ἀνδρῶν μὲ τὰ ζῶα των, ἐξ ὧν ἀπέλυσαν τοὺς ἡμίσεις καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια τοὺς μᾶλλον

εὐρώστους ἐκράτησαν, ὅπως ὑπηρετῶσιν αὐτοὺς καὶ τὰ ζῷά των, τὰς δὲ ἀποσκευὰς αὐτῶν μετακομίζωσι, δίκην κτηνῶν, εἰς τὰ δύσβατα μέρη. Ἐκ τούτων «ὀλιγοστοὶ» ἐπέζησαν, ὡς τῶν μὲν φονευθέντων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν (1), τῶν δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων αὐτῶν ἐξ ἀμοιβαίας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἀνιζηλίας.

Ἐκ τῶν πεντακοσίων περιεσώθησαν μόνον «ὀλιγοστοὶ», ὡς λέγει ὁ ἴδιος· πόσους λοιπὸν ἐκ τῶν πεντακοσίων θὰ ὑπολογίσωμεν ὡς καταγομένους ἐκ Σητείας; τοὺς ἡμίσεις; Ἔστω. Ἄλλ' οὗτοι μόνον ἀπολέσθησαν ἐκ τῶν Χριστιανῶν τῆς Σητείας, Ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν (Κεφ. Η' σ. 45-46) κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Τοπάρχης Σητείας Ἰμβραὶμ Ἀφεντακίς ἐφόρευσε εἰς τὴν ἔδραν του, χωρίον **Τουρτούλους**, περὶ τοὺς 300 ἄνδρας τοῦ πολέμου, εἰς τὸ χωρίον **Ζῦρον** περὶ τοὺς 80, εἰς **Χοχλανές** περὶ τοὺς 70 καὶ ἐν **Ἀχλαδίσις** περὶ τοὺς 300, ἧτοι ἐφονεύθησαν ἐν συνόλῳ ἄνδρες τοῦ πολέμου περὶ τοὺς 1000! Ἐσώθησαν δὲ μόνον ὀλίγοι τινές, οἱ ὅποιοι κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν τοὺς σφαγεῖς καὶ νὰ σχηματίσουν μικρὰ σῶματα, τὰ ὅποια ἐπολέμουν τοὺς ἐχθροὺς μετ' ἄλλων Κρητῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης. Ὅτε δ' ἐξέπνευσε ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰ μέρη ταῦτα, οἱ εἰρημένοι ἀρχηγοὶ μετὰ τῶν σωμάτων των διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα, ὅπου ταχθέντες ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγούς ἐπολέμησαν γενναίως πολλοὶ φονευθέντες, ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω (Βλ. Σητειακὰ Τ. Α' Παράρτημα Η' σελ. 239—240). Κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ οἱ ἐν λόγῳ ἀρχηγοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα. Αὐ' ὃ βλέπομεν αὐτοὺς προτοστατοῦντας καὶ εἰς τὰς πολιορκίας τῶν Τούρκων ἐν Σητείᾳ καὶ ἀλλαγῶν, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ παραπαίει ὁ Παπαδοπετρώικις (Βλ. Ἱστορία Σφακιῶν σελ. 416).

(1) Οἱ ἐπαναστάται ἐφόρευον τοὺς Χριστιανοὺς ἐν ἀγνοίᾳ των, διότι οἱ Τούρκοι, ἵνα ἀποφεύγουν τὰς σφαίρας τῶν Σφακιανῶν ἔθετον πρὸ αὐτῶν τοὺς ἀταχεῖς Χριστιανοὺς, οἵτινες ἐφανερόντο ἀντὶ τῶν Τούρκων!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

Ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς Σητείας. — Ἐπίσημος ἀναγγελία πρὸς τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας. — Αἱ διπλωματικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Συμβουλίου καὶ αἱ συνηγορίαι τῶν φιλελλήνων. — Ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων πρὸς ἀνακωχὴν. — Οἱ Τούρκοι παραβιάζουν τὴν ἀνακωχὴν. — Ἡ διαμαρτυρία τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης καὶ ἡ διάλυσις τοῦ Συμβουλίου. — Ἡ ὑποταγὴ τῶν Κρητῶν καὶ ὁ ὁμαδικὸς ἐκπατρισμὸς αὐτῶν.

Μετὰ τὴν τελευταίαν ἀποχώρησιν τῶν ἐπιδρομέων Τούρκων, περὶ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου, ἡ Σητεία ἔμνε πρᾶγματι ἐλευθέρα, ἀλλ' αἰμάσσουσα, ἡρημωμένη καὶ ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ. Ἐδει ἐπομένως νὰ ληφθῆ πρόνοια περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐτῆς ὀργανώσεως πρὸς πρόληψιν ἀπὸ πάσης ἀταξίας τῶν ἀτάκτων στοιχείων καὶ πρὸς διαχείρισιν τῶν δημοσίων προσόδων κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ λοιπῇ Κρήτῃ σύστημα.

Τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον ἦτο βεβαίως τὸ ἀρμόδιον νὰ προβῆ εἰς τὴν ὀργάνωσιν ταύτην κατὰ τὸν ἰσχύοντα κανονισμόν, τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως ἐπὶ τῆς ἀρμοστείας τοῦ *Τομπάζη* τῆ 27ῆ Ἰουνίου 1823. Κατὰ τὸν κανονισμόν τοῦτον ἐκάστη Ἐπαρχία διωκεῖτο ὑπὸ ἐνὸς Ἐπαρχοῦ, ἢ Λιμενάρχου, ἐνὸς Γεν. Γραμματέως, ἐνὸς Ἐπιστάτου τῶν προσόδων καὶ ἐνὸς τοιοῦτου τῶν Ἐξόδων, ἕκαστον δὲ χωρίον ἐξέλεγε Δημογέροντας ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ ἓνα ἕως τέσσαρας.

Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περιωθέντων ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ὁ κ. *Καταπότης* ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ του «*Μύσων*» (Τ. Α' σελ. 62 — 63 καὶ Τ. Β' 143 — 145) τὴν ἐκλεχθεῖσαν ἐπαρχιακὴν Δημογεροντίαν ἀπετέλεσαν τρία πρόσωπα, ἀναφερόμενα ἐν τοῖς ἐν λόγῳ ἐγγράφοις, ὁ *Διονύσιος Βενέρης*, ὁ *Γεώργιος Ψαρουδάκης* καὶ ὁ *Παπᾶ Γ. Σκοροδήλης* (1), οἱ ὁποῖοι ἐξετέλουν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ

(1) Ὁ Δημογέρων *Διονύσιος Βενέρης* δὲν κατήγετο ἐκ Σητείας, ἀλλ' ἐκ τινος Ἐπαρχίας τοῦ Ἡρακλείου, διότι ἐν Σητείᾳ δὲν ὑπάρχει οἰκογένεια ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο· μόνον ἐν Ἡρακλείῳ ὑπάρχει οἰκογένεια τοῦ νῦν Μητροπολίτου Τιμοθέου ὑπὸ τὸ ἐν λόγῳ ὄνομα. Ἐπὶ Ἐνετῶν ὑπῆρχε καὶ ἐν Σητείᾳ Βενέρης, ὑπάρχει δὲ συμβολαιογραφικὴ πρᾶξις τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Συμβολαιογράφου Νικολάου Σκιαλογένους ὑπὸ χρονολ. 9 Μαρτίου 1643, ἐν ἧ ἀναφέρεται ὁ ἐκ Σητείας Μελέτιος Βενέρης κλπ. (βλ. *Μύσωνα* Τ. Α' σελ. 63). Ἴσως μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σητείας ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἢ καὶ πρὸ τούτου κατὰ τὴν ἐπίδρο-

Γενικοῦ Γραμματέως καὶ τῶν Ἐπιστατῶν, ἤσκουν δὲ καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐγγράφοις.

Τὸ Συμβούλιον λαμβάνον, φαίνεται, ὑπ' ὄψιν τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἐπαρχίας περιβαλλομένης ὑπὸ θαλάσσης, δὲν διώρισεν Ἐπαρχον καὶ Γενικὸν Γραμματέα κατὰ τὸν κανονισμόν, ἀλλὰ μόνον **Διμενάρχη**, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς σφραγίδος τῶν ἄνω ἀναφερομένων ἐγγράφων. Οὗτος ἐξετέλει τὰ καθήκοντα τοῦ **Ἐπάρχου** καὶ τοῦ **Ἀρχηγοῦ (Καπετάνιου) τῆς Ἀστυνομίας**, διευθύνων καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν, ἣτις θ' ἀπετελεῖτο πιθανῶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων. Εἶνε λίαν πιθανόν ὅτι Διμενάρχης Σητείας διωρίσθη ὁ ἐκ Πισκοκεφάλου ὄπλαρχηγός **Ἰωάννης Κοντός**.⁽¹⁾

μὴν τῶν Τούρκων πειρατῶν, (1462, 1471 καὶ 1538) νὰ μετῆνάστευσεν ἡ οἰκογένεια αὐτῆ εἰς τὰ Ἡρακλειώτικα χάρσιν ἀσφαλείας (Βλ. Σητειακά Τ. Α' κεφ. ΙΑ' σελ. 121). Οὗτος ἦτο κληρικός, φέρων τὸν ἐκκλησιαστικὸν βαθμὸν τοῦ **Πρωτοσυγκέλλου**. Θερμὸς πατριώτης ἔλαβε μέρος εἰς τὸν Ἀγῶνα εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τι πιστοποιητικὸν τῶν Στραταρχῶν Ζερβουδάκι καὶ Β. Κάλῃ, δι' ὃ κατετάχθη εἰς τὴν Δ' τάξιν τῶν ἀγωνιστῶν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἐκδουλεύσεων. Ἐπὶ τῆς ἀρμοστικῆς τοῦ Τομπάζη διωρίσθη **γραμματεὺς τῆς ἐπαρχίας Γορτύνης**. Τὸ 1824 μετέβη εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἐπολέμησεν εἰς ὅλας τὰς μάχας κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ. Κατόπιν, ἀνανεωθείσης τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Γραμβούσης, εἰς τὰς ἐκτρατείας τοῦ 1827 καὶ εἰς τὴν κατὰ τῆς **Σητείας τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828**, ὅπου μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν παρέμεινεν, **εἶτε παρακλήσει τῶν ἐγχωρίων, ἐκτιμησάντων τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν του, εἶτε καὶ ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ, ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν κατεστραμμένην χώραν.**

Ὁ δὲ Γεώργιος Ψαρουδάκις κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Στραβοδοξαρίου (νῦν Σταυροχωρίου). Ὑπῆρξε πατὴρ τοῦ **Ἀναγνώστου Ψαρουδάκι**, μέλους τῶν Ἐπαναστατικῶν Ἐπιτροπειῶν 1866 καὶ 1897 καὶ πάππος τοῦ **Γεωργ. Ψαρουδάκι**, Δημάρχου ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ὄπλαρχηγοῦ τοῦ Δήμου Ῥουκάκας τὸ 1897. Ὁ δὲ **Παππᾶς Σκορδῆλης** ἦτο ἱερεὺς τοῦ χωρίου Τουρλωτῆς καὶ πατὴρ τοῦ **Ἀναγν. Φουνταλίδου, τοῦ κατὰ τὸ 1866 Προέδρου τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας** καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἀδελφῶν, περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἐν τῷ δευτέρῳ τεύχει.

(1) Τοῦτο ἐξάγω ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ. Ὀλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1897 ὁ **Μιχαὴλ Κολυβάκις, ἐγγονὸς τοῦ εἰρημένου ὄπλαρχηγοῦ**, μοὶ ἐπέδειξε βιβλίον χειρόγραφον, περιέχον ἡμερολογιακῶς διάφορα γεγονότα τῆς Ἐπαρχίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ εἰρημένη Δημογεροντία ἤσκει τὴν ἐξουσίαν ἐν τῷ χωρίῳ **Χανδρεῖ, ἐνθα ἤδρευε**. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιελάμβανε πολυτίμους πληροφορίας, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπολέσθη κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1897. Καθ' ἣν ὥραν ἐκράτησα τοῦτο φυλλομετρῶν ἔρρημα ἀπλῶς βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου, ἐπιφυλαχθεὶς, ἀλλὰ μὴ προσθῆσας, νὰ μελετήσω τοῦτο κατόπιν. Τὸ μόνον, ὅπερ παρέμεινεν εἰς τὴν μνήμην μου, εἶνε ὅτι ὁ

Τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διετέλει ἐν μέγιστη ἀγωνίᾳ ἕνεκα τῶν δυσαρέστων φημῶν, αἱ ὁποῖαι ἤρχοντο μέχρις αὐτοῦ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἀτυχοῦς Κρήτης καὶ προσεπάθει νὰ περισώσῃ ὅ,τι ἦτο δυνατόν. Ἡ πρώτη δυσάρεστος εἰδησις ἦτο ὅτι ὁ *Πρίγκηψ Λεοπόλδος* ὁ ἐκλεχθεὶς *Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος* ἀπεποιήθη νὰ δεχθῆ τὸν θρόνον, διότι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τῷ ἐδήλωσαν ὅτι *ἡ Κρήτη δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος*. Τὸ Συμβούλιον ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ προέβη εἰς διπλωματικὰς ἐνεργείας, *ὑποδειχθεῖσας αὐτῷ*. Καὶ πρῶτον ἀπηύθυνεν ἔκκλησιν πρὸς τὸν Λεοπόλδον τῇ 16 Ἀπριλίου 1830 ἐκλιπαροῦν αὐτὸν νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ ταῖς Μεγάλαις Δυνάμειν *ὑπὲρ τῶν δικαιῶν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ*, τοῦ ἐπὶ ὀλόκληρον δεκαετίαν ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του.

Μετὰ τὴν ἔκκλησιν ταύτην, ἣτις δυστυχῶς δὲν ἐπέφερε τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, τὸ Συμβούλιον ἐλάβανε καὶ τὴν ἐπίσημον πληροφορίαν ὅτι *ἡ Κρήτη ἔμενεν ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους*. Ὁ Γάλλος πλοίαρχος τοῦ πολεμικοῦ «*Ζενί*» *Πριουνέλ* ἐκάλεσε τῇ 14 Μαΐου 1830 διὰ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ τρεῖς ἐκ τῶν Κρητῶν πολεμιστῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀνεκοίνωσεν, ἐντολῇ τοῦ Ναυάρχου *Δεργινῆ*, ὅτι πρέπει νὰ παύσῃ ἡ αἱματοχυσία, διότι ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων, παρέμεινεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ πᾶσα πολεμικὴ ἐνέργεια, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὰ ἀποτελέσματά της, δὲν θὰ ὠφελήσῃ εἰς τίποτε.

Ὁ ἴδιος παρουσιάσθη καὶ εἰς τοὺς ἐν *Καλύβαις* συνηθροισμένους στρατηγούς καὶ πολλοὺς ὀπλαρχηγούς τῇ 15 Μαΐου καὶ ἀνεκοίνωσε καὶ εἰς αὐτοὺς τὰ αὐτά. Οἱ στρατηγοὶ ἀπήντησαν εἰς αὐτὸν μὲ γλώσσαν, *ἡμιστὰ διπλωματικὴν*, δι' ὃ ἀπῆλθεν ὠργισμένος εἰς Σουδᾶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς *Καλοὺς Διμένας*, ἵνα ἀνακοινώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγούς τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν τὰς *διαταγὰς τοῦ Ναυάρχου*. Καὶ ἐκεῖ, γνωρίζοντες τὰ ἐν Καλύβαις συμβάντα, τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ *πυροβολισμούς*, ὥστε ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγιναν ὕβριζων καὶ ἀπειλῶν.

γνωστὸς ἡμῖν Πέτρος Πορταράκης, στασιάζας κατὰ τῆς Δημογεροντίας, κατεδικάσθη ὑπ' αὐτῆς εἰς τρέμνον φυλάκιον, ἦν δὲν ἐξέτισε, φυγοδικῶν καὶ ἦν εἴτα ἐχάρισαν αὐτῷ τῇ μεσολαβήσῃ ἰσχυρῶν προσώπων, λόγῳ τῶν προηγουμένων αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν. Ἡ κατοχὴ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κοκτοῦ, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀστυνομίας ἐν Σητεῖα, ἔχων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς μετὰ τῶν σωμάτων του.

Τὸ Συμβούλιον καὶ μετὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἀναγγελίαν ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο εἰσέτι νὰ ἐλπίζῃ καὶ ἀπηύθυνεν *ἐκκλησίαις πρὸς τοὺς Μονάρχας τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς τὸν φιλέλληνα Γάλλον στρατηγὸν Λαφαζέτην, πρὸς τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ φιλέλληνας Ὀλάνδον, Ροῦσελ καὶ Παλμερστοῦνα, πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος Καποδίστριαν καὶ πρὸς τοὺς ἐλευθερωθέντας καὶ συμπολεμιστὰς Ἕλληνας.* Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν πατριωτικὴν καὶ δραστηρίαν ἐνέργειαν τοῦ Συμβουλίου αἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις δὲν ἐκάμφθησαν ν' ἀποδώσουν τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον μὲ τόσῃ δύναμιν καὶ μὲ τόσῃ διπλωματικῇ τέχνῃ παρέστησε τοῦτο, οὐδὲ καὶ αἱ *συνηγοραὶ τῶν Ἀγγλῶν πολιτικῶν Ὀλάνδου, Ροῦσελ καὶ Παλμερστοῦνος ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ εἰσηκούσθησαν.* Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀγορεύσας διὰ μακρῶν καὶ ἀναπτύξας τὰ δίκαια τῶν Κρητῶν, ἀποκλειομένων τῆς ἐλευθερίας προσέθηκεν: *οἱ Τοῦρκοι ἐκράτουν ἀδίκως τὴν Κρήτην καὶ τώρα φιλονικεῖται, ἂν πρέπη νὰ ὠφεληθοῦν ἐν τῆς ἀδικίας τῶν. Καθολικὸς νόμος ὑπάρχει ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ ὠφελῆται ἀπὸ τὴν ἀδικίαν, καὶ ἀξίωμα τῆς δικαιοσύνης εἶνε τὸ ὅτι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὁποῖαν ἐπραξεν ἀδικίαν ὡς δικαιολόγημα καὶ οὕτω ἐξακολουθήσῃ πράττειν καὶ ἄλλας μεγαλυτέρας ἀδικίας.* Ἡ θαυμασία αὕτη ἀγόρευσις τοῦ Παλμερστοῦνος ἐλησημονήθη, ὅτε οὗτος ἐγένετο Πρωθυπουργὸς καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς Κρήτης ἠδύνατο νὰ ἐπαναξετασθῇ· ἀλλὰ διατὶ δὲν ἐγένετο τοῦτο; διότι δυστυχῶς *τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων Ἐθνῶν εἶνε πάντοτε ἀνώτερα τῶν δικαίων τῶν μικρῶν.* Τοιοῦτόν τι συνέβαινε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει.

Τὸ Συμβούλιον ἐμάνθανε κατόπιν ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ὅτι πολεμικὰ τῶν Δυνάμεων θὰ κατέπλεον εἰς τὸν *κόλπον τοῦ Παλαιοκάστρου, παρὰ τὴν Ρογδιάν,* ἵνα ἐπιβάλουν τὴν ἀνακωχὴν εἰς τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη καὶ συνιστᾷ οὗτος αὐστηρῶς εἰς αὐτὸ ν' ἀποδεχθῇ τὰ τῆς ἀνακωχῆς, χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος. Τούτου ἕνεκα τὸ Συμβούλιον μετεστάθμισεν εἰς *Ρογδιάν* καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἀρχηγούς καὶ καπεταναίους, ἵνα παρευρεθοῦν ἐκεῖ κατὰ τὸν κατάπλεον τῶν πλοίων. *Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου 1830* τρία πολεμικὰ τῶν Συμμάχων Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας κατέπλευσαν εἰς τὸν εἰρημένον ὄρμον, τῶν ὁποίων οἱ πλοίαρχοι ἀνεκοίνωσαν εἰς τοὺς συνηθροισμένους, ἀνερχομένους 1500, τὰ τῆς ἀνακωχῆς, τὴν ὁποῖαν οὗτοι παρεδέχθησαν *κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κυβερνήτου.* Οἱ εἰρημένοι πλοίαρχοι ἀνεκοίνωσαν συγχρόνως εἰς τὸν *Σουλεϊμὰν Πασᾶν τοῦ Ἡρακλείου* τὰ τῆς ἀνακωχῆς καθορίσαντες

καὶ τὰ ὄρια εἰς ὅλα τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα ἔτι φρούρια, *συστήσαντες αὐτῷ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν.*

Τὸ Συμβούλιον ὥρισε τοὺς ἰκανωτέρους ὀπλαρχηγούς καθ' ὅλην τὴν Κρήτην καὶ συνέστησεν εἰς αὐτούς τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ἀνακοῦχης, *ἐπιβάλλοντας ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς τοὺς παραβάτας ταύτης.* Καὶ οἱ μὲν Χριστιανοὶ ἐτήρησαν ἀκριβῶς πάντα ταῦτα, ἀλλ' οἱ Τούρκοι τί ἐπραξαν; Ἄμα τῇ ἀναχωρήσει τῶν Ἑθνωπαϊκῶν πλοίων, *ἤρξαντο νὰ ἐπιτίθενται θηριωδέστατα, σφάζοντες, αἰχμαλωτίζοντες πολλοὺς συναντιωμένους ὑπ' αὐτῶν,* ἐν ᾧ οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἀπέφευγον πᾶσαν σύγκρουσιν. Τινὲς τῶν ὀπλαρχηγῶν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν τήρησιν τῆς ἀνακοῦχης εἰς τὰ μέρη τοῦ Ἡρακλείου ἀπηύθυνον ἔγγραφον πρὸς τὸν Σουλεϊμὰν Πασᾶν, καταγγέλλοντες τὰ συμβαίνοντα καὶ ἐκθέτοντες τὴν γυμνίαν τῶν περὶ τοῦ πρακτείου πρὸς τήρησιν τῆς ἀνακοῦχης: *Ὁ Σουλεϊμὰν Πασᾶς ἀπήντησε διὰ τινος ὑφισταμένου του ὅτι αὐτὸς δὸν γνωρίζει τοιαῦτα πράγματα, ὅτι αὐτὸς ἔλαβε φερμάνιον τοῦ Σουλτάνου διὰ τοῦ ὁποίου δίδεται ἀμνηστία εἰς τοὺς θυγαδιάδες καὶ ἀντίγραφον τοῦτου ἔστειλε πρὸς τὸν Ῥενιέρην διὰ νὰ τὸ καταστήσῃ γνωστὸν εἰς τὸν ῥαγιάδ τῆς Κρήτης.*

Ἄφ' οὗ ἔλαβεν ὁ Πρόεδρος Ῥενιέρης τὰ ἔγγραφα παρὰ τοῦ ἐν Χανίοις *Μεγμέτ Πασᾶ* ἐκάλεσε τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν Ἐπαρχιῶν Χανίων καὶ Ῥεθύμνης καὶ ὑπέβλεψε τὰ ληφθέντα ἔγγραφα. Οὗτοι μελετήσαντες ταῦτα ἀπήντησαν πρὸς τὸν Πρόεδρον δι' ἔγγραφου, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦν τὰ δεινοπαθήματα τῶν Κρητῶν καὶ τὰς *κακουργίας τῶν Τούρκων,* τὰς ὁποίας διέπραξαν αὐτοὶ καθ' ὅλην τὴν Κρήτην, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρουν καὶ τὴν *σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν ἐν Σητεία ὑπὸ τοῦ γενιτσάρου Ἀφεντακάνι.* Παρεκάλουν δὲ τὸν Πρόεδρον ν' ἀνακοινώσῃ τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἰς τὸν Μεγμέτ Πασᾶν τῶν Χανίων ὡς ἀπάντησιν τῶν εἰς τὰ πρὸς αὐτούς γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμὰν Πασᾶ.

Τὸ Συμβούλιον ἀνεφέρθη συγχρόνως καὶ πρὸς τὸν Κυβερνήτην παριστὸν εἰς αὐτὸν τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν μετὰ τὴν ἀνακοῦχὴν, ἣν αὐτὸ ἐτήρει μετὰ πάσης αὐστηρότητος, ἐν ᾧ οἱ Τούρκοι, ἐπιωφελοῦμενοι τῆς τακτικῆς ταύτης τῶν Χριστιανῶν διέπραττον παντὸς εἶδους κακουργήματα. Ὁ Κυβερνήτης ἀνεκοίνωσε ταῦτα πρὸς τοὺς ἀντιναυάρχους τῶν Συμμάχων Δυνάμεων. Συγχρόνως ὁμως τὸ Συμβούλιον ἐλάμβανε *διακοίνωσιν* παρὰ τοῦ Κυβερνήτου, δι' ἧς καθίστατο γνωστὸν εἰς αὐτὸ *ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διότι ἡ νῆσος κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λον-*

δίνου ἔμενεν εἰς τὴν κυριότητα τῆς Τουρκίας καὶ συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶσιν οἱ Κρηῖτες οὐδεμίαν ἀντίληψιν παρ' αὐτῆς, ἀφορῶσαν εἰς πολεμικὰς ἐργασίας». Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη προὔξετησεν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Κρηῖτας, οἵτινες συγχρόνως ἐπληροφοροῦντο *ὅτι ἡ Κρῆτη ἠνοῦτο μὲ τὴν Αἴγυπτον κατ' ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ Μεχμεταλῆ* καὶ ὅτι ἀπεστέλλετο Αἰγυπτιακὸς στρατὸς ἐκ 3000 ὑπὸ τὸν Αἰγύπτιον ἀξιωματικὸν Νουρεντήμβην. *Ολιβερά κατήφεια κατέλαβε τοὺς Κρηῖτας!* ἀλλὰ τί ἠδύνατο νὰ πράξουν, ἀφ' οὗ στενὸς ἀποκλεισμός τῶν *Τούρκων καὶ τῶν Εὐρωπαίων* ἐστέρησεν αὐτοὺς πάσης οἰασδῆποτε βοηθείας; Ἐνόμισαν ὅτι ἠμπόρουν εἰσέτι νὰ ἐλπίζουν ἀπειθονόμενοι πρὸς τὸν νέον Βασιλέα τῆς Γαλλίας *Λουδοβικὸν Φίλιππον*, ἔξαιτούμενοι τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ, ἀναθέτοντες τὴν σωτηρίαν των εἰς τὸ *ἐνδοξὸν ἔθνος τῶν Γάλλων*. Ἀντίγραφον τῆς πρὸς τὸν εἰρημένον Βασιλέα ἀναφορᾶς διηύθυνον καὶ πρὸς τὸν φιλόανθρωπον στρατηγὸν *Λαφαγέτην*, μετὰ ἐκθέσεως ὑπὸ χρονολογίαν 13 Ὀκτωβρίου 1930, ὑπογεγραμμένης ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως *Ν. Οικονόμου* καὶ ὄλων τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης, δι' ἧς ἐκθέτουν εἰς αὐτὸν τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν διατελεῖ ὁ Χριστιανικὸς λαὸς πίπτων ὑπὸ νέον βαρβαρικὸν ζυγόν, καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ἐκ τῶν συμπατριωτῶν του, οἵτινες ἔδειξαν μάλιστα ξεχωριστὴν τινα ὑπεράσπισιν εἰς τὴν στήριξιν τῶν ἱερῶν καὶ ἀπαραγρῆπτων δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Μεταξὺ τῶν ὑπογεγραμμένων πληρεξουσίων τῆς Κρήτης ἦσαν καὶ οἱ ἐκ Σητείας *Γεώργιος Ἀχλαδιανὸς Πρωτόπαπας, Γιάννης Παπαδάκης ὄπλαρχηγός, Γεώργιος Ψαρουδάκης, δημογέρον, Σήφης Δεμιρετζάνης, Μανόλης Λαδάς, Θεόδωρος Μαρκάκης, Γιάννης Ῥομνάκης*.

Καὶ ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης οὐδεμίαν ἐπέφερε μεταβολὴν εἰς τὴν κατὰστασιν. Ὑπάρχει γνώμη, καθ' ἣν, ἀν αἱ καταβληθεῖσαι τελευταίως προσπάθειαι, κατεβάλλοντο ἐγκαιρότερον, ἴσως αὐταὶ θὰ ἐστέφοντο ὑπὸ ἐπιτυχίας. Δυστυχῶς ἐστήριξαν ὅλας των τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Κυβερνήτου, ἀλλ' οὗτοι προὔτιμησαν τὴν ἀλελευθέρωσιν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Φθιώτιδος, ἀποδεξάμενοι τὰς χώρας ταύτας ἀντὶ τῆς Κρήτης. Ὁ Νουριντημβές ἀποβιβασθεὶς εἰς Χανία μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἠτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του, ἀπέλυσε δὲ ἐγκύκλιον προσκαλῶν τοὺς Κρηῖτας πρὸς ὑποταγὴν.

Οἱ Κρηῖτες βλέποντες ὅτι ἐγκατελείφθησαν ἀβοήθητοι ὑπὸ πάντων, ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν προχωροῦντα εἰς Ἀποκώρωνα

Νουρεντήμπεην. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου ῥενιένης ἀνεχώρησε· πολλά ἐκ τῶν μελῶν διεσκορπίσθησαν. Ἐμεινον δὲ μόνον μέλη ἐκ τοῦ Συμβουλίου ἐν τῇ ἔδρᾳ του Μαργαρίταις οἱ **Κ. Κριτοβουλίδης, Α. Παπαδάκης, Α. Δαφνομήλης, Μανουὴλ Λαδάς, Γ. Σακόρραφος, Τζώρτζης Σαουνάτζος, Ι. Μιχαήλ**, καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων Ἐπιτροπὴ **Π. Ζερβουδάκης Α. Ἀνδρεαδάκης, Ν. Δάνδολος, Ν. Σκορδίλης** καὶ ὁ **Ν. Δαμβέργης** ὡς ἀναπληρωτῆς τοῦ Γραμματέως, ἀπουσιάζοντες.

Τί ἔμενε λοιπὸν πλέον νὰ πράξουν καὶ οἱ ἐγκατεροήσαντες οὔτοι· οὐδὲν ἄλλο, ἢ νὰ διαμαρτυρηθοῦν διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ νὰ διαδηλώσουν ὅτι ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν παραιτεῖται τῶν δικαιωμάτων του, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησε διὰ ποταμῶν αἱμάτων καὶ διὰ τῶν μεγάλων του θυσιῶν. Συνέταξε λοιπὸν τὸ Συμβούλιον τοῦτο μακρὰν διακήρυξιν διαμαρτυρίας τῇ 25 Νοεμβρίου 1830 ἐν Μαργαρίταις Ἀδλοποτάμου, τῆς ὁποίας ἀντίγραφον ἐστάλησαν νὰ δημοσιευθοῦν εἰς τὰς ἐφημερίδας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, εἰς τοὺς Ἀντιναύαρχους καὶ Ἀντιπρέσβεις τῶν Συμμάχων Δυνάμεων. Συγχρόνως δὲ ἐξέδετο ψήφισμα διὰ τοῦ ὁποίου ὀρίζονται 58 πρόσωπα ἐκ τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης, τὰ ὁποῖα θὰ μένουν ἐκτὸς τῆς Κρήτης ἐλεύθερα καὶ τὰ ὁποῖα ἐξουσιοδοτεῖ, ἐπὶ τῇ ἐνδεχομένη διαλύσει τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου, νὰ ἐνεργῇ πᾶν ὅτι ἀπαιτῆ τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ τῶν πατριωτῶν καὶ νὰ φροντίζη διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης καὶ τὴν μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν αὐτῆς κτλ. (Βλ. Ἀπομνημ. Κριτοβουλίδου σελ. 534—544).

Μεταξὺ τῶν ὀρισθέντων μελῶν ἀναφέρονται καὶ δυὸ πληρεξούσιοι τῆς Σητείας ὁ Ἐμμανουὴλ Λαδάς καὶ Ἰωάννης Κοντός.

Οἱ Κρήτιες εὐρεθέντες πρὸ μιᾶς τοιαύτης ἀπελπιστικῆς καταστάσεως ἤρχισαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Προέδρου καὶ τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν τοῦ Συμβουλίου, συμβᾶσαν τῇ 16 Δεκεμβρίου 1830 νὰ ἐκπατριῶνται, καταφεύγοντες εἰς Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους, καθ' ὑπόδειξιν μάλιστα τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, γράφοντος ὅτι **τοὺς θέλοντας ἐκ τῶν Κρητῶν νὰ μεταναστεύσουν εἰς τὴν ἐλευθέρην Ἑλλάδα, θὰ τοὺς δεχθῶσιν ὡς συναδέλφους καὶ συναγωνιστάς!!** στείλας μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ τὸν Κανάρην μετὰ τὰ πλοῖα, ὧν ἦτο ἀρχηγός. Παρ' ὅλας δὲ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας οἱ νέοι κύριοι παρενέβαλλον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Κρητὰς, τὰ παράλια τῆς νήσου καὶ μάλιστα τῶν ἀνατολικῶν διαμερισμάτων αὐτῆς ἦσαν πλήρη γυναικοπαίδων, ἀναμενόντων πλοῖα πρὸς ἀναχώρησιν. Καὶ παρ' ὅλους τοὺς ἐκ τῆς θαλάσσης κινδύνους, λόγῳ τοῦ χειμῶνος, κατώρθωσαν

ν' ἀπέλθουν τῆς Κρήτης πλεόν τῶν 60 χιλιάδων χριστιανῶν προσώπων.

Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ὁ διορισθεὶς Σερασκέρης καὶ Γενικὸς Διοικητῆς (Βαλῆς) δὲν ἔβλεπε μὲ καλὸν ὄμμα τὴν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, διότι ποιοὶ θὰ κατέβαλλον τοὺς φόρους διὰ τὰς δαπάνας τῆς Διοικήσεως; Δι' ὃ κατέβαλε μεγάλας προσπάθειας καὶ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης νὰ πείσῃ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀναχωρησάντων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς οἰκίας των, ἀποστείλας κατάλληλα πρόσωπα εἰς τὰς νήσους πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὑποσχόμενος πρὸς αὐτοὺς πᾶσαν προστασίαν καὶ ἰσοπολιτείαν ἔναντι τῶν συνοίκων συμπατριωτῶν των Τούρκων.

Φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ Σητείας εἶχον ἐκπατρισθῆ πολλοὶ εἰς τὰς παρακειμένας νήσους Κάσον καὶ Κάρπαθον καὶ εἰς ἄλλας καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τὸν ἐκ Ζύρου Παπᾶν Χατζῆν ἵνα μεταβῆ εἰς ὅσας νήσους γνωρίζῃ ὅτι εὐρίσκονται συμπατριῶταί του καὶ νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθουν, βεβαιῶν ὅτι δὲν ἔχουν νὰ φοβηθοῦν κακοποίησιν τινα, οὔτε παρὰ τῆς κυβερνήσεως, οὔτε καὶ παρὰ τῶν συμπατριωτῶν των Ὀθωμανῶν. Ὁ Παπᾶ Χατζῆς, ἀνθρώπος γενναῖος, ἀλλὰ καὶ συνετὸς καὶ εὐφυῆς ἠρνήθη κατ' ἀρχὰς τὴν ἐντολήν, προφασιζόμενος ὅτι φοβεῖται τοὺς συνεπαρχιώτας του Ὀθωμανοὺς, τοὺς ὁποίους γνωρίζει καλῶς ὡς φανατικούς καὶ Χριστιανομάχους, μὴ προβοῦν εἰς κακοποίησιν τῶν ἐπανερχομένων, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ φέρῃ οὗτος εὐθύνην.

Ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, θέλων νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Παπᾶν Χατζῆν καὶ νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ πᾶσαν πρόφασιν, ἐξέδωκε *Μπουγιουρουλνι* (ἐπίσημον διαταγὴν) καὶ τὸ ἀπέστειλεν εἰς αὐτόν, συγιστῶν νὰ μεταβῆ πάραυτα εἰς τὰς νήσους πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ ἔχῃ ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξίν του εἰς ὅ,τι ἤθελε συμβῆ εἰς αὐτόν, ἢ εἰς ἄλλον χριστιανὸν τῆς ἐπαρχίας του. Εἰσὶν ἄξια ἀναγραφῆς τὰ κατόπιν συμβάντα ὡς κωμικοτραγικά, ὧν ἡ ἀφήγησις ὀφείλεται εἰς τὸν ἴδιον καὶ εἰς τὸν μόλις πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀποβιώσαντα ἐνενηκονταετῆ ἕγγονόν του Κωνσταντῖνον Ἀρχαϊκιάκιν.

Μετὰ τὴν λήψιν τῆς ἐπισήμου διαταγῆς τοῦ Πασᾶ ὁ Παπᾶ Χατζῆς ἀνεχώρησε μεταβὰς εἰς Κάσον, Κάρπαθον καὶ ἄλλας νήσους παρακειμένας, εἰς ἃς διέμενον Χριστιανοὶ Κρητῆς πρόσφυγες ἐκ Σητείας καὶ ἄλλων μερῶν. Κατόρθωσε δὲ διὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν πειθοῦς νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς Κρήτην πολλοὺς ἐκ τῶν προσφύγων, δι' ὃ καὶ ἐξεφράσθη πρὸς αὐτὸν ἡ εὐαρέσκεια τοῦ Πασᾶ. Μετὰ τινα καιρὸν *οἱ κακομαθημένοι Τοῦρκοι τοῦ χωρίου του, μὴ ἐγνοήσαντες τὴν μεταβολὴν τῆς καταστάσεως, κατεχόμενοι ὑπὸ τυφλοῦ φανατισμοῦ, ἤρχισαν νὰ παρενοχλοῦν τὸν Παπᾶν Χατζῆν εἰς τὰ θρησκευτικὰ του*

καθήκοντα καὶ νὰ κατομεταχειρίζωνται καὶ τοὺς ἐνορίτας του. Ὁ Παπᾶ Χατζῆς ἐνεθυμήθη τότε τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Πασᾶ καὶ δὲν ἔχασε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς ὀμοχωρίους του Τούρκους διὰ τὰς νέας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παλαιὰς κατομεταχειρήσεις τῶν Χριστιανῶν Ζυριωτῶν καὶ περιχώρων, γράψας πρὸς τὸν Πασᾶν ἐπιστολήν, καταγγέλλων τὰς παρεκτροπὰς τῶν Τούρκων καὶ ζητῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς του.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀναγγέλλεται εἰς τὸν Παπᾶν Χατζῆν ἡ ἐμφάνισις πλησίων τοῦ χωρίου **40 ἰππέων χωροφυλάκων, ὀδηγουμένων ὑπὸ ἐνὸς ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ.** Ὁ Παπᾶ Χατζῆς ἐνόησε περὶ τίνος πρόκειται καὶ ἐξῆλθε πρὸς προϋπάντησιν τῶν χωροφυλάκων. Ὅτε ἐπλησίασεν ὁ ἀξιωματικὸς, ὁ ὁποῖος ἐπέξενσε, προσῆλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ὑπέβαλε τὰ σέβη του, συγχρόνως δὲ ἐπυροβόλησεν εἰς τὸν ἀέρα διὰ τοῦ πιστολίου, ὃ ἔφερεν, ἔχων πρὸς τοῦτο ἀδειαν, εἰς ἔνδειξιν ἐπισήμου χαιρετισμοῦ καὶ εἶτα ὠδήγησε τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν οἰκίαν του, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ οἱ πρόκριτοι Τούρκοι τοῦ χωρίου καὶ ἔχαιρέτισαν τὸν ἀξιωματικόν. Ὁ ἀξιωματικὸς διέταξεν αὐτοὺς ν' ἀποχωρήσουν, διότι εἶχεν ὑπηρεσίαν.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ὁ ἀξιωματικὸς ἐζήτησε κατάλογον τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παρενοχλοῦν αὐτὸν καὶ τοὺς χωριανούς Χριστιανούς. Ὁ Παπᾶ Χατζῆς ὑπέβηλε σημεῖωμα, περιέχον τὰ ὀνόματα 40 περίπου ἀτόμων, τῶν πλέον Νταήδων τοῦ χωρίου Τούρκων. Ὁ ἀξιωματικὸς ἐκάλεσε τούτους καὶ τοὺς ἠρώτησε διατι ἐνοχλοῦν τοὺς Χριστιανούς, παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Αὐθέντιου του; Ὅσοι, ἀντὶ νὰ δικαιολογηθοῦν, διαψεύδοντες τὰ κατ' αὐτῶν καταγγελλόμενα, ἔστρεψαν τὴν καταγγελίαν κατὰ τοῦ Παπᾶ Χατζῆ, ὀνομάζοντες αὐτὸν **Ἀσῆν** (ἀνάρτην). Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε ὅτι **ὀπλοφορεῖ καὶ πυροβολεῖ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν.** Ὁ ἀξιωματικὸς ἄνευ ἄλλης ἀνακρίσεως διέταξε καὶ τοὺς ἔκλεισαν εἰς μίαν οἰκίαν. Κατόπιν ἐξήγαγον ἕνα ἕνα ὀπίπτοντες αὐτὸν πρηνηδόν, μεθ' ὃ δύο ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἐκράτουν αὐτὸν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας καὶ τρίτος ἔτυπεν αὐτὸν μετὰ βουνεύρου μέχρι οὗ ἐλιποθύμει, ὁπότε τὸν ἔριπτον εἰς τὸν κατακείμενον ἀγρόν. Ἡ τιμωρία αὕτη ἐπαεληφθῆ εἰς ὄλους, τοὺς ὁποίους διέταξεν ὁ ἀξιωματικὸς καὶ ἔκλεισαν εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν, θέσας φρουρὰν μέχρι τῆς ἐπομένης. Ὅτε ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ τὸ ἀπόσπασμα διετάχθη τοῦτο νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς ἐγκλείστους καὶ νὰ τοὺς δέσῃ ὀπισθάγκωνα μετ' ἰσχυρὰ συνδεδεμένα οὕτως ὥστε ν' ἀποτελοῦν ἕν ὄλον σύμπλεγμα, συμβαδίζον καὶ ἀκολουθοῦν ὁ εἰς τὸν ἄλλον, Ἀφ' οὗ ἔληξεν ἡ ἐργασία αὕτη διετάχθη ἡ ἐναρξίς τῆς

πορείας τῶν δεσμίων, ἵνα μεταβοῦν οὗτοι εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἡρακλείου.

Οἱ πρόκριτοι Ὀθωμανοὶ κατεπλάγησαν, μὴ ἀναμένοντες τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν τῶν ὁμοθρήσκων των. Παρουσιάσθησαν εἰς τὸν ἀξιωματικὸν μετὰ τῶν συγγενῶν τούτων ἰκετεύοντες αὐτὸν ν' ἀπολύσῃ τοὺς συλληφθέντας, ἀρκούμενος εἰς τὴν γενομένην εἰς αὐτοὺς τιμωρίαν, ἐγγυούμενοι δὲ ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ εἶνε φιλήσυχοι πολῖται. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔμενεν ἄκαμπτος καὶ διέταξε τὴν συνέχισιν τῆς πορείας. Τότε οἱ πρόκριτοι ἔπесαν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Παπαῦ Χατζῆ, ἐκλιπαροῦντες αὐτὸν νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ ἀξιωματικῷ πρὸς ἀπόλυσιν τῶν ὁμοχωρίων των. Ὁ Παπαῦ Χατζῆς δὲν ἠρνήθη νὰ μεσολαβῆσῃ, ἀλλ' ἐξέφρασε δισταγμὸν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μεσολαβῆσεώς του. Ἐσπευσεν ὁμοῦ μετὰ τῶν προκρίτων Ὀθωμανῶν καὶ ἔπесαν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀξιωματικοῦ ἰκετεύων αὐτὸν ν' ἀπολύσῃ τοὺς ὀδηγουμένους εἰς τὰς φυλακὰς, ἀρκούμενος εἰς τὴν τιμωρίαν, ἣν ἐπέβαλεν εἰς αὐτούς, ἐγγυώμενος δὲ καὶ οὗτος περὶ τοῦ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς θὰ εἶνε ἡσυχοὶ πολῖται. Ὁ ἀξιωματικὸς ἐπέμενεν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκάμφθη καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς, ἀλλὰ κατέστησεν ὑπεύθυνον τὸν Παπαῦ Χατζῆν διὰ πᾶσαν παρεκτροπὴν τῶν ἀπολυθέντων εἰς τὸ μέλλον. Οἱ ἀπολυθέντες ἔσπευσαν καὶ ἐφίλουν τὰς χεῖρας τοῦ Παπαῦ Χατζῆ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρξε τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων τῆς Σητείας. Σημειωτέον ὅτι οἱ πλείστοι τῶν Τούρκων τῆς Ζύρου προήρχοντο ἀπὸ ἐξωμότας προγόνους, δι' αὐτὸ καὶ ἦσαν τόσον φανατικοὶ καὶ Χριστιανομάχοι, ἀλλ' ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο μέρος τοῦ βιβλίου μας, ἦλθον χρόνοι, καθ' οὓς ἐπλήρωσαν ὅλας τὰς ἀνομίας των.

Σημ. Διόρθωσις παραγράματος. Τὰ κεφάλαια τοῦ παρόντος Τεύχους ἀπὸ τοῦ IB' καὶ ἐξῆς ἐσημειώθησαν ἐσφαλμένως, οὕτως ὥστε τὸ τελευταῖον ἀντὶ IZ' νὰ σημειῶται IΣ', τοῦτο δὲ συνέβη, διότι τὸ IB' ἐξ ἀβλεψίας ἐσημειώθη δίς, ὅπερ ἐν τούτοις δὲν ἔχει σημασίαν διότι αἱ γινόμεναι εἰς τὰ κεφάλαια παραπομπαὶ σημειοῦνται καὶ αἱ σελίδες.

Τὰ περαιτέρω θὰ συνεχίσωμεν εἰς τὸ δευτέρον τεῦχος ὅπερ θὰ ἐκδοθῆ μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ παρόντος.

Ἐνταῦθα θὰ περιλάβωμεν εἰσέτι, ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ, τὰς βιογραφίας τῶν ἐν τῷ τεύχει τούτῳ ἀναφερωμένων ἀρχηγῶν τῆς Σητείας Ἰωάννου Παπαδάκη ἢ Κοντοῦ, Ἰωάννου Ρωμανάου ἢ Μακροῦ, Ἰωσήφ Δερμιτζάκι, Θεοδώρου Μαρκάκι ἢ Σπανοῦ καὶ Χατζῆ Κυραντώνη. Αἱ βιογραφίαι τούτων θὰ ᾧσι κατὰ τὸ δυνατόν σύντομοι καὶ ἐφ' ὅσον εἶνε ἐξηκριβωμένη ἢ ὑπ' αὐτῶν δρᾶσις εἰς τὸν ἐκτεθέντα ἐθνικὸν ἀγῶνα.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΙΣ ἢ ΚΟΝΤΟΣ

Ὁ Ἰωάννης Παπαδάκις, υἱὸς ἱερέως, ἐγεννήθη ἐν Πισκοκεφάλῳ Σητείας περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης δεκαετηρίδος τοῦ 18ου αἰῶνος, ἠκούετο δὲ καὶ **Κοντός** (Καπετὰν Γιάννης Κοντός) ὡς βραχὺς τὸ ἀνάστημα πρὸς διάκρισιν τοῦ ὁμωνύμου τοῦ **Καπετὰν Γιάννη Ρωμνάκι** ἐκ Σταυροχωρίου, ὑψηλοτέρου τούτου καὶ ἀκουομένου «**Καπετὰν Γιάννη Μακρῆ**».

Μεῖραξ ἔτι ὁ Ἰωάννης Παπαδάκις ἀπεστάλη εἰς Νέα Ἐφεσον παρὰ τῷ ἐκεῖ θεῖῳ του, ἵνα φοιτᾷ εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σχολεῖον. Ἐκεῖ παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐκ τοῦ σχολείου ἔτη τινὰ βοηθῶν τὸν θεῖόν του εἰς τὰς γεωργικὰς του ἐργασίας. Μίαν ἡμέραν συναντᾷ τὸν νέον, εὐρισκόμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ, Τοῦρκος τις, ὁ ὁποῖος ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ δι' ἀνοσίους σκοπούς. Ἐν τῇ ἐπελευθούσῃ πάλῃ περιπλεχθεὶς ὁ Τοῦρκος κάπου ἔπεσεν ἐπωφεληθεὶς τῆς πτώσεως ὁ νέος κατέφερε κατ' αὐτοῦ διὰ χονδροῦ ἄσπιδου ἰσχυρὸν κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τὸν ἀφῆκεν ἄπνου, κλείσας δὲ τὴν θύραν προσῆλθε παρὰ τῷ θεῖῳ του καὶ τῷ ἀνήγγειλε τὸ γεγονός. Τὴν νύκτα μετέφερον τὸ πτώμα μακρὰν τοῦ οἰκήματος, ἀλλ' ἀνακαληφθέντος τούτου, συνελήφθησαν ὅτε θεῖός του καὶ πολλοὶ Χριστιανοί. Ὁ νέος φοβηθεὶς ἐκρύβετο· συνεννοηθεὶς δὲ μὲ νέους τινὰς κατήλθον εἰς Κρήτην διὰ τινος πλοιαρίου, ἀποβιβασθέντες εἰς τὰ δυτικὰ διαμερίσματα, ὅπου εἶχεν ἤδη κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις (¹) καὶ ἐθριάμβευεν. Μόλις δὲ ἡ ἐπανάστασις ἀνεξωογονήθη καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς Ἐπαρχίας ἔσπευσε μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν νὰ μεταβῆ ἐκεῖσε, ὅπου ἀπαντῶμεν αὐτὸν λαμβάνοντα μέρος εἰς διαφόρους πολεμικὰς ἐνεργείας (βλ. ἀνωτέρω Κεφ. Θ' σελ. 59, 65 καὶ 67, 71. Κεφ. Ι' σελ. 74, 77 ὑποσ. Κεφ. ΙΒ' σελ. 91 ὑποσ. Κεφ. ΙΓ' σελ. 95. Κεφ. ΙΔ' σελ. 104).

Μετὰ τὴν παῦσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ ὁ Κοντός μετὰ τοῦ σώματός του ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθουν εἰς Πελοπόννησον ἐπιβάντες

(¹) Ὁ ἔγγονός τοῦ Ι. Παπαδάκι Μιχ. Κολυβάκις δημοσιεύων τὴν βιογραφίαν τούτου ἐν τῇ ἐφημερίδι Ἐλευθέρα Σκέψει, ἀναγράφει ὅτι κατήλθεν εἰς Σητείαν μετὰ δεκάδος κατὰ τὸν ἄνω χρόνον *αἰσθηματιῶν νέων*. Τὸ τοιοῦτον δὲν φαίνεται ἀκριβές, διότι ἡ Σητεία κατὰ τὸν χρόνον τούτου λόγῳ τῶν ὁμαδικῶν σφαγῶν ὑπὸ τοῦ Ἀφενταζάκι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἦτο τόσον ἀναστατωμένη καὶ ἀχαλίνωτος ἢ ἀναρχία, ὥστε ν' ἀποτελῆ ἡ κάθοδος εἰς *Πισκοκέφαλον δεκάδος αἰσθηματιῶν νέων Ἡράκλειον ἄθλον*.

γαλιότας τινός. Κατὰ τὸν πλοῦν συνητήθησαν μετὰ ἑτίνος Αἰγυπτιακοῦ πλοίου φέροντος φορτίον ὄρυζιου, ζαχάρεως καὶ καφέδων. Ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ κατέλαβον φονεύσαντες τὸ πλήρωμα, τὸ δὲ πλοῖον μετὰ τοῦ φορτίου ὠδήγησαν εἰς Ναύπλιον καὶ τὸ παρέδωσαν εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν. Κατὰ τὴν γενομένην σύγκρουσιν πρὸς τὸ εἰρημένον πλοῖον ὁ Κοντὸς ἐπεδείξατο ἀπαράμιλλον γενναϊότητα. Λέγεται ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο ἦτο υπερύψηλον καὶ ἐπλεονέκτει τῆς γαλιότας, ὅταν αὕτη ἐπλευρίσειεν εἰς αὐτό, οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐπυροβόλουν εὐχερῶς κατὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς γαλιότας· τούτου ἕνεκα οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκρύπτοντο ἐντὸς τοῦ κοίτους τῆς γαλιότας καὶ μόνον ὁ Κοντὸς ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὸ **φυλακτόν**, ὕπερ ἔφερον, ἴστατο ὀρθίος καὶ ἐπυροβόλει κατὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ, λαμβάνων τὰ ὄπλα, τὰ ὅποια οἱ κρυπτόμενοι σύντροφοὶ ἐγέμιζον διαρκῶς. Κατὰ τὸν πλευρισμὸν τῆς γαλιότας εἰς πελώριος ἄραψ ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ πλοίου ὄρμησε ἐπιθήρη κατὰ τοῦ Κοντοῦ, ὃ ὁποῖος προλαβὼν ἐπυροβόλησεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐφόνευσε πεσόντα εἰς τὴν θάλασσαν.

Εἰς Πελοπόννησον παρέμεινεν μέχρι τοῦ 1826 λαμβάνων μέρος εἰς ὅλας τὰς εἰς διάφορα μέρη διεξαγομένης μάχας. Μετὰ τὴν εἰς Κρήτην κάθοδόν του ἐνυμφεύθη τὴν ἐκ τοῦ χωρίου Μάλλια Ἑλένην Γραμματικὰκι (Βλ. Ἐφημερίδα Ἡρακλείου «Ἐλευθέραν Σκέψιν» ὑπ' ἀριθ. 673-2-11 καὶ 674-4-11 1930).

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς ἐκ Πελοποννήσου ἐπανόδου του καὶ μέχρι τῆς ἐντελοῦς πτώσεως τῆς Ἐπαναστάσεως ἠγωνίζετο, ἠγούμενος ἐπιλέκτων ἐκ Σητείας πολεμιστῶν, ὡς εἰς τὰ προηγούμενα καὶ ἄνω ἀναφερόμενα κεφάλαια ἐμνημονεύσαμεν. Μεταξὺ δὲ τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες συνῆλθον εἰς Μαργαρίτας Μυλοποτάμου καὶ διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς προσγενομένης εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν ἀδικίας καὶ βίας ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς ὑπῆρξεν καὶ ὁ Κοντὸς. Εἰς δὲ τὸ ψήφισμα, ὕπερ ἐξέδοτο τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἀνέθετε τοῦτο εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς Κρήτης διαμένοντας πᾶσαν φροντίδα περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Κρήτης καὶ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν μεταναστευσάντων περιλαμβάνεται καὶ ὁ Κοντὸς.

Ὅτε δὲ ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἔστειλεν ἔγγραφον πρὸς τοὺς Κρητίας, εἰδοποιῶν αὐτοὺς ὅτι δύνανται οἱ θέλοντες νὰ μεταναστεύσουν εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ ὅτι θὰ τοὺς δεχθῶν ὡς ἀδελφούς καὶ συναγωνιστάς, ὁ Κοντὸς ἐγκατέλιπε τὴν Κρήτην καὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας του κατέφυγεν εἰς Ναύπλιον, ὅπου κατατάχθη εἰς τὴν Βασιλικὴν φάλαγκα λαβὼν καὶ τὸ ἀριστεῖον τοῦ ἀγῶνος.

Ἐγκατασταθεὶς ἐκεῖ ἔλαβε γαίαν ἐκ τοῦ δημοσίου. Παραμείνας

εἰς Ναύπλιον μέχρι τῶν 1851 κατήλθεν εἰς Κρήτην μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἀφ' οὗ ἐξεποίησε τὰς παραχωρηθείσας αὐτῷ γαίας καὶ ἐγκατέστη ἐν τῷ χωρίῳ του Πισκοκεφάλῳ, καταλαβὼν καὶ τὴν διασωθεῖσαν ἐκ τῆς δημεύσεως περιουσίαν.

Ἀγαπητὸς καὶ σεβαστὸς παρὰ τοῖς συμπολίταις του περιήρχετο τὰ χωρία, δεξιούμενος μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ὑπὸ τῶν συνεπαρχιωτῶν του. Μίαν ἡμέραν κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1855 μετέβη εἰς τὸ χωρίον Ἀγλάδια, ὅπου συνδιεσκέδασε μετὰ τῶν φίλων του. Ἐπανορχόμενος τὴν νύκτα εἰς Πισκοκέφαλον εὗρέθη τὸ πρωτὶ πεσμένος εἰς τὴν θέσιν «Ψύλλου Πλάϊ» ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δρόμου, ζῶν μὲν εἰσέτι, ἀλλ' ἐν πλήρει ἀναισθησίᾳ καὶ ἀφασίᾳ. Μετὰ δύο ἡμέρας ἀπεβίωσε, χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ (*). Εἰς τὴν κοινωνίαν ἐγενήθη ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐγκλήματος, διότι τὴν νύκτα ἐθεάθησαν δύο κυνηγοὶ Τοῦρκοι περιφερόμενοι εἰς τὴν τοποθεσίαν ἐκείνην. Συλληφθέντες μετεφέρθησαν εἰς Ἡράκλειον. Ἄλλ' ἐκ τῶν γενομένων ἀνακρίσεων οὐδὲν στοιχεῖον ἐνοχοποιοῦν αὐτοὺς προέκυψε· τούτου ἕνεκεν ἀπελύθησαν. Οὕτως ὁ θάνατος τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς παρέμεινε μυστηρίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΝΑΚΙΣ ἢ ΜΑΚΡΗΣ

Ὁ Καπετὰν Γιάννης Ῥωμνάκις ἢ Μακρῆς, ὡς ἠκούετο, ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Σταυροχωρίῳ τῆς Σητείας περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης δεκαετηρίδος τοῦ 18 αἰῶνος. Ὁ βίος αὐτοῦ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὑπῆρξε πολυκύμαντος. Παιὶς ἔτι ὢν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μετὰ τινος ὁμοχωρίου του, φεύγοντες πιθανῶς τὴν ἀσκουμένην τότε γενιτσαρικὴν πίεσιν. Ἀνδρωθεὶς μέχρι τοῦ 1821 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γενέτειράν του. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐγένοντο, ὡς γνωστόν, αἱ ἐν Σητείᾳ σφαγαὶ τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Ἀφεντακί. Νέος γενναῖος καὶ θερμὸς πατριώτης δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ τοὺς φονεῖς τῶν ὁμοθρήσκων του. Συνενοηθεὶς μετ' ἄλλων νέων συνεπαρχιωτῶν του κατήρτισαν σῶμα ἐπαναστατικὸν καὶ μετέβησαν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Κρήτην, ὅπου συνηνώθησαν μετὰ ἄλλων γενναίων πατριωτῶν, τοῦ Ἰωάννου Παλαδάκι, Ἰωσήφ Δερμιτζάκι καὶ Θεοδώρου Μαρκάκι, οἵτινες ἠγοῦντο ἐπίσης νέων πολεμιστῶν. Εὗρισκομεν

(*) Ἐσφαλμένως ἀναγράφει ὁ Ψιλάκις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του (Τ. Γ'. σελ. 625 ὑποσημ.) ὅτι ὁ Ἰωάννης Κοντὸς ἀπεβίωσε ἐν Προνοίᾳ Ναυπλίου ὡς λοχαγὸς Β. φάλαγκος.

δὲ αὐτοὺς πάντας κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822 πολιορκοῦντας τὰ φρούρια τῆς Ἱεραπέτρου καὶ Σπιναλόγγας μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν καὶ συγκροτοῦντας πολλὰς καὶ νικηφόρους μάχας πρὸς τοὺς ἐξερχομένους ἐκ τῶν εἰρημένων φρουρίων. (Βλ. Ἀπομνημ. Κριτοβουλίδου σελ. 151).

Κατόπιν ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἄλλας μάχας, ὡς σημειοῦμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια. Ὅτε πλέον ἢ ἐπανάστασις ἐξέπνευσεν ἐν Κρήτῃ ὁ Καπετὰν Γιάννης μετέβη εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ταχθεὶς ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγούς ἐπολέμησεν, ἐπιδειξάμενος μεγάλην ἀνδρείαν δι' ὅπερ τῷ ἐδόθη ὁ βαθμὸς τοῦ Καπετάνιου.

Εἰς Πελοπόννησον παρέμεινε μέχρι τοῦ 1826, ὅποτε, ἀναξωπορηθείσης ἐκ νέου τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ, ἐπανῆλθεν μετὰ τῶν ἄλλων Κρητῶν ἀρχηγῶν, ἀγωνιζόμενος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος καθ' ὅλον τὸ διάστημα καὶ μέχρι τῆς ἐντελοῦς παύσεως τῆς Ἐπαναστάσεως. Μεταξὺ δὲ τῶν πληρεξουσίων τῶν συνελθόντων εἰς Μαργαρίτας τοῦ Μυλοποτάμου καὶ διαμαρτυρηθέντων κατὰ τῶν ἀδικῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων ὑπῆρξε καὶ ὁ Καπετὰν Γιάννης. Ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ χωρίον του νυμφευθεὶς τὴν κόρην τοῦ ἐκ Λαπίθου Γερο-Γιάννη ἐξ ἧς ἀπέκτησε τρία τέκνα τὸν Βασίλειον, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὴν Βενετσάναν. Φαίνεται δ' ὅτι παρέμεινε ἐν Κρήτῃ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς Αἰγυπτιακῆς κατοχῆς, καθ' ἣν τῷ ἐχορηγήθη ἄδεια ὀπλοφορίας, συνεπεῖα ἴσως ἀπειλῶν τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ἐχόνεον αὐτόν, πιθανῶς διὰ τὴν πολεμικὴν του δρασίαν, ἢ καὶ διότι ἠλλαξολίστησεν, ἐν ᾧ ἦτο Ὀθωμανός.

Τὸ ἀληθὲς παρώνυμον τῆς οἰκογενείας Μακρῆ δὲν εἶνε γνωστόν. Εἰς ἐμὲ ἄλλοτε ἀνεκοινώθη ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ τῶν Χαμηλάκιδων. Τοῦτο δὲν ἀπεδείχθη ἀληθὲς μετὰ πολλὰς κατόπιν ἐρεῦνας μου (1). Ἡ οἰκογένεια τοῦ Καπετὰν-Γιάννη φαίνεται ὅτι ἦτο κρυπτοχριστιανή, ἢ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Χριστιανή, ὑπανδρευθεῖσα Τούρκον ἄνδρα (ἀκουσίως βεβαίως, ὡς συνήθως τοῦτο συνέβαιεν). Ἄν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἡ μήτηρ ἐβάπτισε τὸ γεννηθὲν παιδίον, ὀνομάσασα αὐτὸ Ἰωάννην (2).

(1) Πολλὰς τῶν ἄνω πληροφοριῶν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Νικόλαον Παπαδάκην ἐκ Σταυροχωρίου ὡς μοὶ ἀνεκοίνωσε δι' ἐπιστολῆς του.

(2) Εἰς Σταυροχώριον ὑπῆρχον παλαιαὶ οἰκογένειαι εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, καθὼς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα χωρία, καθ' ἣν τὰ γεννηθέντα τέκνα ἔφερον ὄνομα τυρκικὸν ἐν τῷ φανερῷ καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ Χριστιανικόν, διότι ἡ χριστιανὴ μήτηρ ἐβάπτισεν αὐτὸ μυστικῶς (δέον νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ χριστιαναὶ ὑπανδρευόμεναι Τούρκων, δὲν ἐξηναγάζοντο νὰ ἐκτουρκισθοῦν, ἂν δὲν ἤθελον). Ἐν ἐκ τῶν γνωστῶν παραδειγμάτων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὸ τοῦ

ὅπερ μετὰ τὴν πρόοδον τῆς ἡλικίας του προεβίβησε τὸ Χριστιανικὸν ὄνομα καὶ ἐξεδηλώθη Χριστιανός, εὐκαιρίας παρουσιασθείσης. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου τῷ ἀπεδόθη καὶ τὸ παρώνυμον Ῥωμανάκις μετὰ τὸ ὁποῖον οὗτος καὶ ὑπεγράφετο. Εἰς τὸ ἐκτὸς τοῦ χωρίου του ἐκκλησιδίων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑπάρχει εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἣτις λέγεται ὅτι εἶνε ἀφιέρωμα τοῦ Καπετὰν Γιάννη καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγράφεται τὸ ἐπίθετόν του Ῥωμανάκις. Καθ' ἡμᾶς πρόκειται περὶ σφάλματος τοῦ χαρακτοῦ ζωγράφου.

Δὲν εἶνε γνωστοὶ ἀκριβῶς οἱ λόγοι οἱ ἀναγκάσαντες τὸν Μακρῆν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κρήτην καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Κάρπαθον. Ἴσως νὰ συντελέσεν ἡ μεταβολὴ τῆς νέας καταστάσεως, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι ἀνεθάρρησαν, ἀρχίσαντες νέας κακομεταχειρήσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὅπερ δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὸν ὑπερήφανον χαρακτῆρα τοῦ Καπετὰν Γιάννη. Εἰς Κάρπαθον μεταβάς ἠγόρασε κτῆμά τι μετὰ ὑδρομύλου. Τὰ εἰσοδήματα ὅμως τούτου δὲν ἐπῆρκον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας του. Δι' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβιασθῇ ἐπὶ πλοίου, ταξειδεύοντας εἰς Ρωσσίαν ὡς ναύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ του Βασιλείου. Τὸ πλοῖον κατὰ τὸν πλοῦν του εἰς Μαύρην Θάλασσαν καταληφθὲν ὑπὸ θυέλλης ἐναυάγησε καὶ ὁ Μακρῆς μετὰ τοῦ υἱοῦ του ἐπνίγησαν.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΣΗΦΗΣ ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΙΣ

Ὁ Καπετὰν Σήφης Δερμιτζάκις κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Μαρωνιαῆς Σητείας. Ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1801 καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου 1876. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, νεαρὸς ἔτι ὢν, διέφυγε τὰς ἐκτελεσθείσας σφαγὰς ὑπὸ τοῦ Ἀφεντακάκι καὶ συνενοηθεὶς μετ' ἄλλων νέων συνεπαρχιωτῶν του μετέβησαν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Κρήτην, ὅπου κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822 εὗρισκομεν αὐτὸν ἀρχηγὸν μικροῦ σώματος ἐπαναστατῶν, πολιτορχούντων τὰ φρούρια τῆς Ἱεραπέτρου καὶ Σπιναλόγγας μετ' ἄλλων ἀρχηγῶν τῆς Σητείας καὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν (Βλ. Ἀπομνημ. Κριτοβουλίδου σελ. 151).

Μουσταφᾶ Χατζημαυλοῦμη· οὗτος ἔφερε τὸ Τουρκικὸν ὄνομα ἐν τῷ φανερῷ καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ τὸ Χριστιανικόν, ὅπερ τῷ ἔδωκεν ἡ Χριστιανὴ μήτηρ του, ὀνομάσασα αὐτὸν Στέφανον. Οὗτος ὅμως ἠλικιωθεὶς διετήρησε τὸ Τουρκικόν, διότι ἔλαβε σύζυγον τὴν κόρην τοῦ πλουσίου Τοῦρκου Σεραγιανοῦ, ἡ ὁποία εἶχε ἐπίσης γεννηθῆ ἐκ μητρὸς Χριστιανῆς.

Κατόπιν ἔλαβε μέρος καὶ εἰς ἄλλας μάχας σημειουμένας ἀνωτέρω. (Βλ. Κεφ. Θ' σελ. 65, 71· Κεφ. Γ' σελ. 74, 77· Κεφ. ΙΒ' ὕποσ. κλπ.). Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ ὁ Καπετὰν Σήφης διεπεραιώθη εἰς Πελοπόννησον μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν, ὅπου ταχθεὶς ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγοὺς ἐπολέμησε γενναίως καὶ ἀνεγνωρίσθη **Καπετάνιος**.

Εἰς Πελοπόννησον παρέμεινε μέχρι τοῦ 1826, ὅποτε, ἀναζωογονηθείσης ἐκ νέου τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, κατήλθε μετὰ τῶν ἄλλων Κρητῶν ἀρχηγῶν καὶ ἠγωνίσθη καθ' ὅλον τὸ διάστημα καὶ μέχρι τῆς ἐντελοῦς παύσεως τῆς Ἐπαναστάσεως λαβὼν μέρος εἰς ὅλας τὰς μάχας, τὰς διεξαχθείσας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην. Ὑπῆρξε δὲ καὶ οὗτος πληρεξούσιος τῆς Σητείας εἰς τὴν συνελθοῦσαν ἐν Μασσαρίταις τοῦ Μυλοποτάμου Γεν. Συνέλευσιν τῶν Κρητῶν, τὴν διαμαρτυρηθεῖσαν κατὰ τῶν ἀδίκων ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων ἐπὶ τοῦ κρητικῆς ζήτηματος.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Καπετὰν Σήφης μετέβη εἰς τὸ Ναύπλιον, συμφώνως πρὸς τὴν προκήρυξιν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, καταταχθεὶς ὡς βαθμοῦχος εἰς τὴν Βασιλικὴν φάλαγκα λαβὼν καὶ τὸ ἀριστεῖον τοῦ ἀγῶνος. (Βλ. εἰκόνα του ἐν σελ. 61).

Ἐγκατασταθεὶς εἰς Ναύπλιον μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἔλαβε γαίας ἐκ τοῦ Δημοσίου, τὰς ὁποίας πωλήσας μετέβη κατόπιν εἰς τὴν νῆσον Ἄμοργόν, ὅπου εἶχε διορισθῆ ὕγειονόμος ὁ υἱὸς του Γιαννάκις. Ἐκεῖ παρέμεινε μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῶν δύο του θυγατέρων μέχρι τοῦ 1866, ὅποτε, κηρυχθείσης τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔσπευσε νὰ κατέλθῃ εἰς Κρήτην, παρὰ τὴν προκεχωρημένην ἡλικίαν του, καὶ ν' ἀνακηρυχθῆ εἰς ἓκ τῶν δύο ἀρχηγῶν τῆς Σητείας (ὁ ἕτερος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἐμμ. Ζομπλάρος ἐξ Ἀρμένων, περὶ οὗ θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἐν τῷ Β' τεύχει). Εἰς Κρήτην παρέμεινε μέχρι τῆς ἐντελοῦς λήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶπε δὲ καὶ οὗτος εἰς ἓκ τῶν ὀλίγων Κρητῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες δὲν παρέδωσαν τὰ ὄπλα καὶ δὲν ὑπετάγησαν, ἢ ἀφοῦ ἐδόθη ἀμνηστία ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὅποτε παρέλαβε τὴν οἰκογενειάν του ἐκ τῆς νήσου Ἄμοργου καὶ κατήλθεν εἰς Κρήτην. Ὑπέργηρος ὢν δὲν ἔπαυσε νὰ ἐνθυμῆται τοὺς ἀγῶνάς του. Ὅσῳκις δὲ διετέλει ἐν εὐθυμίᾳ ἐτραγῶδη τὸ ἐξῆς δίστιχον :

Πάλι σφερέρι θὰ γενῆ πάλι θὰ πάγω θέλω,

ἢ σκλάβους πέρνω κ' ἔρχομαι ἢ σκλάβος ἀπομένω. (1)

(1) Κατὰ τινὰ πινάκα τοῦ Ἀρχηγείου τῶν ἐξ ἀνατολικωτέρων Ἐπαρχιῶν συνταχθέντα ὑπὸ τετραμελοῦς Ἐπιτροπῆς, διορισθείσης ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συ-

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΡΚΑΚΙΣ Ἡ ΣΠΑΝΟΣ

Περὶ τοῦ Θεοδώρου Μαρκάκι ἐλάχιστας ἔχομεν πληροφορίας. Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγιάς Φωτιάς καὶ ὅτι ἠκούετο Σπανός, ὡς φύσει ἀγένειος καὶ ἀμύστακος. Ἄγνοοῦμεν δὲ πότε ἐγεννήθη καὶ πότε ἀπέθανεν. Ὁ Κριτοβουλίδης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρει τοῦτον εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀναφέρει καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς τῆς Σητείας, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι καὶ οὗτος ἦτο ἐκ τῶν ἀνεγνωρισμένων ἀρχηγῶν τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας ὡς γενναῖος καὶ πατριώτης θερμός· ἄλλως τε καὶ ἡ ἐκλογή του ὡς πληρεξουσίου τῆς Σητείας παρὰ τῇ Γενικῇ Συνελεύσει τῶν Κρητῶν ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος ἀπῆλευε τῆς ἐκτιμήσεως τῶν συνεπαρχιωτῶν του. Ἡ περαιτέρω λοιπὸν ἀφάνεια τοῦ ἀνδρὸς μᾶς παρέχει τὸ ἐνδύσιμον νὰ ὑποπιεύωμεν ὅτι οὗτος μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἐπαναστάσεως μετέβη εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ὡς ἔπραξαν τοῦτο καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε φρονευσθεὶς διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἠκούσθη πλέον μὴ ἔχων ἴσως ἰδικὴν του οἰκογένειαν ἐν Κρήτῃ, ὡς μὴ ἔλθῶν εἰς γάμον.

Δὲν ὑπάρχει ὁμως ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐν Ἁγιά Φωτιά ὀικογένεια τῶν Μαρκοπούλων ὑπῆρξε συγγενὴς τοῦ Θεοδώρου Μαρκάκι. Ὁ Ἀναγνώστης Μαρκόπουλος ἡ Ἀγιοφωτιανός, ὡς ἠκούετο, ὁ ὁποῖος κατόκησεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν πόλιν Σητείας θὰ ἦτο ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, μήτηρ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν Ἰωάννου Χειμωνάκι, τοῦ ἐσχάτως ἀποθανόντος εἰς Ἀθήνας.⁽¹⁾

ΚΑΠΕΤΑΝ ΧΑΤΖΗ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Ὁ Χατζῆ Καραντώνης ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1796 εἰς τὸ χωρίον Χάρσικα τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατισίου. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο **Καρᾶ Μηνᾶς**. Καταδικώμενος οὗτος ὑπὸ τῶν γενιτσάρων τῆς ἀνω Ἐπαρνελεύσεως τῶν Κρητῶν, ὁ Ἰωσήφ Δερμιτζάκις ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου δι' ἔξοδα τοῦ ἰδίου καὶ τῶν στρατιωτῶν του, περιπολούντων εἰς τὰ χωρία Μάλλαις, Βραχάσι, Φουρνῆ ἀπὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1867 μέχρις τῆς 10 Φεβρουαρίου 1868 Γρόσια 1675.

(1) Ὁ Ἀναγνώστης Μαρκόπουλος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ποιμῆτων τὰ ποιμίνα τοῦ γαμβροῦ του Γεωρ. Μαστοράκι εἰς Διονυσάδες, συνελήφθη ὑπὸ πειρατῶν Σπιναλογγιτῶν καὶ μεταφερθεὶς εἰς Σπιναλόγγαν μετὰ τῶν ποιμῶν ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

χίας κατέφυγεν εἰς τὸ χωρίον Ζύρον τῆς Σητείας μετὰ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ υἱὸς του **Ἀντώνιος**, παῖς ἔτι ὢν, προσελήφθη ὑπηρέτης ὑπὸ ἐνὸς Ὀθωμανοῦ τοῦ εἰρημένου χωρίου, ὀνόματι **Μουρα τογλοῦ**, τοῦ ὁποίου ἔβασκε τὰ ποιμνία.

Μίαν ἡμέραν ὁ γενίταρος **Τζιναλῆς**, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω (βλ. Κεφ. Θ' σελ. 60—63), διερχόμενος ἀπὸ τὸ βουνόν, ὅπου ὁ μικρὸς Ἀντώνης ἔβασκε τὰ ζῶα τοῦ Ἀγᾶ κί' ἔπαιξε, κατὰ τὴν συνήθειαν εἰς τοὺς ποιμένους, τὴν λύραν του ἤρπασεν αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ παιδὸς καὶ τὴν ἔσπασε, συγχρόνως δὲ ἐξυλοκόπησεν αὐτὸ ἀλύπητα. Ὁ μικρὸς ἔχων **τὴν ψυχὴν σθεναρὰν** ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶπεν ἀφόβως εἰς τὸν γενίταρον. **Ἄχ! καὶ δὲν θά μεγαλώσω νὰ σὲ σκοτώσω!**

Φθάσας εἰς τὴν ἡλικίαν 20 ἐτῶν καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὰς πιέσεις τῶν ὁμοχωρίων του Τοῦρκων κατέφυγεν εἰς Σάμιον, ὅπου παρέμεινε καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ 1822, πολεμῶσας γενναίως ὑπὸ τὸν Σάμιον ἀρχηγὸν Καπετὰν Σταμάτην καὶ εἰς τὴν Σάμιον καὶ εἰς τὴν Χιον, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ὁποίας ἐγκατέλιπε τὰ μέρη ταῦτα καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα συνητήθη μὲ τὸν ἐκ Ζύρου **Σταυράκι**, **πλοίαρχον**, ὁ ὁποῖος τὸν παρέλαβεν εἰς τὸ πλοῖόν του ὡς ναύτην. Μεταβαίνοντες διὰ θαλάσσης εἰς Πελοπόννησον συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου, εἰς τὸν ὁποῖον κατετάχθησαν ὡς ναῦται ἀναγκαστικῶς, κατασχεθέντος καὶ τοῦ πλοίου τοῦ Σταυράκι.

Μετὰ τὴν σύλληψιν αὐτῶν ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος προσωρμίσθη εἰς Σοῦδαν. Ἐκεῖθεν ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν ξηρὰν ἄνευ τινὸς ἐλοπτείας. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐδραπέτευσαν καὶ ἐνωθέντες εἰς Ἀποκόρωνα μετὰ τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν **ὠπλισθησαν**. Μετὰ διαμονὴν εἰς Ἀποκόρωνα ἐπὶ τινα χρόνον ἀνεχώρησαν διὰ ξηρᾶς καὶ μετὰ δίμηνον πορείαν ἔφθασαν εἰς Ζύρον, ὅπου **ὁ Καραντώνης ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Σταυράκι**.

Ἐν Ζύρῳ ἡ διαμονὴ των ὑπῆρξεν ἀφόρητος, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν **αὐτοὺς ἐπαναστάτας** καὶ τοὺς κακομετεχειρίζοντο. Οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθοῦν τὴν τυραννικὴν αὐτὴν κατάστασιν, ὡς ἄνδρες φιλότιμοι καὶ φιλελεύθεροι δι' ὃ ἠγόρασαν μίαν λέμβον ἀπὸ τινα Κάσιον καὶ δι' αὐτῆς διεπεραιώθησαν οἰκογενειακῶς **εἰς τὴν ἀκατοικητὴν γῆσον Κουφονήσια**, ἔνθα μετέφερον καὶ τὰ ζῶά των. Ἐκεῖ ἐπέζων ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ζῶων των καὶ ἐκ τῆς ἀλιείας. Προέβαινον δέ, ὡς λέγεται, καὶ εἰς πειρατικὰς πράξεις.

Μετὰ τινα χρόνον ἐδέχθησαν φιλοξενούμενον καὶ τὸν καταδικώ-

μενον *Πέτρον Πορταράκιν*, οὔτινος ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω (Βλ. κεφ. Ε', σελ. 25 — 27). Μετὰ τοῦ Πορταράκι ὁ Καραντώνης διέπραξε καὶ ἄλλα ἀνδραγαθήματα, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Τζιναλῆν, ὅτε ἦτο παῖς καὶ περὶ τοῦ ὁποῖου ἐκάμαμεν ἄνω λόγον (Βλ. κεφ. Θ' σελ. 60). Τὸ τελευταῖον τοῦτο προὐκάλεσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Πιλαβᾶ καὶ τῶν συμμοριτῶν του, εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὁποίων συνέβηλον σπουδαίως καὶ οἱ εἰρη- μένοι γενναῖοι ἄνδρες.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πιλαβᾶ ὁ Καραντώνης καὶ ὁ Πορτα- ράκιν ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ Κουφονῆσια, συνοδεύσαντες τοὺς καταπαλεμή- σαντας τὸν Πιλαβᾶν καὶ τοὺς συμμορίτας του. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κα- ραντώνης ἀφῆκε τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸ Κουφονῆσι ἐπανῆλθε μετὰ τινὰς ἡμέρας καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἐπανα- στατῶν εἰς Σητεῖαν, ὅπότε ἐξῆλθε καὶ οὗτος καὶ ἠνώθη μετ' αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν καὶ τῶν ἐπιδρομέων Τούρκων μετέφερε τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ χωρίον Ζῦρον, ὅπου ἔμενε πλέον ἡσυχος, φροντίζων περὶ τῆς πολυμελοῦς οἰκογενείας του, ἀπο- τελεσθεῖσης ἐκ τῶν πέντε αὐτοῦ υἱῶν. Οὗτοι λαβόντες τὴν συνήθη τότε μικρὰν παιδείυσιν (μαθόντες τὰ κολυβογράμματα) ἀπετέλεσαν τὴν τιάξιν τῶν προκρίτων, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χωρίου (!). Πότε μετέβη εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον καὶ ἀπέκτησε τὸν τίτλον τοῦ Χατζῆ δὲν ἠδυνήθη- μεν νὰ πληροσφορηθῶμεν πάντως τοῦτο θὰ συνέβη ἐν προκεχωρημένῳ αὐτοῦ ἡλικίᾳ. Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1876 ἄγων τὸ 80 ἔτος τῆς ἡλικίας του.

(!) Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὀνόματι *Ἰωάννης (Καπετὰν Γιάννης)* διετέλεσε δικαστής, βουλευτής καὶ δήμαρχος· ὁ δεύτερος *Νικόλαος* ἤσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πρακτικοῦ ἱατροῦ ἐν Ἱεραπέτρῳ, ἔνθα ἐνυμφεύθη καὶ εἶτα εἰς Ῥόδον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν· ὁ τρίτος *Γεώργιος*, ὁ ἐπονομασθεὶς *Φαρὸς*, λόγῳ τοῦ *φαροῦ τριχώματος αὐτοῦ*, κατετάχθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, ἀλλὰ νοσταλγῆσας παρητήθη μετὰ ἑξαετῆ ὑπηρεσίαν μὲ τὸν βαθμὸν ἀνθυπολοχα- γοῦ. Κατελθὼν εἰς Κρήτην κατὰ τὸ 1861 ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1866, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἀπέθανεν ἐν Πισκοκεφάλῳ. Ὁ τέταρτος *Κωνσταντῖνος*, ὁ ἐπονομασθεὶς *Φοραδάκης*, πιθανῶς ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἰτα- σίαν ἀγάπην του, ὑπῆρξε *διάσχυμος λυριότης*. Εἰς τὴν Σητεῖαν δὲν ἐγένετο σπου- δαία διασκέδασις ἄνευ τῆς συμμετοχῆς του εἰς αὐτήν, καὶ ὁ πέμπτης *Ἀδὰμ* ὑπῆρξε γεωργός. Πάντες οὗτοι ἦσαν ὡραῖοι ἄνδρες μὲ ἐπιβλητικὸν τὸ ἀνά- στημα, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν.

Πρὸς τοὺς συνδρομητὰς καὶ ἀναγνώστας μου,

Ἡ εὐμενὴς ὑποδοχὴ, ἣς ἔτυχεν ὁ πρῶτος τόμος τῶν *Σητειακῶν* μου ἐν *Κρήτῃ* καὶ ἐν *Ἀθήναις*, μὲ ὑπερῶς νὰ ἐπισπεύσω τὴν ἔκδοσιν καὶ τοῦ δευτέρου τόμου. Δυστυχῶς *λόγοι οἰκονομικοὶ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ σοβαρὰ πάθησις τῶν ὀφθαλμῶν μου* μὲ παρεκώλυσαν νὰ πράξω τοῦτο. Ἦδη δὲ ἡ ἀποκατάστασις ἐν μέρει τῆς υἱείας τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ ἡ ἐξοικονόμησις τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων μοὶ ἐπέτρεψαν νὰ προβῶ εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἔργου μου, οὗ τὸ περιεχόμενον εἶνε *ἐπίσης λίαν ἐνδιαφέρον*. Ἐχω τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ τύχη καὶ τοῦτο τῆς εὐνοίας, ἣς ἔτυχε καὶ τὸ πρῶτον. Ἴνα κατορθώσω τὴν ταχύτεραν ἔκδοσιν τοῦ δευτέρου τούτου μέρους, διήρσα αὐτὸ εἰς δύο τεύχη, ἕξ ὧν τὸ πρῶτον θὰ κυκλοφορήσῃ λίαν προσεχῶς.

Ὅτε τὸ πρῶτον ἐξέδωκα τὴν ἀγγελίαν μου περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου, δὲν ἠδυνήθην νὰ προβλέψω ὅτι τοῦτο θὰ ἐλάμβανε τὸσαύτην ἔκτασιν τῶν ὑπὲρ 500 σελίδων, οὔτε ὅτι τὰ διὰ τὴν ἔκδοσιν ὑλικά θὰ ὑπερετιμῶντο τόσον, ὥστε ἐκ τῆς μικρᾶς τιμῆς, τὴν ὁποίαν ὤρισα διὰ τὸ βιβλίον νὰ ὑποστῶ σπουδαίαν ζημίαν. Ἦδη ἀναγκάζομαι ἵνα μειώσω τὴν προῆξηνθευσάν μοι ζημίαν ἐκ τοῦ πρώτου τόμου νὰ ὀρίσω τὴν τιμὴν τοῦ δευτέρου εἰς δραχμὰς 100, ἧτοι ἐκάστου τεύχους ἀνὰ 50 δραχμὰς. Πιστεύω ὅτι οἱ συνδρομηταὶ μου θὰ μὲ δικαιώσουν διὰ τὴν ἀνακολουθίαν μου ταύτην, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἄνω μου ἐξηγήσεις. Πρόκειται ἄλλως τε περὶ *ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, δια τὴν ἀρίστην κατάρτισιν τοῦ ὁποίου καὶ κόπους κατέβαλον καὶ δαπανῶν δὲν ἐφείσθην*.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔσχον τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ κρίνουν τὸ ἔργον μου τόσῳ ἐπιεικῶς. Ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς ἀξιολύτους κυρίους *Γεωρ. Χατζηδάκιν ἀκαδημαϊκόν, Ἐμμ. Τσουδερόν διοικητὴν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Πέτρον Διονύσιον, τὸν Ἐμμ. Γενεράλην τέως Γυμνασιάρχην, Νικ. Ι. Παπαδάκιν τέως διευθυντὴν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης καὶ Ἐμμ. Σταυρακάκιν διευθυντὴν σχολείου, οἵτινες μοὶ ἀπηθύθησαν τὰ συγχαρητήριά των διὰ θεομῶν ἐπιστολῶν καὶ πρὸς τοὺς κυρίους Ἀνδρ. Βουρδουμπάκιν τέως Γυμνασιάρχην, Βελισ. Φρέρην λογοτέχνην, Γεωρ. Λιανουδάκιν καὶ Γ. Ζώϊ... δημοσιογράφους, Γεωρ. Σπυριδάκιν καθηγητὴν, Εἰρήνην Ε. Παπαδάκιν διδασκάλισσαν καὶ Ι. Χ. Πούλον, καθηγητὴν, οἵτινες διὰ τῶν Ἐφημερίδων Ἰδης, Δράσεως τοῦ Ἡρακλείου, Ἐλευθέρου Βήματος καὶ Ἐλευθέρας Σκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, Ἀνατολῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας τῶν Κρητικῶν Σπουδῶν ἐξήρασαν τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου μου.*

Προς τους συνδοσάρχους και κληρικούς των...

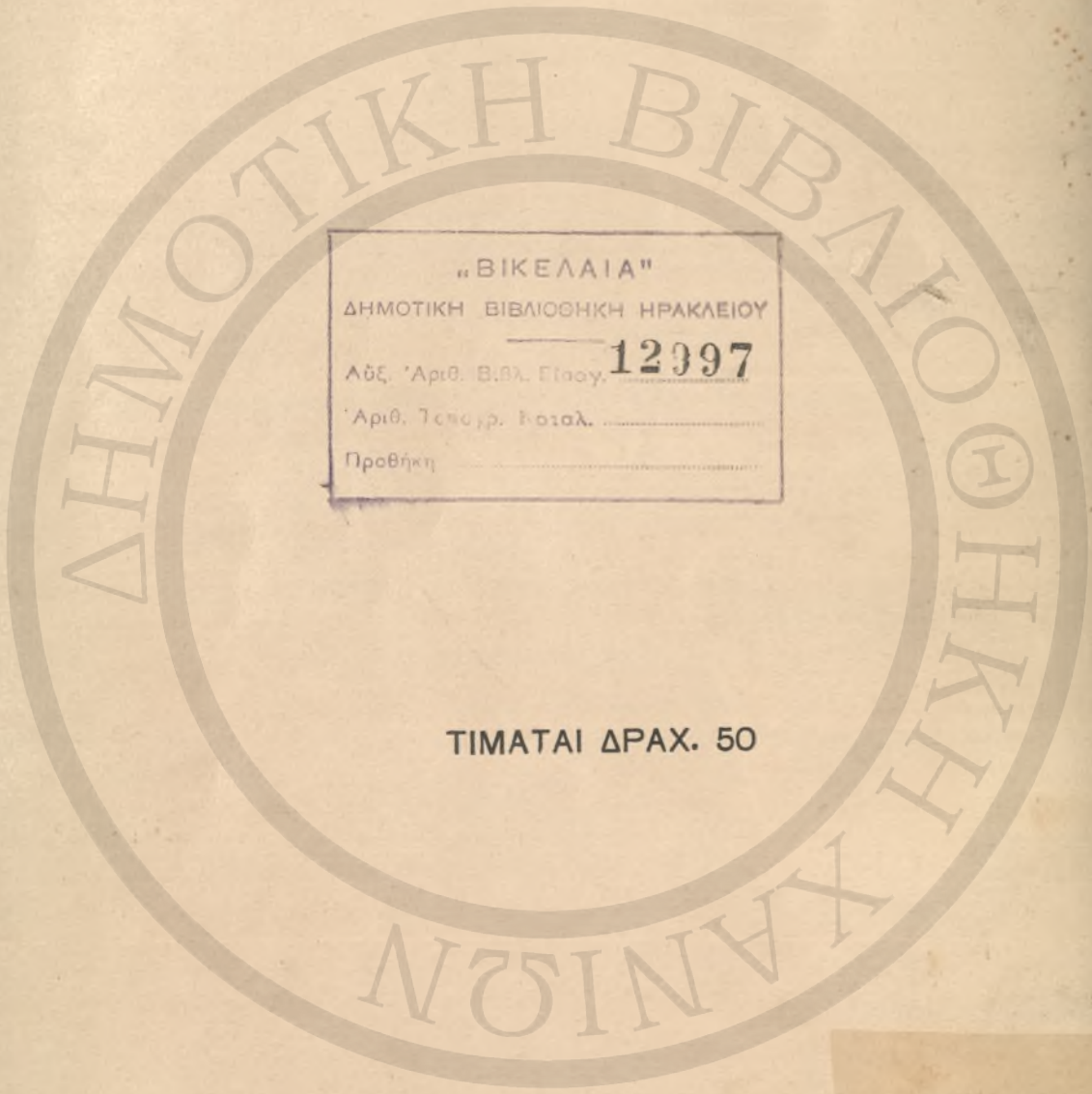
Η ερώτησις η οποία εστάθη...

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΡΑΚΛΕΙΟΥ
12997
Αθήναι, Β. Α. Ελλάς

Επιτηδεύουσα η εκδοτική...

„ΒΙΚΕΛΑΙΑ”
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Λύξ. Ἄριθ. Β.βλ. Εἰσαγ. **12397**
Ἄριθ. Τετραγρ. Κοιταλ.
Προθήκη

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧ. 50

